

Dél-Amerika a 21. században – társadalmi, gazdasági és politikai konfliktusok

Szerkesztette:
SZENTE-VARGA MÓNICA
BÁCS ZOLTÁN GYÖRGY

Dialóg Campus

Bács Zoltán György – Hegedűs Barbara –
Racs Marianna Katalin – Soltész Béla – Szenté-Varga Mónika
DÉL-AMERIKA A 21. SZÁZADBAN – TÁRSADALMI, GAZDASÁGI ÉS POLITIKAI
KONFLIKTUSOK

Vákát oldal

DÉL-AMERIKA
A 21. SZÁZADBAN –
TÁRSADALMI, GAZDASÁGI
ÉS POLITIKAI KONFLIKTUSOK

Szerkesztette
Szente-Varga Mónika – Bács Zoltán György

A kiadvány a KÖFOP-2.1.2-VEKOP-15-2016-00001
„A jó kormányzást megalapozó közszolgálat-fejlesztés”
című projekt keretében jelent meg.

Szerzők

Bács Zoltán György
Hegedűs Barbara
Racs Marianna Katalin
Soltész Béla
Szente-Varga Mónika

Szakmai lektor

Jancsó Katalin
Szilágyi Ágnes Judit

© Kiadó, 2019

© Szerkesztők, 2019

© Szerzők, 2019

A mű szerzői jogilag védett. Minden jog, így különösen a sokszorosítás, terjesztés és fordítás joga fenntartva. A mű a kiadó írásbeli hozzájárulása nélkül részeiben sem reprodukálható, elektronikus rendszerek felhasználásával nem dolgozható fel, azokban nem tárolható, azokkal nem sokszorosítható és nem terjeszthető.

Tartalom

Bevezetés	9
Argentína	11
Argentína: életkép Latin-Amerikából	11
Pénzügyi válságok és azok magyarázata	11
A történelmi intézményi háttér	12
A populizmus	13
Az argentin példa	14
Az antiliberalizmus	15
A válságjelenségek	16
Kiút az öngyógyítás: szabadulás az adósság béklyójából	17
Az adósság rendezése a Nemzetközi Valutaalappal és Spanyolországgal	19
A válság tanulságai	20
Néhány szó a külpolitikáról	21
Felhasznált irodalom	23
Bolívia	25
Gazdaság	25
Társadalom	26
Politika és régiók	29
Oktatás	31
Országhatárok	32
Kihívások	33
Külkapcsolatok	35
Felhasznált irodalom	37
Brazília	41
Bevezetés	41
Földrajzi és közigazgatási jellemzők	41
Gazdasági jellemzők	43
Társadalom és szociálpolitika	46
Belpolitikai folyamatok	49
Külpolitikai folyamatok	51
Felhasznált irodalom	55
Chile	59
Bevezetés	59
Földrajzi jellemzők	59
Közigazgatási jellemzők	60
Gazdasági jellemzők	61
Társadalom és szociálpolitika	64

Belpolitikai folyamatok	67
Külpolitikai folyamatok	69
Felhasznált irodalom	73
Ecuador	77
Bevezetés	77
Földrajzi és közigazgatási jellemzők	77
Gazdasági jellemzők	79
Társadalom és szociálpolitika	82
Belpolitikai folyamatok	85
Külpolitikai folyamatok	87
Felhasznált irodalom	89
Kolumbia	93
Kolumbia helye Latin-Amerikában	93
Kolumbia társadalma	93
Politikai viszonyok	95
A 20. század első felének viszonyai	95
Belső, fegyveres konfliktusok a hatvanas évektől	96
A drogháborúk kora	96
Úton a megbékélés felé	98
A gazdaság a számok tükrében	100
A kávé	100
Kilátások	102
Külkapcsolatok	103
Felhasznált irodalom	104
Paraguay	107
Gazdaság	107
Társadalom	108
Politika	112
Politikai élet Stroessner alatt	112
Politikai átmenet	115
Kihívások	118
Külkapcsolatok	119
Felhasznált irodalom	121
Peru	127
Gazdaság	128
Társadalom	129
Kihívások	133
Politika	135
Külkapcsolatok	139
Felhasznált irodalom	143

Uruguay	149
A gyarmati kor	149
Az uruguayi „Felszabadító”, José Artigas	150
A „Keleti” Köztársaság	150
A 20. századi mintaállam Latin-Amerikában	151
A visszaesés kezdetei	152
Bordaberry és az „önpuccs”	153
A 2002-es pénzügyi válság kialakulásának mechanizmusa és értékelése	155
A Frente Amplio által vezetett koalíció	157
Debály Ferenc József	158
Zárszó helyett	159
Felhasznált irodalom	160
Venezuela	163
Venezuela földrajzi adottságai	163
Politika	163
„Bolívari forradalom” – Hugo Chávez elnöksége	164
Részvételi demokrácia	166
Társadalom	169
Gazdaság	172
Külpolitika	175
Összegzés és lehetséges forgatókönyvek	177
Felhasznált irodalom	177
Dél-amerikai integráció	183
Regionális kooperáció és interprezidencializmus	183
A régi regionalizmus Dél-Amerikában	183
Gazdasági dimenzió	185
Politikai dimenzió	185
Társadalmi dimenzió	186
Az új regionalizmus Dél-Amerikában	186
Gazdasági dimenzió	188
Társadalmi és politikai dimenzió	189
A globalizált regionalizmus Dél-Amerikában	189
UNASUR	190
ALBA	191
Csendes-óceáni Szövetség	192
Gazdasági dimenzió	193
Politikai dimenzió	194
Összegzés: a regionalizmus mint stratégia, átalakuló célkitűzésekkel	194
Felhasznált irodalom	195

Vákát oldal

Bevezetés

Magyarország külpolitikai horizontján Dél-Amerika sajátos helyet foglal el. A történelem során hazánk néha szorosabbra fűzte kapcsolatait a távoli kontinens országaival – elsősorban az ott új hazát találó magyar kivándorlóknak köszönhetően –, míg más időszakokban a politikai, gazdasági prioritások átrendeződése során ezek a kapcsolatok meggyengültek vagy akár hosszabb időre teljesen meg is szakadtak.

Az elmúlt években a magyar külpolitika és külgazdaság ismét kiemelt figyelmet fordított Dél-Amerika országaira: négy magyar nagykövetség és egy magyar főkonzulátus nyílt (vagy nyílt újra) a kontinensen. Az Európai Unió külpolitikájában is prioritás a nagyobb dél-amerikai országok felé történő közeledés. Mindezek mellett pedig a magyar (és európai) közvélemény is élénk érdeklődéssel kíséri a dél-amerikai politikai folyamatokat – legyenek ezek pozitív színezetűek, mint a kolumbiai béketárgyalások, vagy negatívak, mint a venezuelai gazdasági összeomlás.

Az ezredforduló utáni évek gazdasági konjunktúrája, progresszív szociálpolitikája és dinamikus integrációs törekvései után a 2010-es években egyre többször merül fel a dél-amerikai eseményekkel kapcsolatban a „válság” fogalma – legyen szó gazdasági, társadalmi vagy politikai válságról. Míg korábban úgy tűnt, hogy a szélesedő középosztály és a diverzifikálódó gazdasági struktúra a 21. század fontos szereplőjévé teszi Braziliát és néhány más, térségbeli államot, a század második évtizedére ezek a remények elillantak. Napjainkban olyan terminusok váltak népszerűvé, mint a „rabul ejtett állam”, a „petroállam” vagy a „narkóállam”. Ezek közös kiindulópontja, hogy strukturális problémát feltételeznek, amely az államok politikai és gazdasági gyengeségében gyökerezik.

Dél-Amerika ugyanis a világgazdaság és világpolitika színpadán mindig is függőségek béklyójában volt jelen. A gyarmati örökség mindmáig ható következménye, hogy a kontinens országainak fejlődését a világgazdasági trendek hatványozottan befolyásolják, így a rövid konjunktúraciklusokat gyakori és drasztikus visszaesések szakítják meg. Ilyen értelemben Dél-Amerika tanulmányozása a globális folyamatok árnyoldalának tanulmányozása, ami a szintén sokféle függőségi viszonyok kitett Kelet-Közép-Európával való összehasonlításra is lehetőséget kínál.

Jelen kötetben a szerzők az imént felsorolt folyamatok társadalmi, politikai és gazdasági háttérét feltárva mutatják be tíz dél-amerikai ország helyzetét a 21. század elején. Az elemzések közös szempontrendszer alapján, ugyanakkor a szerzők egyéni látásmódját megtartva készültek, így mindegyikben megjelennek az államszerkezeti jellemzők; a politikai és pártrendszer; a területi és politikai törésvonalak; a gazdaságszerkezet és a külpolitikai, külgazdasági orientáció kérdései. A dél-amerikai integrációkkal a kötet végén külön fejezet foglalkozik. A tanulmányokat a jelenlegi társadalmi-politikai „forró témákra” kiterjedő, szelektált történelmi háttér alapozza meg, amelynek célja nem az adott országok történelmének teljes körű bemutatása, hanem azoknak az eseményeknek és folyamatoknak az összefoglalása, amelyek a jelenlegi helyzet megértéséhez nélkülözhetetlenek.

Bár természetesen nem előzmény nélkül való – gondoljunk például Wittman Tibor és Anderle Ádám monográfiáira –, jelen írás hiánypótló, mivel Dél-Amerika 21. századi társadalmi, politikai és gazdasági folyamatairól mindeddig nem született magyar nyelvű összefoglaló munka. A külföldi szakirodalom feldolgozása mellett a hazai kutatók által írt esettanulmányok és részelemzések összegyűjtése is kiemelt szempont volt. Következésképpen a kötet bibliográfiai útmutatóként is szolgálhat, amely tartalmazza a kortárs magyarországi latin-amerikanisztika eredményeit. Haszonnal forgathatják a közszolgálat nemzetközi területeire készülők és a már ott dolgozók; a humán, társadalomtudományi és gazdasági képzésekben részt vevő egyetemisták; az említett szakterületek kutatói; illetve a Dél-Amerika iránt érdeklődő szélesebb olvasóközönség.

A kéziratot 2018. június 1-jén zártuk le.

A Szerzők

Argentína

Bács Zoltán György

Argentína: életkép Latin-Amerikából

Ha Argentínáról esik szó, gyakori jelenség, hogy azonnal, szinte reflexszerűen az első, ami az emberek eszébe jut – természetesen Evita, Che Guevara, Maradona és Messi után – a pénzügyi krízis, amelyet a tényleges helyzetet nem pontosan ismerők csak gazdasági összeomlásnak neveznek. Argentínában a pénzügyi krízist *defaultként*, a pénzügyi korlátozásokat *corralitóként* emlegetik. Sok szörnyű esetet mesélnek tönkrement vállalkozások, vállalkozók és családok tömegeiről, utcai rendbontásokról, *caserolazókról*, vagyis a háziasszonyok tüntetéseiről, amikor a háztartási edényekkel vonultak az utcákra, és azokat ütemesen verve csaptak irgalmatlan lármát tiltakozásul az újabb és újabb pénzügyi megszorítások ellen. Azonban Argentína nem lenne Argentína, ha a nappal tüntető férfiak este nem üldögnének a szokásos kis éttermükben vagy a kávéházban, és egy pohár utánózatlan zamatú helyi bor mellett, beszélgetés közben ne lenne mindegyiküknek akár több receptje is a helyzet jobbá tételére, a gondok megoldására, nemcsak Argentína, de az egész világ számára is.

Pénzügyi válságok és azok magyarázata

Sokan sokféle magyarázatot adtak a 2000-es évek elejének pénzügyi összeomlására. A magyarázatok – attól függően, hogy argentin szakértők vagy külföldiek tollából származtak – elsősorban az argentin gazdasági-pénzügyi politikát, a politikai döntéshozókat, az államfőt és a hozzá közelállókat, a nemzetközi pénzügyi szervezeteket, az Amerikai Egyesült Államok gazdasági és pénzügyi politikai szándékait, az imperialista globalizációt, a neoliberális gazdaságpolitikát vagy a gazdasági törvényszerűségek politikailag motivált felülírását, a rosszul tervezett gazdaságpolitikai és pénzügyi stratégiát okolták. A kedvetlen gazdasági helyzetet előidéző intézkedések kezdetét általában a Menem-kormány időszakára (1989–1999) szokás tenni. Ez azonban mélyebb vizsgálatra szorul, hiszen Argentína nem először élt át ilyen kataklizmát. Vajon mi lehet az oka az argentin gazdaság ciklikus válságjelenségeinek? Vajon politikai koncepcionális rendszerhibáról van-e szó, vagy csupán egy olyan sajátosságról, amely megkönnyíti a rendszer hibás működését? Ha a ciklikusan jelentkező pénzügyi krízisjelenségek rendszerelméleti alapjait keressük, vissza kell mennünk az elméleti és politikai alapokhoz.

A történelmi intézményi háttér

A latin-amerikai országok jelentős része – így Argentína is – a politikai intézményrendszer kialakítása során a korábbi gyarmattartó és legnagyobb rivális, Spanyolország berendezkedését vette alapul, amelyet a korszak legfejlettebb politikai felépítményével rendelkező ország, az Amerikai Egyesült Államok példáját is figyelembe véve saját elképzelései és céljai szerint formált. Így vált részévé a latin-amerikai országok politikai struktúrájának a két-kamarás parlament, a törvényhozási ellenőrzés a végrehajtó hatalom felett és a hatalmi ágak megosztása. Ha a strukturális egységek működését vizsgáljuk, már fel is fedezhetünk néhány ellentmondást azok modellje és annak helyi, latin-amerikai alkalmazása között.

Az első, hogy miközben a klasszikus intézményrendszer működését jól kidolgozott, nem túl nagy számú törvény és az azokhoz kiadott alacsonyabb jogszabályban, például rendeletben rögzített végrehajtási utasítás szabályozza, Latin-Amerika országaiban, de jellemzően Argentínában a végrehajtásra vonatkozó szabályozást is törvényi szintű normatív dokumentumokban rögzítik, amelyeket rendkívül nagy számban fogadnak el. Ilyen például a dohányzást tiltó törvény, amelyet 2011. június 1-jén emelt jogerőre az argentin törvényhozás.¹

A második ellentmondás a felszabadító háborúk idejére, a 19. század első harmadára vezethető vissza. A háború idején tekintélyt szerzett katonai parancsnokok, például José de San Martín tábornok alakja köré fonódott, mára már mitikussá vált kultuszban gyökerezik a jelenkori széles elnöki hatáskör, továbbá ehhez kapcsolódóan az a jellegzetesség, hogy a végrehajtó hatalom felett a törvényhozási ellenőrzés rendkívül gyenge.

A harmadik ellentmondás, hogy a demokratikus intézményrendszer központi és tartományi, illetve helyi szintű struktúráit a demokratikus jogelveken túllépő, szorosabb szálak is összekötik, mintha csak tovább élne egyfajta posztfeudális hűbéri rendszer.

A kölcsönös egymástól függés rendszere, a hierarchikusan felépülő korrupciós lánc sajnálatos módon Latin-Amerika több országának is szinte védjegyévé vált. A meghozott és hatályban lévő törvények hiányosak, mert nem, vagy alig szankcionálják a törvényektől való eltérést, ezáltal teret engednek a hatalom koncentrációjának, lehetővé teszik, hogy a demokratikusan hatalomra jutott vezetők – kihasználva a joghézagokat – befolyásolhassák az igazságszolgáltatást, és saját javukra használják az ország gazdasági erőforrásait. Ennek érdekében a hatalmi elit, privilegizált helyzetét erősítendő, korlátozza és akadályozza az ellenzék hozzáférését a médiához, illetve saját társadalmi elfogadottsága érdekében rövid távú politikai célok miatt felülírja az általános gazdasági folyamatok törvényszerűségeit, ami stratégiai hátrányt okoz az egész nemzetgazdaságnak. Ennek egyik ékesszóló példája az argentin peso mesterséges, a gazdasági folyamatokat figyelmen kívül hagyó árfolyamának a valós paritási veszteséget a pénzügyi tartalékokból finanszírozó fenntartása Carlos Menem idején, amikor egy dollárt adtak egy pesóért. Ennek azonnali eredménye a rendkívüli

¹ Ley Nacional Antitabaco, Ley No. 26.687. Buenos Aires Önkormányzata a hasonló tartalmú, No. 1799 törvényt már 2006. október 1-jén hatályba léptette.

mértékű valutakiáramlás lett. Az időszakot átélők szerint naponta több járat is indult Miami-ba és vissza, hogy a valutaárfolyamot kihasználva az argentinok onnan vásároljanak be.²

A populizmus

Európában, ha a demagógiát említik, annak valamilyen jelzője is van: bal- vagy jobboldali. Latin-Amerika ebből a szempontból is jelentősen eltér Európától, hiszen a kontinensen a demagógia leggyakoribb megjelenési formája a baloldaliakra és a jobboldaliakra egyaránt nagy hatást gyakorló populizmus, amely a latin-amerikai politikai folyamatok állandó szereplője és eszköze. A populizmus olyan jellegzetes latin-amerikai jelenség,³ amely nem más, mint a jelentkező kihívásokra való válasz. Melyek ezek a kihívások? Társadalmi kihívásnak tekinthető a gyarmati rendszerben gyökerező, de az önállóság korában – vagyis napjainkban is – létező éles társadalmi-gazdasági szegregáció és az ezt kísérő, posztfeudális mentalitás. Politikai kihívásként említhető az 1823 óta folyamatos amerikai politikai, gazdasági, erkölcsi, kulturális és katonai terjeszkedéssel szembeni, országonként a saját útját kereső elutasító magatartás. Ennek egyik példája az amerikai szabad versenyes kapitalizmus helyett az állam politikai beavatkozása a gazdasági pénzügyi folyamatokba a 20. század első harmadától az ezredfordulóig, valamint a neoliberalista gazdasági modell elvetése a reformok kifulladására okozta kudarcélmény után a 21. század első évtizedében. A populizmus által leginkább érintett országokban – Mexikóban, Brazíliában, de különösen Argentínában – a saját politikai pártok intézményesültek, ami évtizedeken és politikusgenerációkon is átívelő jelenség.⁴

A hidegháború alatt kialakuló világrend két pólusa alternatíva keresésére ösztönözte a latin-amerikai országokat, hiszen mind az amerikai modell, mind pedig a szovjet – vagy később a kínai – modell inkompatibilis a kontinens országainak gazdasági, politikai, igaz-

² Erre már korábban is volt példa. A 20. század első évtizedeiben, amikor az argentin GDP évente óriási arányban nőtt a húsexportnak köszönhetően, az argentin mezőgazdaság és ipar fejlesztése helyett a kormányzat inkább Európából vásárolta meg az élelmiszereket és az ipari termékeket jelentős részét. Ilyen az 1920-as években megnyílt Belgrano mozi berendezése: például az öntöttvas vázas, sorozatban gyártott székeket Nagy-Britanniából szereztek be.

³ Lásd bővebben még:

ANDERLE, Ádám (1988, 1992): El populismo. In SALMORAL, Lucena M.: *Historia de Iberoamérica*. Vol. 3. Madrid, Cátedra. 559–609.

HORVÁTH Gyula (1996): *A peronizmus*. Szeged, magánkiadás.

HORVÁTH Gyula (1998): A politikai populizmus néhány jellemző vonása. *Acta Scientiarum Socialium*, 1. évf. 1. sz. 7–11.

HORVÁTH Gyula (2001): A populista rendszerek gazdaságpolitikájának néhány vonása (Cárdenas, Perón és Vargas alatt). *Acta Scientiarum Socialium*, 4. évf. 9. sz. 47–72.

ANDERLE Ádám – HORVÁTH Gyula (2000): *Perón – Che Guevara*. Budapest, Pannonica.

DÖMÉNY Zsuzsa (2007): *Latin-Amerika: balra át!?* Budapest, MTA.

⁴ Lásd: Mexikóban az Intézményes Forradalmi Párt, amely az ország 20. századi történelmének nagy részében, gyakorlatilag 1929-től 2000-ig a hatalom birtokosa volt, majd 2012-ben újra visszatért a politikai porondra Enrique Peña Nieto elnök személyében. Brazíliában Getúlio Vargas időszaka (1930–1945, 1951–1954), illetve Argentínában a Justicialista Párt (PJ), amely önmagában egyesítette a peronizmust és annak ellenzőit is, tipikus argentin módon, hiszen a mai Argentína vezetői – egy Dosztojevszkij-t vett idézet parafrázisával jellemezhetően – „mindnyájan Perón köpönyegéből bújtak ki”.

gatási, jogi és egyéb sajátosságaival. A kihívásra a populizmust adták válaszul. Ennek jegyében erős szociális védőhálót biztosítottak a lakosságnak, etatista gazdaság- és pénzügypolitikát valósítottak meg, befolyásolták és irányították a piaci folyamatokat, politikailag és katonailag nem kötelezték el magukat egyik pólus mellett sem, de igyekeztek számukra minél nagyobb előnyöket szerezni a gazdasági és pénzügyi kapcsolatokban. Az etatista politika azonban jellegéből következően figyelmen kívül hagyta a nemzetközi gazdaság általános, gyakran autonóm folyamatait, és nem számolt a politikailag motivált gazdasági trendekkel sem. Ennek következtében a populista társadalompolitika vívmányainak finanszírozása egyre inkább, ciklikusan meghaladta az országok gazdasági teljesítőképességét, különösen a világ gazdaság válságjelenségeinek időszakában, így azok felerősödve jelentkeztek ezeknek az országoknak a gazdaságában és társadalmában. Erre utalnak a mexikói, a brazil és az argentin gazdaság ciklikus válságjelenségei, amelyek kiváltó okául ugyanakkor a populista kommunikáció első helyen az országoknak hitelező nemzetközi pénzügyi szervezeteket, illetve más külső körülményeket nevezett meg. A külső fenyegetettség légkörének, illetve a gazdasági és pénzügyi szükségintézkedéseknek a fenntartása a latin-amerikai populizmus túlélésének és megújulásának eszköze.⁵

Az argentin példa

Argentínában a populizmus az ország politikai-ideológiai alaptételévé Juan Domingo Perón hatalomra kerülésével vált 1946-ban. Justicializmus néven fennmaradt Perón 1974-ben bekövetkezett halálát követően is. A társadalom jelentős rétegeinek komfortérzetét biztosította, a munkásságnak, az alkalmazottaknak, de a parasztságnak, továbbá a középosztálynak az életkörülményeit nagymértékben javítva alkalmazta a néhány bekezdéssel feljebb ismertetett gazdasági intézkedéseket, és viselte azok politikai következményeit, újszerű, a klasszikus ideológiáktól távolságot tartó módon definiálva önmagát.⁶ Perón második, ki nem töltött elnöki mandátuma alatt – 1953 és 1955 között – a sajátos, sem nem jobboldali, sem nem kifejezetten baloldali, ám mindkét forrásból merítő társadalomfilozófiára alapozott nacionalista gazdaságpolitika hibás alapkoncepciójának kiigazítása nem történt meg, a pénzügyi krízisjelenségek élesebbé váltak. Sajnálatos módon a Peróntól Perónig terjedő időszakban, vagyis Perón önkéntes száműzetése alatt, 1955 és 1972 között, az egymást váltó, a peronizmust rendeletileg betiltó, ugyanakkor változatlanul peronista, populista módszereket alkalmazó kormányok folyamatosan adósak maradtak az objektív gazdasági törvényszerűségek figyelembevételével a társadalomfejlesztési célkitűzések tervezése során. A hetvenes évei végén járó Perónt 1973-ban harmadszor is Argentína elnökévé választották – karrierje legnagyobb győzelmét aratta, a szavazatok 62%-át szerezte meg –, azonban a következő évben elhalálozott.

A peronizmus története és fejlődése napjainkban is tart, bizonyítékot szolgáltatva a populizmus sajátosságára, önellentmondására mint a bal- és jobboldali radikalizáció

⁵ Argentínában az 1989. szeptember 1-jén elfogadott, a Gazdasági Szükségállapotról szóló 23.967. számú törvény alapján a gazdasági szükségállapotot még Eduardo Duhalde idején, 2002-ben vezették be. Legutóbb 2015-ben hosszabbították meg újabb két évre.

⁶ Bővebben: HORVÁTH Gyula (2012): A „klasszikus” politikai populizmus Latin-Amerikában argentin, brazil és mexikói példák alapján. *Acta Scientiarum Socialium*, 36. sz. 11–21.

táptalaja, illetve arra a többször említett politológiai paradoxonra, amely a klasszikus politikatudományi kifejezések és a latin-amerikai, ázsiai és afrikai országok jelentős részében zajló, nemzeti fejlődési folyamatok értékelése között mutatkozik.⁷

Az antiliberalizmus

Egy másik jelenség, amely jellemző, és rendkívüli hatással van a latin-amerikai politikai és gazdasági folyamatokra, a liberalizmus eszmeiségének és gyakorlatának elutasítása. Az európai liberalizmusfelfogással szemben a Déli Kúpon ennek az eszmei áramlatnak, illetve politikai és gazdaságpolitikai gyakorlatnak a megnevezése szinte szitokszó, hiszen ezt, vagyis a liberalizmust kiáltják ki bűnbaknak, a fejlődés kerékkötőjének. Idegen testként kezelik mint az amerikai behatolás 20. század végi és 21. század eleji ideológiáját. Argentínában szinte emblematisztikus jelentőségre tett szert a liberalizmus szapulása, Néstor Carlos Kirchner elnök a kongresszus új ülészakájának megnyitóján, 2005. március 1-jén elmondott beszédében – az ókori római Catóhoz hasonlóan, aki Karthágó vesztét követelte – szenvedélyesen bírálta a liberalizmust és annak képviselőit: „A neoliberális modellekkel szemben, amelyek rákényszerítették az országra a »hamis versenyképességet«, amelynek alapja a munkaerő szélsőséges kizsákmányolása, a természeti kincsek rombolása és a pénzügyi spekuláció, új modellre, a »valódi versenyképesség« modelljére kell javaslatot tenni, amelynek lényege a saját termékeinkhez hozzáadott érték, amelynek forrása a tudományos-műszaki fejlődés és népünk legmagasabb szakmai színvonalú munkája.”⁸

Vajon mi van a liberalizmusban, ami ekkora indulatokat képes gerjeszteni? Első helyen említhetjük azt a nyílt ellentétet, amely a liberalizmus pluralista hatalomgyakorlási elvei és gyakorlata, valamint a latin-amerikai centralizált kormányzási gyakorlat között feloldhatatlanul feszül. Más szóval: míg a liberalizmus európai és egyesült államokbeli megvalósítása a széles pluralizmus, valamint a belső és külső konjunktúra körülményei között hozzájárult a gazdasági és társadalmi fejlődéshez, Latin-Amerika körülményei között éppen ez a pluralizmus a hatalmat birtokló elit számára a legnagyobb veszély, mivel az elit a hatalom lehető legnagyobb mértékű koncentrációjában és annak mindenáron való fenntartásában, a kialakult hierarchikus rendszer megőrzésében érdekelt.

A helyzet több mint sajátos: a Kirchner–Fernández-kormányok – Néstor Carlos Kirchner 2003–2007, és felesége, Cristina Fernández de Kirchner (2007–2015) –, amelyeket az európai politológusok egy része baloldalként azonosít, kerek pereg elutasítják a liberalizmust, amely az európai politológusok szerint baloldali töltésű eszmeáramlat.

Kirchner antiliberalizmusát még a halála után megjelent cikkek is kiemelik.⁹ Álláspontját a hatalomban őt követő Cristina Fernández de Kirchner is továbbvitte. Már elnöksé-

⁷ Lásd: BÁCS, Zoltán György (2016): 1815–2015: 200 años de divergencias en términos ideológico-políticos e instituciones políticas entre Europa y América Latina. In FISCHER, F. – LILÓN, D. – DEÁK, M. eds.: *Iberoamericana Quinceeclesiensis* 14. Pécs, Impreso en Publikon Kiadó. 25–31.

⁸ Néstor Kirchner en la Asamblea Legislativa en el Congreso, 2005, Cristina Fernández de Kirchner weboldala, 2005. 03. 01. Forrás: www.efkargentina.com/nestor-kirchner-en-la-asamblea-legislativa-en-el-congreso-2005/ (Letöltés ideje: 2018. 02. 02.) A tanulmányban szereplő fordításokat a szerző készítette.

⁹ Például Néstor Kirchner – a história de um populista. *Veja*, 2010. 10. 27. Forrás: <https://veja.abril.com.br/mundo/nestor-kirchner-a-historia-de-um-populista/> (Letöltés ideje: 2018. 02. 02.)

ge után, 2017 májusában Athénban a Sziriza Párt által rendezett konferencián ezt mondta: „Dél-Amerika volt az első laboratórium, ahol a neoliberalizmussal kísérleteztek, mégpedig az IMF ösztönzésére.” Majd folytatta: „a neoliberalisok és a politikájuk csődbe visznek, de ezért (is) minket hibáztatnak, és nekünk kell megoldanunk a problémát, amit ők okoztak.”¹⁰

A válságjelenségek

A fentiek alapján világosnak tűnik, hogy az átláthatóság, a tiszta jogi környezet, a jogbiztonság, a gazdasági folyamatok törvényszerűségeinek figyelembevétele és alkalmazása ellentmond az elitista, szűk csoportérdekeket preferáló protekcionista, kézi vezérlésű latin-amerikai gazdaság- és társadalomfejlesztési koncepciónak és gyakorlatnak. Az előbbiekben már említettük a költségvetési deficit növekedésének egyik okát, a populizmus etatista gazdaságpolitikáját. A hatalom megtartása miatt fontos szociális programok, juttatások és jogosultságok finanszírozása, valamint a nagy léptékű és költséges hazai és nemzetközi projektek, mint például a Venezuelából induló, Braziliát és Argentínát összekötő, napi 150 millió (!) köbméter földgáz szállítására tervezett transzamazóniai földgázvezeték,¹¹ valamint az adósságszolgálati kötelezettségek teljesítése minden körülmények között óriási terhet ró a gazdaság teljesítőképességére. Ehhez hozzá kell számítani, hogy a szója, a kukorica és a marhahús mint a legfontosabb argentin exportcikk¹² világpiaci ára kedvezőtlen volt a 2000-es évek első évtizedének derekán, és az argentin ipar exportképessége sem növekedett hosszú idő óta.¹³ Az ország nettó importőr volt és maradt, amiben szerepet játszottak a korábbi kedvező időszakból megmaradt fogyasztási szokások. A költségvetés bevételi oldalán a hiány okai szintén összetettek. Például elterjedt gyakorlat volt, hogy a munkaadók nem jelentették be alkalmazottaikat – elsősorban a kereskedelemben, a szolgáltatásokban és a mezőgazdasági-ipari termelésben – hanem feketén alkalmazták őket. Emiatt hiányoztak a munkaadók által fizetendő egészségügyi és társadalombiztosítási járulékok és a munkavállalók által fizetendő jövedelemadó is. Ezzel párhuzamosan rendkívül magas volt az illegális

¹⁰ CFK en Atenas, conferencia sobre “Capitalismo y Neoliberalismo. La crisis democrática. La experiencia Suramericana”, Cristina Fernández de Kirchner weboldala, 2017. 05. 08. Forrás: www.cfkargentina.com/cfk-en-atenas-conferencia-sobre-capitalismo-y-neoliberalismo-la-crisis-democratica-la-experiencia-suramericana/ (Letöltés ideje: 2018. 02. 02.)

¹¹ A gázvezeték építését Hugo Chávez kezdeményezte 2006-ban. A 9000 kilométeres vezetéken napi 150 millió köbméter gázt továbbítottak volna az energiahordozókban szegény brazil és argentin térségeknek. A vezeték építésének becsült költsége 25 milliárd USD lett volna. A projektet déli gázvezeték (*Grande Gasoduto do Sul* vagy *Gás Canalizado Venezuela – Argentina*) néven is emlegetik.

¹² 2016-ban a teljes export értéke: 56,9 milliárd USD, ebből szójából készült étel 18%, a kukorica 7,4%, a szójabab 5,7%, a szójaolaj 7,2%, a búza 3,3%, a bor 1,4%, és a marhahús 1,1%. Ha összeadjuk, látható, hogy csak a szója, illetve a szójából készült termékek adták az argentin export 38%-át, 21,53 milliárd USD értékben. Lásd: OEC (2016): *Argentina*. Forrás: <https://atlas.media.mit.edu/en/profile/country/arg/> (Letöltés ideje: 2017. 12. 12.)

¹³ Argentína hosszú ideje átveszi és saját, argentin terméként exportálja az uruguayi és paraguayi tenyésztők marhát is, jelentősen alacsonyabb árat fizetve nekik az ugyanolyan minőségű húsért. Argentína nyilvánvalóan visszaél a piaci kapcsolatokban és a szállítási kapacitásokban is megmutatkozó fölényével.

munkaerő jelenléte a munkaerőpiacon, épp az előbb említett szektorokban.¹⁴ Ezért óriásira duzzadt a valutakiáramlás. Ezt a *corralito* idején bevezetett rendszabályokkal is igyekeztek csökkenteni. Argentín állampolgárnak nem lehetett valutája, valutaszámlája. Amennyiben külföldről valutához jutott, azt a hivatalos árfolyamon kellett átváltania argentin pesóra. Ha el akarta hagyni az országot, vagy olyan kereskedelmi tranzakciót akart végrehajtani, amelyhez külföldi fizetőeszköze volt szüksége, azt megint csak a hivatalos árfolyamon szerezhette be – előzetes engedélyeztetés után. Kereskedelmi ügyleteknél a hosszú és adminisztratív eszközökkel is megnehezített engedélyeztetési eljárás miatt gyakran kútba esett az üzlet. A vámszabályok szigorítása, a kiviteli vámok magas tételei megnehezítették még az exportképes termékek piacra jutását is, illetve a növekvő vámtételek révén megnövekedett árak csökkentették azok piacképességét. A behozatali vámok miatt a külföldi termékek piacra jutása rendkívül nehéz volt, ezért több esetben az argentin fogyasztók által megszokott külföldi cikkek eltűntek azt üzletek polcairól.

Még a nemzetközi jog által biztosított kiváltságokkal és mentességekkel rendelkező intézmények is nagy nehézségekkel találták szembe magukat. Több uniós tagország nagykövetsége és kereskedelmi képviselője a korábbi dolláralapú elszámolásról áttért az euróra. Amikor ehhez számlát akartak nyitni, a felkeresett bankok nem voltak erre felkészülve. Csak hosszadalmas, több minisztériumot és az elnöki hivatalt is érintő hivatalos levelezés és személyes találkozók után sikerült elérni, hogy a külképviseletek nehezen megnyitott eurószámlájára érkező ellátmányt ne váltsák át a hivatalos vételi árfolyamon pesóra, és azt ne kelljen a hivatalos eladási árfolyamon újra euróra konvertálni, hanem csak egyszer számítsanak fel konverziós költséget, és a Bécsi Konvenciónak megfelelően mentesítsék a diplomáciai képviselőket a valutaváltás költsége adóvonzatának kifizetése alól.

Kiút az öngyógyítás: szabadulás az adósság béklyójából

Argentína külső és belső adósságának mozgása sajátos képet mutat. 1956-ban a Központi Bank (*Banco Central de la República Argentina, BCRA*) arany- és valutatartalékai 1,3 milliárd dollárral haladták meg a külső adósságállományt, míg két évvel később már a külső adósság volt 1,1 milliárd dollárral nagyobb a tartalékoknál. Ez a tendencia folytatódott. 1962-ben már

¹⁴ Elsősorban Bolíviából és Peruból jöttek nagy számban illegális munkavállalók. 2004 és 2008 között Buenos Airesben a háztartási alkalmazottak túlnyomó többsége ezekből az országokból származott. Mivel nem voltak bejelentve, hivatalos statisztikák nem készülhettek, de az igazgatásrendészeti szervek becslése szerint legalább 3 millió körül lehetett a számuk. A Világbank szerint 2003-ban Argentínában 2,3 millió immigráns volt. Az illegális munkavállalást gerjesztő tényező, hogy Argentína jövedelmi besorolása 2011 és 2016 között közepesről magasra változott (*Migration and Remittances Factbook* 2016. Washington D. C., World Bank Group – KNOMAD. xiv, 1.). Feltűnő, hogy a hazautalt jövedelemről a forrásban nem található adat. Ennek oka, hogy a megkeresett jövedelmet inkább készpénzben szállítják, különös tekintettel arra, hogy a bankátutaláshoz számlával kell rendelkezni, ahhoz pedig személyi azonosító okmányok és tartózkodási, munkavállalási engedély is szükséges, amelyeknek egy illegális munkás általában híján van. A forrás 30. oldalán látható, hogy 2015-ben peruiak 2,7 milliárd USD-t utaltak haza. Minden valószínűség szerint ez az összeg az Egyesült Államokban és az Európai Unióban, így Spanyolországban élő peruiaktól ered. Az idézett forrás 29. oldalán viszont látható, hogy a térség egyik legjelentősebb kibocsátó országa migrációs szempontból Peru. Argentínába Peruból illegálisan Paraguayon keresztül lehet eljutni, így értelmezhetővé válik a Peru–Paraguay-migrációs csatorna.

1,8 milliárd, 1963-ban már 2,1 milliárd volt a különbség.¹⁵ 1989-ben az akkor létrehozott úgynevezett Brady-terv segítségével képzelték el a külső adósság refinanszírozását. 1992-ben ez az adósságállomány 63 milliárd dollárt tett ki, amelyből 33 milliárdot refinanszíroztak. A költséges eljárás végén, 2000-re az adósságállomány 150 milliárdra (!) nőtt.¹⁶

A helyzetet jól mutatja, hogy Argentínában az 1950–60-as években megszokott évi 25%-os infláció 1989-re megugrott, és elérte az éves 3079%-ot (!), miközben a közkiadások a GDP 35,6%-át tették ki. A költségvetési hiány 7,6% volt.¹⁷ A Carlos Menem alatt bevezetett reformoknak köszönhetően az infláció 1995-re 0%-ra csökkent, sikerült stabilizálni a pénzügyi helyzetet. A reformok hatására fellendült a termelési és a szolgáltatási szféra is, de ennek növekedési üteme jóval elmaradt a vártnál. Ez magával hozta, hogy a munkaerőpiacon túlkínálat alakult ki, a munkanélküliség 1992-ben elérte a 18,4%-ot. A Brady-terv ugyanakkor segített rendbe tenni a belső adósságot is. 1991-ben ez 61,4 milliárd dollárt tett ki.¹⁸

Sajnálatosan rövid, de emlékezetes felvirágzás következett, amikor az argentin peso és az amerikai dollár árfolyama – a 1991. évi 23.928 számú, az átválthatóságról szóló törvény értelmében (*Ley de Convertibilidad* n° 23.928) – 1:1 volt. Ez együtt járt a valutatartalékok bevételi oldalról fedezetlen kiáramlásával, és újabb krízisjelenségek voltak tapasztalhatók. Az okok között jelentős szerepe volt a korrupciónak is.¹⁹ 2001 decemberében a megoldhatatlan pénzügyi problémák miatt Fernando de la Rúa elnök lemondott. Ekkor a külső adósság már 144 milliárd dollárra rúgott.²⁰ Rövidesen, 2002. január 6-án feloldották az 1991-ben rögzített 1:1 peso-dollár árfolyamot, hiszen az alapvető kerékkötőjévé vált bármilyen pénzügyi megoldásnak.

A 2003-ban beiktatott új köztársasági elnök, Néstor Carlos Kirchner azonnal hozzáfogott az országot sújtó, elhúzódó fizetési és pénzügyi válság felszámolásához. Gazdasági minisztere, Roberto Lavagna és a pénzügyminiszter, Guillermo Nielsen első javaslatát, amely a hazai kötvénytulajdonosok kezében lévő állomány 75%-os csökkentését, vagyis teljes elvonását irányozta volna elő, óriási felháborodás és elutasítás fogadta. Ennek értéke 94 milliárd 302 millió dollár volt. Ráadásul a fennmaradó állomány visszafizetésére olyan feltételeket javasoltak, amelyeket ép ésszel nem lehetett elfogadni, különös tekintettel arra,

¹⁵ GALASSO, Norberto (2002): *De la Banca Baring al FMI: Historia de la deuda externa argentina*. Buenos Aires, Colihue. 178.

¹⁶ HERNÁNDEZ, Vladimir (2012): Argentina: la crisis de la fragata Libertad comenzó en los años noventa. *BBC Mundo*, 2012. 10. 22. Forrás: www.bbc.com/mundo/movil/noticias/2012/10/121022_argentina_barco_ghana_bonos_brady_vh.shtml (Letöltés ideje: 2017. 09. 20.)

¹⁷ RAPOPORT, Mario (2011): Una revisión histórica de la inflación argentina y de sus causas. In VÁZQUEZ BLANCO, J. M. – FRANCHINA S. comp.: *Aportes de la Economía Política en el Bicentenario*. Buenos Aires, Prometeo. 135–165.

¹⁸ GALASSO 2002.

¹⁹ 2000-ben a Corruption Perception Index szerint Argentína az 52. helyen állt Ghánával, Szlovákiával, Bulgáriával és Szengellal együtt. A legkevésbé korrump ország 10-es CPI-vel Finnország volt. Az argentin 3,5-ös CPI jelzésértékű. Abban az évben még Görögország és Brazília is jobb besorolást kaptak, mint Argentína. Nem hagyható figyelmen kívül, hogy az ország megítélése 2006-ra lényegesen romlott. Ekkor a CPI 2,9 volt és az ország a 93. helyet foglalta el Örményországgal, Boszniával, Eritreával, Szíriával és Tanzániával egyetemben. Két évvel később, 2008-ban a 2,9-es CPI már csak a 109. helyre volt elég. Lásd Transparency International. Forrás: www.transparency.org/research/cpi/ (Letöltés ideje: 2018. 02. 02.)

²⁰ SMINK, Verónica (2011): A diez años del „default”. ¿Cuánto sigue debiendo la Argentina? *BBC Mundo*, 2011. 12. 23. Forrás: www.bbc.com/mundo/noticias/2011/12/111222_argentina_default_una_decada_despues_vs (Letöltés ideje: 2017. 09. 20.)

hogy a kötvények jelentős részben nem befektetési bankoknál, hanem a lakosság nem éppen tehetős köreinek kezében, nyugdíjasoknál, kistulajdonosoknál, kisvállalkozóknál voltak.²¹

2004. június 1-jén hirdették meg az úgynevezett Buenos Aires-i javaslatot, amely a Brady-tervhez hasonló módon kívánta rendezni az argentin adósságot. 2005. január 14-től az argentin kormány három új kötvényt vezetett be, amelyek segítségével átalakította az adósságállományt. A kötvények tartalmaztak egy kiegészítő kompenzációt is a GDP növekedése alapján. A javaslat elfogadásának határideje 2005. február 25. volt, és a leadott nyilatkozatok lehetővé tették az adósság 76,15%-ának, 62,5 milliárd dollárnak az átütemezését. Ennek fejében a kötvénytulajdonosok 35,3 milliárd dollár összegű kötvényeket kaptak. Mivel a hitelezők közel 39%-a argentin volt, így a hitelállomány pesósítása (dollárról pesóra váltása) is komoly könnyebbséget jelentett a kormánynak. Ezzel sikerült elérni, hogy a pesóban jegyzett hitelállomány a korábbi 3%-ról, 37%-ra emelkedett.²² A könnyebbség magyarázata, hogy a pesóban történő kifizetések fedezéséhez nem kellett a külkereskedelemhez és az adósságszolgálathoz elengedhetetlen valutatartalékokat igénybe venni. Annak érdekében, hogy az átütemezés egyszeri és végleges legyen, a törvényhozás a 2005. február 9-én elfogadott és törvényerőre emelkedett 26.017 számú törvénnyel egyszer és mindenkorra megtiltotta a végrehajtó hatalom számára az átütemezés feltételrendszerének bármilyen megváltoztatását vagy érvénytelenítését.

Az adósság rendezése a Nemzetközi Valutaalappal és Spanyolországgal

2005 második félévében az argentin sajtó vezető hírei között szereplő, helyenként demagógiától sem mentes, hosszas látszatvita után 2006. január 3-án a Kirchner-kormány bejelentette, hogy egy összegben, előrehozott fizetéssel kifizeti Argentína teljes államadósságát a Nemzetközi Valutaalap felé. Ennek összege 9,53 milliárd dollár volt, és csak 2009-ben járt volna le.²³ A lépés az argentin kormány számára propagandacélok mellett arra is szolgált, hogy kedvezőbb feltételek mellett tárgyalhasson a 2005-ös átütemezésből kimaradt adósságállomány lehetséges átütemezéséről a hitelezőkkel. Az ország bonítását nagyban javította a hitel egyösszegű, lejárat előtti kifizetése. A korábban már bevezetett megszorítások hatására a kormány számára a valutaárfolyamok is kedvezően alakultak. 2003-ban egy dollárért csak 3 pesót kellett fizetni, bár az árfolyam lassan kúszott fölfelé (2004-ben 1 dollár már 4 pesót ért).

Ugyancsak a szigorítások eredményeként 2006-ban nőttek a Központi Bank (BCRA) tartalékai. A tartalékok az IMF-nek kifizetett tartozás előtt 28,078 milliárd dollárt tettek

²¹ 2004-ben Argentína külső adóssága 178 milliárd dollár volt. Ezenfelül magánhitelezők kezében még 81,8 milliárd dollár értékű hitelkötvények voltak. Lásd: Deuda en default: definen la oferta. *El Litoral*, 2013. 03. 04. Forrás: www.ellitoral.com/index.php/diarios/2013/03/04/economia/ECON-01.html (Letöltés ideje: 2017. 09. 20.)

²² BIELSA, Rafael – LAVAGNA, Roberto – ROSATTI, Horacio (2005): *Estado y globalización: el caso argentino*. Buenos Aires, Rubinzal-Culzoni. 64–65.

²³ Se canceló la deuda con el Fondo Monetario. *La Nación*, 2006. 01. 03. Forrás: www.lanacion.com.ar/769528-se-cancelo-la-deuda-con-el-fondo-monetario (Letöltés ideje: 2017. 09. 21.)

ki, ami a kifizetés után 18,58 milliárdra csökkent. Az év végére a tartalékok 22,037 milliárd dollárra nőttek.²⁴

A Lavagna által meghatározott elveknek megfelelően Argentína folytatta az adósság átütemezéséről szóló tárgyalásokat Spanyolországgal. Ezek eredményeként 2007. január 31-én sikerült aláírni a megállapodást annak a 982,5 millió dolláros hitelnek az átütemezéséről, amelyet Spanyolország még 2001-ben, a XVI. Ibero-amerikai csúcstalálkozó során nyújtott Argentínának.

Ezt követően Argentína előtt már csak a 2001-es krízis utolsó maradványának a viszfizetése állt. Ezt a feladatot már az új elnök, a 2007 végén hivatalba lépő Cristina Fernández de Kirchner vállalta magára. A 2008-ban megkezdett tárgyalások során sikerült megegyezésre jutni azokkal a 80%-ban külföldi hitelezőkkel, akik a 2005-ös átütemezést elutasították.²⁵ Ezzel a GDP-hez viszonyított, valutában nyilvántartott adósságállomány a 2002. évi 92%-ról 2012-re 8,4%-ra csökkent.²⁶

A válság tanulságai

Az argentin fizetési válság menedzselése számos tanulsággal szolgálhat.²⁷ Egyrészt rávilágít a (populista) hatalmi érdekekből fakadó, felelőtlen pénzügypolitika elkerülhetetlen, hosszan tartó következményeire mind a makrogazdaság, mind a mikrogazdaság szintjén, ideértve az egyes választópolgárok életét és kilátásait is. Megmutatja, hogy a központositott és a hatalmi elit körül koncentrálódó igazgatási gyakorlat, vagyis a tényleges demokráciadeficit mennyire együtt jár a ciklikus krízisjelenségekkel, illetve az egymást követő krízishullámok interferálásával létrejövő mind nagyobb és mélyebb válságokkal. Argentína klasszikus példája annak, hogy minél nagyobbak az említett válságjelenségek, és minél hosszabb ideig próbálják ezeket politikai frazeológiával, bünbakkereséssel takargatni, annál nehezebb, fájdalmasabb és hosszadalmasabb a válság kezelése, a kedvező gazdasági folyamatok újraindítása. Az is nyilvánvaló, hogy a kedvezőtlen nemzetközi körülmények között kitörő kumulált válság hatására, bármilyen fejlett is legyen egy ország gazdasága, az jelentős kárt szenved, így a világ gazdaságban elfoglalt helyének fenntartására tett erőfeszítések és intézkedések nagyon megközelíthetik a társadalom tűrőképességét. Sajnos a 2009 óta Argentínában végbement változások előrevetítik egy újabb krízis árnyékát.

²⁴ STICCO, Daniel (2012): ¡Hay que cuidar las reservas! *El Litoral*, 2012. 06. 29. Forrás: www.ellitoral.com.ar/206114/Hay-que-cuidar-las-reservas (Letöltés ideje: 2017. 09. 21.)

²⁵ La deuda pública argentina, inmune a la fuga de capitales del país. *América Económica*, 2009. 08. 03. Forrás: www.americaeconomica.com/portada/noticias/030809/clargentina.htm (Letöltés ideje: 2017. 08. 03.)

²⁶ Se concretó el pago de los 2.200 millones del Boden 2012. *La Nación*, 2012. 08. 03. Forrás: www.lanacion.com.ar/1495956-se-concreto-el-pago-de-los-2200-millones-del-boden-2012 (Letöltés ideje: 2017. 09. 21.)

²⁷ CZÉKUS Ábel (2014): Az államcsődtől a késleltetett korrekcióig, argentin pénzügy-politikai tapasztalatok. *Pénzügyi Szemle*, 59. évf. 2. sz. 259–274.

Néhány szó a külpolitikáról

Érdemes kicsit elidőzni annál a kérdésnél, hogy ilyen gazdaságpolitikai prioritások mellett az argentin külpolitika mely irányokban volt a legaktívabb.

Argentína sajátos államjogi berendezkedése, továbbá az elnökök mindig határozott politikai elképzelései miatt a külpolitikai irányítás az államfő kezében összpontosul, függetlenül az éppen hivatalban lévő külügyminiszter személyétől. A miniszter szerepe az elnöki akarat végrehajtása, lehetőleg nem sok fantáziával, de annál nagyobb igyekezettel, megoldva az elnök belpolitikai, gazdaságpolitikai elképzeléseinek és gyakorlatának nemzetközi politikai fórumokon való propagálását, illetve az ilyen fórumokon megjelenő elnök és felszólalásainak, tárgyalásainak a nemzetközi közvélemény meghatározó eseményeként való bemutatását.

Az 1990 és 2008 közötti időszakban az összehangolt bel- és külpolitikai médiamunka középpontjában a gazdaságpolitikai célok eléréséhez szükséges feltételek kialakítása állt. Az adósságválság rendezése Néstor C. Kirchner elnökségére esett, ezért célszerű ezt az időszakot vizsgálni. Viszonya a diplomáciához több mint sajátos volt. Egy nagykövet csak akkor kezdheti meg hivatalos tevékenységét abban az országban, ahová saját államfője képviselőként hazája küldte, ha a megbízólevelét átadta a fogadó ország államfőjének. Kirchner elnök esetében ez lehetetlen volt, ugyanis ő nem találkozott a nagykövetekkel, távol tartotta magát a diplomáciai rendezvényektől. A nagykövetek csak akkor tudták átadni megbízólevelüket, amikor Kirchner külföldön tartózkodott, és Daniel Osvaldo Scioli, az ország alelnöke látta el az államfői teendőket.

Kirchner diplomáciájának homlokterében a Venezuelával fenntartott kapcsolatok szorosabbá tétele állt. Ennek volt köszönhető a már említett 2006-os gázvezeték-építési projekt. A szénhidrogénből részesedtek volna a Mercosur más tagállamai, Brazília és Uruguay is. Kirchner jelentős erőfeszítéseket tett, hogy a távoli Venezuelával bővítse a négy ország alkotta Mercosurt. A venezuelai kapcsolat elmélyítése érdekében az argentin elnök felesége, a későbbi elnök is többször megfordult Caracasban. Ez az adósságrendezés során is hasznosnak bizonyult, mivel a Bolívari Köztársaság jelentős összegért vásárolt az argentin kötvényekből. Keserű iróniája a sorsnak, hogy Venezuelának válságos helyzetében égetően szüksége lenne argentinai kintlévőségeire, azonban nem juthat hozzá ezekhez, és nem tudja őket felhasználni többdimenziójú válsághelyzetének kezelésére.

Argentína és Brazília folyamatos vetélkedése a regionális vezető hatalom posztjáért sajátos kapcsolatrendszeret eredményezett. A két államfő, Kirchner és Luiz Inácio Lula da Silva (brazil elnök 2003–2011) leggyakrabban többoldalú rendezvényeken találkoztak, a kétoldalú, magas szintű látogatások nem voltak jellemzőek. Argentína kapcsolatai a két kisebb Mercosur-tagországgal sem voltak zökkenőmentesek. Paraguayjal folyamatos elszámolási vitái voltak az argentin–paraguayi együttműködésben felépült Yaciretá erőműben megtermelt és Paraguay által fel nem használt, de Argentínának eladott áramfelesleg ára és a fizetési határidők miatt. Mivel az energia egyetlen vásárlója Argentína volt, így nem alakult ki árverseny, és Buenos Aires képes volt rákényszeríteni akaratát Asuncióyra. Paraguay természetesen magasabb áron szeretne volna adni az áramot, de érdekeit nem tudta érvényesíteni. Nem akarta kockáztatni azt, hogy Argentína esetleg felfüggeszti a paraguayi marhahús átvételét és harmadik piacon, argentin áruként való értékesítését,

vagy hogy lezárja kikötőit a paraguayi exportáruk, elsősorban a szója előtt. Bármelyik diplomáciai húzás Paraguay szinte azonnali gazdasági összeomlásához vezetett volna.

Argentína nem bánt kesztyűs kézzel másik kisebb szomszédjával, Uruguayjal sem. Itt a konfrontáció látszólagos oka a két ország közös határfolyóján a Botnia finn és az Energia y Celulosa (ENCE) spanyol cég által felépítendő cellulózzgyár helyszínének kijelölése volt. Eredetileg a két cég Argentínában kopogtatott az építési engedélyért, ám a hatóságok által szabott feltételek túlmentek a projekt lehetőségein. Ekkor a két cég Gualeguaychuból átkelt a határfolyó uruguayi oldalára, Fray Bentosba, ahol rövid idő alatt megkapták a szükséges papírokat. Mivel a cégek Uruguay területén építkeztek, az új munkalehetőségek is ott nyíltak meg, továbbá adó- és egyéb bevételek is ott jelentkeztek. Ez Argentína számára az elmaradt bevételeken és gazdasági-pénzügyi előnyökön kívül óriási presztízaveszteség is volt, amit a Kirchner-kormány belpolitikai okokból sem tűrhetett szó nélkül. A kormány teljes média-gepezete lejárato kampányt indított a két cég ellen. A vádak között olyanok is elhangzottak, hogy az új üzemek elavult technológiára épülnek, és környezetszennyezők, károsítják a folyó élővilágát. Az újsütetű, önjelölt környezetvédők csak azt felejtették el közölni, hogy a folyó argentin oldalán több régi technológiát alkalmazó cellulózzgyár is van, amelyek valóban nem felelnek meg a környezetvédelmi normáknak. Ezzel szemben a Világbank által finanszírozott új üzemek kötelezően a leginkább környezetkímélő technológiát kellett hogy alkalmazzák. Az argentin kormányhoz hű társadalmi csoportok és civil szervezetek odáig elmentek, hogy önhatalmúan lezárták a két országot Gualeguaychú és Fray Bentos között összekötő Libertador San Martín hidat.²⁸ A nemzetközi közforgalmi és személy- és közúti átkelőhely *de facto* lezárása súlyos veszteséget jelentett Uruguay számára, ám kitartott álláspontja mellett. Amikor Argentína a hágai Nemzetközi Bírósághoz fordult,²⁹ politikai nyomásra a spanyol ENCE cég elállt gyáráépítési szándékától, a Botnia viszont folytatta.³⁰ A bíróság kimondta: Argentína nem tudta bizonyítani a környezetszennyezést, így a finn cég folytathatta a munkálatokat, és beindíthatta a termelést.

Argentína és Chile kapcsolatait sajátos távolságtartás jellemezte már az 1880-as évektől kezdve. A szembenállás egyik, de talán legjelentősebb oka a Tűzföld szigetvilágában található Beagle-csatorna keleti bejáratánál húzódó határvonal, illetve ehhez kapcsolódóan az öbölben lévő szigetek hovatartozása. A konfliktus 1978-ban lángolt fel újra, azután, hogy az argentin hadsereg el akarta foglalni a vitatott fennhatóságú szigeteket. A felek között csak a később szentté avatott II. János Pál pápa közvetítésével sikerült békét teremteni 1984-ben.

Tulajdonképpen hasonló a helyzet Nagy-Britannia esetében is. Az argentin kormány minden lehetséges eszközzel ébren tartja a köztudatban, hogy a Malvin-szigetek (Falkland-szigetek) Argentína része. Valamennyi hivatalos levélpapíron ott szerepel például „Las Islas Malvinas son argentinas” (a Malvin-szigetek argentin terület). Az argentin Külügy-, Külkereskedelmi és Kultuszminisztérium San Martín téren álló főépülete szomszédságában, Buenos Aires egyik legszebb részében, a Retiro negyedben áll a Malvin-szigeteki háború emlékműve, a hazafias megnyilvánulások kötelező helyszíne. Nem véletlen, hogy az emlék-

²⁸ La papelera que causó crisis entre Uruguay y Argentina amenaza con paro y desata protestas. *El País*, 2013. 09. 02. Forrás: https://elpais.com/economia/2013/09/02/agencias/1378129085_884529.html (Letöltés ideje: 2018. 05. 30.)

²⁹ BRUHÁCS János (2012): Argentína és Uruguay vitája: a Nemzetközi Bíróság 2010. évi ítélete az Uruguay folyó menti papírgyár ügyben. *JURA*, 18. évf. 2. sz. 40–50.

³⁰ Fallo de La Haya por la papelera: Botnia puede seguir operando. *El Clarín*, 2010. 04. 20. Forrás: www.clarin.com/economia/Fallo-papelera-Botnia-seguir-operando_0_Sy5WxLGCvQe.html (Letöltés ideje: 2018. 03. 10.)

művet azzal az óratoronnyal szemben építették fel, amelyet csak az Angolok tornya néven ismertek 1982-ig. A britekkel folytatott háború³¹ idején a tornyot, amelyet 1910–1916 között az argentinai brit lakosok ajándékeként az 1810. május 25-i forradalom emlékére építettek, többször megtámadták és megrongálták. A nevét is megváltoztatták: az új neve Emlék-torony, *Torre Monumental* lett. Az sem véletlen, hogy Kirchner valamennyi, az országban elmondott beszédében a liberalizmus és neoliberalizmus visszatérő ostromozása mellett másik állandó elem annak ismételése volt, hogy a Malvin-szigetek Argentínához tartozik.

Az Argentína–USA-viszonyt sem lehet túláradoan barátságosnak nevezni. Ennek oka az adósságrendezés miatt a nemzetközi pénzügyi szervezetekkel kialakult feszültség volt. Nyilvánvaló, hogy az Amerikai Egyesült Államok politikai vezetése nem nézte jó szemmel Argentína rebellis magatartását az adósságszolgálat ügyében, és nem kívánt segíteni abban, hogy Buenos Aires az elvárt engedmények teljesítése nélkül kiutat találjon a fizetési válságból. Mivel az ország hitelezőinek jelentős része a Párizsi Klub tagja is, Argentína viszonya a tagállamokkal állandóan feszült volt. Megjegyzendő, hogy a jelentős nézeteltérések ellenére Argentínával szemben Spanyolország volt a legengedékenyebb. Ennek okát két alapvető tényező határozta meg: az egyik az, hogy Buenos Aires adóssága Madrid felé nem érte el az egymilliárd dollárt, a másik pedig Madrid alapvető stratégiai érdeke, hogy a volt gyarmatokkal minden körülmények között különleges viszonyt tartson fenn.

Felhasznált irodalom

- ANDERLE, Ádám (1988, 1992): El populismo. In SALMORAL, Lucena M.: *Historia de Iberoamérica*. Vol. 3. Madrid, Cátedra. 559–609.
- ANDERLE Ádám – HORVÁTH Gyula (2000): *Perón – Che Guevara*. Budapest, Pannonica.
- BÁCS, Zoltán György (2016): 1815–2015: 200 años de divergencias en términos ideológico-políticos e instituciones políticas entre Europa y América Latina. *Iberoamericana Quinceeclesiensis*, Vol. 14. 25–31.
- BIELSA, Rafael – LAVAGNA, Roberto – ROSATTI, Horacio (2005): *Estado y globalización: el caso argentino*. Buenos Aires, Rubinzal-Culzoni.
- BRUHÁCS János (2012): Argentína és Uruguay vitája: a Nemzetközi Bíróság 2010. évi ítélete az Uruguay folyó menti papírgyár ügyben. *JURA*, 18. évf. 2. sz. 40–50.
- CFK en Atenas, conferencia sobre “Capitalismo y Neoliberalismo. La crisis democrática. La experiencia Suramericana”, Cristina Fernández de Kirchner weboldala, 2017. 05. 08. Forrás: www.cfkargentina.com/cfk-en-atenas-conferencia-sobre-capitalismo-y-neoliberalismo-la-crisis-democratica-la-experiencia-suramericana/ (Letöltés ideje: 2018. 02. 02.)
- CZÉKUS Ábel (2014): Az államcsődtől a késleltetett korrekcióig, argentin pénzügy-politikai tapasztalatok. *Pénzügyi Szemle*, 59. évf. 2. sz. 259–274.
- Deuda en default: definen la oferta. *El Litoral*, 2013. 03. 04. Forrás: www.ellitoral.com/index.php/diarios/2013/03/04/economia/ECON-01.html (Letöltés ideje: 2017. 09. 20.)
- DÖMÉNY Zsuzsa (2007): *Latin-Amerika: balra át!?* Budapest, MTA.

³¹ HORVÁTH Csaba (2012): Brit–argentín konfliktus egy 30 évvel ezelőtti háború tükrében. *Seregszemle*, 10. évf. 2. sz. 155–167.

- Fallo de La Haya por la papelera: Botnia puede seguir operando. *El Clarín*, 2010. 04. 20. Forrás: www.clarin.com/economia/Fallo-papelera-Botnia-seguir-operando_0_Sy5WxLGCvQe.html (Letöltés ideje: 2018. 03. 10.)
- GALASSO, Norberto (2002): *De la Banca Baring al FMI: Historia de la deuda externa argentina*. Buenos Aires, Colihue.
- HERNÁNDEZ, Vladimir (2012): Argentina: la crisis de la fragata Libertad comenzó en los años noventa. *BBC Mundo*, 2012. 10. 22. Forrás: www.bbc.com/mundo/movil/noticias/2012/10/121022_argentina_barco_ghana_bonos_brady_vh.shtml (Letöltés ideje: 2017. 09. 20.)
- HORVÁTH Csaba (2012): Brit–argentín konfliktus egy 30 évvel ezelőtti háború tükrében. *Seregszemle*, 10. évf. 2. sz. 155–167.
- HORVÁTH Gyula (1996): *A peronizmus*. Szeged, magánkiadás.
- HORVÁTH Gyula (1998): A politikai populizmus néhány jellemző vonása. *Acta Scientiarum Socialium*, 1. évf. 1. sz. 7–11.
- HORVÁTH Gyula (2001): A populista rendszerek gazdaságpolitikájának néhány vonása (Cárdenas, Perón és Vargas alatt). *Acta Scientiarum Socialium*, 4. évf. 9. sz. 47–72.
- HORVÁTH Gyula (2012): A „klasszikus” politikai populizmus Latin-Amerikában argentin, brazil és mexikói példák alapján. *Acta Scientiarum Socialium*, 15. évf. 36. sz. 11–21.
- La deuda pública argentina, inmune a la fuga de capitales del país. *América Económica*, 2009. 08. 03. Forrás: www.americaeconomica.com/portada/noticias/030809/clargentina.htm (Letöltés ideje: 2017. 08. 03.)
- La papelera que causó crisis entre Uruguay y Argentina amenaza con paro y desata protestas. *El País*, 2013. 09. 02. Forrás: https://elpais.com/economia/2013/09/02/agencias/1378129085_884529.html (Letöltés ideje: 2018. 05. 30.)
- Migration and Remittances Factbook* 2016. Washington D. C., World Bank Group – KNOMAD.
- Néstor Kirchner – a história de um populista. *Veja*, 2010. 10. 27. Forrás: <https://veja.abril.com.br/mundo/nelson-kirchner-a-historia-de-um-populista/> (Letöltés ideje: 2018. 02. 02.)
- Néstor Kirchner en la Asamblea Legislativa en el Congreso, 2005, Cristina Fernández de Kirchner weboldala, 2005. 03. 01. Forrás: www.cfkargentina.com/nelson-kirchner-en-la-asamblea-legislativa-en-el-congreso-2005/ (Letöltés ideje: 2018. 02. 02.)
- OECD (2016): *Argentina*. Forrás: <https://atlas.media.mit.edu/en/profile/country/arg/> (Letöltés ideje: 2017. 12. 12.)
- RAPOPORT, Mario (2011): Una revisión histórica de la inflación argentina y de sus causas. In VÁZQUEZ BLANCO, J. M. – FRANCHINA S. comp.: *Aportes de la Economía Política en el Bicentenario*. Buenos Aires, Prometeo. 135–165.
- Se canceló la deuda con el Fondo Monetario. *La Nación*, 2006. 01. 03. Forrás: www.lanacion.com.ar/769528-se-cancelo-la-deuda-con-el-fondo-monetario (Letöltés ideje: 2017. 09. 21.)
- Se concretó el pago de los 2.200 millones del Boden 2012. *La Nación*, 2012. 08. 03. Forrás: www.lanacion.com.ar/1495956-se-concreto-el-pago-de-los-2200-millones-del-boden-2012 (Letöltés ideje: 2017. 09. 21.)
- SMINK, Verónica (2011): A diez años del „default”. ¿Cuánto sigue debiendo la Argentina? *BBC Mundo*, 2011. 12. 23. Forrás: www.bbc.com/mundo/noticias/2011/12/111222_argentina_default_una_decada_despues_vs (Letöltés ideje: 2017. 09. 20.)
- STICCO, Daniel (2012): ¡Hay que cuidar las reservas! *El Litoral*, 2012. 06. 29. Forrás: www.ellitoral.com.ar/206114/Hay-que-cuidar-las-reservas (Letöltés ideje: 2017. 09. 21.)
- Transparency International. Forrás: www.transparency.org/research/cpi/ (Letöltés ideje: 2018. 02. 02.)

Bolívia

Szente-Varga Mónika

A hagyomány szerint, miután Viktória brit uralkodó tudomást szerzett diplomatája nyilvános megaláztatásáról, a térképen az érintett államot x-szel jelölte, s kijelentette: „ez az ország nem létezik”. Mintegy 130 évvel később, 2003-ban, az erősödő társadalmi mozgalmak hatására Eduardo Galeano³² a leghíresebb dél-amerikai szabadságharcosról, Simón Bolívarról elnevezett államról *Bolívia, a létezni akaró ország* címmel írt cikket.³³

Gazdaság

Bolívia a világ gazdaság perifériaországa, abba nyersanyagtermelőként illeszkedett be. Fő kiviteli cikkek ciklikusan váltották egymást a kereslet-kínálat és a piaci árak változásainak függvényében. A gyarmati kor legjelentősebb exporttermékei a kinin és az ezüst voltak. A mai Bolívia területén, Potosiban található *Cerro Rico* (a „gazdag hegy”), amely Spanyol-Amerika leggazdagabb bányájának számított. A függetlenség után az ezüstkitermelés csökkent, nőtt viszont az 1850-es évektől a csendes-óceáni háborúig a réz, a salétrom és a guanó jelentősége.³⁴ Aztán egy rövid felfutást követően az ezüstkitermelés végleg lehanyatlott. A 20. század legfontosabb exportcikke az ón lett. 1900-ban az összes bolíviai kivitel 40%-a származott ónból, az 1920-as években már legalább a 70%-a.³⁵ A gazdasági világválsággal az ónbányászat felfelé ívelő szakasza véget ért, de a 20. század második felében is fontos exportcikknek számított.

Az 1960-as évektől indult a földgáz kitermelés, s a harmadik évezredre Bolíviát már a földgáz-boom jellemzi. 2008-ban a bolíviai kivitel 45%-át tette ki ez az egy termék.³⁶ Azonban „a földgáztól való függés abból a szempontból rosszabb, mint az önrendelkezés, hogy szűkebb [és nehezebben változtatható] a vásárlók köre”.³⁷ Bolívia Brazíliába és Argentínába exportál. A szállítás földgázvezetéseken történik, amelyek kiépítése költséges és hosszadalmas folyamat. A bolíviai–brazil vezeték például több mint 3000 km hosszú, becsült

³² Eduardo Galeano (1940–2015) uruguayi író és újságíró. Legismertebb műve, *Las venas abiertas de América Latina* magyar fordításban is megjelent *Latin-Amerika nyitott erei* címmel (Magvető, 1976).

³³ Magyarul is olvasható Simor András fordításában. GALEANO, Eduardo (2005): *Bolívia, a létezni akaró ország. Ezredvég*, 15. évf. 5–6. sz. 127–129.

³⁴ BONILLA, Heraclio (1978): *Notas en torno a la historia económica y social de Bolivia (1821–1879)*. *Historica*, Vol. 2, No. 2. 176–177.

³⁵ CONTRERAS, Manuel E. (1993): *The Bolivian Tin Mining Industry in the First Half of the 20th Century*. London, University of London. 45.

³⁶ 11%-át a cink és 3%-át az ón. KLEIN, Herbert S. (2011): *A Concise History of Bolivia*. Cambridge, CUP. 251.

³⁷ ANDERSEN, Lykke E. – MEZA, Mauricio (2001): *The Natural Gas Sector in Bolivia: An Overview*. Andean Competitiveness Project. Documento de Trabajo No. 01, Universidad Católica Boliviana. 2.

költsége meghaladja a 2000 millió dollárt.³⁸ A földgázszektor várhatóan tovább erősödik Bolíviában.³⁹ Ennek alapvető mozgatórugója az export, a brazil és argentin igények. Ezenkívül Bolívia tárgyalásokat folytat Paraguay és Peru kormányaival.

Bolívia belső energiapiaca kicsi. 2000-ben a dél-amerikai primer energiafogyasztás 1,2%-a esett az országra.⁴⁰ A lakossági felhasználás csekély, részint az alacsony népesség-szám miatt. Bolívia Dél-Amerika legritkábban lakott állama (10 fő/km²).⁴¹ Azonban a csekély lakossági energiafogyasztás nem magyarázható csak és kizárólag populációs adatokkal. Jelentős szerepet játszik a szegénység, az erőforrásokhoz való hozzájutás hiánya. A 21. század fordulóján a vidéken lakó bolíviaiak 87%-a élt a szegénységi küszöb alatt. Az állampolgárok csaknem fele tengette életét mélyszegénységben (45,16%, 2000).⁴²

Társadalom

Bolíviában 2,7 millióan éltek 1950-ben. Az ország népessége 2017-ben 11 146 000 fő volt, a növekedési ráta 1,4 %-os.⁴³ A lakosság fiatal: a medián életkor 24,3 év a CIA, 27 év a bolíviai statisztikai hivatal szerint.⁴⁴ Következésképpen Bolívia népessége növekedni fog; várhatóan 2035–40-ig, tehát tovább, mint a latin-amerikai államok többségében. Mivel a megélhetési lehetőségek, munka- és lakóhelyek számának emelése nem zajlott egy ütemben a lakosság növekedésével, felerősödtek a migrációs folyamatok, amelyek részint az országon belül zajlottak, részint külföldi desztinációkat céloztak meg. A belső migráció útvonala a vidékről a városokba vezet(ett). Felgyorsult az urbanizáció. Jelenleg a hegyvidéki La Paz és El Alto, a síksági Santa Cruz és az ország közepén fekvő Cochabamba városaiban koncentrálódik a bolíviaiak több mint fele. Santa Cruz és agglomerációja a legnépesebb, 2 millió lakosával a fővárost, La Pazt is maga mögött hagyja. Voltak, akik a nagyvárosok helyett inkább külföldön keresték boldogulásukat. A legnépesebb bolíviai emigráns közösségek Spanyolországban, az Amerikai Egyesült Államokban, illetve a szomszédos Argentínában és Brazíliában találhatók.⁴⁵

A migrációs folyamatok hátteréhez jó támpontot nyújthat a legutóbbi évtizedek vázlatos áttekintése. Az 1980-as évek elején lezajló általános gazdasági válság Bolíviába is

³⁸ PATÓ, Zsuzsanna (2000): *Piping the Forest. The Bolivia-Brasil Gas Pipeline. CEE Bankwatch Network*, 1–13.

³⁹ A földgáz mellett jelentős exportcikk még a cink, a szója, az arany, az ezüstérc, az ón és a paradíó. Forrás: Gas Natural, Zinc y Soya, representan el 54,8% de las exportaciones bolivianas. *Instituto Nacional de Estadística* [a továbbiakban INE], 2017. 08. 06. Forrás: www.ine.gob.bo/index.php/notas-de-prensa-y-monitoreo/item/1141-gas-natural-zinc-y-soya-representan-el-54-8-de-las-exportaciones-bolivianas (Letöltés ideje: 2017. 12. 29.)

⁴⁰ International Energy Agency (2003): *South American Gas – Daring to Tap the Bounty*. Paris, OECD/IEA. 128.

⁴¹ Population density. The World Bank. <http://data.worldbank.org/indicator/EN.POP.DNST> (Letöltés ideje: 2017. 05. 20.)

⁴² Indicadores de pobreza y desigualdad FGT estimados por el método de línea de pobreza según área geográfica: 1996–2014. *UDAPE*. Forrás: www.udape.gob.bo (Letöltés ideje: 2016. 05. 06.)

⁴³ La población de Bolivia se mantiene joven. *INE*, 2017. 07. 11. Forrás: www.ine.gob.bo/index.php/notas-de-prensa-y-monitoreo/item/732-la-poblacion-de-bolivia-se-mantiene-joven (Letöltés ideje: 2017. 12. 29.)

⁴⁴ *The World Factbook*, 2015.

Washington D. C., CIA.

⁴⁵ THORNETT, Robert C. (2009): *Bolivia in Motion. Migration Patterns of a Nation in Flux*. USA, George Mason University. 2.

begyűrűzött. Bolíviaiak tömegei veszítették el megélhetésüket, a gazdasági kudarcba azonban a katonai diktatúra is belebukott. Az 1982-től helyreálló civil irányítás azonban nem teremtett/teremthetett azonnali gazdasági gyarapodást. Sőt a politikai rendszerváltásoknak gyakran nemcsak előzménye, hanem kísérőjelensége is a gazdasági krízis, bár a lakosság hajlamos azt hinni, hogy a demokratikus keretek automatikusan (és rövid időn belül) jobb életminőséget jelentenek. Bolívia a 20. század utolsó harmadára súlyosan eladósodott. Az ország külső adóssága 4,6 milliárd dollárra rúgott 1986-ban.⁴⁶ Így a civil elnökök időszaka adósságválsággal és hiperinflációval kezdődött. Az infláció mértéke 1984-ben 2177%, 1985 első hat hónapjában 8170% volt.⁴⁷ A kormány külföldi segítség után nézett. Az IMF-támogatások feltétele azonban a költségvetési kiadások csökkentése, kisebb és olcsóbb állam kialakítása volt, ami az állami kézben levő gazdasági területek magánbefektetők előtti megnyitását eredményezte, illetve azt, hogy a bolíviai vezetés a társadalmi felzárkóztatásra szánt összegeket jelentősen csökkentette. Az 1990-es években és a 2000-es évek elején felerősödő privatizációs folyamatok tovább nyitották a társadalmi ollót. A feszültség az úgynevezett bolíviai vízháborúban tört felszínre.

2000-ben magánkézre került Bolívia negyedik legnépesebb városának, Cochabambának a vízellátása. A multinacionális Bechtel nem volt tisztában a helyi viszonyokkal és a lakosok anyagi lehetőségeivel. Azzal a deklarált céllal, hogy a rendelkezésre álló rendszert karbantarthassa és fejlessze, az árakat megemelte. Ami a külföldieknek csekélységnek tűnt, a cochabambai lakosok számára megfizethetetlennek bizonyult. A feszültség felkeléssé eskalálódott, amely során a Bechtel a városból távozni kényszerült, a vízműveket újra állami kézbe vették, és helyreállították a korábbi árszabást. A cochabambai események az erőforrásokért folytatott küzdelmek (vízkonfliktus, vízháború) példájává váltak Latin-Amerikában, olyan precedenssé, amely azt mutatja, hogy a lakosság egy multival szemben is sikereket érhet el.⁴⁸ A felkelés hatása nem állt meg a város határainál, hozzájárult a bolíviai ellenzék megerősödéséhez s ezáltal Evo Morales 2005-ös választási győzelméhez.⁴⁹

A politikus a vízzel kapcsolatban így fogalmazott: „Az nem lehet, hogy az alapszolgáltatások magánkézbe kerüljenek. Nem értem, a korábbi vezetők hogy privatizálhatták ezeket,

⁴⁶ HUDSON, REX A. – HANRATTY, Dennis M. eds. (1991): *Bolivia – a Country Study*. Washington D. C., Library of Congress. xviii.

⁴⁷ KLEIN 2011, 241.

⁴⁸ FINNEGAN, Willian (2002): Leasing the Rain. *The New Yorker*, 2002. 04. 08. Forrás: www.newyorker.com/magazine/2002/04/08/leasing-the-rain (Letöltés ideje: 2019. 10. 18.); SHULTZ, Jim (2003): Bolivia: The Water War Widens. *NACLA Report on the Americas*, Vol. 36, No. 4. 34–37.; SADIQ, Sheraz (2002): Timeline: Cochabamba Water Revolt. *PBS*. Forrás: www.pbs.org/frontlineworld/stories/bolivia/timeline.html (Letöltés ideje: 2017. 09. 30.)

⁴⁹ A 20. század végén és a 21. század elején tömegdemonstrációkkal és politikai vezetőcserékkel kísért krízis robbant ki. Hugo Banzer (1926–2002), a hetvenes évek katonai diktátora, aki két évtizeddel később választások útján vált újra az ország elnökévé, 2001-ben lemondott. Bár megromlott egészségre hivatkozott, döntésében kétségtelenül szerepet játszott a cochabambai vízháború. Gonzalo Sánchez de Lozada 2003-ban szintén távozni kényszerült a hatalomból – az úgynevezett gázháború miatt. A bolíviai vezetés az Amerikai Egyesült Államokba és Mexikóba szeretett volna gázt exportálni egy Chile felé haladó vezeték megépítésével. Amikor a hír kiszivárgott, tüntetések sora indult el, La Pazt és más városokat blokád alá vették a tüntetők. Lásd DÖMÉNY Zsuzsa (2007): Bolívia. 2003 az erőszak éve. In DÖMÉNY Zsuzsa: *Latin-Amerika balra át!*? Budapest, MTA. 58–62. A kormány bevetette a hadsereget, több mint 60 halális áldozat volt. Sánchez Lozadának mennie kellett. 2005-ben lakossági tiltakozások nyomására utódja, Carlos Mesa elnök is kénytelen volt lemondani. A 2005-ös választásokkal átrendeződött a bolíviai politikai aréna.

különösen a vízellátást. A víz természeti kincs. Víz nélkül nem élhetünk. Következésképpen a víz nem lehet privát. Attól a pillanattól kezdve, hogy magánkézen van [és magánprofitot termel], sérülnek az emberi jogok. A vízellátásnak közszolgáltatásnak kell lennie.”⁵⁰

Az új elnök prioritásai közé tartozott a társadalmi különbségek mérséklése. A társadalmi olló két szarát úgy közelítette, hogy alulról és felülről is szorította. Ez a szegényebb rétegeknek kedvezett, a tehetősebbeknek viszont nem.

1. táblázat

Szegénységi statisztikák Bolíviában, 2000–2014

%	2000	2007	2014
Szegénységküszöb alatt	66,38	60,17	39,26
Mélyszegénységben	45,16	37,70	17,26
Szegénység vidéken	87,02	77,29	57,56

Forrás: UDAPE

Bár a mutatók némileg már a 21. század elején is javultak, jelentős elmozdulás Evo Morales első két elnökségi ciklusa alatt tapasztalható (2006–2009 és 2009–2014). A legnagyobb csökkenés a mélyszegénység esetében történt, ami arra enged következtetni, hogy a kormány megtalálta a marginalizált csoportokat, és hatékony segítséget nyújtott. A CEPAL számításai szerint 2010 és 2014 között a latin-amerikai országok többségében csökkent a szegénység. Leginkább Uruguayban (–14,9%), Peruban (–9,8%) és Chilében (–9,1%). Bolíviában is mérséklődött (–6,4%, 2009–2013). Ugyanakkor a szegénység nőtt Hondurasban (2,3) és Mexikóban (2,9%).⁵¹ Mindezek ellenére Bolívia továbbra is Latin-Amerika legszegényebb országai közé tartozik. Az ezredfordulón a vidéki háztartások 74%-a nem rendelkezett elektromos energiával. A városiak esetében ez az arány 22%-ot ért el.⁵² Az egy főre jutó GDP 3105 dollár volt devizaárfolyamon (2016).⁵³ Bolíviában a várható élettartam a 21. században gyorsabban nőtt, mint a régió más országaiban (64 év, 2005; 71 év, 2017), azonban az ország nemcsak a latin-amerikai átlag alatt van (75 év), hanem továbbra is a legalacsonyabb értékkel rendelkezik Dél-Amerikán belül.⁵⁴

Lula volt brazil elnök egyszer úgy fogalmazott, hogy az államra nem a gazdagoknak, hanem a szegényeknek van szükségük. Az állam feladata pedig az, hogy a leginkább rászorulókat felkarolja.⁵⁵ Kérdés persze, hogy a támogatási rendszer meddig tartható fenn: jut-e elegendő pénz a társadalmi felzárkózásra a kedvezőtlen gazdasági körülmények mellett is?

⁵⁰ *Discurso inaugural. Presidente Evo Morales Ayma*, 2006. Bolivia, Ministerio de Relaciones Exteriores y Cultos de Bolivia. 14.

⁵¹ CEPAL (2016): *Panorama Social de América Latina, 2015*. (LC/G.2691-P). Santiago, Comisión Económica para América Latina y el Caribe. 20.

⁵² International Energy Agency 2013.

⁵³ GDP per capita (current US\$). The World Bank. Forrás: <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.PCAP.CD?locations=BO> (Letöltés ideje: 2017. 12. 30.)

⁵⁴ La esperanza de vida del país subió de 64 a 71 años. *Página Siete*, 2017. 06. 15. www.paginasiete.bo/sociedad/2017/6/15/esperanza-vida-pais-subio-anos-141224.html (Letöltés ideje: 2017. 12. 30.)

⁵⁵ *Luis Inacio Lula da Silva*. Presidentes de Latinoamérica. Occidente producciones, SADOP – Suterh coproducción. Riporter: Daniel Filmus.

Bolívia jelenlegi kilátásai nem rosszak. Több mint egy évtizede évi átlagos gazdasági növekedése 5%-os, 2016-ban 4,3%-os.⁵⁶ Utóbbival a legmagasabb növekedési rátát produkálta Dél-Amerikában akkor, amikor Latin-Amerika és a Karib-térség egészének általános mutatója –0,7% volt.⁵⁷

Politika és régiók

Evo Morales 2005-ös megválasztása mérföldkőnek tekinthető Bolívia történetében. Olyan politikus került az elnöki székbe, aki elődeitől eltérően nyíltan szocialista nézeteket vall, és bennszülött, aymara származású. Emellett úgy nyert, hogy nem volt szükség második fordulóra, mert az első körben megszerezte a szavazatok többségét (53,74%).⁵⁸ Erre nem volt precedens az 1982 óta tartó civil irányítás alatt.

Morales ambiciózus politikai, társadalmi és gazdasági reformokat hirdetett, amelyeket felülről, nagyobb állami szerepvállalás révén kívánt elérni.⁵⁹ „Meg akarjuk változtatni Bolíviát, de nem puskagolyókkal, hanem szavazatokkal.”⁶⁰ A korábban már említett újra-elosztó tevékenység mellett megerősítette az állam szerepét a gazdaságban; államosította a kulcságazatokat, benne a földgázszektort.

Morales később a 2009-es és 2014-es elnökválasztásokat is megnyerte, a hivatalos végeredmény szerint a szavazatok 64,08, illetve 61,04%-ával.⁶¹ A magas százalékos arányok ellenére az országon belül jelentős regionális különbségek mutatkoztak. A hegyvidéki rész, az ország nyugati fele Morales felé húzott, Kelet-Bolívia viszont kevésbé támogatta.

Bolívia több régióból áll. Az ország nyugati részén az Andok vonulatai húzódnak, keleti fele azonban sík. Utóbbinak északi részét trópusi őserdő fedi, délen viszont kevésbé csapadékos, szavannás területeket találhatunk. Bolíviában hagyományosan a nyugati területeknek volt nagyobb kulturális és gazdasági jelentősége. Ideköthető az inka civilizáció; itt voltak a legfontosabb városok, illetve az ezüst- és ónbányák. A keleti, ritkán lakott fennsík sokáig értéktelen területnek számított. A perspektíva és az erőviszonyok a kinin- és kaucsuklázzal kezdtek megváltozni. A 19. századi kininboom a hegyvidék és síkság közötti völgyekben (Yungas) alakult ki. Az ezt követő, a 19. század végén és 20. század elején lezajló kaucsukláz az első olyan gazdasági ciklus volt Bolíviában, amely már a síkvidékhez kötődött. A kinin- és kaucsukkitermelés felfutása azért is kiemelendő, mert nem ásványcikkelt alkototta, hanem növényekre alapozott gazdasági ciklusok voltak, továbbá mert a kinin és a kaucsuk kezdték Bolívia gazdasági súlypontját keletebbre tolni. Mára Kelet-Bolívia gazdaságilag erősebb az ország nyugati felénél (földgázboom). Népessége is megnőtt, itt található az ország legnagyobb

⁵⁶ BARRÍA, Cecilia (2017): Bolivia: 3 claves del éxito económico del país que más crece en América del Sur. *BBC Mundo*, 2017. 10. 25. Forrás: www.bbc.com/mundo/noticias-41702389 (Letöltés ideje: 2017. 12. 30.)

⁵⁷ GDP growth (annual %). The World Bank. Forrás: <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.KD.ZG> (Letöltés ideje: 2017. 12. 30.)

⁵⁸ Bolivia. Presidential Election, 2005. *Electoral Geography*. Forrás: www.electoralgeography.com (Letöltés ideje: 2017. 05. 20.)

⁵⁹ Lásd LEHOCZKI Bernadett (2009): Bolívia: bel- és külpolitikai változások Evo Morales elnöksége alatt. *Nemzet és Biztonság*, 2. évf. 5. sz. 3–13.

⁶⁰ *Discurso inaugural* 2006, 12.

⁶¹ Bolivia. Presidential Elections, 2009, 2014. *Electoral Geography*. Forrás: www.electoralgeography.com (Letöltés ideje: 2017. 05. 12.)

városa: Santa Cruz. A korábban lenézett cambák (magashegyi fennsík/magasföld lakói) nem szívesen áldoznak a nyugati részekben lakó collák felzárkóztatására.

A *collák* (az Inka Birodalom Collasuyo nevű régiójából ered a szó) az ősidők óta indiánok lakta régiók lakosai, ma is leginkább indián származásúak. A cambák általában európai gyökerekkel rendelkeznek, azaz fehérek vagy meszticek. Nem elhanyagolható, hogy Latin-Amerikában talán éppen Bolíviában a legerőteljesebb a faji diszkrimináció, s ezt a két csoport és a két régió szembenállása tovább erősíti. Az utóbbi évek konfliktusainak e faji diszkrimináció, a kulturális/történelmi ellentétek és a szövegben említett nagy gazdasági különbség a főbb forrásai.

Evo Morales, illetve az általa képviselt központi újraelosztási politikák a keleti részekben nem találtak osztatlan támogatásra. Sőt erősödőben van az az elképzelés, hogy a központi kormányzat a hegyvidék érdekeit képviseli a fennsík rovására. Részben ebből fakad, hogy szeparatista mozgalmak is felütötték fejüket, ezek legfontosabbja a *Movimiento Nación Camba de Liberación*, amely Santa Cruz megye függetlenségéért és a kokahasználat hagyománya ellen harcol. Hozzá kötődött a Magyarországon jól ismert Eduardo Rózsa Flores (Santa Cruz, 1960 – Santa Cruz, 2009).

Úgy tűnik, Evo Morales és a bennszülött politikai mozgalmak támogatottsága nemcsak az ország keleti részeiben csökken(t). A népszámlálási adatok érdekes támpontul szolgálhatnak. A 2001-es népszámlálás során a lakosság 64%-a vallotta magát bennszülöttnek.⁶² Mesztic kategória nem volt: fehér és bennszülött között lehetett választani. 2012-ben hasonló feltételek mellett már csak a bolíviaiak 40,58%-a tartotta magát bennszülöttnek.⁶³ Az ok természetesen nem az, hogy az őslakosok ilyen mértékben tűntek volna el 11 év alatt, hanem az, hogy a bolíviaiak, akik közül sokan vérségi alapon a köztes, tehát a mesztic kategóriába tartoznának, annak hiányában, politikai preferencia miatt választották a bennszülött opciót a 21. század elején. A jelentősen eltérő 2012-es adatok a politikai nézetek változására utalnak. Ugyanakkor a 2014-es választási eredmények Morales és a *Movimiento al Socialismo* párt biztos győzelmét hozták. A MAS újra megszerezte a szavazatok többségét, kétharmados kongresszusi többséggel rendelkezik.⁶⁴

Bolívia kilenc tartományból áll, ezek közül hatot a függetlenségi harcok kiemelkedő alakja, Antonio José de Sucre marsall hozott létre 1826-ban (La Paz, Oruro, Potosí, Cochabamba, Chuquisaca és Santa Cruz). Oruro kivételével mind a gyarmati időszakban létező, igazságszolgáltatási-adminisztratív egységeken alapulnak.⁶⁵ Az északkeleti Beni és a déli Tarija tartományokat nem sokkal később, még a 19. század első felében alakították ki. Az ország északi részén elhelyezkedő Pandót azonban csak 1938-ban.⁶⁶ Létrehozásának célja minden bizonnyal a trópusi részek gazdasági fejlődésének előmozdítása, illetve az ország politikai hierarchiájában való megerősítése volt.

⁶² MALAMUD, Carlos (2013): Bolivia no es país para mestizos. *Asociación Internacional para la Gobernanza, la Ciudadanía y la Empresa*, 2013. 01. 14. Forrás: www.aigob.org/bolivia-no-es-pais-para-mestizos/ (Letöltés ideje: 2017. 12. 29.)

⁶³ INE (2013): *Principales resultados del Censo Nacional de Población y Vivienda 2012*. 50.

⁶⁴ *The World Factbook*, 2016.

⁶⁵ URENDA DÍAZ, Juan Carlos (2007): *Autonomías departamentales*. Santa Cruz, La Hoguera. 257–258.

⁶⁶ A tartomány José Manuel Pando bolíviai politikusi és felfedező nevét viseli, aki 1899 és 1904 között irányította az országot.

A tartományok között jelentős eltérések mutatkoznak. A legnagyobb (Santa Cruz, 370 000 km²) és a legkisebb tartomány (Tarija, 37 000 km²) között tízszeres a különbség. Pando és Beni a legritkábban lakottak (1,7 fő/km², illetve 2 fő/km²), míg Cochabamba népsűrűsége az előbbieket tizenhatszorosa (31,7 fő/km²). A legtöbbben La Paz (2,7 millió) és Santa Cruz tartományokban (2,66 millió) élnek. Ugyanakkor Beni lakossága alig haladja meg a 100 000 főt. A felsorolt különbségek ellenére minden tartomány ugyanannyi szenátort választ.⁶⁷

Evo Morales jelöltségét a 2014-es elnökválasztáson hivatalosan azzal támasztották alá, hogy az új alkotmány életbe lépése óta, azaz 2009-től kell számolni az elnöki ciklusokat. Így Morales első, 2006–2009-es elnöksége figyelmen kívül hagyandó, következésképpen a politikus nem szegi meg az alaptörvény 168. cikkelyét, amely kimondja, hogy az ország elnökét – egymást követő ciklusok esetében – csak egyszer lehet újraválasztani.

2016-ban ünnepelte Morales egy évtizedes elnökségét, s ugyancsak ebben az évben voksolhattak a bolíviaiak arról, hogy szeretnék-e a 2009-es alkotmányt módosítani abból a célból, hogy jelenlegi elnökük a 2019-es választásokon is indulhasson. A népszavazás nagyon szoros eredményt és egy megosztott államot mutatott. A nyugati La Paz, Oruro és Cochabamba megyék Moralest támogatták, az őket keletről félhold alakban körülvevő Pando, Beni, Santa Cruz, Chuquisaca, Tarija és Potosí megyék viszont nem. Az alkotmány-módosítást végül a lakosság elvetette (51,29% nem és 48,71% igen szavazat ellenében).⁶⁸ Morales elnök ezért új alternatívákat keres a választásokon történő indulásához, a lakosság azonban úgy tűnik, nem szeretné a politikai szféra további beszűkülését.

Oktatás

A bolíviai kormány prioritásként kezeli az oktatást. Az erre fordított összegek a GDP 6,3%-ának feleltek meg 2006-ban, Evo Morales elnökségének első évében. 2008-ra ez 6,9, majd 2011-re 8,1%-ra emelkedett.⁶⁹ 2014-ben a lassuló gazdasági növekedés mellett is 7,3%-kal számolhatunk.⁷⁰ A hangsúlyt a bolíviai vezetés az alapfokú iskolákra és az analfabetizmus felszámolására helyezte. Az írni-olvasni nem tudók országos aránya jelenleg 5% körül mozog. A 2009-es bolíviai alkotmány 5. cikkelye kimondja, hogy az ország hivatalos nyelve a spanyol és az összes, az ország területén beszélt indián nyelv. Utóbbiakból harminchatot sorol fel tételesen, szerepel többek között a kecsua, az aymara és a guaraní.

Morales hatalomra jutásával felértékelődtek a helyi nyelvek, s általánosságban a bennszülött kultúrák és hagyomány. Például az aymara politikus minden hivatalos elnöki beiktatását bennszülött beiktatási ünnepség előzte meg. Ezeket a prehispán Tiahuanaco romjai

⁶⁷ Estado Plurinacional de Bolivia (2014): *Un pincelazo a las estadísticas, con base a datos de censos. Censo Nacional de Población y Vivienda 2012*. INE. 5.

⁶⁸ Bolivia. Constitutional Referendum, 2016. Forrás: www.electoralgeography.com/new/en/bolivia2016/2016_Bolivian_referendum_map.png (Letöltés ideje: 2017. 05. 20.)

⁶⁹ BTI (2016): *Bolivia Country Report*. Gütersloh, Bertelsmann Stiftung. 21.

⁷⁰ Érdekeség, hogy Bolívia egész Latin-Amerikában a második oktatásra legtöbbet költő ország Kuba mögött: Kuba 12,8% (2010), Bolívia 7,3% (2014), Latin-Amerika és a Karib-térség általában 5,2% (2013). Forrás: Gasto público en educación, total (% del PIB). Banco Mundial. Forrás: <https://datos.bancomundial.org/indicador/SE.XPD.TOTL.GD.ZS?locations=BO-CU-CL-ZJ-PY-PA-EC> (Letöltés ideje: 2017. 12. 29.)

között, La Paztól mintegy 60 km-re tartották.⁷¹ Az indián múlt nemcsak (intő) példa, hanem Morales számára a 21. századi Bolívia alapja, a társadalmi kohézió kiindulópontja. A kohézió kialakításának szükségességében minden bizonnyal egyetértenek a bolíviai politikusok, ennek alapszövetét azonban Moralesszel szemben mások inkább a meszticizálódásban látják, számukra nem vonzó egy bennszülöttek által vezetett indián Bolívia képe.

Országhatárok

Közös nevező lehet ugyanakkor az országhatárok kérdése; a tengerpart visszaszerzésére támasztott igény. Függetlenedése óta Bolívia jelentős területi veszteségeket szenvedett: a változatos és egymással csekély kapcsolatban álló régiókkal rendelkező 2,3 millió km²-es ország⁷² a felére zsugorodott. Mindegyik szomszédos állam (Brazília, Paraguay, Argentína, Chile és Peru) szakított le belőle. „Barátokat kerestünk és cápákat találtunk. Darabokra törtek bennünket minden oldalról.”⁷³ Az, hogy a bolíviai történetírás és a mai Bolívia hogyan viszonyul ezekhez a területi változásokhoz, nagyban függ azok mikéntjétől (fegyveres konfliktus vagy tárgyalás eredménye) és kevésbé azok mértékétől. Brazília nagyjából félmillió km²-nyi területet szerzett több lépcsőben. Ezek az acrei konfliktus kivételével háborúskodás nélkül zajlottak. Brazília elsősorban trópusi részeket kapott, olyan vidéket, amilyennel jelenleg is rendelkezik Bolívia. Így a területváltozás nem érintette az ország általános arculatát. Ugyanez nem mondható el a tengerpartról. Az 1879–1884-es csendes-óceáni háborúban Bolívia vereséget szenvedett, s az 1904-es békében 120 000 km²-nyi terület (Bolívia tengeri kijárata) került Chiléhez. Bolívia tengertől elzárt állammá vált. „Kijutásunk a tengerhez az egész kontinens problémája. Így kell ezt a kérdést felvetni, és csakis így lehet megoldást találni rá. [...] Minden energiánkkal arra kell koncentrálnunk, hogy visszajussunk a Csendes-óceánhoz. Mert ha jól megnézzük, gondjaink jelentős része az elszigeteltségben és a fogságban gyökerezik”⁷⁴ – írta a fegyveres konfliktus után nyolc évtizeddel később a bolíviai irodalmár, Fernando Díez de Medina.

A tengerpart kérdése ma is napirenden van.⁷⁵ Nem véletlen, hogy politikai hovatartozástól függetlenül ragaszkodtak hozzá a kormányok. Egyrészt komoly gazdasági, geostratégiai és biztonságpolitikai vonzatai vannak, másrészt a közös ügy (tenger) és a közös ellenség (Chile) nagyobb kohéziót teremthet, a kormányzó politikai erő mögé állítva a lakosságot. Miután a tengerpart ügyében 2011-ben megszakadtak a tárgyalások Bolívia és Chile között,

⁷¹ ARIÑEZ, Rubén (2015): Morales y su gabinete celebran en Tiwanaku el récord de mandato. *La Razón*, 2015. 10. 21. Forrás: www.la-razon.com/nacional/Presidente-Morales-gabinete-celebran-Tiwanaku-mandato_0_2366763347.html (Letöltés ideje: 2017. 12. 30.)

⁷² HUDSON–HANRATTY 1991, xxvii.

⁷³ DÍEZ DE MEDINA, Fernando (1962): *Bolívia y su destino*. La Paz, Burillo. 32.

⁷⁴ DÍEZ DE MEDINA 1962, 56.

⁷⁵ NAGY Sándor Gyula (2015): A Bolívia és Chile közötti határvita nemzetközi precedenst teremt? *KKI Elemzések*, 39. sz. 1–6.; SZENTE-VARGA Mónika (2016): Társadalmi és politikai tendenciák Bolíviában a 21. században. *Nemzet és Biztonság*, 9. évf. 2. sz. 3–16.

a bolíviai kormány a hágai Nemzetközi Bírósághoz fordult.⁷⁶ Az ügy 2017-ben az írásos szakaszban tartott.⁷⁷

Bár több mint 100 éve nem rendelkezik az ország tengerparttal, a bolíviai élet része a tenger. Minden év március 23-án megemlékeznek a tenger napjáról.⁷⁸ Van az országnak flottája.⁷⁹ 2011 óta minden hivatalos bolíviai eseményen felhangzik a Tengerpart Himnusa.⁸⁰ A rászoruló családok, akik gyerekeiket rendszeresen iskolába járatják, pénzügyi támogatást (Juancito Pinto utalványt) kaphatnak. A csendes-óceáni háború gyerekhőseként ismert névadó a hivatalos adatok szerint 1867-ben született La Paz tartományban, tábori dobosként vett részt a konfliktusban, és 12 évesen, a chilei hadsereg ellen vívott ütközetben esett el. Ezzel szemben van olyan vélemény is, hogy Juan Pinto fiktív személy, akit azért találtak ki, hogy a bolíviai nemzeti érzelmeket feltűzeljék.⁸¹

Kihívások

A területi veszteségek ellenére Bolívia kiterjedése – különösen európai perspektívából – még mindig óriási: 1 millió km². A hatalmas terület, a gyéren lakott, illetve lakatlan részek – karöltve az állam és az állami kontroll gyengeségével – vonzóvá teszik az országot a szervezett bűnözés számára. A kábítószer-előállítás, a kábítószer-, fegyver- és emberke-reskedelem, illetve embercsempészet komoly kihívást jelentenek.

Az igénytelen és könnyen természetű kokacserje kultúrnövényként való hasznosítása, illetve levelének fogyasztása a prehiszán időkre nyúlik vissza. A 2009-es bolíviai alkotmány a kulturális örökség és az ország biodiverzitásának részeként, illetve a társadalmi kohézió elemének ismeri el a kokacserjét.⁸² Ugyanakkor a koka a kokain alapanyaga is. Evo Morales bolíviai elnök – akiről érdemes tudni, hogy korábban kokatermelő volt – a „koka igen, kokain nem” politikát hirdette meg. „Sarokkövei: 1. a kokalevél jótékony hatásainak elismerése és elismertetése; 2. a kokacserje ipari feldolgozása legitim célokra; 3. a koka-ültetvények »racionalizálása«, azaz önkéntes felszámolása, és más növények termesztése, illetve 4. a kokain és más kábítószerek elleni küzdelem fokozása.”⁸³

⁷⁶ FERRER, Isabel (2013): Bolivia demanda a Chile ante el Tribunal de la ONU para recuperar su salida al mar. *El País Internacional*, 2013. 04. 24. Forrás: http://internacional.elpais.com/internacional/2013/04/24/actualidad/1366795126_636025.html (Letöltés ideje: 2017. 05. 20.)

⁷⁷ Bolivia presenta réplica en la demanda contra Chile en la Corte de La Haya por acceso al mar. *BBC Mundo*, 2017. 03. 21. Forrás: www.bbc.com/mundo/noticias-america-latina-39335468 (Letöltés ideje: 2017. 04. 04.)

⁷⁸ 1879-ben ezen a napon halt hősi halált Eduardo Abaroa Hidalgo (1838–1879) a Csendes-óceáni háborúban. *The World Factbook* 2013.

⁸⁰ MOLINA, Fernando (2015): El himno al mar que canta Bolivia e irrita a Chile. *El País Internacional*, 2015. 02. 23. Forrás: http://internacional.elpais.com/internacional/2015/02/23/actualidad/1424727376_935994.html (Letöltés ideje: 2017. 03. 05.)

⁸¹ AGUILAR AGRAMONT, Ricardo (2014): La historia de la Guerra del Pacífico, plagada de mitos. *La Razón*, 2014. 03. 02. Forrás: www.la-razon.com/index.php?url=/suplementos/animal_politico/historia-Guerra-Pacifico-plagada-mitos_0_2006799439.html (Letöltés ideje: 2017. 05. 07.)

⁸² *Constitución Política del Estado Plurinacional* 2009. Bolívia, Estado Plurinacional de Bolívia. Artículo 384.

⁸³ RIBANDO, Claire M. (2007): *Bolívia: Political and Economic Developments and Relations with the United States*, CRS Report for Congress. USA, Congressional Research Service. 15.

Jelenleg a világ legnagyobb kokain-előállítói Kolumbia, Peru és Bolívia. Miután az Amerikai Egyesült Államok kábítószerpiacán a mexikói kartellek vették át a vezető szerepet, a kolumbiai és más dél-amerikai drogbandák egyre inkább Brazília, Argentína és ezeken az országokon keresztül Európa felé orientálódnak. Bolívia elhelyezkedése ebben a kereskedelemben ideális: határos Brazíliával és Argentínával is. Előbbi a világ második legnagyobb kábítószer-fogyasztója, míg utóbbiban bővül legnagyobb mértékben a kábítószerpiac.⁸⁴ A 21. században tehát Latin-Amerika már nemcsak drogelőállító és -el látó funkciót tölt be, hanem fogyasztóvá is vált, ehhez kötődnek a brazil és argentin adatok.

A kábítószerrel kapcsolatos fellépés, a latin-amerikai államok drogpolitikája nem (lehet) független az Amerikai Egyesült Államoktól. Utóbbi továbbra is a legnagyobb piac az amerikai kontinensen. Vannak, akik úgy vélik az észak-amerikai országban, hogy ha kevesebb kábítószer érkezne Latin-Amerikából, csökkenhetne a drogfüggők száma. Gyors fellépést sürgetnek, ami inkább az erőszakos és látványos megoldások (drogbárók eliminálása, ültetvények permetezése stb.) választására sarkallja a szubkontinens kormányait annak ellenére, hogy ezek a lépések nem feltétlenül hatékonyak, és belső társadalmi feszültségeket generálhatnak.⁸⁵

„Tudjuk és meg vagyunk győződve arról, hogy a kábítószer-kereskedelem árt az emberiségnek, de a kábítószer-kereskedelem elleni harc, a kábítószer elleni harc, maga a kokain elleni harc nem válhat az Amerikai Egyesült Államok számára olyan ürggyé, amelynek révén uralkodik és elnyomja népeinket. Valós párbeszédet akarunk, elnyomás, zsarolás és feltételszabás nélkül.”⁸⁶ – nyilatkozta Morales 2006-os beiktatási beszédében. Két évvel később, 2008-ban az elnök felfüggesztette a *Departamento Antidroga de los Estados Unidos* (DEA) bolíviai működését,⁸⁷ kiutasította továbbá az Amerikai Egyesült Államok bolíviai nagykövét. Egyúttal azt is nyilvánvalóvá tette, hogy a bolíviai vezetés a kábítószer-ellenes harcot önállóan, az Amerikai Egyesült Államok nélkül kívánja megvívni.

A 2017. március 1-jei új törvényi szabályozás (*Ley General de la Coca*) azonban kéréseket vet fel a folyamat mikéntjéről. A legális ültetvények területét 12 000 hektárról 22 000-re növelnék. A tervek szerint az így megtermelt leveleket csakis legálisan használnák fel, azonban az országban működő kokain-előállító üzemek, illetve a brazil és argentin kábítószerpiac közelsége s az ezekből származó anyagi előnyök nyilvánvalóvá teszik, hogy a koka egy része kokain-alapanyag lehet.

A kilátásokon tovább ronthat a korrupció. Evo Morales zéró toleranciát hirdetett, és „megpróbálta a korrupcióellenes intézményi és jogi kereteket is megerősíteni. 2006-ban Bolíviában antikorrupciós államtitkárságot hoztak létre, amelyet 2009-ben minisztériumi szintre emeltek (intézményi átláthatóság és korrupcióellenes harc minisztériuma – *Ministerio de Transparencia Institucional y Lucha Contra la Corrupción*)”.⁸⁸ 2017 szeptemberében

⁸⁴ McDERMOTT, Jeremy (2014): Bolivia: The New Hub for Drug Trafficking in South America. *InsightCrime.org*, 2014. 10. 16. Forrás: www.insightcrime.org/investigations/bolivia-the-new-hub-for-drug-trafficking-in-south-america (Letöltés ideje: 2017. 05. 20.)

⁸⁵ A mexikói kábítószer-politikáról lásd SZENTE-VARGA Mónika (2015): A jaguár karmai közt – Mexikó a 2010-es években. *Nemzet és Biztonság*, 8. évf. 6. sz. 49–56.

⁸⁶ *Discurso inaugural* 2006.

⁸⁷ Evo Morales suspendió las actividades de la DEA en Bolivia. *La Nación*, 2008. 11. 01. Forrás: www.lanacion.com.ar/1065652-evo-morales-suspendio-las-actividades-de-la-dea-en-bolivia (Letöltés ideje: 2017. 05. 15.)

⁸⁸ BTI 2016, 27.

törvényt adtak ki az átláthatóságról és a korrupcióellenes harcról.⁸⁹ Ugyanakkor az ország besorolása a Corruption Perception Indexen nem sokat változott. Legtöbbször a 100. hely körül végez: 2008-ban a 102., 2015-ben a 99., 2016-ban a 113. volt a listán.

A korrupció visszaszorítását gátolja többek között a fatalizmus („úgysem lehet mit tenni”), és az is, hogy bizonyos mértékben társadalmilag is elfogadott. A bolíviaiak egyharmada fizetett kenőpénzt 2010-ben. Ez a kiadás természetesen a szegényebb családokat jobban sújtja, mert kénytelenek jövedelmüknek nagyobb hányadát *mordida* fizetésére fordítani.

Komoly aggodalomra adhat okot, hogy az ország lakosai a legkorruptabb entitásnak (2013) a rendőrséget tartják (86%), illetve igen magas százalékokat kaptak a törvényhozás (68%), a bíróságok (76%), a köztisztviselők (69%) és a politikai pártok (78%).⁹⁰ Bolívia, az elnök célkitűzéseivel ellentétben, nem vált kevésbé korrupttá. „A politika a nép szolgálatának tudománya; szolgálni kell a népet, nem élni belőle. Lehet a *politikának* élni, de nem szabad a *politikából* élni”⁹¹ – mondta Morales. A célok és a jelenlegi állapotok között hatalmas szakadék tátong, amely erodálja az elnök támogatottságát, illetve további társadalmi feszültségek forrása.

Külkapcsolatok

A 21. századi bolíviai belpolitikai változások a külpolitikára is hatással voltak. Evo Morales elnökségeinek külpolitikai prioritásai között szerepel a bennszülöttek jogainak és érdekeinek felkarolása, a kulturális sokszínűség, a természeti kincsek védelme, a fenntartható fejlődés, a tengeri kijárat biztosítása Bolívia számára, illetve a nemzetközi rendszerben tapasztalható aszimmetriák csökkentése.⁹²

Bolívia láthatósága és aktivitása nőtt a multilaterális fórumokon, különösen az ENSZ-ben. Kezdeményező szerepe volt abban, hogy 2010-ben az Egyesült Nemzetek Szervezetében emberi jogként ismerték el a tiszta ivóvízhez és megfelelő szennyvízelvezetéshez jutás jogát. A bolíviai kormány továbbá elérte, hogy az ENSZ 1961-es egyezménye esetében, amely a tradicionális kokalevélrágás felszámolására kötelezi a kormányokat, a bolíviai öslakosok kivételt képezzenek.

Az utóbbi évtizedben a külkapcsolatok romlása jellemezte a bolíviai–chilei és a Bolívia–USA-viszonyt,⁹³ új partnereként jelentkezett viszont Irán és Kína. Bár a kínai–bolíviai diplomáciai kapcsolatok már 1985-ben létrejöttek, csak a 21. században erősödtek meg. Evo Morales még első beiktatása előtt Pekingbe látogatott, azóta több alkalommal, 2011-ben

⁸⁹ Ley de unidades de transparencia y lucha contra la corrupción. Ley No 974 del 04 de septiembre de 2017. Forrás: www.derechoteca.com/gacetabolivia/ley-no-974-del-04-de-septiembre-de-2017/ (Letöltés ideje: 2017. 12. 30.)

⁹⁰ Ley de unidades de transparencia y lucha contra la corrupción. Ley No 974 del 04 de septiembre de 2017.

⁹¹ *Discurso inaugural* 2006, 14.

⁹² *Plan Estratégico Institucional 2013–2017. Política Exterior Soberana para Vivir Bien* (2012). La Paz, Estado Plurinacional de Bolivia. 19–23.

⁹³ CEPPI, Natalia (2014): La política exterior de Bolivia en tiempos de Evo Morales Ayma. *Si Somos Americanos*, Vol. 14, No. 1. 127. DOI: 10.4067/S0719-09482014000100007

és 2013-ban is járt az országban.⁹⁴ Bolívia többek között kávé, szóját és kinoaát exportálna Kínába, míg a kínai felet a bolíviai infrastruktúra (vasút-, autópálya-építés) és a bányászat terén jelentkező üzleti lehetőségek vonzzák. Bolívia 2016-ban küldte első lítiumszállítmányát Kínába, és mindkét fél célja a kétoldalú (nem csak kereskedelmi) kapcsolatok erősítése. Bolívia nagyobb lítiummezővel rendelkezik, mint a piacot uraló Chile és Argentína, ugyanakkor a kitermelőhely még megépítésre vár a Salar de Uyuni sómezőön.⁹⁵ Kivitelezésébe kínai vállalatot is bevonhat a bolíviai vezetés. A tervek szerint Evo Morales hivatalos látogatást tesz Kínában 2018-ban, és a bilaterális kapcsolatokat stratégiai szintre emelik.⁹⁶

Morales hatalomra jutásával a bolíviai–kubai viszony kiemelt jelentőségűvé vált, a bolíviai vezető a szocialista Kubára példaképként tekintett. A kétoldalú kapcsolatok egyik legsikeresebb területe az egészségügy és az oktatás: az utóbbi tíz évben közel 5000 bolíviai orvos végzett Kubában; kubai egészségügyi személyzet dolgozik különböző bolíviai helyszíneken, az általuk elvégzett vizsgálatok száma 65 millióra becsülhető.⁹⁷ A sikeres bolíviai alfabetizációs kampány is kubai tapasztalatokat vett alapul. Munkásságát elismerendő 2016-ban a kubai kormány a José Martírról elnevezett állami kitüntetést adományozta Moralesnek. Ebben az évben következett be Fidel Castro halála, a temetésen a bolíviai elnök személyesen jelen volt. A kétoldalú nexus továbbra is szoros. 2017-ben Morales kétszer járt a szigeten; tavasszal a torkából csomót távolítottak el kubai orvosok;⁹⁸ júliusban munkalátogatásra tért vissza. Ugyanebben az évben mindkét országban megemlékeztek Ernesto Che Guevara halálának 50. évfordulójáról.

Kuba mellett a Morales vezette Bolívia másik regionális szövetségese Hugo Chávez Venezuelája lett. A venezuelai elnök 2013-as halála óta a bolíviai vezetés Chávez utódját, Nicolás Madurót támogatja a vele kapcsolatos egyre élesebb nemzetközi kritikák ellenére.

Már 2006-ban, közvetlenül megválasztása után kijelentette Morales, hogy George W. Bush terrorista, mert más államok ügyeibe fegyveresen avatkozik be. Külügyminiszterét, Condoleezza Rice-t pedig ironikusan *Doña Condolencias* (résztét) néven emlegette.⁹⁹ A retorikai harc tehát beiktatása előtt megkezdődött annak ellenére, hogy az Amerikai Egyesült Államok Bolívia legfontosabb kereskedelmi partnerei közé tartozik. A bolíviai export esetében a harmadik (12%), az import viszonylatában negyedik helyen (10%) talál-

⁹⁴ CHALUP LIENDO, Guillermo Jorge (2015): Thirtieth Anniversary of China-Bolivia Diplomatic Relations: A Broader Diplomatic Agenda. *China Today*, 2015. 06. 24. Forrás: www.chinatoday.com.cn/english/columns/2015-06/24/content_693402.htm (Letöltés ideje: 2017. 12. 30.)

⁹⁵ SANDERSON, Henry – CHIPANI, Andrés (2016): Bolívia realiza su primer envío de litio a China. *Los Tiempos*, 2016. 08. 18. Forrás: www.lostiempos.com/actualidad/economia/20160818/bolivia-realiza-su-primer-envio-litio-china (Letöltés ideje: 2017. 12. 30.)

⁹⁶ Bolivia's Evo Morales to visit China in 2018. *The Santiago Times*, 2017. 08. 17. Forrás: <http://santiagotimes.cl/2017/08/17/bolivas-evo-morales-to-visit-china-in-2018/> (Letöltés ideje: 2017. 12. 30.) Továbbá a bolíviai külügyminisztérium weboldalán található tájékoztató. Ministerio Relaciones Exteriores. (2017. 08. 15.) Forrás: www.cancilleria.gob.bo/webmre/node/2175 (Letöltés ideje: 2017. 12. 30.)

⁹⁷ VÁZQUEZ, Natasha (2016): Bolivia, Cuba y el futuro latinoamericano. *Sputnik*, 2016. 05. 23. Forrás: <https://mundo.sputniknews.com/ensayos/201605231059975797-bolivia-cuba/> (Letöltés ideje: 2017. 12. 30.)

⁹⁸ Ministro: La operación de Evo Morales en Cuba resultó un éxito. *CNN Español*, 2017. 04. 01. Forrás: nnespanol.cnn.com/2017/04/01/ministro-la-operacion-de-evo-morales-en-cuba-resultado-un-exito/ (Letöltés ideje: 2017. 12. 30.)

⁹⁹ Evo Morales llama 'terrorista' a Bush y denuncia una guerra sucia de EEUU. *El Mundo*, 2005. 12. 30. Forrás: www.elmundo.es/elmundo/2005/12/29/internacional/1135884558.html (Letöltés ideje: 2017. 07. 18.)

juk 2015-ben.¹⁰⁰ Érdekes, hogy az Amerikai Egyesült Államokba irányuló bolíviai kivitel 193%-kal nőtt 2006 és 2015 között.¹⁰¹

Az Európai Unió és Bolívia kapcsolata sem feszültségmentes. Az Unió többször megkérdőjelezte már a bolíviai igazságszolgáltatás függetlenségét, és bírálta a véleménynyilvánítás szabadságának korlátozását. 2017 novemberében Németország, Nagy-Britannia és Svédország La Pazba akkreditált nagykövetei és az Európai Unió bolíviai képviselője meglátogatták az ellenzéki *Página Siete* újságot, és a szabad és kritikus sajtó mellett emelték fel hangjukat. Morales nyilvánosan tiltakozott, mondván, az akció az ország belügyeibe történő beavatkozás.¹⁰² Ugyanakkor Bolíviának komoly érdekei fűződnek ahhoz, hogy az Unióval való viszony jelentősen ne romoljon, hiszen az EU kritikus területen nyújt fontos anyagi támogatást. A 2014–2020-as időszakra 281 millió euró az előirányzott költségvetés, amelyet elsősorban az igazságügy reformjára, a kábítószeres elleni harcra és az integrált vízgazdálkodásra szánának.¹⁰³

Bolívia külpolitikai stratégiája kimondja, hogy az ország horizontális kapcsolatokra törekszik a kölcsönös tisztelet alapján. Részben ez a cél – többek között az Amerikai Egyesült Államoktól való gazdasági és politikai függés mérséklése – motiválja Bolívia aktív részvételét a különböző szubregionális és regionális amerikai szervezetekben és fórumokon. Tagja többek között az Amazonasi Együttműködési Szerződés Szervezetének, az Andok Községnek, a Dél-amerikai Nemzetek Uniójának, a Latin-amerikai Integrációs Társulásnak és a Latin-amerikai és Karibi Államok Községének.¹⁰⁴ 2006-ban belépett az ALBA (Bolívari Szövetség a Mi Amerikánk Népei Számára) szervezetbe, amelynek elnevezésébe bolíviai javaslatra került be a Népek Kereskedelmi Szerződése kiegészítés. Az ALBA ideológiai alapjai egybevágnak a bolíviai kormány szocialista elképzeléseivel, politikai szempontból ezért érdemes kiemelten kezelni, bár Hugo Chávez és Fidel Castro halálával, illetve a venezuelai belpolitikai válság eszkalálódásával a szervezet komoly nehézségek elé néz.

Felhasznált irodalom

- AGUILAR AGRAMONT, Ricardo (2014): La historia de la Guerra del Pacífico, plagada de mitos. *La Razón*, 2014. 03. 02. Forrás: www.la-razon.com/index.php?url=/suplementos/animal_politico/historia-Guerra-Pacifico-plagada-mitos_0_2006799439.html (Letöltés ideje: 2017. 05. 07.)
- ANDERSEN, Lykke E. – MEZA, Mauricio (2001): *The Natural Gas Sector in Bolivia: An Overview*. Andean Competitiveness Project. Documento de Trabajo No. 01, Universidad Católica Boliviana.

¹⁰⁰ OEC (2015): *Bolivia*. Forrás: <http://atlas.media.mit.edu/es/profile/hs92/8716/> (Letöltés ideje: 2017. 07. 18.)

¹⁰¹ FILOMENO, Manuel (2017): Exportaciones bolivianas a Estados Unidos crecieron en 193% en nueve años. *Página Siete*, 2017. 01. 28. Forrás: <http://eju.tv/2017/01/exportaciones-bolivianas-a-estados-unidos-crecieron-en-193-en-nueve-anos/> (Letöltés ideje: 2017. 07. 18.)

¹⁰² TEDESQUI, Marcelo (2017): Tras el lío con EEUU, Evo abre otro frente con diplomáticos europeos. *El Deber*, 2017. 11. 16. Forrás: www.eldeber.com.bo/bolivia/Evo-abre-otra-polemica-con-diplomaticos-europeos-20171116-0001.html (Letöltés ideje: 2017. 12. 31.)

¹⁰³ Bolívia. International cooperation and development. *European Commission*. Forrás: https://ec.europa.eu/europeaid/countries/bolivia_en (Letöltés ideje: 2017. 12. 31.)

¹⁰⁴ Lásd RACS Marianna Katalin (2014): *Változatok integrációra – az ibér-amerikai országok integrációs szervezetei 1945-től napjainkig*. Budapest, ELTE, doktori disszertáció.

- ARIÑEZ, Rubén (2015): Morales y su gabinete celebran en Tiwanaku el récord de mandato. *La Razón*, 2015. 10. 21. Forrás: www.la-razon.com/nacional/Presidente-Morales-gabinete-celebran-Tiwanaku-mandato_0_2366763347.html (Letöltés ideje: 2017. 12. 30.)
- BARRÍA, Cecilia (2017): Bolivia: 3 claves del éxito económico del país que más crece en América del Sur. *BBC Mundo*, 2017. 10. 25. Forrás: www.bbc.com/mundo/noticias-41702389 (Letöltés ideje: 2017. 12. 30.)
- Bolivia. Constitutional Referendum, 2016. Forrás: www.electoralgeography.com/new/en/bolivia2016/2016_Bolivian_referendum_map.png (Letöltés ideje: 2017. 05. 20.)
- Bolivia. International cooperation and development. *European Commission*. Forrás: https://ec.europa.eu/europeaid/countries/bolivia_en (Letöltés ideje: 2017. 12. 31.)
- Bolivia presenta réplica en la demanda contra Chile en la Corte de La Haya por acceso al mar. *BBC Mundo*, 2017. 03. 21. Forrás: www.bbc.com/mundo/noticias-america-latina-39335468 (Letöltés ideje: 2017. 04. 04.)
- Bolivia. Presidential Election, 2005. *Electoral Geography*. Forrás: www.electoralgeography.com (Letöltés ideje: 2017. 05. 20.)
- Bolivia. Presidential Elections, 2009, 2014. *Electoral Geography*. Forrás: www.electoralgeography.com (Letöltés ideje: 2017. 05. 12.)
- Bolivia's Evo Morales to visit China in 2018. *The Santiago Times*, 2017. 08. 17. Forrás: <http://santiagotimes.cl/2017/08/17/bolivas-evo-morales-to-visit-china-in-2018/> (Letöltés ideje: 2017. 12. 30.)
- BONILLA, Heraclio (1978): Notas en torno a la historia económica y social de Bolivia (1821–1879). *Historica*, Vol. 2, No. 2. 176–177.
- BTI (2016): *Bolivia Country Report*. Gütersloh, Bertelsmann Stiftung.
- CEPAL (2016): *Panorama Social de América Latina, 2015*. (LC/G.2691-P). Santiago, Comisión Económica para América Latina y el Caribe.
- CEPPI, Natalia (2014): La política exterior de Bolivia en tiempos de Evo Morales Ayma. *Si Somos Americanos*, Vol. 14, No. 1. 125–151. DOI: <https://doi.org/10.4067/S0719-09482014000100007>
- CHALUP LIENDO, Guillermo Jorge (2015): Thirtieth Anniversary of China-Bolivia Diplomatic Relations: A Broader Diplomatic Agenda. *China Today*, 2015. 06. 24. Forrás: www.chinatoday.com.cn/english/columns/2015-06/24/content_693402.htm (Letöltés ideje: 2017. 12. 30.)
- Constitución Política del Estado Plurinacional* 2009. Bolivia, Estado Plurinacional de Bolivia.
- CONTRERAS, Manuel E. (1993): *The Bolivian Tin Mining Industry in the First Half of the 20th Century*. London, University of London.
- DÍEZ DE MEDINA, Fernando (1962): *Bolivia y su destino*. La Paz, Burillo.
- Discurso inaugural. Presidente Evo Morales Ayma*, 2006. Bolivia, Ministerio de Relaciones Exteriores y Cultos de Bolivia.
- DÖMÉNY Zsuzsa (2007): Bolívia. 2003 az erőszak éve. In DÖMÉNY Zsuzsa: *Latin-Amerika balra át!?* Budapest, MTA. 58–62.
- Estado Plurinacional de Bolivia (2014): *Un pincelazo a las estadísticas, con base a datos de censos. Censo Nacional de Población y Vivienda 2012*. INE.
- Evo Morales llama 'terrorista' a Bush y denuncia una guerra sucia de EEUU. *El Mundo*, 2005. 12. 30. Forrás: www.elmundo.es/elmundo/2005/12/29/internacional/1135884558.html (Letöltés ideje: 2017. 07. 18.)
- Evo Morales suspendió las actividades de la DEA en Bolivia. *La Nación*, 2008. 11. 01. Forrás: www.lanacion.com.ar/1065652-evo-morales-suspendio-las-actividades-de-la-dea-en-bolivia (Letöltés ideje: 2017. 05. 15.)

- FERRER, Isabel (2013): Bolivia demanda a Chile ante el Tribunal de la ONU para recuperar su salida al mar. *El País Internacional*, 2013. 04. 24. Forrás: http://internacional.elpais.com/internacional/2013/04/24/actualidad/1366795126_636025.html (Letöltés ideje: 2017. 05. 20.)
- FILOMENO, Manuel (2017): Exportaciones bolivianas a Estados Unidos crecieron en 193% en nueve años. *Página Siete*, 2017. 01. 28. Forrás: <http://eju.tv/2017/01/exportaciones-bolivianas-a-estados-unidos-crecieron-en-193-en-nueve-anos/> (Letöltés ideje: 2017. 07. 18.)
- FINNEGAN, Willian (2002): Leasing the Rain. *The New Yorker*, 2002. 04. 08. Forrás: www.newyorker.com/magazine/2002/04/08/leasing-the-rain (Letöltés ideje: 2019. 10. 18.)
- GALEANO, Eduardo (2005): Bolívia, a létezni akaró ország. *Ezredvég*, 15. évf. 5–6. sz. 127–129.
- Gas Natural, Zinc y Soya, representan el 54,8% de las exportaciones bolivianas. *Instituto Nacional de Estadística*, 2017. 08. 06. Forrás: www.ine.gob.bo/index.php/notas-de-prensa-y-monitoreo/item/1141-gas-natural-zinc-y-soya-representan-el-54-8-de-las-exportaciones-bolivianas (Letöltés ideje: 2017. 12. 29.)
- Gasto público en educación, total (% del PIB). Banco Mundial. Forrás: <https://datos.bancomundial.org/indicador/SE.XPD.TOTL.GD.ZS?locations=BO-CU-CL-ZJ-PY-PA-EC> (Letöltés ideje: 2017. 12. 29.)
- GDP growth (annual %). The World Bank. Forrás: <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.KD.ZG> (Letöltés ideje: 2017. 12. 30.)
- GDP per capita (current US\$). The World Bank. Forrás: <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.PCAP.CD?locations=BO> (Letöltés ideje: 2017. 12. 30.)
- HUDSON, Rex A. – HANRATTY, Dennis M. Eds. (1991): *Bolivia – a Country Study*. Washington D. C., Library of Congress.
- Indicadores de pobreza y desigualdad FGT estimados por el método de línea de pobreza según área geográfica: 1996–2014. *UDAPE*. Forrás: www.udape.gob.bo (Letöltés ideje: 2016. 05. 06.)
- INE (2013): *Principales resultados del Censo Nacional de Población y Vivienda 2012*.
- International Energy Agency (2003): *South American Gas – Daring to Tap the Bounty*. Paris, OECD/IEA.
- KLEIN, Herbert S. (2011): *A Concise History of Bolivia*. Cambridge, CUP.
- La esperanza de vida del país subió de 64 a 71 años. *Página Siete*, 2017. 06. 15. www.paginasiete.bo/sociedad/2017/6/15/esperanza-vida-pais-subio-anos-141224.html (Letöltés ideje: 2017. 12. 30.)
- La población de Bolivia se mantiene joven. *INE*, 2017. 07. 11. Forrás: www.ine.gob.bo/index.php/notas-de-prensa-y-monitoreo/item/732-la-poblacion-de-bolivia-se-mantiene-joven (Letöltés ideje: 2017. 12. 29.)
- LEHOCZKI Bernadett (2009): Bolívia: bel- és külpolitikai változások Evo Morales elnöksége alatt. *Nemzet és Biztonság*, 2. évf. 5. sz. 3–13.
- Ley de unidades de transparencia y lucha contra la corrupción. Ley No 974 del 04 de septiembre de 2017. Forrás: www.derechoteca.com/gacetabolivia/ley-no-974-del-04-de-septiembre-de-2017/ (Letöltés ideje: 2017. 12. 30.)
- Luis Inacio Lula da Silva. Presidentes de Latinoamérica. Occidente producciones, SADOP – Suterh coproducción. Riporter: Daniel Filmus.
- MALAMUD, Carlos (2013): Bolivia no es país para mestizos. *Asociación Internacional para la Gobernanza, la Ciudadanía y la Empresa*, 2013. 01. 14. Forrás: www.aigob.org/bolivia-no-es-pais-para-mestizos/ (Letöltés ideje: 2017. 12. 29.)
- MCDERMOTT, Jeremy (2014): Bolivia: The New Hub for Drug Trafficking in South America. *InsightCrime.org*, 2014. 10. 16. Forrás: www.insightcrime.org/investigations/bolivia-the-new-hub-for-drug-trafficking-in-south-america (Letöltés ideje: 2017. 05. 20.)

- Ministerio Relaciones Exteriores. (2017. 08. 15.) Forrás: www.cancilleria.gob.bo/webmre/node/2175 (Letöltés ideje: 2017. 12. 30.)
- Ministro: La operación de Evo Morales en Cuba resultó un éxito. *CNN Español*, 2017. 04. 01. Forrás: nnespanol.cnn.com/2017/04/01/ministro-la-operacion-de-evo-morales-en-cuba-resulto-un-exito/ (Letöltés ideje: 2017. 12. 30.)
- MOLINA, Fernando (2015): El himno al mar que canta Bolivia e irrita a Chile. *El País Internacional*, 2015. 02. 23. Forrás: http://internacional.elpais.com/internacional/2015/02/23/actualidad/1424727376_935994.html (Letöltés ideje: 2017. 03. 05.)
- NAGY Sándor Gyula (2015): A Bolívia és Chile közötti határvita nemzetközi precedenst teremt? *KKI Elemzések*, 39. sz. 1–6.
- OECD (2015): *Bolivia*. Forrás: <http://atlas.media.mit.edu/es/profile/hs92/8716/> (Letöltés ideje: 2017. 07. 18.)
- PATÓ, Zsuzsanna (2000): Piping the Forest. The Bolivia-Brasil Gas Pipeline. *CEE Bankwatch Network*, 1–13.
- Plan Estratégico Institucional 2013–2017. Política Exterior Soberana para Vivir Bien* (2012). La Paz, Estado Plurinacional de Bolivia.
- Population density. The World Bank. <http://data.worldbank.org/indicator/EN.POP.DNST> (Letöltés ideje: 2017. 05. 20.)
- RACS Marianna Katalin (2014): *Változatok integrációra – az ibér-amerikai országok integrációs szervezetei 1945-től napjainkig*. Budapest, ELTE, doktori disszertáció.
- RIBANDO, Claire M. (2007): *Bolivia: Political and Economic Developments and Relations with the United States, CRS Report for Congress*. USA, Congressional Research Service.
- SADIQ, Sheraz (2002): Timeline: Cochabamba Water Revolt. *PBS*. Forrás: www.pbs.org/frontlineworld/stories/bolivia/timeline.html (Letöltés ideje: 2017. 09. 30.)
- SANDERSON, Henry – SCHIPANI, Andrés (2016): Bolivia realiza su primer envío de litio a China. *Los Tiempos*, 2016. 08. 18. Forrás: www.lostiempos.com/actualidad/economia/20160818/bolivia-realiza-su-primer-envio-litio-china (Letöltés ideje: 2017. 12. 30.)
- SHULTZ, Jim (2003): Bolivia: The Water War Widens. *NACLA Report on the Americas*, Vol. 36, No. 4. 34–37. DOI: <https://doi.org/10.1080/10714839.2003.11722483>
- SZENTE-VARGA Mónika (2015): A jaguár karmai közt – Mexikó a 2010-es években. *Nemzet és Biztonság*, 8. évf. 6. sz. 49–56.
- SZENTE-VARGA Mónika (2016): Társadalmi és politikai tendenciák Bolíviában a 21. században. *Nemzet és Biztonság*, 9. évf. 2. sz. 3–16.
- TEDESQUI, Marcelo (2017): Tras el lío con EEUU, Evo abre otro frente con diplomáticos europeos. *El Deber*, 2017. 11. 16. Forrás: www.eldeber.com.bo/bolivia/Evo-abre-otra-polemica-con-diplomaticos-europeos-20171116-0001.html (Letöltés ideje: 2017. 12. 31.)
- The World Factbook*, 2015. Washington D. C., CIA.
- THORNETT, Robert C. (2009): *Bolivia in Motion. Migration Patterns of a Nation in Flux*. USA, George Mason University.
- URENDA DÍAZ, Juan Carlos (2007): *Autonomías departamentales*. Santa Cruz, La Hoguera.
- VÁZQUEZ, Natasha (2016): Bolivia, Cuba y el futuro latinoamericano. *Sputnik*, 2016. 05. 23. Forrás: <https://mundo.sputniknews.com/ensayos/201605231059975797-bolivia-cuba/> (Letöltés ideje: 2017. 12. 30.)

Brazília

Soltész Béla

Bevezetés

Dél-Amerika politikai térképét szemlélve az egyik legfeltűnőbb sajátosság az, hogy a kontinens 18 millió km²-es területének csaknem felét egyetlen állam, a hatalmas Brazília foglalja el, míg a fennmaradó részen tizenkét másik ország osztozik. Brazília államiságát mind a mai napig a saját nagyságához fűződő ellentmondásos viszony határozza meg. Mérete és elhelyezkedése regionális vagy akár globális nagyhatalmi státuszra predesztinálná, ugyanakkor belső problémái rendre visszahúzzák a többi, közepesen fejlett ország közé.

„Brazília a jövő országa” – mondta egykor az osztrák emigráns író, Stefan Zweig.¹⁰⁵ „És mindörökké az is marad” – teszik hozzá a szkeptikus brazilok. Az elmúlt két évtized gazdasági fellendülése alapján úgy tűnt, hogy Brazília igazi nagyhatalommá válik, a jelenlegi recesszió és politikai patthelyzet alapján azonban valószínűsíthető, hogy Dél-Amerika legnagyobb országa továbbra is megmarad be nem teljesült ígéretnek.

Földrajzi és közigazgatási jellemzők

Brazília Földünk ötödik legnagyobb országa: 8,5 millió négyzetkilométeres területe kétszer akkora, mint az Európai Unióé. A területe felét az Amazonas-medence foglalja el, ahol a világ legnagyobb őserdeje terül el. Az összes ismert állat- és növényfaj egyharmada él Amazóniában, és ez az erdőség a bolygó legnagyobb oxigéntermelője. Környezeti jelentősége felbecsülhetetlen: nincs még egy olyan nagyrégió, ami ilyen szintű ökológiai diverzitást tudna felmutatni.¹⁰⁶

A brazil államterület másik felét különböző földrajzi jellemzőkkel rendelkező tájegységek alkotják. Az Atlanti-óceán partján húzódó középhegységet egy időben szubtrópusi erdő borította, de ma már sűrűn lakott vidék, ahol az ország legfontosabb nagyvárosai sorakoznak. A Brazil-felföld hegyesei, dombságai és szavannái ritkábban lakott, de ásványkincsekben gazdag régiót alkotnak, míg az ország délnyugati részein mocsaras területek, illetve mezőgazdasági szempontból fontos alföldek húzódnak.¹⁰⁷

A tordesillasi szerződés 1494-ben már azelőtt Portugáliának ítélte a mai Brazília keleti részét, mint hogy az első portugál hajós egyáltalán eljutott volna erre a területre. Az Indiával

¹⁰⁵ ZWEIG, Stefan (1941): *A jövő országa, Brazília*. HALÁSZ Gyula ford. Budapest, Béta.

¹⁰⁶ BALÁZS Dénes (1987): *Amazónia: egy geográfus utazása a folyók királyán, a torkollattól a forrásig*. Budapest, Gondolat.

¹⁰⁷ IBGE (Instituto Brasileiro de Geografia e Estatística) (2017): *O Brasil em Síntese*. Forrás: <https://brasilensintese.ibge.gov.br/> (Letöltés ideje: 2017. 12. 13.)

és Kelet-Ázsiával kereskedő portugálok számára Brazília csak akkor kezdett fontossá válni, miután ázsiai gyarmatbirodalmuk nagy részét elvesztették. Bár már a 16. század második felében megalapították Salvador, Rio de Janeiro és São Paulo városát, a 18. század elejéig a gyarmati Brazília nem terjedt száz kilométernél távolabb a tengerparti sávtól. Az ültetvényes gazdálkodás elterjedésével viszont megindult a rabszolga-kereskedelem Afrika és Brazília között, a 18. század második felében pedig jelentős aranylelőhelyeket találtak a mai Minas Gerais állam területén.¹⁰⁸

Brazília függetlensége máshogy alakult, mint az amerikai kontinens többi országáé. 1808-ban Napóleon csapatai elől az egész portugál királyi udvar Rio de Janeiróba menekült, így az a különös helyzet állt elő, hogy egy európai országnak Amerikába került a fővárosa. Miután Napóleont legyőzték, VI. János király és a portugál királyi udvar hazatért, de a trónörökös, Péter herceg (Dom Pedro) Rióban maradt alkirályként. Péter az időközben öntudatra ébredt brazil arisztokrácia autonómiatörekvései élére állva végül 1822-ben kikiáltotta az ország függetlenségét: I. Péter néven a független Brazília császárává koronázták. Bár voltak kisebb fegyveres összetűzések, Portugália és Brazília kapcsolatát nem tépázta meg egy olyan szintű függetlenségi háború, mint amelyet a spanyol–amerikai új köztársaságok vívtak Spanyolországgal. A 19. században Portugália és Brazília kifejezetten jó viszonyt ápolt, és a dinasztikus kapcsolatok egészen addig fennmaradtak, amíg az Orléans–Braganza-ház uralmát fel nem váltotta a köztársaság – Brazíliában 1889-ben, Portugáliában pedig 1910-ben.¹⁰⁹

A monarchia fennmaradása konzerválta az anakronisztikus társadalmi viszonyokat, ugyanakkor megfékezte azt a fragmentálódást is, amelyen Spanyol-Amerika átesett a 19. században: Brazília egyben maradt, noha számos szeparatista mozgalom ütötte fel a fejét.¹¹⁰ Miután I. Péter császár meghalt (és mielőtt II. Péter császár nagykorú lett volna), a gyenge központi hatalom ellen sok félreeső régióban lázadás tört ki. A déli Rio Grande do Sul tartományban 1835 és 1845 között elkeseredett függetlenségi háború dúlt, és kikiáltotta a függetlenségét Pará, Maranhão, Pernambuco, Bahia és Santa Catarina tartomány is. A brazil császári hadsereg végül mindegyik felkelést leverte, az 1864 és 1870 között zajló paraguayi háborúban (vagy Hármas Szövetség háborújában) pedig csaknem százezer km²-rel növelte az ország területét (lásd e kötet Paraguayról szóló fejezetét). Az 1889-ben köztársasággá alakuló Brazília szövetségi állami struktúrája pedig kellő autonómiát biztosított a régiók számára.¹¹¹

Ma Brazília huszonhat államból, illetve egy szövetségi területből áll. Minden állam saját végrehajtó, törvényhozó és bírói testülettel rendelkezik. Az állam élén álló kormányzó, illetve az egykamarás törvényhozás tagjait közvetlen választáson az állam lakossága választja. Minden állam három szenátort küld a brazil parlament, a kongresszus felsőházába (a szövetségi szenátusba). Figyelembe véve az államok eltérő méretét és lakosságszámát – a legkisebb népességű Roraima állam félmillió, míg a legnépesebb São Paulo állam

¹⁰⁸ FAUSTO, BORIS (2011): *Brazília rövid története*. PÁL Zsombor Szabolcs – TÍMÁR Imola ford. Budapest, Equinter; DANTAS DA CRUZ, MIGUEL – LILÓN, DOMINGO – NAGY MARCEL – SÁNCHEZ ROMÁN, ANTONIO – SANTOSNÉ BLASTIK MARGIT – SEMSEY VIKTÓRIA – SZILÁGYI ÁGNES JUDIT (2013): *Latin-Amerika 1750–1840 – A gyarmati rendszer felbomlásától a független államok megalakulásáig*. Budapest, KRE – L'Harmattan.

¹⁰⁹ FAUSTO 2011.

¹¹⁰ ANDERLE ÁDÁM (1998): *Latin-Amerika története*. Budapest, Pannonica.

¹¹¹ HORVÁTH GYULA (2005): Császárság Brazíliában és Mexikóban a függetlenség kivívása után. *Világtörténet*, 27. évf. 2. sz. 60–71.

negyvennégy millió lakossal rendelkezik – ez súlyos aránytalanságokat okoz a képviseleti rendszerben. A parlament alsóházában (a képviselőházban) helyet foglaló 513 képviselő esetében az aránytalanságot valamelyest csökkenti a brazil statisztikai hivatal által kidolgozott arányosító mechanizmus, de még így is jóval kevesebb szavazót képvisel egy roraimai képviselő, mint egy São Paulo államból érkező.¹¹²

A „regionalizmus” változó mértékű: bár jogi szempontból minden állam azonos hatáskörökkel rendelkezik, egyes régiókban erősebb, másutt gyengébb a helyi sajátosságok szerepe a lakosság identitásában. Demográfiai és gazdasági szempontból a délkeleti régió (a São Paulo – Rio de Janeiro – Brazíliaváros háromszög) a legjelentősebb, de megfigyelhető egy lassú trend, amely során a déli és délnyugati államok jelentősége is növekszik. A térszerkezeti változások a gazdasági változásokat követték, amelyeket az alábbiakban mutatunk be részletesen.

Gazdasági jellemzők

A brazil gazdaságot a gyarmati korszaktól kezdődően a nyersanyagciklusok irányították. Másként fogalmazva: mindig volt egy olyan Brazíliában előállítható nyertermék, amelyre éppen kereslet mutatkozott a világpiacon, és minden termelő, aki ebbe a globális láncolatba be tudott kapcsolódni, rendkívüli módon meggazdagodott. A brazil gazdaságtörténet nagy részét le lehet írni konjunktúraciklusok szerint, amelyek időtartama és földrajzi kiterjedése mindazonáltal behatárolt volt: nem volt olyan nyertermék, amelynek az előállítása egy évszázadnál tovább kifejezetten nyereséges lett volna, és az előállítására alkalmas terület soha nem fedte le a brazil államterület egészét. Az a régió ugyanakkor, ahol ezt a jövedelmező terméket éppen előállították, a brazil gazdaság fókuszpontjába került, és az ország területének többi része szekunder, beszállító szerepet töltött be. Például a 17. században, amikor a konjunktúratermék a cukornád volt, amelyet a partvidéki sáv ültetvényein állítottak elő, az ország belső területei az állattartásra szakosodtak, hogy a partvidéket hússal és bőrrel lássák el. Ezen területek egy része azonban Minas Gerais arany- és gyémántbányáinak felfedezése után, a 18. században benépesült, így a nagybirtokos állattenyésztés súlypontja beljebb, Mato Grosso és Goiás irányába tolódott.¹¹³

A 19. század végén a kávétermesztés konjunktúrája tette nagygyá São Paulót, és változtatta meg a délkeleti országrész demográfiai profilját. A 20. század elején pedig az Amazóniában őshonos gumifa nedvét fedezte fel magának az autógyártás: a minden más anyagnál jobb rugózást biztosító kaucsukra hirtelen óriási kereslet támadt. Amazóniában kitört a „gumiláz”, és az addig csak indiánok és mesztic favágók által lakott vidéket előzőnlőtték a távolabbról érkező bér munkások. Manausban, a régió legnagyobb városában a meggazdagodó kereskedők hatalmas villákat építettek, majd felépítették a híressé vált operaházat, a Teatro Amazonast is, amelynek szinte minden darabját, a márványtól a bársonyszékeken át a kovácsoltvas állványzatig Európából hozatták. Henry Ford, a legnagyobb

¹¹² IBGE 2017.

¹¹³ WITTMAN Tibor (1978): *Latin-Amerika története*. Budapest, Gondolat.

amerikai autógyáros is koncessziót kapott egy tízezer km²-es területre, hogy ott gumiültetvényeket telepítsen. A gumifák délkelet-ázsiai meghonosításával és a szintetikus kaucsuk kifejlesztésével azonban a nyersgumitermelés jövedelmezősége drasztikusan lecsökkent, és a század közepére az ültetvények elnéptelenedtek.¹¹⁴

A világgiazi konjunktúrák kiszámíthatatlan alakulásától függő, nyersanyagtermelő gazdaság tehát rendkívül sérülékennyé tette Braziliát.¹¹⁵ Erre már a 20. század elején felfigyelt a kormányzat, és néhány évtized alatt kialakult egy új gazdaságpolitikai modell, amely a belső piacra termelést, illetve új termelőkapacitások bevonását tartotta elsődleges szempontnak. A Latin-Amerika más országaiban „importhelyettesítő iparosítás” néven elhíresülő iparpolitikához hasonló, de annál jóval organikusabban kialakuló (és jóval tovább tartó) brazil „fejlesztő állami modell” tehát az export helyett inkább a brazil piacra termelő vállalatok támogatására, illetve a hatalmas ország belső területeit megnyitó infrastrukturális fejlesztésekre helyezte a hangsúlyt.¹¹⁶

Ennek egyik első lépése a „tervezett városok” felépítése volt, amelyek azért jöttek létre, hogy elősegítsék az ország ritkásan lakott belső területének betelepülését. Az első, Belo Horizonte 1900 környékén épült fel, de tervezett város például Boa Vista, Goiânia, Cascavel vagy Palmas is. A leghíresebb mind közül Brazíliaváros (Brasília), az ország fővárosa, amelynek felépítése az 1955 és 1960 között hivatalban lévő Juscelino Kubitschek elnök nevéhez fűződött. Az új főváros felépítése dinamizálta az építőipart és a közlekedést, és az ország gazdasági és politikai súlypontja a partvidéki sáv felől a belső vidékek felé tolódott. A hatalmas projekt azonban komoly adósságba verte Braziliát, és a kialakuló költségvetési válság politikai konfliktusokba torkollt: 1964-ben a katonaság puccsal átvette a hatalmat, és csak Tancredo Neves 1985-ös megválasztása vezette vissza az országot a demokratikus fejlődés útjára.¹¹⁷

A katonai diktatúra minden korábbinál zártabb gazdasági környezetet hozott létre, és az ország természeti erőforrásainak – néha racionális, néha kifejezetten irracionális – kiaknázására próbált fejlesztési modellt alapozni. A hetvenes évek olajárválsága nyomán például a kormányzat elkezdte növelni az etanolnak szánt cukornád termesztési területét. Bár az így előállított üzemanyag (ami voltaképpen etil-alkohol) alacsonyabb minőségű, mint a dízelolaj vagy a benzin, jóval olcsóbb megoldás volt, mint az olajimport. A brazil autók többsége azóta is flex-fuel (vagyis benzinnel, etanollal és a kettő bármilyen kombinációjával egyaránt működő) motorral rendelkezik.¹¹⁸

További energetikai nagyprojekt volt a vízi erőművek építése. A Paraguayjal közös határfolyón, a Paranán 1984-ben készült el a hatalmas (225 méter magas és 7500 méter hosszú) Itaipu erőmű, amely napi 100 ezer megawatt energiát termel: Brazília energiafelhasználásának 25%-a származik ebből az egyetlen vízi erőműből.¹¹⁹ Az úthálózat bővítését

¹¹⁴ BALÁZS 1987.

¹¹⁵ ARTNER Annamária (2013): A perifériás fejlődés anatómiájához – Brazília. *Eszmélet*, 25. évf. 98. sz. 69–90.

¹¹⁶ RICZ, Judit (2017a): The rise and fall (?) of a new developmental state in Brazil. *Társadalom és Gazdaság Közép- és Kelet-Európában – Society and Economy in Central and Eastern Europe*, 39. évf. 1. sz. 85–108.

¹¹⁷ FAUSTO 2011.

¹¹⁸ SZWARC, Alfred (2002): *A opção pelo veículo flex fuel*. União da Indústria de Cana-de-Açúcar (UNICA), 2002. 09. 13. Forrás: www.unica.com.br/colunas/3938741920338419546/a-opcao-pelo-veiculo-flex-fuel/ (Letöltés ideje: 2017. 12. 30.)

¹¹⁹ Itaipu Binacional [2017]: *A nossa história*. Forrás: www.itaipu.gov.br/nossa-historia (Letöltés ideje: 2017. 12. 30.)

(és az északi területek betelepítését) pedig az Amazonas-medencét átszelő óriási országút, a 4200 kilométer hosszú Transamazônica kiépítésével tervezték végrehajtani. Az óriási költségek miatt azonban a vállalkozás kudarcba fulladt: az út nagy része a mai napig földút, ami az esős évszakban járhatatlan, az amazóniai nagyvárosok többségét pedig továbbra sem lehet közúton megközelíteni Brazília többi része felől.¹²⁰ Fejlődésnek indult azonban a belföldi légi közlekedés: az Egyesült Államok után Brazília a világ második legtöbb repülőtérrel rendelkező országa, São Paulo óriási repülőtere pedig Dél-Amerika első számú légi közlekedési központja.

Az 1990-es évek elején a demokráciához visszatérő, a világgazdaság felé nyitni kívánó brazil vezetés az ország valutáját, a real árfolyamát az amerikai dollárhoz kötötte, hogy ezzel stabilizálja a makrogazdasági környezetet. Az 1998-as kelet-ázsiai pénzügyi válság nyomán azonban a fejlődő országokat érintő destabilizáció tarthatatlanná tette a fix árfolyamot, és a real zuhanásszerű elértéktelenedésbe kezdett. Ez komoly veszélybe sodorta a megkezdett neoliberális reformokat, a privatizációt és a védővámok rendszerének leépítését, így az ország 2002-ben egy hatalmas, 30 milliárd dolláros segélycsomagot kapott a Nemzetközi Valutaalaptól (IMF). A kedvezményes kölcsönöket később az ország visszafizette, a külföldi közvetlen tőkeberuházásokat pedig ösztönözte, így a 2000-es évek végére a brazil gazdaság stabilizálódott, a brazil nagyvállalatok közül pedig többen – bár külföldi résztulajdonba kerülve – kiléptek a regionális és a világpiacra.¹²¹ A dinamikus növekvő Brazília globális kereskedelempolitikai szereplővé vált, a brazil vállalatok pedig Latin-Amerika más országaiban a legnagyobb befektetők közé kerültek. A brazil bruttó hazai össztermék (GDP) a világ hetedik legnagyobbja lett, a növekedési ütem pedig még a világválság ellenére sem csökkent évi 4% alá.¹²²

A brazil „gazdasági csoda” tehát, amely nagyjából 2004 és 2014 között produkált addig soha nem látott ütemű növekedést, alapjában véve a korábban elzárkózó és belső piacra termelő brazil vállalati szektor sikeres nemzetközi nyitásának köszönhető. A növekvő világgazdasági integráció ugyanakkor visszahozta a nyersanyagexport dominanciáját a feldolgozott termékek és iparcikkek rovására: a belső fogyasztás növekedésén túl ugyanis a rohamosan fejlődő Kína nyersanyagéhsége jelentette a brazil gazdasági növekedés fő motorját. A két folyamat végül ellentmondásba került egymással: az iparosító-protekcionista tradíció a brazil piacra termelő vállalatoknak, míg az új erőre kapó nyersanyagexportőr modell a szójabab- és kávétermesztőknek, vasérc- és aranybánya-tulajdonosoknak kedvezett.¹²³ Utóbbiakat a magas nyersanyagárak rekordösszegű exportbevételekhez juttatták, majd a kínai növekedés megtorpanását követő, hirtelen jött áresés 2014 körül destabilizálta a szektor kedvező várakozásokra alapuló finanszírozását. Mindehhez a brazil real árfolyamának újabb drasztikus esése és 10% fölötti infláció társult.¹²⁴

¹²⁰ MARTINS DE SOUZA, César (2014): Ditadura, grandes projetos e colonização no cotidiano da Transamazônica. *Contemporânea – Dossiê 1964–2014: 50 Anos Depois, A Cultura Autoritária em Questão*, Vol. 4, No. 5. 1–19.

¹²¹ LEHOCZKI Bernadett (2011): A felemelkedés mátrixa. Brazília a Lula-érában. *Köz-gazdaság*, 6. évf. 1. 37–56.

¹²² ARTNER Annamária (2015): Belföldi piac vagy exportorientáció? Brazília példája (Mercado Interno ou tendência para exportação? O Exemplo do Brasil). In PÁL Ferenc szerk.: *Brazília európai és magyar kontextusban*. Budapest, ELTE. 163–187.

¹²³ RICZ, Judit (2017b): Brazilian companies going global. *IWE Working Papers* (231). Budapest, Institute of Economics, Centre for Economic and Regional Studies, Hungarian Academy of Sciences.

¹²⁴ RICZ Judit – NAGY Sándor Gyula (2016): A brazil gazdasági válság: helyzetkép, okok és kiutak. *Külügyi Szemle*, 15. évf. 3. sz. 94–120.

A 21. század elején tehát a brazil gazdaság ismét válságban van, és bevételeit ismét inkább nyersanyagexportból, semmint a hazai piacra termelő iparból szerzi. Az új sikertermék a szójabab, amely Mato Grosso és Paraná állam síkságain óriási táblákban terem, és amely révén 2016-ra Brazília a világ első számú szójababtermelőjévé vált. Középtávon pedig a Brazília partjai mellett fekvő kőolajmezők kitermelése is megkezdődhet. A nyersanyagciklusok történelmi tapasztalata azonban arra figyelmeztet, hogy ezek az export-sikerek nem feltétlenül nyújtanak garanciát a hosszú távú fejlődésre.¹²⁵

Társadalom és szociálpolitika

A fentiekben vázolt földrajzi változatosság, illetve a gazdasági ciklusokból következő állandó térszerkezeti változások a lakosság karakterén, kultúráján is maradandó nyomot hagytak. Darcy Ribeiro antropológus szerint öt nagy történelmi-kulturális régió létezik Braziliában, ami mind a mai napig meghatározza lakói mentalitását. A kreolokra (*crioulo*, a Riótól az Amazonasig tartó tengerparti sáv lakói) a rabszolgák és uraik közti hierarchia nyomta rá a bélyegét. A *caboclókat* (az Amazonas-medence lakói) és a *sertanejókat* (az északkeleti régió belső területein élők) a természettel folytatott állandó küzdelem tette szívóssá és önfejlűvé. A *caipirákra* (São Paulo és Minas Gerais belső területeinek lakói) a kisbirtokok vállalkozó szelleme jellemző. A délieket (*sulino*, a három déli állam lakói) pedig az európai bevándorlás és a pampák szabad élete tette szabadelvűvé és progresszívvé.¹²⁶

A regionalitásnál is fontosabb jellemzője azonban a brazil társadalomnak az etnicitás. Történetileg három etnikum „vérkeveredése” (*mestiçagem*) alakította ki a brazil népességet: az indián, az afrikai és az európai. Braziliát eredetileg a Bering-szoroson és Észak-Amerikán keresztül érkező nomád indián törzsek népesítették be, akik körülbelül tízezer évvel időszámításunk előtt érték az ország mai területére. (Mai tudásunk szerint tehát Dél-Amerika, és azon belül is a kontinens keleti része a Föld legkésőbbben benépesült nagyrégiója.) Amikor 1500-ban az első portugál hajós, Pedro Álvares Cabral elérte a brazil partokat, körülbelül négymillió indián élt az ország mai területén. Számuk az európaiak által behurcolt járványok, illetve az ellenük folytatott háborúk és hajtóvadászatok következtében drasztikusan lecsökkent, egymillió fő alá.¹²⁷

A demográfiai folyamatokat jellemzi, hogy Brazília lakossága a gyarmatosító portugálok és az általuk behurcolt afrikai rabszolgák betelepülése ellenére is csak a függetlenség elnyerésének időszakára, az 1820-as évekre érte el újból a négymilliót, vagyis a portugálok érkezése előtti lélekszámot. Indián törzsek ugyanakkor mind a mai napig élnek Amazóniában: még most, a 21. században is találunk újabb és újabb törzseket. Az Indián Statútum elismeri az indián törzsek elidegeníthetetlen használati jogát az általuk lakott földterületre, a Nemzeti Indián Alapítvány (FUNAI) pedig figyeli, hogy az indiánokat ne ériék atrocitások a brazil többségi társadalom részéről.¹²⁸

Az ültetvényes gazdálkodás elterjedésével a portugál gyarmatosítók Nyugat-Afrikában kezdtek rabszolgákat foglyul ejteni vagy vásárolni. Becslések szerint a 16. és a 19. század

¹²⁵ RICZ 2017a.

¹²⁶ RIBEIRO, Darcy (1995): *O povo brasileiro: a formação e o sentido do Brasil*. São Paulo, Companhia das Letras.

¹²⁷ FAUSTO 2011.

¹²⁸ BOGLÁR Lajos (2000): *Pau Brasil. Őslakók és bevándorlók*. Budapest, Masszi.

között három- és négymillió közé tehető azon afrikaiak létszáma, akiket rabszolgaként Brazíliába szállítottak. Ez egy nagyobb, globális termelési mechanizmusba illeszkedett: az „atlanti háromszög” elnevezésű folyamat lényege az volt, hogy a portugálok különféle iparcikkeket, illetve fegyvereket szállítottak Nyugat- és Délnyugat-Afrikába (főleg a mai Ghána és Angola területére), és ott rabszolgákat vásároltak, akiket Brazíliába vittek, cukornád-ültetvényeken dolgoztattak, a kész termékeket (a cukrot és a rumot) pedig Európa piacain adták el rendkívül magas haszonkulccsal.¹²⁹

A meggazdagodó fehér telepesek és az ültetvényeken élő rabszolgák között egyre gyakoribbak voltak az összetűzések – számos szökött rabszolga menekült az ország belső területeire. Szintén ebben a korszakban indult növekedésnek a mulatt (európai és afrikai felmenőkkel egyaránt rendelkező) népesség létszáma is. Gilberto Freyre szociológus 1933-as híres könyvében, az *Udvarház és szolgaszállás*ban azt elemezte, hogy a brazil társadalom kialakulását hogyan határozták meg a portugál gyarmatosítók és az afrikai rabszolgák interakciói.¹³⁰ A rabszolgaságot végül több évtizednyi abolicionista (felszabadításpárti) küzdelem után, amelynek számos értelmiségi szószólója is volt, az Izabella régenshercegnő által aláírt Aranytörvény (*Lei Áurea*) szüntette meg 1888-ban.

A földbirtokosok ezután a rabszolgatartásról áttértek a bér munkások alkalmazására, akiket kivándorlási ügynökökön keresztül hívtak Brazíliába számos európai országból – Olaszországból, Portugáliából, Németország egyes részeiről, Kelet-Közép-Európából (beleértve Magyarországot is) – de Japánból, Kínából és a Közel-Keletről is. Bevándorlók milliói érkeztek Brazíliába, főként São Paulóba, és a kávéültetvényeken kaptak munkát. A 19–20. században érkező bevándorlók közül a portugálok és az olaszok voltak a legtöbben (mindkét csoport másfél és kétmillió fő közé becsülhető), de figyelmet érdemel a japán, az arab és a német bevándorlás is, egyenként háromszázezer fő körüli létszámmal. A brazil statisztikai hivatal felmérései szerint viszont az ezredfordulóra már kevésbé számított, hogy kinek honnan jöttek az ősei: a lakosság 86%-a nem tartja számon a felmenői nemzetiségét, hanem brazil származásúnak vallja magát.¹³¹

Brazíliába körülbelül 40–50 ezer magyar is érkezett több hullámban (az első világháború előtt, a harmincas években, a második világháború után és 1956-ban). Az első hullámban érkező magyar állampolgárok többsége nem magyar etnikumú volt (szlovák, román, sváb, szerb), míg a harmincas években érkezők között kiugróan magas volt a zsidók részaránya. A háború után és 1956-ban az antikommunizmus volt a magyar emigráció fő összekötő ereje. Ez utóbbi szellemben működött sok magyar egyesület egészen a 20. század végéig (cserkészcsapatok, néptánc- és dalkörök, vallásos segélyegyletek).¹³² A braziliai magyarság legfontosabb intézménye a São Pauló-i Magyar Ház (*Casa Húngara*), a dél-braziliai Jaraguá do Sul városkában pedig a mai napig őrzi a hagyományait egy sváb–magyar közösség.¹³³ A híres braziliai magyarok közül említést érdemel Rónai Pál író, Yolanda Mohalyi festő,

¹²⁹ WITTMAN 1978.

¹³⁰ FREYRE, Gilberto (1985): *Udvarház és szolgaszállás – A brazil család a patriarchális gazdasági rendszerben*. Budapest, Gondolat.

¹³¹ Brazília: a meszticitás kulturális konstrukciója. Tematikus blokk. *Replika*, 2002. június.

¹³² ANDERLE Ádám szerk. (1999): *Tanulmányok a latin-amerikai magyar emigráció történetéből*. Szeged, Hispánia; illetve PONGRÁCZ Attila (2009): *A São Pauló-i magyarság 1945–1990*. Szeged, SZTE, valamint SZILÁGYI Ágnes Judit (2009): *Metszéspontok – Tanulmányok a portugál és a brazil történelemről*. Szeged, SZTE.

¹³³ ÖRY KOVÁCS Katalin (2010): *A Jaraguá do Sul-i magyar kolónia: identitás és történelem*. Szeged, SZTE.

Icey Rezső operatőr és Czeisler Ferenc cirkuszigazgató (a legnagyobb brazil cirkusz, a Circo Tihany alapítója). Magyar származású volt továbbá Ruben Berta, a legnagyobb brazil légitársaság, a VARIG létrehozója.¹³⁴

Az etnikai sokszínűség vallási sokszínűséggel is párosult. Brazília a világ legnépesebb római katolikus országa, és a 200 milliós lakosság nagy része ezt a hitet vallja, de gyakori a szinkretizmus is, vagyis a kereszténység vegyítése egyes afrikai eredetű elemekkel. A *candomblé* nevű vallás a joruba hitvilág egyes elemeit feleltette meg a kereszténység elemeivel úgy, hogy az afrikai istenségeket (*orixá*) a katolikus szenteknek feleltették meg. A szinkretizmus gyakorlata, a *candomblé* meglepően sokáig, az 1970-es évekig be volt tiltva Braziliában. Érdekes vallásos mozgalom volt a Tanácsadó (*Conselheiro*) néven ismert Antônio próféta (1830–1897) alapította közösség az 1890-es években Canudos városában, amelyet a brazil hadsereg 1897-ben porig rombolt, a szekta ugyanis istentelennek tartotta a köztársaságot. Ma sokan különféle újkeresztény, evangéliumi gyülekezetekbe járnak, amelyek közül a legnépesebb, az Universal egyház több millió követőt számlál.¹³⁵

Az etnikai és kulturális sokszínűség azonban nem jelent gazdasági és társadalmi egyenlőséget is. Brazília a világ egyik leegyenlőtlenebb társadalma (a társadalmi egyenlőtlenségeket mérő Gini-index alapján a tizenhetedik a sorban), és a leggazdagabbak közti különbségek valóban csillagászatiak.¹³⁶ Edmar Bacha közgazdász a „Belindia” gúnynévvel illette az országot, arra utalva, hogy Brazília képletesen szólva nem egy ország, hanem kettő: Belgium és India. Más szóval: a leggazdagabbak olyan élet-színvonalon élnek, mint Belgium lakói, míg a szegényebbek életkörülményei leginkább az Indiában jellemzőkhöz hasonlatosak. És bár a gazdasági mutatók, például az egy főre jutó GDP, viszonylag magasak Braziliában, mégis milliók élnek a legkilátástalanabb nyomorban. A gazdagabbak között lényegesen több a fehér bőrű, míg a szegényebbek között inkább a fekete bőrűek vannak többségben. A középrétegek ugyanakkor figyelemre méltóan vegyes etnikai képet mutatnak.¹³⁷

A legtöbb városban az egyes jövedelmi rétegek lakóhelyei földrajzilag is messze esnek egymástól, Rio de Janeiróban viszont a domborzati viszonyok következtében sokszor mindössze pár száz méter választja el a völgyben épült luxusapartmanokat és a meredek hegyoldalakra felhúzott tégl- és fakalyibákat. A hírhedt *favelák* (nyomornegyedek) azután alakultak ki, hogy a megnövekedett vidéki népesség szegényebb rétegei nem találtak maguknak megélhetést a szülőföldjükön, és a nagyvárosokba vándoroltak. A riói városvezetés több alkalommal próbálta lerombolni a favelákat, a lakóit pedig lakótelepszerű háztömbökbe telepíteni, de mindhiába: soha nem állt rendelkezésre annyi forrás, amennyiből mindenkit ki lehetett volna költöztetni a nyomornegyedekből. A közbiztonsági problémákat sokáig a katonai rendőrség (BOPE) razziái igyekeztek felszámolni, de ez is kudarcot vallott.

¹³⁴ ANDERLE 1999; SZABÓ László (1982): *Magyar múlt Dél-Amerikában (1519–1900)*. Budapest, Európa; és PÁL Ferenc szerk. (2015): *O Brasil em contexto europeu e húngaro*. Budapest, ELTE.

¹³⁵ SZILÁGYI Ágnes Judit (2013): Egyház, vallások és oktatás Braziliában a függetlenné válás korszakában. *Vigília*, 68. évf. 1. 2–11.

¹³⁶ SOKOLOFF, Kenneth – ROBINSON, James (2003): Historical Roots of Inequality in Latin America and the Caribbean. In FERREIRA, Francisco et al. (2003): *Inequality in Latin America: Breaking with History?* Washington D. C., IBRD – The World Bank. 171–190.

¹³⁷ TAYLOR, Lance – BACHA, Edmar (1976): The Unequalizing Spiral: A First Growth Model for Belindia. *The Quarterly Journal of Economics*, Vol. 90, No. 2. 197–218. DOI: <https://doi.org/10.2307/1884627>

Később ezért a város vezetői felfogást váltottak, és létrehozták a „pacifikáló”, vagyis békítő rendőrséget (UPP), amely folyamatosan jelen van a favelákban, személyes kapcsolatokat építenek ki a lakókkal, és az ő segítségükkel próbálják lokalizálni a bűnözőket.¹³⁸

Figyelemre méltó társadalompolitikai eredményeket hozott a 2000-es évek elejének jó gazdasági teljesítménye, amelynek hasznát nagyszabású szociális programokra fordították. Tizenhárom éve alatt a baloldali brazil vezetés 25-ről 7%-ra tornázta le a szegénységi küszöb alatt élők arányát, a Gini-együttható 58%-ról 52%-ra csökkent, a különféle szociális programok, például a Zéró Éhség (*Fome Zero*) pedig a 200 milliós brazil népesség jelentékeny hányadát támogatják.¹³⁹ A Családi Kassza (*Bolsa Família*) nevű családtámogatási rendszerben például 50 millió ember vesz részt.¹⁴⁰ Az oktatás szerepe is nőtt, beleértve a felsőoktatást. Érdekes, hogy a Tudomány Határok Nélkül program keretében több ezer brazil diák tanult Magyarországon, főként műszaki és orvosi képzésekben. A tanulmányaikat a brazil állam finanszírozta, 2016-ban viszont pénzühiány miatt a program leállt.

Belpolitikai folyamatok

Az ezredforduló táján Brazília – történetében szinte egyedülálló módon – húsz évig töretlenül és kiegyensúlyozottan fejlődött. A jobbközép Fernando Henrique Cardoso és a baloldali balközéppé mérséklődő Luiz Inácio Lula da Silva elnöksége, illetve a balközép Dilma Rousseff első elnöki ciklusa alatt az ország hatalmas utat járt be. Milliók emelkedtek fel a szegénysorból a középosztályba, óriási infrastrukturális és életszínvonalbeli fejlődést éltek át a brazil városok, és úgy tűnt, hogy Brazília végre valóban szintet lép, és örökös, beteljesületlen ígéret helyett tényleg igazi modern nagyhatalom lesz belőle.¹⁴¹

A 2010-es évek közepén tapasztalt visszaesés azonban felszínre hozta a kormányközeli körök addig sikeresen eltitkolt ügyeit. A kormányzó Munkáspárt (portugálul *Partido dos Trabalhadores*, rövidítve PT) óriási korrupciós botrányba keveredett, amely az állami olajvállalattól (Petrobras) kiindulva az egész brazil politikai elitet befeketítette. Míg korábban a szakszervezeti aktivistából elnökké lett Lula da Silva volt minden idők legnépszerűbb brazil elnöke, a korrupciós ügyek visszamenőleg az ő renoméját is megtépázták. Nem is beszélve az utódjáról, az apai ágon bolgár származású Dilma Rousseff asszonyról, aki első beiktatásakor, 2010-ben még szintén bírta a brazilok többségének rokonszenvét, 2015–2016-ban viszont már országszerte körülbelül négymilliőnon vonultak utcára a lemondását követelve. Az ellenzéki tüntetők jellemzően a középosztály tagjaiból kerültek ki, illetve felülreprezentáltak voltak a köreikben a dél-brazíliai, jobb módú és fehérebb lakosságú államokból származók, illetve a különféle újkeresztény egyházak követői. Velük szemben a kormánypártiak (akik szintén utcára vonultak) inkább az alsóbb társadalmi rétegekből, illetve a hagyományosan baloldali értelmiségből érkeztek, földrajzilag pedig a sötétebb bőrű

¹³⁸ SOLTÉSZ Béla (2016): *Hátizsákkal Braziliában*. Budapest, Európa.

¹³⁹ DA SILVA, José Graziano – DEL GROSSI, Mauro Eduardo – DE FRANÇA, Caio Galvão Eds. (2011): *The Fome Zero (Zero Hunger)*. Brasília, Ministry of Agrarian Development.

¹⁴⁰ BOHN, Simone (2011): Social Policy and Vote in Brazil: Bolsa Família and the Shifts in Lula's Electoral Base. *Latin American Research Review*, Vol. 46, No. 1. 54–80. DOI: 10.1353/lar.2011.0003

¹⁴¹ BOURNE, Richard (2008): *Lula of Brazil: The Story So Far*. Los Angeles, University of California Press.

brazilok lakta északkeleti államokban voltak többségben. A brazil társadalom törésvonalai tehát gyorsan polarizálták a korábbi diffúz „korrupcióellenességet”.¹⁴²

A folyamat nyertese a kisebbik, középutas kormánypárt (Brazil Demokratikus Mozgalom Pártja, PMDB) lett. Dilma Rousseffet akarata ellenére az addigi alelnök, a PMDB-s Michel Temer váltotta, az úgynevezett *impeachment* (alkotmányos felfüggesztési eljárás) keretében. Ezzel egy olyan jogi mechanizmust aktivált a brazil parlament felsőháza, amely révén Rousseffet 180 napra felfüggesztették, mert felmerült, hogy az elnök a 2014-es kampányban az újráválasztása érdekében manipulált gazdasági adatokkal félrevezette a brazil közvéleményt. Rousseff felelőssége eredetileg a Petrobras és az Odebrecht építőipari nagyvállalat szerződése kapcsán merült fel, és a vizsgálatban számos PT-s politikus érintettsége be is bizonyosodott, az elnöke azonban nem. A PMDB mindenesetre kilépett a kormányból, és bár Rousseff utolsó próbálkozásként még elődjét, Lula da Silvát is meghívta a kormányba, ezt a Legfelsőbb Bíróság megvétózta, Lula ellen ugyanis szintén korrupciós vizsgálatok zajlottak. Végül 2016. május 12-én a Szenátus képviselői név szerinti szavazással Rousseff felfüggesztése mellett döntöttek.¹⁴³

Mindez egy egyébként is felfokozott időszakban történt, mivel 2016. augusztus 5. és 21. között Rio de Janeiróban rendezték meg a XXXI. nyári olimpiai játékokat. Ez volt az első olimpia Dél-Amerikában, és amikor 2009-ben Rio elnyerte az olimpia rendezésének jogát (ráadásul két évvel korábban dönt el az is, hogy a 2014-es futball-világbajnokságot is Brazília rendezheti), a jó gazdasági eredmények alapján általános optimizmus övezte az eseményeket. Mire azonban az olimpiát ténylegesen megrendezték, az ország súlyos recesszióba süllyedt, és a gigantikus kiadások – amelyek közé a tulajdonképpeni sportkomplexum-építésen túl a városrehabilitáció, a közlekedésfejlesztés, az új közintézmények építése, valamint a közbiztonsági és környezetvédelmi helyzet javítása is beleszámított – csak még tovább növelték az elégedetlenséget azok körében, akik inkább magasabb színvonalú oktatást és egészségügyi ellátást szerettek volna a látványberuházások helyett.¹⁴⁴

A 2016-os év tehát alapjaiban rendezte át a brazil belpolitikát, ám a tradicionális brazil jobboldal eddig nem igazán tudott profitálni a baloldali kormány bukásából. Az *impeachment* szabályai szerint ugyanis a felsőház az alelnök Michel Temert helyezte – automatikusan, szavazás nélkül – az elnöki székbe a ciklus végéig, 2018-ig. Csakhogy Temer rendkívül népszerűtlen, és maga is kivizsgálásokkal néz szembe korrupciós ügyek miatt. A 2018. októberi választásokon így nagy valószínűséggel új elnök kerül Brazília élére.¹⁴⁵

Esélyes a Brazil Szociáldemokrácia Pártja (PSDB), amely neve ellenére a politikai paletta jobbközepét foglalja el, és amely 2003 óta rendre minden választáson vereséget szenvedett a PT-től, most azonban változhat a helyzet. A 2014-es választáson a PSDB jelöltje, Aécio Neves nem sokkal maradt le Dilma Rousseff mögött, és Geraldo Alckmin személyében ez a párt irányítja a legnépesebb szövetségi államot, São Paulót. A párt három tagja is meghívást kapott Temer kabinetjébe, ugyanakkor szövetségük mégsem tekinthető ténylegesen kormánypártnak. Ezek jó pozíciók lehetnek egy olyan politikai konstellációban,

¹⁴² NAGY Sándor Gyula (2015): Brazília gazdasági helyzete és a Petrobras-ügy. *KKI Elemzések*, 25. évf. 1–6.

¹⁴³ RICZ–NAGY 2016.

¹⁴⁴ SZENTE-VARGA Mónika (2016): Brazília az olimpia előtt. *Nemzet és Biztonság*, 9. évf. 3. sz. 111–124.

¹⁴⁵ SHALDERS, André (2017): Direita ou esquerda? Análise de votações indica posição de partidos brasileiros no espectro ideológico. *BBC Brasil em São Paulo*, 2017. 09. 11. Forrás: www.bbc.com/portuguese/brasil-41058120 (Letöltés ideje: 2017. 12. 19.)

amikor mind a PT-re, mind pedig Temer pártjára a korrupció árnyéka vetül. A 2017-es év során a jobboldalon ugyanakkor egyre népszerűbbé vált egy radikálisabb, gazdasági kérdésekben liberális, világnézetileg viszont klerikális-tradicionalista formáció, a Keresztényszociális Párt (PSC), illetve a nevével ellentétben szélsőjobboldali populista Szociálliberális Párt (PSL). Legnépszerűbb politikusuk, az egykori katonatiszt Jair Bolsonaro is bekerült a legesélyesebb elnökjelöltek közé.¹⁴⁶

A baloldalon is komoly átrendeződés ment végbe 2016 óta. A PT népszerűségvesztése ellenére Lula da Silva még mindig jelentős támogatással rendelkezik, és ha tisztázni tudja magát a korrupciós vádak alól, szinte bizonyosan indul a 2018. októberi elnökválasztáson. A PT társadalmi bázisát jelentő szakszervezetek, illetve a híres földfogláló mozgalom, a Földnélküli Dolgozók Mozgalma (MST) pedig ellenzékbe kerülve jóval aktívabbá váltak, mint korábban. Kérdés, hogy a lejáratódott PT helyett nem a tőlük balra álló erők – például a radikális-zöld Fenntarthatósági Hálózat (REDE) és a Szocialista Párt (PSB) szövetség – erősödik-e meg, amely a legutóbbi elnökválasztáson Marina Silva vezetésével 21%-kal a harmadik helyen végzett.¹⁴⁷

Külpolitikai folyamatok

Brazília külkapcsolatait elsősorban óriási mérete határozza meg, amely egyedi szereplővé teszi a regionális politikai színpadon. Bár Ecuador és Chile kivételével az összes dél-amerikai országgal határos, és történelme során nemegyszer keveredett határvitákba a szomszédjaival, Brazília alapjában véve mégis inkább stabilizáló, mint destabilizáló tényező a dél-amerikai geopolitikai folyamatokban.¹⁴⁸ Biztonságpolitikai szempontból a brazil–paraguayi–argentínai hármast határ tekinthető a leginkább problémás határrégióknak, amely a 2001-es New York-i terrortámadás után a CIA fókuszába is került. Állítólag az al-Kaida működtetett egy sejtet a jelentős számú közel-keleti bevándorlót vonzó térségben, de ezt nem sikerült bizonyítani: a hármast határ a csempészet és az adóelkerülés mechanizmusai miatt inkább vámrendészeti, semmint biztonságpolitikai kihívásokat jelent a brazil hatóságok számára. A ritkán lakott, őserdővel borított határszakaszokon is sok esetben jelentenek problémát a drogcsempészek, illetve az illegális fakitermeléssel vagy bányászattal foglalkozó szervezetek tevékenységei.¹⁴⁹

Brazília meghatározó szereplője a legtöbb latin-amerikai integrációs folyamatnak: két kivételt leszámítva alapító tagként lépett be mindegyik szervezetbe, így az Amerikai Államok Szervezetébe (AÁSZ), a Latin-amerikai Integrációs Társulásba (ALADI) és a Riói Csoportba, majd pedig az 1991-ben létrejött Déli Közös Piacba (Mercosur). Ez utóbbi integráció különösen fontos Brazília számára, mivel legfontosabb történelmi

¹⁴⁶ ODILLA, Fernanda (2017): Eleições 2018: Os pré-candidatos à Presidência e quais dificuldades têm de superar até a campanha. *BBC Brasil em Londres*, 2017. 12. 18. Forrás: www.bbc.com/portuguese/brasil-42313908 (Letöltés ideje: 2017. 12. 22.)

¹⁴⁷ ODILLA 2017.

¹⁴⁸ SZILÁGYI István (2007): A brazil geopolitikai iskola. *Politikatudományi Szemle*, 16. évf. 3. sz. 69–85.

¹⁴⁹ AITA, Edson (2017): A Tríplíce Fronteira sul sob a ótica do terrorismo: uma análise da legislação antiterrorismo da Argentina, Brasil e Paraguai. *Estudos Internacionais*, Vol. 4, No. 2. 35–56. DOI: 10.5752/P.2317-773X.2016v4n2p35

rivalísa, Argentína is a tagja (illetve Uruguay, Paraguay és Venezuela, utóbbi tagságát azonban 2016-ban felfüggesztették). A szerződést a kilencvenes években sokan Latin-Amerika római szerződésének tartották – nem utolsósorban azért, mert pontot tett a két legnagyobb dél-amerikai gazdaság rivalizálásának végére. A katonai diktatúrák idejének lejártával Argentína és Brazília sikeresen félretették történelmi ellenségeskedésüket, és egy vámunió alapuló politikai együttműködési mechanizmust hoztak létre számos közös intézménnyel.¹⁵⁰

A Mercosur tagállamai között gyakorlatilag szabaddá vált a munkaerő-áramlás, és számos interparlamentáris munkacsoport jött létre, amelyek igyekeztek összehangolni a különféle közpolitikákat. Az integráció fejlődésének ígéretes első évtizede azonban 2000 környékén megtorpant. A lendület elvesztésének számos oka volt, például az, hogy Argentína és Brazília egy kereskedelmi vitájukat, miután képtelenek voltak azt akár bilaterálisan, akár a Mercosur keretében megoldani, a WTO elé vitték, ami nagyban gyengítette a szervezet renomét. Amikor pedig 2006-ban Hugo Chávez venezuelai elnök a paraguayi Asunciónban bejelentette, hogy Venezuela a Mercosur tagjává kíván válni, ráadásul ezt nem a két nagy tagállam (Argentína és Brazília), hanem a két kicsi (Paraguay és Uruguay) vezetői előtt deklarálta, és ezt még egy venezuelai finanszírozású, Paraguayba tartó gázvezeték tervével is megtámogatta, ezzel az amúgy is feszült belső viszonyoktól terhelt Mercosuron is komoly sebet ejtett.¹⁵¹

Brazília belépett a Dél-amerikai Nemzetek Uniójába (UNASUR), illetve a Latin-amerikai és Karibi Államok Közösségébe (CELAC) is. A brazil külpolitika számára az UNASUR a fontosabb, amelynek mindegyik dél-amerikai ország a tagja, és amely a Mercosur és az Andoki Nemzetek Közössége (CAN) intézményi szerkezetére épül.¹⁵² Az UNASUR része a Kezdeményezés Dél-Amerika Regionális Infrastrukturális Integrációjáért (IIRSA) nevű program is, amely a dél-amerikai közlekedési, energetikai és távközlési infrastruktúra integrációjának előmozdításával kívánja lefektetni a későbbi gazdasági és politikai integráció alapjait. Az IIRSA számos projektje, a Transandino Central vasútvonal, illetve több, a dél-amerikai kontinenst kelet–nyugati irányban átszelő autópálya terve is rendkívül fontos lenne a brazil termékek csendes-óceáni kikötőkbe, majd pedig Kínába és más kelet-ázsiai országokba juttatásához. A szupranacionális gigaprojekteknek azonban egyelőre még a megkezdése is a távoli jövőbe vész, ráadásul a hasonló infrastrukturális fejlesztések nem elhanyagolható ellenállásba ütköznek az érintett területek lakói részéről. Fontos akadály az integrációs folyamatban az is, hogy a latin-amerikai gazdaságok nem, vagy csak nagyon kis mértékben komplementerek egymással, és Brazíliának sem a többi Mercosur-tag a legfontosabb kereskedelmi partnere: az ország exportjának megközelítőleg 10%-a irányul a többi Mercosur-tagállamba, míg az importjának körülbelül 9%-a származik onnan.¹⁵³

A brazil gazdaság érdekei tehát elsődlegesen az Amerikai Egyesült Államok és az Európai Unió, illetve Kína és Kelet-Ázsia felé orientálják a brazil külpolitikát. Hagyományosan Brazília az Egyesült Államok szövetségeseiként jelent meg a világpolitikai színtéren, ami

¹⁵⁰ SOLTÉSZ Béla (2011): Latin-Amerika: Integrációk túlkínálata. *Fordulat*, 4. évf. 16. sz. 124–143.

¹⁵¹ RACS Marianna Katalin (2014): *Változatok integrációra – Az ibér-amerikai országok integrációs szervezetei 1945-től napjainkig*. Budapest: ELTE.; RACS Marianna Katalin (2010): A regionális integráció sajátosságai Latin-Amerikában. *Eszmélet*, 22. évf. 86. sz. 111–122.

¹⁵² ARENAS-GARCÍA, Nahuel (2012): 21st Century Regionalism in South America: UNASUR and the Search for Development Alternatives. *eSharp*, Vol. 18, No. 1. 64–85.

¹⁵³ SOLTÉSZ 2011.

ugyanakkor nem mindig volt népszerű a brazil társadalom egyes csoportjai körében.¹⁵⁴ A két világháború között például a brazíliai németek egy igen jelentős része és maga Getúlio Vargas elnök is a tengelyhatalmakkal szimpatizált, de a geopolitikai realitások miatt (az Egyesült Államok bármikor lerohanhatta volna Brazíliát) mégsem sietett Hitler és Mussolini segítségére, sőt az egyre erősebb nyomás miatt végül 1942-ben a szövetségesek oldalán lépett be a világháborúba. A brazíliai német, olasz és japán bevándorlóknak pedig megtiltotta anyanyelvük használatát, és szigorú ellenőrzés alá vonta az anyaországaikkal fenntartott kapcsolataikat. A háború után azonban Vargas szemet hunyt afölött, hogy gyanús múltú német és olasz állampolgárok érkeztek nagy számban Brazíliába, köztük a hírhedt Josef Mengele is.¹⁵⁵

A hidegháború végét követően az Egyesült Államok számára Dél-Amerika stratégiaiag leértékelődött, ami Brazília számára is növekvő mozgásteret biztosított. Az ország szorosabbra fűzte viszonyát az Európai Unió tagállamaival éppúgy, mint magával az Unióval: 2007-ben formálisan is létrejött az EU–Brazília Stratégiai Partnerség. A két fél azóta évente csúcstalálkozót tart, amelyen a legfontosabb témák közül a kereskedelmi kapcsolatok és beruházások, a klímaváltozás ügye, a fenntartható fejlődés, a szegénység csökkentése és a regionális biztonság érdemel említést. Az EU–Brazília csúcstalálkozók illeszkednek az EU–Mercosur és az EU–CELAC találkozók rendszerébe. Kereskedelem-politikai szempontból azonban nem zökkenőmentes Brazília és az Európai Unió kapcsolata, mivel mindkét fél számára rendkívül fontos a saját belső piacára belépő termékek mennyiségi és minőségi kontrollja. Brazília rendelkezik a G20-államok közül a legtöbb importkorlátozó rendelkezéssel.¹⁵⁶ Így bár az EU Brazília legfontosabb kereskedelmi partnere (a teljes brazil kereskedelmi forgalom 19,5%-ával), és Brazíliába érkezik az EU-tagállamok latin-amerikai összes befektetésének az 55%-a, mégis a mai napig nem jött létre szabadkereskedelmi szerződés az ország és az Unió között. Az EU–Mercosur szabadkereskedelmi szerződés előkészítése, amelynek Brazília is részese lenne, 2000 óta zajlik.¹⁵⁷

Más gazdasági nagy- és középhatalmakkal Brazília viszonya jellemzően egyes termékek kétoldalú kereskedelmére korlátozódik. Kína esetében a már említett nyersanyagok (főként vasérc, szőja és épületfa) exportja mellett a kínai befektetések növekvő volumene is figyelemre méltó, főként az infrastrukturális beruházások területén. Az úgynevezett BRICS-országok (Brazília, Oroszország, India, Kína és Dél-Afrika angol nevének kezdőbetűi után) 2009 óta rendszeresen tartanak csúcstalálkozókat, hogy az említett öt ország külgazdasági tevékenységét összehangolják: nagy méretű, de közepesen fejlett gazdaságaik ugyanis hasonló kihívásokkal és lehetőségekkel kerülnek szembe a globális gazdasági szintéren.¹⁵⁸

¹⁵⁴ BANDEIRA, Luiz Alberto Moniz (2006): Brazil as a Regional Power and its Relations with the United States. *Latin American Perspectives*, Vol. 33, No. 3. 12–27.

¹⁵⁵ SZILÁGYI Ágnes Judit (2004): *Távolodás Európától: nemzetépítés és kultúrpolitika Brazíliában az Estado Novo idején, 1937–1945*. Budapest, Áger Bt.

¹⁵⁶ PÓLYI Csaba (2008): Brazília regionális és nemzetközi szerepvállalásának erősödése. *Külgügyi Szemle*, 7. évf. 3. sz. 55–67.

¹⁵⁷ EEAS (European External Action Service) (2017): *Brazil and the EU*. Forrás: https://eeas.europa.eu/delegations/brazil/986/brazil-and-eu_en (Letöltés ideje: 2017. 12. 23.)

¹⁵⁸ LEHOCZKI Bernadett (2013): Latin-Amerika és Brazília az átalakuló világrendben. In GRÜNHUT Zoltán – VÖRÖS Zoltán szerk. (2013): *Az átalakuló világrend küszöbén*. Pécs, Publikon. 255–274.

Sajátos eleme a brazil külpolitikának az afrikai és elsősorban a portugál nyelvű afrikai országokkal fenntartott kapcsolatrendszer. Az 1996-ban alapított Portugál Nyelvű Országok Közössége (CPLP) létrehozását elsődlegesen Portugália szorgalmazta, hogy egy együttműködési keretszervezetet tartson fenn volt gyarmataival, a platform azonban Brazília számára is hasznosnak bizonyult arra, hogy egyes stratégiaileg fontos országokhoz közeledjen. Különösképpen a kőolajban gazdag, rohamosan fejlődő Angola került a brazil diplomácia és a befektetők érdeklődésének középpontjába.¹⁵⁹

Végül, de nem utolsósorban az Egyesült Nemzetek Szervezete és Brazília kapcsolata is figyelmet érdemel. Brazília az ENSZ alapító tagja, egyúttal a világszervezet költségvetésének tizedik legnagyobb befizetője. Számos békefenntartó misszióban vettek részt brazil katonák – így a Kongói Demokratikus Köztársaságban, Mozambikban, Angolában, Kelet-Timorban és Libanonban –, a Haitiben állomásozó ENSZ-missziót (MINUSTAH) pedig 2004-es létrehozása óta Brazília vezeti, és körülbelül kétezer katonát állomásoztat a karib-tengeri országban. Brazília tíz alkalommal volt a Biztonsági Tanács (ENSZ BT) nem állandó tagja, és aktívan lobbizik azért, hogy a BT struktúrája megváltozzon: az ország szeretne állandó, vétőjoggal rendelkező tag lenni. Törekvéseit az Egyesült Államok és számos európai, afrikai és latin-amerikai állam támogatja.¹⁶⁰

Mindez azt mutatja, hogy a multilateralizmusra építő, békés és konszolidált brazil külpolitika nagyobb konfliktusok nélkül illeszkedik a posztbipoláris világrendbe. A brazil nagyhatalmiság ugyanakkor jórészt csak távoli cél vagy soha be nem teljesülő álom: Brazília globális szerepvállalását épp az teszi lehetővé, hogy mérete és stratégiai pozíciói ellenére is inkább a fejlődő országok szószólójának, békés és stabil politikai és gazdasági partnernek tekinthető, semmint a saját érdekeit kikényszeríteni képes katonai hatalomnak. Brazília részese a tlatelolcói szerződésnek, amely értelmében egész Latin-Amerika 1967 óta atomfegyvermentes övezet, így nukleáris arzenálja nincs, és nem is tervezi létrehozni.¹⁶¹

Több mint kérdéses tehát, hogy egy globális mércével mérve nem jelentős hadsereg, egy gyengélkedő és strukturálisan kiszolgáltatott gazdaság, valamint egy belső egyenlőtlenségekkel terhelt társadalomszerkezet birtokában Brazília mennyire lehet alkalmas arra, hogy a 21. században javítsa stratégiai pozícióit Dél-Amerika, illetve a világ politikai színterén.

Felhasznált irodalom

- AITA, Edson (2017): A Tríplice Fronteira sul sob a ótica do terrorismo: uma análise da legislação antiterrorismo da Argentina, Brasil e Paraguai. *Estudos Internacionais*, Vol. 4, No. 2. 35–56.
DOI: <https://doi.org/10.5752/P.2317-773X.2016v4n2p35>
- ANDERLE Ádám (1998): *Latin-Amerika története*. Budapest, Pannonica.
- ANDERLE Ádám szerk. (1999): *Tanulmányok a latin-amerikai magyar emigráció történetéből*. Szeged, Hispánia.

¹⁵⁹ PÓLYI 2008.

¹⁶⁰ SCHEINRING Endre (2012): A fegyveres erők szerepe Brazília jelenlegi kül- és biztonságpolitikájában. *Kül-Világ*, 9. évf. 3. sz. 34–48.

¹⁶¹ VOGEL Dávid (2013): *Brazília biztonságpolitikája: törekvés a nagyhatalmi státusz megszerzésére*. Budapest, NKE.

- ARENAS-GARCÍA, Nahuel (2012): 21st Century Regionalism in South America: UNASUR and the Search for Development Alternatives. *eSharp*, Vol. 18, No. 1. 64–85.
- ARTNER Annamária (2013): A perifériás fejlődés anatómiájához – Brazília. *Eszmélet*, 25. évf. 98. sz. 69–90.
- ARTNER Annamária (2015): Belföldi piac vagy exportorientáció? Brazília példája (Mercado Interno ou tendência para exportação? O Exemplo do Brasil). In PÁL Ferenc szerk.: *Brazília európai és magyar kontextusban*. Budapest, ELTE. 163–187.
- BALÁZS Dénes (1987): *Amazónia: egy geográfus utazása a folyók királyán, a torkolattól a forrásig*. Budapest, Gondolat.
- BANDEIRA, Luiz Alberto Moniz (2006): Brazil as a Regional Power and its Relations with the United States. DOI: <https://doi.org/10.1177/0094582X06287338> *Latin American Perspectives*, Vol. 33, No. 3. 12–27.
- BOGLÁR Lajos (2000): *Pau Brasil. Óslakók és bevándorlók*. Budapest, Masszi.
- BOHN, Simone (2011): Social Policy and Vote in Brazil: Bolsa Família and the Shifts in Lula's Electoral Base. *Latin American Research Review*, Vol. 46, No. 1. 54–80. DOI: <https://doi.org/10.1353/lar.2011.0003>
- BOURNE, Richard (2008): *Lula of Brazil: The Story So Far*. Los Angeles, University of California Press.
- Brazília: a meszticitás kulturális konstrukciója. Tematikus blokk. *Replika*, 2002. június.
- DANTAS DA CRUZ, Miguel – LILÓN, Domingo – NAGY Marcel – SÁNCHEZ ROMÁN, Antonio – SANTOSNÉ BLASTIK Margit – SEMSEY Viktória – SZILÁGYI Ágnes Judit (2013): *Latin-Amerika 1750–1840 – A gyarmati rendszer felbomlásától a független államok megalakulásáig*. Budapest, KRE – L'Harmattan.
- DA SILVA, José Graziano – DEL GROSSI, Mauro Eduardo – DE FRANÇA, Caio Galvão Eds. (2011): *The Fome Zero (Zero Hunger)*. Brasília, Ministry of Agrarian Development.
- EEAS (European External Action Service) (2017): *Brazil and the EU*. Forrás: https://eeas.europa.eu/delegations/brazil/986/brazil-and-eu_en (Letöltés ideje: 2017. 12. 23.)
- FAUSTO, Boris (2011): *Brazília rövid története*. PÁL Zsombor Szabolcs – TÍMÁR Imola ford. Budapest, Equinter.
- FREYRE, Gilberto (1985): *Udvarház és szolgaszállás – A brazil család a patriarchális gazdasági rendszerben*. Budapest, Gondolat.
- HORVÁTH Gyula (2005): Császárság Brazíliában és Mexikóban a függetlenség kivívása után. *Világ-történet*, 27. évf. 2. sz. 60–71.
- IBGE (Instituto Brasileiro de Geografia e Estatística) (2017): *O Brasil em Síntese*. Forrás: <https://brasilemsintese.ibge.gov.br/> (Letöltés ideje: 2017. 12. 13.)
- Itaipu Binacional [2017]: *A nossa história*. Forrás: www.itaipu.gov.br/nossa-historia (Letöltés ideje: 2017. 12. 30.)
- LEHOCZKI Bernadett (2011): A felemelkedés mátrixa. Brazília a Lula-érában. *Köz-gazdaság*, 6. évf. 1. 37–56.
- LEHOCZKI Bernadett (2013): Latin-Amerika és Brazília az átalakuló világrendben. In GRÜNHUT Zoltán – VÖRÖS Zoltán szerk. (2013): *Az átalakuló világrend küszöbén*. Pécs, Publikon. 255–274.
- MARTINS DE SOUZA, César (2014): Ditadura, grandes projetos e colonização no cotidiano da Transamazônica. *Revista Contemporânea – Dossiê 1964–2014: 50 Anos Depois, A Cultura Autoritária em Questão*, Vol. 4, No. 5. 1–19.

- NAGY Sándor Gyula (2015): Brazília gazdasági helyzete és a Petrobras-ügy. *KKI Elemzések*, 25. évf. 1–6.
- ODILLA, Fernanda (2017): Eleições 2018: Os pré-candidatos à Presidência e quais dificuldades têm de superar até a campanha. *BBC Brasil em Londres*, 2017. 12. 18. Forrás: www.bbc.com/portuguese/brasil-42313908 (Letöltés ideje: 2017. 12. 22.)
- ÖRY KOVÁCS Katalin (2010): *A Jaraguá do Sul-i magyar kolónia: identitás és történelem*. Szeged, SZTE.
- PÁL Ferenc szerk. (2015): *O Brasil em contexto europeu e húngaro*. Budapest, ELTE.
- PÓLYI Csaba (2008): Brazília regionális és nemzetközi szerepvállalásának erősödése. *Külügyi Szemle*, 7. évf. 3. sz. 55–67.
- PONGRÁCZ Attila (2009): *A São Pauló-i magyarság 1945–1990*. Szeged, SZTE.
- RACS Marianna Katalin (2010): A regionális integráció sajátosságai Latin-Amerikában. *Eszmélet*, 22. évf. 86. sz. 111–122.
- RACS Marianna Katalin (2014): *Változatok integrációra – Az ibér-amerikai országok integrációs szervezetei 1945-től napjainkig*. Budapest: ELTE.
- RIBEIRO, Darcy (1995): *O povo brasileiro: a formação e o sentido do Brasil*. São Paulo, Companhia das Letras.
- RICZ, Judit (2017a): The rise and fall (?) of a new developmental state in Brazil. *Társadalom és Gazdaság Közép- és Kelet-Európában – Society and Economy in Central and Eastern Europe*, 39. évf. 1. sz. 85–108.
- RICZ, Judit (2017b): Brazilian companies going global. *IWE Working Papers* (231). Budapest, Institute of Economics, Centre for Economic and Regional Studies, Hungarian Academy of Sciences.
- RICZ Judit – NAGY Sándor Gyula (2016): A brazil gazdasági válság: helyzetkép, okok és kiutak. *Külügyi Szemle*, 15. évf. 3. sz. 94–120.
- SHALDERS, André (2017): Direita ou esquerda? Análise de votações indica posição de partidos brasileiros no espectro ideológico. *BBC Brasil em São Paulo*, 2017. 09. 11. Forrás: www.bbc.com/portuguese/brasil-41058120 (Letöltés ideje: 2017. 12. 19.)
- SCHEINRING Endre (2012): A fegyveres erők szerepe Brazília jelenlegi kül- és biztonságpolitikájában. *Kül-Világ*, 9. évf. 3. sz. 34–48.
- SOKOLOFF, Kenneth – ROBINSON, James (2003): Historical Roots of Inequality in Latin America and the Caribbean. In FERREIRA, Francisco et al. (2003): *Inequality in Latin America: Breaking with History?* Washington D. C., IBRD – The World Bank. 171–190.
- SOLTÉSZ Béla (2011): Latin-Amerika: Integrációk túlkínálata. *Fordulat*, 4. évf. 16. sz. 124–143.
- SOLTÉSZ Béla (2016): *Hátizsákkal Brazíliában*. Budapest, Európa.
- SZABÓ László (1982): *Magyar múlt Dél-Amerikában (1519–1900)*. Budapest, Európa.
- SZENTE-VARGA Mónika (2016): Brazília az olimpia előtt. *Nemzet és Biztonság*, 9. évf. 3. sz. 111–124.
- SZILÁGYI Ágnes Judit (2004): *Távolodás Európától: nemzetépítés és kultúrpolitika Brazíliában az Estado Novo idején, 1937–1945*. Budapest, Áger Bt.
- SZILÁGYI Ágnes Judit (2009): *Metszéspontok – Tanulmányok a portugál és a brazil történelemről*. Szeged, SZTE.
- SZILÁGYI Ágnes Judit (2013): Egyház, vallások és oktatás Brazíliában a függetlenné válás korszakában. *Vigilia*, 68. évf. 1. 2–11.
- SZILÁGYI István (2007): A brazil geopolitikai iskola. *Politikatudományi Szemle*, 16. évf. 3. sz. 69–85.

- SZWARC, Alfred (2002): *A opção pelo veículo flex fuel*. União da Indústria de Cana-de-Açúcar (UNICA), 2002. 09. 13. Forrás: www.unica.com.br/colunas/3938741920338419546/a-opcao-pelo-veiculo-flex-fuel/ (Letöltés ideje: 2017. 12. 30.)
- TAYLOR, Lance – BACHA, Edmar (1976): The Unequalizing Spiral: A First Growth Model for Belindia. *The Quarterly Journal of Economics*, Vol. 90, No. 2. 197–218. DOI: <https://doi.org/10.2307/1884627>
- VOGEL Dávid (2013): *Brazília biztonságpolitikája: törekvés a nagyhatalmi státusz megszerzésére*. Budapest, NKE.
- WITTMAN Tibor (1978): *Latin-Amerika története*. Budapest, Gondolat.
- ZWEIG, Stefan (1941): *A jövő országa, Brazília*. HALÁSZ Gyula ford. Budapest, Béta.

Vákát oldal

Chile

Soltész Béla

Bevezetés

Chile az elmúlt két évtizedben az egyik legjobb gazdasági teljesítményt nyújtotta Dél-Amerikában, ezzel párhuzamosan pedig sikerrel bontotta le a diktatórikus múlt utolsó maradványait, és stabil, demokratikus berendezkedést épített ki, rászolgálva ezzel a „latin-amerikai mintaállam” jelzőre. A 2010-es évek elejének társadalmi megmozdulás-sorozata, valamint a lassuló gazdasági növekedés azonban arra figyelmeztet, hogy a hatalmas társadalmi egyenlőtlenségek negatív hatásai veszélybe sodorhatják az eddig elért eredményeket.

Földrajzi jellemzők

Chile bolygónk egyik legkülönösebb formájú országa. Az észak-déli irányban 4270 kilométer hosszan elnyúló, de átlagosan alig százötven kilométer széles országot nyugatról a Csendes-óceán, míg keletről az Andok szinte átjárhatatlan hegyvonulata határolja. Noha területe dél-amerikai viszonylatban nem nagy – mintegy 756 ezer km² – a hosszú óceáni partszakasza révén az országnak fontos stratégiai pozíciója van: ellenőrzése alatt tartja a Magellán-szorost, illetve területi igényeket támaszt az Antarktisz egy részére.

Az ország kialakulásában¹⁶² döntő volt a földrajzi meghatározottságok szerepe. A főváros, Santiago környéke a 16. század végétől a spanyol gyarmati expedíciók kiindulópontja volt, és mind a mai napig ez Chile politikai, gazdasági és kulturális központja. Argentína felé az Andok természetes határukat szolgált, így a 19. század elején függetlenné váló ország számára déli és északi irányban nyílt lehetőség a terjeszkedésre. Dél felé a kis lélekszámú patagóniai telepek, illetve Chiloé szigetének elfoglalását leszámítva csak azután tudta ki-terjeszteni fennhatóságát a chilei állam, hogy az őshonos mapuche indiánok döntő vereséget szenvedtek. Az araukániai háborúban (1861–1883) a harcias őslakosok területeit a chilei hadsereg elfoglalta, és a földek nagy részét európai származású bevándorlóknak adományozta – megágyazva ezzel egy azóta is zajló konfliktusnak a mapuchék leszármazottai és a chilei többségi társadalom között.¹⁶³

A chilei állam ezután észak felé kezdte kitolni a határait. A csendes-óceáni háborúban (1879–1884) Chile legyőzte a Peru és Bolívia alkotta szövetséget, elfoglalta az Atacama-sivatag északi részét. A győzelmet követően a chilei hadsereget Emilio Körner tábornok

¹⁶² JOCELYN-HOLT, Alfredo (2004): *Historia general de Chile*. Santiago de Chile, Editorial Sudamericana.

¹⁶³ BENGUA, José (2002): *Historia de un conflicto: el estado y los mapuches en el siglo XX*. Santiago de Chile, Planeta-Ariel.

vezetésével porosz tisztek fejlesztették a 19. század legmodernebb latin-amerikai haderejévé, amely a második világháborúig jelentős európai technológiatranszferben részesült.¹⁶⁴ A háború nyomán egyrészt fontos réz- és salétromlelőhelyek kerültek Chile birtokába, másrészt Bolívia tengeri kijárat nélkül maradt. Ez azóta rendkívül feszültté teszi a chilei–bolíviai viszonyt, a tengeri határok kérdése ügyében pedig Peru a hágai Nemzetközi Bírósághoz fordult, amely végül kompromisszumos határvonalat állapított meg a két ország között.¹⁶⁵

Közigazgatási jellemzők

A 19. századi győzelmek következtében a chilei katonai felsőbbrendűség tudata, illetve a hadsereg kiemelt szerepe az államfejlődés meghatározó elemévé vált. A hadsereg a 20. század második felében a belpolitikai folyamatok alakításába is aktívan beleszólt. 1973 és 1990 között Augusto Pinochet tábornok vezetésével katonai diktatúra működött Chilében, amely egyike volt a modern kori Dél-Amerika legkegyetlenebb rezsimeinek. A rendszer végül egy népszavazáson megbukott, és megkezdődött a demokratizálódási folyamat. A hadsereg azóta visszavonult a politikai szerepvállalástól, és leginkább a terepviszonyokból adódó infrastrukturális nehézségek leküzdésére, illetve a katasztrófavédelemre szakosodott.¹⁶⁶

Sajátos földrajzi adottságai ellenére Chile rendkívül centralizált ország. Az államterület tizenöt számozott régióra oszlik, amelyeket az elnök által kinevezett kormányzó (intendáns) irányít. A régiók rendelkeznek ugyan saját közgyűléssel, de törvényhozó szerepük gyakorlatilag nincsen. A decentralizáció, bár gyakran felmerül politikai célként, jelenleg mindössze annyiban van jelen az ország életében, hogy a kétkamarás parlament alsóháza a fővárostól 120 kilométerre fekvő kikötővárosban, Valparaísoban ülésezik. Chile csaknem 18 milliós népességének 55%-a Santiago és Valparaíso vonzáskörzetében él. Az északi területek nagy részét elfoglaló Atacama-sivatag, illetve a déli, patagóniai területek igen gyéren lakottak.¹⁶⁷

A chilei identitás, az államisághoz fűződő viszony figyelemre méltóan egységes: szeparatista törekvések nincsenek. Az autonómiaigényét viszont megfogalmazta a mapuche indiánok mozgalma – számos mapuche szervezet szeretne területi és kulturális autonómiát a Temuco város körüli, jelentős részben mapuchék által lakott régióknak.¹⁶⁸ Hasonló, bár jóval szerényebb léptékű mozgalom alakult ki a Chiléhez tartozó, de a szárazföldről 3500 kilométerre fekvő Húsvét-szigeten, ahol az őslakos polinéz eredetű rapanui nép alkotja a lakosság nagy részét. Bizonyos mértékű regionalizmus pedig az ország legdélebbi régiójában, Magallanesben is kialakult, amely azonban nem etnikai természetű, hanem a régiót

¹⁶⁴ FISCHER Ferenc (1979): A chilei hadsereg és a német katonai befolyás: 1885–1914. *Acta Universitatis Szegediensis*, 16. évf. 3–84., illetve FISCHER Ferenc (1999): *Dél-Amerika poroszai. Németország és Chile katonai-tengerészeti kapcsolatai, 1885–1931*. Szeged, Hispania; DEÁK, Máté (2013): *Apresiasi de los espacios aéreos de América del Norte y del Sur, desde el punto de vista de la geopolítica británica (1919–1939)*. *Öt Kontinens*, 2012/2. sz. 195–208.

¹⁶⁵ JOCELYN-HOLT 2004.

¹⁶⁶ BARADIT, Jorge (2015): *Historia secreta de Chile*. Santiago de Chile, Editorial Sudamericana.

¹⁶⁷ INE (2017): *Censos de población y vivienda*. Santiago de Chile, Instituto Nacional de Estadística. Forrás: www.ine.cl/estadisticas/censos/censos-de-poblacion-y-vivienda (Letöltés ideje: 2017. 12. 29.)

¹⁶⁸ CARRUTHERS, David – RODRÍGUEZ, Patricia M. (2009): Mapuche Protest, Environmental Conflict, and Social Movement Linkage in Chile. *Third World Quarterly*, Vol. 30, No. 4. 743–760. DOI: 10.1080/01436590902867193

Chile többi részétől elválasztó nagy távolságok miatt jelentkezett az igény egy szélesebb körű önkormányzatiságra.

Gazdasági jellemzők

Chile Dél-Amerika leggazdagabb országa: az egy főre jutó, vásárlóerő-paritáson mért GDP 24 100 dollár, amivel a világranglistán az 56., a dél-amerikai országok között pedig az első helyet foglalja el a Nemzetközi Valutaalap adatai szerint. A gazdaság alapja a bányászat, a mezőgazdaság és a halászat, de a kereskedelemorientált és stabil makrogazdasági feltételeket teremtő gazdaságpolitika eredményeképpen az ország komoly szolgáltató szektort is kiépített. Az 1990-es és 2000-es években a chilei gazdaság átlagosan 5% körüli éves növekedést produkált, ami mind ütemét, mind stabilitását tekintve kiemelkedő eredménynek számít nem csupán Latin-Amerikában, hanem világszinten is. 2010-ben a dél-amerikai államok közül elsőként Chile felvételt nyert a világ legfejlettebb államait tömörítő Gazdasági Együttműködési és Fejlesztési Szervezetbe (OECD).¹⁶⁹

A chilei „gazdasági csoda” eredete és eredményei azonban parázs viták tárgya mind a mai napig. A 20. század közepén Chile még viszonylag szegény nyersanyagtermelő ország volt, amely az 1960-as években sok más latin-amerikai országhoz hasonlóan az import-helyettesítő iparosítással próbálkozott.¹⁷⁰ 1970 és 1973 között Salvador Allende demokratikusan megválasztott kommunista kormánya nagyszabású reformokba kezdett, amelyeknek azonban 1973. szeptember 11-én Augusto Pinochet tábornok katonai puccsa véget vetett.¹⁷¹ A katonai junta hatalomátvétele után a rezsím elsődleges célja az volt, hogy lecsökkentse a költségvetési deficitet és az inflációt, ennek érdekében pedig gyors és radikális kiigazításokat hajtottak végre. Ezek után széles körű reprivatizáció kezdődött, amely keretében a korábban állami kezelésbe vont vállalatokat ismét magántulajdonba adták.¹⁷²

A reformok jelentős részét egy fiatal ambiciózus chilei közgazdászokból álló csapat dolgozta ki és hajtotta végre, akik a Chicagói Egyetemen, a neoliberalizmus „atyjának” nevezett Milton Friedman professzor kurzusain tanultak. A „chicagói fiúk”,¹⁷³ ahogy a Chilébe hazatérő és egyből komoly pozíciókba kerülő közgazdászokat nevezték a korszakban, a később washingtoni konszenzus néven elhíresült gazdaságpolitikai recept kíméletlen

¹⁶⁹ SOLTÍ Ágnes szerk. – MIRÓ András – SÁNDOR Nóra Anna – SOLTÉSZ Béla – TOMIK Ádám (2012): *A feltörekvő Chile: Merre tovább, mintaállam?* Budapest, Kitekintő.hu. 1–58. (Kitekintő Elemzések 10.)

¹⁷⁰ SUNKEL, Osvaldo (1969): National development policy and external dependence in Latin America. *The Journal of Development Studies*, Vol. 6, No. 1. 23–48.; URQUIDI, Víctor (2005): *Otro siglo perdido: las políticas de desarrollo en América Latina, 1930–2005*. Mexikóváros, El Colegio de México.

¹⁷¹ A téma magyar vonatkozásait lásd: SZENTE-VARGA, Mónika (2014): El golpe de Estado en Chile según la prensa en Hungría y en España. In LILÓN, Domingo – FISCHER, Ferenc – DEÁK, Máté comp.: *A 40 años del Golpe de Estado en Chile. América Latina y Europa Central y Oriental durante la Guerra Fría*. Pécs, PTE. 55–65.

¹⁷² SZILÁGYI, István (2015): El nuevo militarismo, El Estado de Excepción y los modelos de modernización en América Latina: el caso chileno. *Acta Scientiarum Socialium*, Vol. 45. 107–133.

¹⁷³ HUNEEUS, Carlos (2000): Technocrats and politicians in an authoritarian regime. The ‘ODEPLAN Boys’ and the ‘Gremialists’ in Pinochet’s Chile. *Journal of Latin American Studies*, Vol. 32, No. 2. 461–501.; BERKI Tamás – SEBŐK Miklós (2005): A chicagói fiúk, Chile: Neoliberalizmus a gyakorlatban II. *Egyenlítő*, 3. évf. 1. sz. 40–47.

alkalmazásával kétségtelenül stabilizálták az ország gazdaságát, ám számos későbbi társadalmi probléma eredete is ezekben az intézkedésekben keresendő. Ebben a különös, a katonai diktatúra és a szabadpiaci kapitalizmus szimbiózisa által meghatározott rendszerben alakult ki az az öngondoskodásra építő, az állami szolgáltatások szerepét alacsonyan tartó szociálpolitikai modell, amely gazdagok és szegények között rendkívül nagy szakadékot hozott létre, és amelynek megreformálása pillanatnyilag a Chilében zajló társadalmi mozgalmak legfontosabb célja.¹⁷⁴

Szintén ebben a korszakban alakult ki az a szabadkereskedelem-központú gazdaságpolitika,¹⁷⁵ amely következtében Chile mára Dél-Amerika legnyitottabb gazdaságává vált – ennek minden előnyével és hátrányával együtt. A bányászati termékek világgazdasági árfolyamának ingadozása ugyanis komoly veszélyt jelentett az ország fizetési mérlegének alakulására. Ennek ellensúlyozására a legfontosabb exportcikk, a réz eladásából származó bevételeket a kormányzat tartalékolni kezdte egy külföldön, devizában elhelyezett alapon, amely azt a célt szolgálta, hogy az árfolyamesések esetén legyen miből finanszírozni a központi költségvetés kiadásait. A rézexport haszonélvezője a hadsereg is, amely egy törvény értelmében mind a mai napig automatikusan megkapja a külföldi rézeladások hasznának 10%-át.¹⁷⁶

A chilei „neoliberalizmus” sikerei tehát emiatt kezelendők némi távolságtartással: a kormányzati bevételek és kiadások logikáját ugyanis a biztonságpolitikai szempontok nagymértékben meghatározták, illetve egy rendkívül bőségesen rendelkezésre álló ásványkincs exportjából fakadó többletjövedelmek előrelátó állami allokációja. A társadalompolitikai neoliberalizmus mellé így bizonyos mértékű állami fejlesztéspolitika is társult, ami a Pinochet-rezsim bukása utáni szabadabb belső és külső feltételek között kezdett igazán komoly fejlődést produkálni. A tulajdonviszonyok ugyanakkor nem változtak a demokratikus átalakulás során: mind a mai napig egy nagyon szűk elit, néhány milliárdos család kezében futnak össze a chilei gazdaság szálai, és monopolista magatartásuk sok esetben a hatékonyság és az innováció, illetve – természetszerűleg – a profit méltányos elosztásának gátja.¹⁷⁷

Chile gazdaságszerkezete tehát az 1970-es és 80-as évekből örökölt kettősséget mutatja. A világgazdasági szintéren versenyképes termékei közé szinte csak az ásványkincsek és a mezőgazdasági termékek tartoznak. Chile a világ legnagyobb rézexportőre és második legnagyobb lítium- és lazacexportőre, sőt az utóbbi években a negyedik helyre kapaszkodott fel a bort exportáló országok listáján. Legnagyobb exportpartnerei Japán, Kína, az Amerikai Egyesült Államok, Dél-Korea és Brazília, míg legnagyobb importpartnerei az Egyesült Államok, Németország, Kína és a szomszédos ország Argentína. Kereskedelmi mérlege pozitív, ipara azonban fejletlen, mivel szabadkereskedelmi szerződéseiről jóval olcsóbban jut késztermékekhez – gépkocsikhoz, műszerekhez, textíliához stb. –, mint amennyibe az otthoni

¹⁷⁴ SOLTÉSZ Béla (2012): Társadalmi mozgalmak a mai Chilében. *South-East Europe: International Relations Quarterly*, Vol. 1. 1–5.

¹⁷⁵ NEDELKA, Erzsébet (2016): The Relationship between 1980s Crisis and Structural Change in Chile. *E-CONOM*, Vol. 4, No. 1. 57–67.

¹⁷⁶ DEVLIN, Robert – FRENCH-DAVIS, Ricardo (1995): The great Latin American debt crisis: a decade of asymmetric adjustment. *Revista de Economía Política*, Vol. 15, No. 3. 117–142.

¹⁷⁷ SZILÁGYI, István (2014): Regímenes políticos y modernización: Chile 1964–2013 (Balance de 50 años). In LILÓN, Domingo – FISCHER, Ferenc – DEÁK, Máté comp.: *A 40 años del Golpe de Estado en Chile. América Latina y Europa Central y Oriental durante la Guerra Fría*. Pécs, PTE. 25–55.

előállításuk kerülne. Végso soron tehát Chile gazdasága továbbra is a nyersanyagexportra épül, mint a 20. század közepén, csak már egy jóval szélesebb szolgáltató szektorral és jóval magasabb ár- és bérszínvonallal. A kis- és középvállalkozások alacsony száma, illetve a társadalombiztosítási, szakképzési és felsőoktatási rendszerek hiányosságai ugyanakkor komoly növekedési korlátot jelentenek Chile számára.¹⁷⁸

A piacpárti chilei gazdaságpolitikai gondolkodás az ezredforduló óta a körvonalazódó problémákat a külföldi közvetlen tőkebefektetések (FDI) ösztönzésével próbálja kezelni. Annak köszönhetően, hogy Chilének hatvanhárom országgal van érvényben szabadkereskedelmi szerződése – köztük az Egyesült Államokkal, Kínával és az Európai Unió minden tagállamával – a Chilében bejegyzett vállalatok termékei számára a világ szinte minden nagyobb piaca elérhető. Továbbá, mivel az importvámok nagyon alacsonyak (jellemzően 6% alattiak), és nincsenek a piacra jutást korlátozó minőségi szabályozások vagy mennyiségi kvóták (szemben a protekcionista Argentínával vagy Brazíliával), a chilei piacra lépő cégek rendkívül kedvező feltételek között folytathatják a tevékenységüket. A chilei kormány által alapított befektetésösztönző és innovációs ügynökségek – az Invest Chile, a Start-up Chile és a CORFO – célja az, hogy a külföldi vállalatok gyártókapacitásokat hozzanak az országba, és ezzel munkahelyeket teremtsenek. Ezt azonban nehezíti a földrajzi távolság, amely még mindig jelentős visszatartó erő a nehezebben szállítható termékek esetében.¹⁷⁹

Hátráltatja a gazdasági kapacitások fejlesztését az is, hogy Chile évek óta komoly energiaellátási problémákkal küszködik: mind kőolajból, mind földgázból behozatalra szorul. Előbbi szükségletét ecuadori és brazil kőolaj importjával meg tudja oldani, az utóbbi azonban már komolyabb gondot okoz: a Bolíviával fennálló határvita következtében az andoki ország nem ad el Chilének földgázt. Chile ezért egy ideig Argentínából vásárolt energiahordozót, majd pedig arra kényszerült, hogy Indonéziából importáljon cseppfolyós gázt tankerhajókon. Ez igen drága megoldás, így újabb és újabb tervek születtek megújuló energiák használatára, amely – noha biztató irány – mégis nagyobb környezetkárosítással járhat, mint a nem megújuló importja. Az észak-chilei bányák megnövekedett energiaigényét a kormány először egy széntüzelésű erőmű építésével tervezte kielégíteni, ez azonban veszélyeztette volna az Atacama-sivatag páratlan élővilágát. Utána egy másik elképzelés, az HidroAysén-projekt keretében magánberuházók vízi erőműveket építettek volna Patagóniában, és egy több ezer kilométer hosszú elektromos vezeték segítségével juttatták volna el az áramot Észak-Chilébe. A környezetromboló beruházást a chileiek nagy többsége elenezte, így végül a projekt nem valósult meg.¹⁸⁰

Jelenleg úgy tűnik, hogy az Atacama-sivatagba telepített napelemek, illetve a geotermikus és szélerőművek szolgálhatnak megoldásul. Így végül Chile a szükségből erényt kovácsolhat: a megújuló energiákhoz kapcsolódó technológiai fejlesztések válhatnak a gazdasági fejlődés katalizátoraivá.¹⁸¹

¹⁷⁸ SOLIMANO, Andrés (2014): *Chile and the Neoliberal Trap: The Post-Pinochet Era*. Cambridge, CUP.

¹⁷⁹ SOLTÍ 2012.

¹⁸⁰ SOLTÍ 2012.

¹⁸¹ Chile más renovable: la transición a las energías limpias. *El Mostrador*, 2017. 07. 02. Forrás: www.elmostrador.cl/agenda-pais/vida-en-linea/2017/07/02/chile-mas-renovable-la-transicion-a-las-energias-limpias/ (Letöltés ideje: 2017. 12. 20.)

Társadalom és szociálpolitika

Chile csaknem 18 milliós lakosságának¹⁸² nagyobb része európai eredetű: a mapuche indiánokon, a Húsvét-sziget lakóin, illetve az Atacama-sivatag és Patagónia kisebb indián törzsein kívül minden ma élő chilei bevándorlók leszármazottja. Más latin-amerikai országokkal ellentétben Chilébe szinte egyáltalán nem érkeztek afrikai rabszolgák, így az afrikai komponens teljesen hiányzik a népesség összetételéből. A spanyol konkvisztádorok és telepesek után számos más európai is érkezett, így a mai chilei családnevek között nem ritkák az angol, német, francia, olasz és horvát eredetűek, illetve jelentős a közel-keleti (szír, libanoni és palesztin) leszármazottak létszáma is.

A 2017-ben leköszönő Michelle Bachelet elnök például francia bevándorlók leszármazottja, akárcsak az egykori diktátor, Augusto Pinochet. A spanyolok elleni függetlenségi harcot a 19. század elején egy Bernardo O'Higgins nevű, ír eredetű katonatiszt vezette, a „chicagói fiúk” között pedig olyan német származású közgazdászok jeleskedtek, mint Hernán Büchi vagy Miguel Kast. Az olasz eredetű Alessandri család két elnököt is adott Chilének a 20. század első felében, az egyik leggazdagabb ma élő chilei pedig a Leonardo Farkas nevet viseli: a szülei magyar anyanyelvű erdélyi zsidók voltak, akik közvetlenül a második világháború előtt emigráltak Dél-Amerikába. A chilei magyarság elég csekély létszámú (az 1956-os forradalmat követően Dél-Amerikába érkező magyar emigránshullám nagy része a kontinens kevésbé fejlett országai közé tartozó Chile helyett a nagyobb és jó-módúbb Argentínában, Venezuelában vagy Brazíliában talált új otthonra), gazdaságilag azonban fontos szerepet töltött be, elsősorban a bányászat terén.¹⁸³

Az európai bevándorlók és leszármazottaik mára már asszimilálódtak, és a Chilében születettek elsődlegesen chilei identitásúak. Kivételt talán csak a Puerto Varas környékén élő német kolónia képez, amely mind a mai napig őrzi a telepes ősök örökségét. Figyelemre méltó a chilei horvátság is, amely a legnagyobb horvát eredetű közösség Európán kívül: 700 ezer körülire tehető a létszámuk, bár a többségük már csak spanyolul beszél.¹⁸⁴

A gyors gazdasági növekedés az elmúlt egy évtized során újabb bevándorlási hullámot indított el, elsősorban más latin-amerikai országokból. A munkalehetőségek Chilébe vonzották először a perui és bolíviai, később pedig a kolumbiai, venezuelai és haiti vendégmunkásokat.¹⁸⁵ Kisebb létszámban, de argentinok és spanyolok is érkeztek, illetve a legkülönbözőbb európai országok lakói, akik diákként vagy multinacionális cégek alkalmazottaiként kerültek az országba. Becslések szerint jelenleg a félmilliót közelíti a Chilében élő bevándorlók száma, és az érkezők csaknem kétharmada Santiagóban és környékén telepedett le. Az átlagos chileiektől eltérő külsejű haiti, perui és bolíviai bevándorlókkal szemben, ha nem is tömegesen, de megjelentek a diszkriminatív társadalmi mechanizmu-

¹⁸² Instituto Nacional De Estadística 2017.

¹⁸³ TORBÁGYI Péter (2004): *Magyarok Latin-Amerikában*. Budapest, Magyar Nyelv- és Kult. N. T.

¹⁸⁴ SOLTÉSZ Béla (2011a): A dél-amerikai horvát emigráció. *South-East Europe: International Relations Quarterly*, Vol. 2, No. 1. 1–6.

¹⁸⁵ SOLIMANO, Andrés – TOKMAN, Víctor (2008). Migraciones internacionales en un contexto de crecimiento económico: El caso de Chile. In SOLIMANO, Andrés comp.: *Migraciones internacionales en América Latina: Booms, crisis y desarrollo*. México, D. F. – Santiago de Chile, Fondo de Cultura Económica.

sok és a gyűlölet-bűncselekmények. Különösen a fekete bőrű kolumbiai és haiti migránsok találkoznak erőteljes rasszizmussal.¹⁸⁶

A végső soron a gyarmati korszakból eredő, etnicizált egyenlőtlenségek tehát mind a mai napig meghatározzák a chilei társadalmat: a részben vagy egészben indián származású népesség általában jóval szegényebb, mint az európai eredetűek, és Chile latin-amerikai összehasonlításban is elmaradt az indián népesség kulturális emancipációja terén. A színes bőrű bevándorlók integrációja szintén komoly nehézségekbe ütközik. Mivel a társadalompolitika a fentiekben bemutatott neoliberális elveket követi, és leginkább csak krízishelyzetekben (például természeti katasztrófák esetén) avatkozik be, vagy célzott programokkal törekszik a legszegényebbek primer szükségleteinek kielégítésére, így Chile társadalma sok szempontból szétszakadó, szegregálódó tendenciákat mutat. A jövedelmi egyenlőtlenségeket mérő Gini-együttható Chile esetében igen magas (47,7%), ami még a jellemzően magas egyenlőtlenségi szintű dél-amerikai országok közül is kiemelkedik. A chilei társadalom jelentős része tehát egyáltalán nem részesül a gazdaság jó teljesítményének eredményeiből.¹⁸⁷

A társadalmi szegmentáció térbeli szegregációval is párosul. Az AIM Chile piackutató cég rendszeres felméréseket készít Santiago de Chile városrészeiről, az ott élők anyagi helyzetét és státuszát pedig betűjelekkel jelölt csoportokba (A–E) osztja. Ez alapján kimutatható, hogy a legfelső elit (A), vagyis jellemzően a 20. században meggazdagodott bányász-, föld- és gyártulajdonos réteg gyakorlatilag két-három santiagoói városrészben (Las Condes, Vitacura, Lo Barnechea) él, és a felső középosztály (B) is inkább a belvárostól keletre (Providencia és Ñuñoa városrészekben) lakik. A középosztály (C) (amely annak ellenére, hogy az önbevallásos kérdőívek szerint a chilei lakosság 85%-a tartja magát „középosztálybelinek”, tényleges jövedelmi és státuszjellemzőik alapján a lakosság legfeljebb 45%-át öleli fel) ennél már jóval heterogénebb, és a város nagy részén elszórva találhatóak az általuk lakott városrészek. A lakosság 25%-a tekinthető alsó középosztálynak vagy prekariátusnak (D), akiknek stabil munkaviszonya általában nincs, de a mindennapi megélhetés költségeit elő tudják teremteni, míg a szegények (E) a társadalmi piramis legalsó 15–20%-át foglalják el, és a város északnyugati, délnyugati és déli periferiáin élnek alacsony komfortfokozatú lakásokban, nem ritkán másfél-két órányi távolságra a városközponttól.¹⁸⁸

A társadalmi mobilitás alacsony szintje az egyik legfontosabb akadály, amely Chile fejlett országgá válása útjában áll. Tekintve, hogy a gazdaság alapját az elsődlegesen családi, rokonsági szálak alapján szerveződő vállalatok és holdingok képezik, így a megfelelő kapcsolatok hiányában nehéz érvényesülni az üzleti életben. A gazdasági szerkezetváltást, a humán tőke színvonalának emelését elsősorban az oktatás segíthetné elő, ez azonban talán az a pont, amely a chilei fejlődési modell igazi Achilles-sarka: az alacsony állami szerepvállalás, a magániskolák rendkívül magas részaránya (és csillagászati tandíjai) együttesen azt eredményezik, hogy az oktatás jelenleg inkább konzerválja, semmint csökkenti az egyenlőtlenségeket. A leggazdagabb családok ugyanis a jó nevű magániskolákba küldik a gyermekeiket, míg a szegényebbek az alacsony színvonalú állami iskolákba (a kettő

¹⁸⁶ IMILAN, Walter – STEFONI, Carolina – MÁRQUEZ, Francisca comp. (2016): *Rutas migrantes en Chile. Habitar, festejar y trabajar*. Santiago de Chile, Universidad Alberto Hurtado.

¹⁸⁷ SOLIMANO 2014.

¹⁸⁸ CÁCERES, C. – VALENZUELA, C. (2015): Clase media es mayoría en Chile y alcanza el 47% de la población. *La Tercera*, 2015. 12. 03. Forrás: www.latercera.com/noticia/clase-media-es-mayoria-en-chile-y-alcanza-el-47-de-la-poblacion (Letöltés ideje: 2017. 12. 27.)

között pedig a részfinanszírozású iskolák széles spektruma helyezkedik el). Ez azzal jár, hogy az általános iskolától az egyetemig tartó oktatási láncolat minden pontján elsősorban a család jövedelmi helyzete dönt arról, hogy a diák merre haladhat tovább a tanulmányai-val. A chilei állam latin-amerikai összehasonlításban ugyan relatíve sokat költ oktatásra, ha azonban az OECD többi tagállamához hasonlítjuk, akkor már jóval kedvezőtlenebb a kép: Chile az utolsók között található, különösképpen a felsőoktatás költségvetését illetően.¹⁸⁹

Ennek fényében érdemel kiemelt figyelmet a 2000-es évek elejének chilei diákmozgalma.¹⁹⁰ Korábbi demonstrációk után egy igen intenzív és átpolitizált diákszervezeti közegből indult útjára, és 2011-ben vált tömegessé a felsőoktatásban tanuló diákok tüntetéssorozata, a legnagyobb utcai tüntetéshullám a diktatúra bukása óta. A diákgyűléseken átfogó oktatási reformot, az államilag támogatott felsőoktatási férőhelyek radikális növelését és széles körű ösztöndíj- és támogatási rendszert követeltek az egyre dühösebb hallgatók. Ezeken a gyűléseken tett szert országos ismertségre Camila Vallejo, a Chilei Egyetem (Universidad de Chile) diákszervezeti vezetője, aki az elégedetlenek karizmatikus szószólójává vált.

A tömegtüntetések során több százezren vonultak fel Santiagóban és az ország más részein. Az ország vezetése katasztrofálisan reagált a helyzetre: több kormánytisztviselő illetve becsmélró szavakkal a diákokat, kétségbe vonva igényeik jogosságát, Sebastián Piñera elnök pedig kijelentette, hogy az oktatás a „fogyasztói javak” egyike, és mint ilyen, a piac törvényeinek van alávetve. A diákok felvonulásához a szakszervezetek országos sztrájkjal csatlakoztak. A rendőrség keményen lépett fel a megmozdulások résztvevőivel szemben, a sebesültek száma több százra rúgott, az egyik tüntetés során pedig egy 16 éves gimnazista, Manuel Gutiérrez lött seb következtében életét veszítette. A diákok több egyetemet és középiskolát elfoglaltak, a tárgyalások a kormánnyal pedig megszakadtak, és két egymást követő oktatási miniszter is belebukott a helyzet nem megfelelő kezelésébe. Az álláspontok akkor sem közeledtek, amikor a radikális Camila Vallejót a valamivel mérsékeltebb Gabriel Boric váltotta az országos diákszövetség élén, de a Chilei Egyetem sztrájkja több hónap után véget ért.¹⁹¹

A felsőoktatás ügye, bár Piñera elnök idő előtti lemondását nem kényszerítette ki, jobb-közép kormánya népszerűségét igencsak megtépázta. A diákvezetők – Camila Vallejo és Gabriel Boric mellett Karol Cariola és Giorgio Jackson nevét kell megemlíteni – a bal-közép Michelle Bachelet mögé sorakoztak fel a 2013-as parlamenti és elnökválasztás előtti kampányban. Mind a négy diákvezető egyéni mandátumot szerzett a parlamentben, és a választáson győztes Bachelet oktatási programját alapjában véve a diákmozgalomhoz közel álló – vagy egyenesen a mobilizált diákság köréből érkező – diákok kezdték végrehajtani.

A korábbi mennyiségi problémák a Bachelet-kormány alatt részben megoldódtak, mivel a költségvetés jóval magasabb hányadát fordították az oktatásügyre, mint korábban, és jelentősen megemelték az ösztöndíjak számát és összegét is. A minőségi problémák megoldása ugyanakkor felemásan sikerült: a teljesen állami finanszírozású köz- és felsőoktatáshoz, amit a legradikálisabb diákvezetők célként tűztek ki, nem állt rendelkezésre a költségvetési fedezet. Fennmaradt tehát a vegyes rendszer, az állami finanszírozás növelése azonban épp

¹⁸⁹ SOLTÉSZ 2012; SOMMA, Nicolás M. (2012): The Chilean student movement of 2011–2012: challenging the marketization of education. *Interface*, Vol. 4, No. 2. 296–309.

¹⁹⁰ ZOLCSÁK Attila (2013): A chilei diákmozgalom. *Eszmélet*, 25. évf. 100. sz. 186–195.

¹⁹¹ DONOSO, Sofia – VON BÜLOW, Marisa (2017): *Social Movements in Chile. Organization, Trajectories, and Political Consequences*. New York, Palgrave Macmillan.

azokat a családokat érintette hátrányosan, akik egészen addig jelentős saját forrásokat áldoztak a gyermekeik oktatására. A reformok tehát mind a középosztály, mind pedig a diákmozgalom soraiban elégedetlenséget szültek. Mindezek ellenére kétségtelen, hogy a 2013 és 2017 közötti időszakban jelentősen nőtt az oktatásügy társadalmi és politikai súlya.¹⁹²

Belpolitikai folyamatok

Bár Augusto Pinochet diktatúrájának tizenhét éve mind a mai napig rányomja a bélyegét a chilei társadalmi és politikai közbeszédre, a chilei történelemben a diktatórikus uralmi viszonyok valójában a kivételt jelentették, és nem a szabályt. Az 1920-as évek végét, Carlos Ibáñez tábornok néhány éven át tartó autoriter uralmát leszámítva Chilében a 19. század elejétől 1973-ig rendszeres (bár kétségtelenül szűkre szabott választójog alapján lebonyolított) elnökválasztásokat tartottak. Az 1988-as népszavazás után tehát, amely Pinochet tábornokot elmozdította a hatalomból, Chile voltaképpen visszatért az államiságát történetileg leginkább jellemző politikai berendezkedéshez. Az elnöki köztársasági államforma pedig – névleg – még a diktatúra ideje alatt is változatlan maradt.¹⁹³

A katonai rezsim által feltépett sebeket azonban a rendszerváltást követő kormányok nem tudták begyógyítani. Annak ellenére, hogy a diktatúra alatt elkövetett jogtiprásokat a Nemzeti Igazságtételi és Megbékélési Bizottság az 1991-ben kiadott, a bizottság vezetője után Rettig-jelentésnek nevezett dokumentumban összefoglalta, és több mint kétezer gyilkosság esetében állapította meg a katonaság felelősségét, mindössze hatvanhét katona és rendőr kapott letöltendő börtönbüntetést. Augusto Pinochet úgy halt meg 2006-ban, hogy – a házi őrizeten kívül – semmiféle ítélet vagy retorzió nem érte a Rettig-jelentésben feltárt tettekért, sőt élete végéig megillette a szenátori tisztség. Hivatalos katonai temetésben részesült, és koporsóját chilei lobogóval letakarva, katonai tiszteletadás mellett ravatalozták fel.

Pinochet halála sok szempontból az újra demokratizálódó Chile átmeneti időszakának végét jelentette: egészen addig sokan tartottak attól, hogy a hadsereg újból be fog avatkozni a politikai folyamatokba. Emiatt a demokratikus politikai erők – az 1988-as népszavazásra összeállt Nagykoalíció (*Concertación*) pártszövetség tagjai – jelentős önmérséklettel nyúltak a diktatúra közjogi örökségéhez. Az 1980-as, Pinochet alatt elfogadott alkotmány például mind a mai napig hatályban van – bár már tizenkilenc alkalommal módosítottak rajta, így lényegében már semmi nem maradt a szövegében, ami a diktatúrára emlékeztetne.¹⁹⁴

A diktatúra különös közjogi hagyatéka volt a binominális választási rendszer is.¹⁹⁵ Az 1988-as népszavazás után, amikor a katonai vezetés belátta, hogy vissza kell vonulnia, úgy alakították ki a szabad választások rendszerét, hogy minden választóközrzből két képviselő kerüljön a parlament alsóházába: az első és a második helyezett. Pártolói szerint ez a rendszer a stabilitást és a konszenzust volt hivatott szolgálni, míg ellenzői azt a politikai

¹⁹² DONOSO – VON BÜLOW 2017.

¹⁹³ SZILÁGYI 2015.

¹⁹⁴ VARAS, Augusto comp. (2013): *La Democracia frente al poder. Chile 1990–2010*. Santiago de Chile, Ed. Catalonia.

¹⁹⁵ HUNEEUS, Carlos comp. (2006): *La reforma al sistema binominal en Chile: propuestas para el debate*. Santiago de Chile, Ed. Catalonia.

szándékot látták benne, hogy a jócskán megcsappant jobboldali, Pinochettel szimpatizáló erők a diktatúra bukása után is nagyszámú képviselőt küldhessenek a törvényhozásba. Hasonlóan részrehajlónak tartották a külföldön élő chileiek választójogának korlátozását is: bár Pinochet diktatúrája elől több százezer chilei menekült külföldre, mégsem szavazhattak az elnökválasztásokon, amit sokan annak tudtak be, hogy vélhetően a baloldalra adnák a voksukat. Végül mindkét szabályozást eltörölték: a 2017-es parlamenti és elnökválasztás volt az első, amelyen már a külföldön élő chileiek is szavazhattak, és amely nyomán választóközzenként már csak egy képviselő került a kongresszusba.¹⁹⁶

A chilei pártrendszer jellegzetessége, hogy rendkívül sok kisebb-nagyobb párt alkotja, amelyek azonban nagyrészt a binominális rendszer hagyatékaként a választásokra széles pártszövetségekbe tömörülnek. A nagy hagyományokkal rendelkező chilei baloldal¹⁹⁷ – a szocialista, a kommunista és több szociáldemokrata és radikális demokrata párt – például a kereszténydemokrata párttal közösen a már említett Nagykoalícióba tömörülve vezette Chilét két évtizeden keresztül.¹⁹⁸ Ekkor, 2009-ben a jobboldali Koalíció a Változásért (*Coalición por el Cambio*) győzött, amely szintén több párt gyűjtőszervezete volt. Az ellenzékben átszerveződő – és némiképp balra tolódó – Nagykoalíció immár Új Többség (*Nueva Mayoría*) néven győzött 2013-ban, míg 2017-ben az újrászervezett jobboldal, a Hajrá Chile (*Chile Vamos*) pártszövetség nyerte a választást.¹⁹⁹

A pártrendszer stabilitását – vagy ha úgy tetszik, merevségét – jól jelzi, hogy a jelenlegi ciklussal együtt tizenhat évet kitevő balközép-jobbközép „váltógazdaságban” négy különböző elnevezésű pártszövetség színeiben ugyanaz a két ember váltotta egymást az elnöki székhelyen: a balközép Michelle Bachelet (2006–2010, 2014–2018) és a jobbközép Sebastián Piñera (2010–2014, 2018–2022). Előbbi Chile első női elnökeként igen népszerű volt belföldön és külföldön is annak ellenére, hogy szociális reformterveit sem első, sem második elnöksége alatt nem sikerült az ígéreteknek megfelelően megvalósítani. Presztízsét ellenben nagyban emelte, hogy első elnöki ciklusát követően, 2010 őszén kinevezték az ENSZ újonnan létrehozott nőügyi szervezete, a UN Women élére. Sebastián Piñera pedig – mint az ország egyik leggazdagabb embere – sikeres vállalkozóként és a LAN Chile légitársaság egyik legfontosabb részvényeseként csinált először üzleti, majd politikai karriert. A két egymást váltó elnök személyisége jól példázza a chilei politikai élet társadalmi meghatározottságait: Bachelet a mérsékeltlen egyenlősítő szociáldemokrácia, míg Piñera a meritokratikus szemléletű vállalkozói mentalitás megtestesítője.²⁰⁰

A két tapasztalt politikus egymást követő elnökségei egyúttal azt is jelzik, hogy saját táborukban nem akadt megfelelőbb jelölt: a chilei alkotmány ugyanis tiltja, hogy egy elnök egymás után két hivatali periódust is kitöltsön. A 2009-es választáson így nem Bachelet, hanem az idős és kevésbé népszerű Eduardo Frei Ruiz-Tagle szenvedett vereséget Sebastián Piñerától, 2013-ban pedig Piñera párttársa, Evelyn Matthei maradt alul a visszatérő

¹⁹⁶ GAMBOA, Ricardo – MORALES, Mauricio (2016): Chile's 2015 Electoral Reform: Changing the Rules of the Game. *Latin American Politics and Society*, Vol. 58. 126–144.

¹⁹⁷ ANDERLE Ádám (2008): A chilei baloldal. *Múltunk*, 53. évf. 4. sz. 232–238.; HARSÁNYI Iván (2008): A chilei és a dél-európai baloldal közti kapcsolat és kölcsönhatás. *Múltunk*, 53. évf. 4. sz. 245–255.

¹⁹⁸ VARAS 2013.

¹⁹⁹ Servicio Electoral De Chile (2017): *Elecciones 2017*. Forrás: <https://elecciones2017.servel.cl> (Letöltés ideje: 2017. 12. 30.)

²⁰⁰ SOLTÍ 2012.

Bachelettel szemben, hogy aztán a 2017-es választás után Piñera a Bachelet pártszövetségét képviselő Alejandro Guillierit legyőzve térjen vissza az elnöki székbe.

Figyelemre méltó az a fejlemény, hogy a rendszerváltás óta stabilnak tűnő pártcsaládokon belül törésvonalak alakultak ki, és ezek nagyban hozzájárultak a balközép pártok 2017-es viszonylag gyenge eredményéhez. A november 19-i elnökválasztás első fordulójában a balközép Alejandro Guillier mindössze 22,7%-ot ért el, mivel a korábbi nagykoalíció pártjai, így a kereszténydemokraták, illetve az újonnan létrejött rendszerkritikus baloldal külön jelölteket indítottak – előbbieket Carolina Goic, utóbbiak Beatriz Sánchez és Marco Enríquez-Ominami személyében. Bár az említett négy jelöltre adott voksok összesen elérték az 54,5%-ot, a befutó mégis a jobbközép Sebastián Piñera lett, aki egy olyan pártszövetséget volt képes egyben tartani, amely 36,6%-ot szerzett. A jobboldalon is volt ugyanakkor egy „diszsidens” jelölt: a konzervatív-tradicionalista jobboldali José Antonio Kast, akire a chileiek 8%-a adta a voksát. A második fordulóba jutó két jelölt, Piñera és Guillier közül pedig az előbbi győzött magabiztos 54,6%-kal, ami azt jelzi, hogy a radikális baloldaltól a kereszténydemokratákig húzódó nagykoalíció többé nem politikai realitás.²⁰¹

A következő évek belpolitikai szempontból legérdekesebb folyamata tehát az lesz, hogy a két térfélen hogyan rendeződnek át az erőviszonyok: a radikális baloldali Beatriz Sánchez és a radikális jobboldali José Antonio Kast által fémjelzett irányzatok megerősödnek-e vajon a középre húzó pártok rovására, vagy továbbra is a politikai közepet lefedő pártok uralják majd a chilei pártrendszert.

Külpolitikai folyamatok

Chile külpolitikája furcsa kettősséget mutat. Egyrészt professzionális diplomácia és pragmatikus külgazdasági irányultság jellemzi, amely alapvetően a már említett szabadkereskedelmi szerződéseken²⁰² alapul. A szomszédos országokkal ugyanakkor változó intenzitású határviták²⁰³ rontják a kétoldalú kapcsolatokat. Ezek egy része szimbolikus, gazdaságilag nem különösebben lényeges területekhez kötődik, míg mások esetében jóval nagyobb a tét.

Argentína²⁰⁴ és Chile között 5150 kilométer hosszú határ húzódik, amely a dél-amerikai kontinens leghosszabb határszakasza. Ennek jelentős része az Andok áthatolhatatlan hegyláncának vízválasztóján húzódik, ám a déli, földrajzilag kevésbé egyértelmű határvonal esetében több kisebb-nagyobb konfliktus alakult ki a történelem során. A leghosszabb és leginkább elmérgesedő a Beagle-csatorna körüli területi vita volt: a Tűzföldtől délre fekvő, lakatlan Picton, Lennox és Nueva szigeteket mindkét ország magának követelte. A szigetek fölötti fennhatóság kérdése fontos stratégiai kérdés volt Chile számára, mivel

²⁰¹ Servicio Electoral de Chile 2017.

²⁰² VAN KLAVEREN, Alberto (2000): Chile: The Search for Open Regionalism. In HETTNE, Björn – INOTAI, András – SUNKEL, Osvaldo eds.: *National Perspectives on the New Regionalism in the South*. London, Macmillan Press. 132–156.

²⁰³ MILET, Paz (2012): La política exterior de Chile: enfoque histórico. 1990–2010. In ARTAZA, Mario – ROSS, César comp.: *La política exterior de Chile, 1990–2009: del aislamiento a la integración global*. Santiago de Chile, RIL Editores. 317–336.

²⁰⁴ SÁNCHEZ, Walter (2004): La política vecinal navega en bruma. *Anuario de Chile*, 2004/2005. 34–41.

így végig az ellenőrzése alatt tudhatta volna a Magellán-szorostól délre húzódó Beagle-csatornát, Argentína azonban követelést támasztott az említett szigetekre. A 20. század eleje óta húzódó vita 1978-ban, amikor mindkét országban katonai kormányzat volt hatalmon, olyannyira elmérgesedett, hogy már-már háborúval fenyegetett. Végül a két ország a Vatikánhoz fordult: II. János Pál pápa közvetítésével 1984-re létrejött egy olyan egyezmény, amely a szigeteket Chilének, a parti tenger egy részét viszont Argentínának ítélte. Az egyezmény óta egy kisebb vitától eltekintve – amit a patagóniai jégmezőkön 1998-ban húzott határvonal rendezett – a két ország kifejezetten jó és kooperatív viszonyt ápol.

Chile északi szomszédjaival²⁰⁵ viszont már kevésbé kiegyensúlyozottak a kapcsolatok. A korábban említett csendes-óceáni háborúból (1879–1884) eredő bolíviai történelmi sértettség és revizionizmus alapjaiban határozza meg Bolívia és Chile viszonyát: a két ország között mind a mai napig nincsen diplomáciai kapcsolat, és a bolíviai vezetés rendszeresen visszaköveteli azon terület egy részét, amely Bolívia tengeri kijáratául szolgált. Az Antofagasta körüli régió ráadásul rézben igen gazdag, így a bolíviai történetírás jellemzően erre az eseményre, a tengeri kijárat és a rézlelőhelyek elvesztésére vezeti vissza az ország elmaradottságát, elégtelen gazdasági fejlődését (lásd e kötet Bolíviáról szóló fejezetét).

A teljes, mintegy 120 ezer km²-es terület visszaszolgáltatása természetesen irreális lenne, az azonban többször felmerült, hogy Chile egy keskeny sávot átadna Bolíviának, amelyen vasútvonal vezethetne egy szuverén tengeri kikötőig. A helyzetet komplikálja, hogy az a terület, amelyen ez a chilei országterület kettévágása nélkül megvalósulhatna – vagyis a chilei–perui határsáv – a csendes-óceáni háború előtt nem Bolíviához, hanem Peruhoz tartozott, a háborút lezáró ancóni béke értelmében viszont Chile nem adhatja tovább a Perutól szerzett területeit más államnak anélkül, hogy Peru abba ne egyezne bele. Ez 1975-ben okozott problémát, amikor Augusto Pinochet a vele szövetséges Hugo Banzer bolíviai diktátor számára felkínálta az említett keskeny sáv átadását, ám Peru nem egyezett bele a tervbe. Később, a 2000-es évek elején ismét felmerült a követelés Bolívia részéről: előbb Carlos Mesa, majd Evo Morales jelentette be igényét egy bolíviai korridorra a tengerig.²⁰⁶ Az ügy a hágai Nemzetközi Bíróság elé került: hosszas jegyzékváltás után a bolíviai kormány 2017-ben nyújtotta be a keresetét.

Peruval szintén egy, a hágai bíróságig jutó határvita nehezítette a viszonyokat, amely végső soron a csendes-óceáni háború nyomán elszenvedett – Bolíviáénál ugyanakkor jóval kisebb területet érintő – veszteségre vezethető vissza.²⁰⁷ A békeszerződés nem rendelkezett a tengeri határvonalról, így az 1980-as években Peru bejelentette igényét egy háromszög alakú, csaknem 38 ezer km²-es tengeri területre, amelyet a szárazföldi határ vonalának meghosszabbításával saját parti vizeinek tekintett. (Peru nem írta alá az ENSZ tengerjogi egyezményét, így érvelése nem azon alapult.) Chile ezzel szemben a terület egy részét a szárazföldi határ és az óceán találkozásának pontjától az Egyenlítővel párhuzamosan húzott vonaltól délre saját parti tengerének, csatlakozó övezetének és kizárólagos gazdasági övezetének tekintette, míg a szóban forgó vízterület legkülső részét nyílt tengernek értelmezte. Hosszas viták után végül 2008-ban Peru a Nemzetközi Bíróság elé vitte az ügyet, amely 2014-ben kompromisszumos ítéletet hozott: a határt a tengerparttól számított nyolcvan

²⁰⁵ NAGY Sándor Gyula (2015): A Bolívia és Chile közötti határvita nemzetközi precedenst teremt? *KKI Elemzések* 39. sz. 1–6.

²⁰⁶ MILET 2012.

²⁰⁷ SÁNCHEZ 2004.

tengeri mérföld hosszúságban az Egyenlítővel párhuzamosan, majd onnantól a parttól számított kétszázadik tengeri mérföldig a partvonalra merőlegesen állapította meg.²⁰⁸

A határvita rendezése után Peru addigi ellenséges magatartása Chile felé valamelyest enyhülni látszott, bár a 2016-ig az országot vezető Ollanta Humala elnök még rendszeresen bírálta a déli szomszédot. Az Humalát követő pragmatikus, jobbközép Pedro Pablo Kuczynski 2016-os elnökké választása óta viszont komoly gesztusokat tett Chile felé: 2017-ben például a két ország kormánya közös kormányülést tartott Limában, amire független államiságuk kétszáz éve során most először került sor. Peru és Chile viszonya a szabadkereskedelmi szerződésekre épülő regionális külpolitikai koordinációnak köszönhetően is sokat javult az utóbbi években.

Chile földrajzi helyzetéből adódóan mindezek mellett a Csendes-óceán déli részén, illetve az Antarktison is magáénak vall bizonyos stratégiai jogokat. A chilei geopolitikai gondolkodásban²⁰⁹ gyakran előkerülő fogalom az ország „trikontinentalitása”, vagyis az, hogy Chile nem csupán dél-amerikai, hanem óceániai és antarktiszi területek birtokosa is. Előbbi térségben két lakott területtel rendelkezik: az egyik a híres Húsvét-sziget, a másik pedig a szárazföldhöz közelebb fekvő Juan Fernández-szigetecsoport, ahol a Robinson Crusoe alakját ihlető egykori dezertőr tengerész, Alexander Selkirk élt öt éven keresztül. Mivel a Húsvét-sziget 3500 kilométerre található Chile partjaitól, az odáig tartó óceáni szakaszt a chilei közbeszéd „Chilei-tenger” (*Mar Chileno*) néven emlegeti annak ellenére, hogy ennek nincsen a tengerjogi egyezmény által értelmezhető jogi vetülete.

Az Antarktiszt irányában ugyanakkor Chile aktív követelést tart fenn a dél-amerikai kontinens és a Déli-sark közötti 1 250 000 km²-es területre, amely a tényleges chilei országterület csaknem kétszerese.²¹⁰ A követeléseik nagyrészt egybeesnek Argentína és az Egyesült Királyság követeléseivel: Chile a nyugati 53. és 90. hosszúsági kör közötti területre, míg Argentína a nyugati 25. és 74., az Egyesült Királyság pedig a nyugati 20. és 80. hosszúsági kör közötti területre tart igényt. Mindhárom követelés kiterjed a jeges kontinens leginkább megközelíthető, emberi életre leginkább alkalmas részére, az Antarktiszi-félszigetre. Az 1959-ben aláírt antarktiszi szerződésnek ugyanakkor mindhárom állam részese, így bár a területi követeléseiket fenntartják, ennek nem próbálnak érvényt szerezni, és nem akadályozzák más államoknak a területen folyó tudományos kutatói tevékenységét. Chile egy állandó települést tart fenn az Antarktison: a Villa Las Estrellas nevű bázis nyáron 150, télen 80 fős személyzettel működik. A külügyminisztériumhoz tartozó Chilei Antarktiszt Intézet (INACH) koordinálja a bázis működését.

Chile a vele nem határos latin-amerikai országokkal jellemzően jó kétoldalú kapcsolatokat ápol: Brazília különösen fontos partner a számára. A régió kívüli országokkal szintén jó a viszonya: mind az Egyesült Államok, mind a nyugat-európai országok, mind pedig Kína kiemelt szerepet játszik a chilei külpolitikában.²¹¹ Az Európai Unióval társulá-

²⁰⁸ LÓPEZ ESCARCENA, Sebastián (2014): La disputa marítima entre Perú y Chile: Comentario de la sentencia de la Corte Internacional de Justicia, de fecha 27 de enero de 2014. *Revista Chilena de Derecho*, Vol. 41, No. 3. 1133–1153.

²⁰⁹ SZILÁGYI István (2012): Geopolitika Chilében. *Acta Scientiarum Socialium*, 36. évf. 23–34.

²¹⁰ MILET 2012.

²¹¹ FISCHER Ferenc (2008): Stratégiai szövetség, társult tagsági viszony az Európai Unió Latin-Amerika politikájában: a chilei példa. *Külügyi Szemle*, 7. évf. 3. sz. 34–54.; DOMONKOS Endre (2012): Las relaciones entre la Unión Europea y Chile. *Iberoamericana Quinceeclesiensis*, Vol. 10, 183–198.

si egyezményt, az Egyesült Államokkal és Kínával pedig szabadkereskedelmi szerződést kötött. Fontos történelmi tényező, hogy a Pinochet-rezsim idején Svédország, Kanada, Franciaország és Ausztrália számos chilei menekültnek biztosított menedékjogot. Az agg diktátor a visszavonulása után egy évtizeddel pedig komoly bonyodalmakat okozott a chilei külpolitika számára: 1998-ban elhagyta az országot, és Londonba utazott gyógykezelésre, ezt viszont egy spanyol bíró, Baltasar Garzón kihasználta arra, hogy Pinochet kiadatását kérje az Egyesült Királyságtól, és vád alá helyezze a diktatúrája során spanyol állampolgárok ellen elkövetett jogsértések miatt. Erre végül nem került sor: a brit kormány két éven át tartó tárgyalások nyomán végül megengedte, hogy Pinochet hazautazzon Chilébe, és perbe fogása sem akkor, sem később nem történt meg.

Külön figyelmet érdemelnek a chilei külpolitikában a latin-amerikai integrációk,²¹² amelyek történetében és működésében az ország meglehetősen aktív szerepet játszott, bár nem minden esetben lépett be azokba.²¹³ Chile alapító tag volt a hidegháború alatt kialakult szervezetek többségében, így az Amerikai Államok Szervezetében (AÁSZ), a Latin-amerikai Integrációs Társulásban (ALADI) és a Riói Csoportban, ugyanakkor vonakodott a közelebbi kapcsolatok kialakítására az Andoki Közösséggel (CAN), illetve a hidegháború végét követően létrejött Déli Közös Piacca (Mercosur). Ez utóbbiakból egyrészt a határviták (a CAN tagjaival), illetve a deklaráltan a szabadkereskedelmi megállapodáson túlmenő integrációs célok miatt maradt ki. Végül e két utóbbi szervezetben Chile megfigyelő státuszt kapott. A Mercosur fejlődésének ígéretes első évtizedét épp az zárta le, hogy a tárgyalások megtorpantak: a két kicsi (Uruguay és Paraguay) és a két nagy (Argentína és Brazília) tagállam aszimmetriája a kezdetektől fogva a szervezet strukturális gyengesége volt, amit a közepes méretű Chile belépése enyhíthetett volna, ám ezzel szemben végül Hugo Chávez Venezuelája kérte felvételét a szervezetbe, ami a Mercosur fejlődését hosszú időre megbénító konfliktusokat eredményezett.

Eközben bilaterális szabadkereskedelmi szerződések²¹⁴ születtek az Egyesült Államok és Chile (2004), Peru (2007), Panama (2011) és Kolumbia (2011) között, és kialakult egy olyan, szabadkereskedelmi szemléletű csendes-óceáni blokk, amelyből végül 2011-ben megszületett a Csendes-óceáni Szövetség (Alianza del Pacífico).²¹⁵ Ez a szervezet, amely Mexikó, Kolumbia, Peru és Chile között hivatott lebontani a szabad kereskedelem útjába álló akadályokat, a lazább integráció elvét képviseli, ami sokkal jobban illik a chilei külpolitika struktúrájába. Chile mindezek mellett belépett a Dél-amerikai Nemzetek Uniójába (Unión de Naciones Suramericanas, UNASUR), illetve a Latin-amerikai és Karibi Államok Közösségébe (CELAC) is, amelyek ugyanakkor szintén nem jutottak messzire az általános politikai koordináción túl.

Az UNASUR és a CELAC túl általános megközelítése helyett a Csendes-óceáni Szövetség és a Mercosur koordinációja tűnik Chile számára kedvező iránynak: Mauricio Macri argentin elnök és Sebastián Piñera politikai gondolkodásába egyaránt ez a megközelítés

²¹² SOLTÉSZ Béla (2011b): Latin-Amerika: Integrációk túlkínálata. *Fordulat*, 16. évf. 4. sz. 124–143.

²¹³ MILET, Paz (2010): Desafíos a la integración en América Latina. In Póo, Ximena – STREFF, Judith comp.: *Mutaciones de lo colectivo*. Santiago, Universidad de Chile, Cátedra Michel Foucault.

²¹⁴ DINGEMANS, Alfonso – ROSS, César (2012): Free trade agreements in Latin America since 1990: an evaluation of export diversification. *CEPAL Review*, No. 108. 27–48.

²¹⁵ LÓPEZ, Dorotea – MUÑOZ, Felipe (2012): El inicio formal de la Alianza del Pacífico. *Revista Puentes*, Vol. 13, No. 4. 18–22.

illeszkedik. A külpolitikai természetű ügyek egyébként a 2017-es chilei elnökválasztásban nem szerepeltek kiemelt helyen (szemben a négy évvel korábbival, amikor Michelle Bachelet igen kritikusan nyilatkozott a Csendes-óceáni Szövetségről, ám megválasztása után mégsem kezdeményezte, hogy Chile lépjen ki a szervezetből).²¹⁶

Chile számára tehát szemlátomást a jelenlegi többszólamú, határozatlanabb regionális és globális viszonyrendszerek inkább kedvező, mint kedvezőtlen hatásúak: a 21. századi világrendben a dél-amerikai „mintaállam” mindeddig igen jól megtalálta a számítását.²¹⁷

Felhasznált irodalom

- ANDERLE Ádám (2008): A chilei baloldal. *Múltunk*, 53. évf. 4. sz. 232–238.
- BARADIT, Jorge (2015): *Historia secreta de Chile*. Santiago de Chile, Editorial Sudamericana.
- BENGOA, José (2002): *Historia de un conflicto: el estado y los mapuches en el siglo XX*. Santiago de Chile, Planeta–Ariel.
- BERKI Tamás – SEBŐK Miklós (2005): A chicagói fiúk, Chile: Neoliberalizmus a gyakorlatban II. *Egyenlítő*, 3. évf. 1. sz. 40–47.
- CÁCERES, C. – VALENZUELA, C. (2015): Clase media es mayoría en Chile y alcanza el 47% de la población. *La Tercera*, 2015. 12. 03. Forrás: www.latercera.com/noticia/clase-media-es-mayoria-en-chile-y-alcanza-el-47-de-la-poblacion (Letöltés ideje: 2017. 12. 27.)
- CARRUTHERS, David – RODRÍGUEZ, Patricia M. (2009): Mapuche Protest, Environmental Conflict, and Social Movement Linkage in Chile. *Third World Quarterly*, Vol. 30, No. 4. 743–760. DOI: <https://doi.org/10.1080/01436590902867193>
- Chile más renewable: la transición a las energías limpias. *El Mostrador*, 2017. 07. 02. Forrás: www.elmostrador.cl/agenda-pais/vida-en-linea/2017/07/02/chile-mas-renovable-la-transicion-a-las-energias-limpias/ (Letöltés ideje: 2017. 12. 20.)
- DEÁK, Máté (2013): Apreciación de los espacios aéreos de América del Norte y del Sur, desde el punto de vista de la geopolítica británica (1919–1939). *Öt Kontinens*, 2012/2. sz. 195–208.
- DEVLIN, Robert – FRENCH-DAVIS, Ricardo (1995): The great Latin American debt crisis: a decade of asymmetric adjustment. *Revista de Economía Política*, Vol. 15, No. 3. 117–142.
- DINGEMANS, Alfonso – ROSS, César (2012): Free trade agreements in Latin America since 1990: an evaluation of export diversification. *CEPAL Review*, No. 108. 27–48. DOI: <https://doi.org/10.18356/0cc7e81b-en>
- DOMONKOS Endre (2012): Las relaciones entre la Unión Europea y Chile. *Iberoamericana Quinceeclesiensis*, Vol. 10, 183–198.
- DONOSO, Sofía – VON BÜLOW, Marisa (2017): *Social Movements in Chile. Organization, Trajectories, and Political Consequences*. New York, Palgrave Macmillan. DOI: <https://doi.org/10.1057/978-1-137-60013-4>

²¹⁶ En Chile, Macri resaltó que la unión del Mercosur y Alianza del Pacífico “es un camino natural”. *La Nueva*, 2017. 06. 27. Forrás: www.lanueva.com/nota/2017-6-27-16-12-0-en-chile-macri-resalto-que-la-union-del-mercursosur-y-alianza-del-pacifico-es-un-camino-natural (Letöltés ideje: 2017. 12. 29.)

²¹⁷ A szerző köszöni Gabriella Cabellos, Deák Miklós, Jorge Dehays, Sofía Donoso, Jorge Martínez, Paz Milet, Pólyi Csaba, Abraham Quezada, Paulo Saad, Carlos Stark, Tar Krisztina, Thomázy Gabriella és Miguel Torres értékes segítségét, amely révén a 2017. október 21. és 31. között megvalósult chilei tanulmányútja során lehetősége nyílt az e könyvfejezetben foglalt információk összegyűjtésére és rendszerezésére.

- En Chile, Macri resaltó que la unión del Mercosur y Alianza del Pacífico “es un camino natural”. *La Nueva*, 2017. 06. 27. Forrás: www.lanueva.com/nota/2017-6-27-16-12-0-en-chile-macri-re-salto-que-la-union-del-mercosur-y-alianza-del-pacifico-es-un-camino-natural (Letöltés ideje: 2017. 12. 29.)
- FISCHER Ferenc (1979): A chilei hadsereg és a német katonai befolyás: 1885–1914. *Acta Universitatis Szegediensis*, 16. évf. 3–84.
- FISCHER Ferenc (1999): *Dél-Amerika poroszai. Németország és Chile katonai-tengerészeti kapcsolatai, 1885–1931*. Szeged, Hispánia.
- FISCHER Ferenc (2008): Stratégiai szövetség, társult tagsági viszony az Európai Unió Latin-Amerika politikájában: a chilei példa. *Külgügyi Szemle*, 7. sz. 3. sz. 34–54.
- GAMBOA, Ricardo – MORALES, Mauricio (2016): Chile’s 2015 Electoral Reform: Changing the Rules of the Game. *Latin American Politics and Society*, Vol. 58. 126–144. DOI: <https://doi.org/10.1111/laps.12005>
- HARSÁNYI Iván (2008): A chilei és a dél-európai baloldal közti kapcsolat és kölcsönhatás. *Múltunk*, 53. évf. 4. sz. 245–255.
- HUNEEUS, Carlos (2000): Technocrats and politicians in an authoritarian regime. The ‘ODEPLAN Boys’ and the ‘Gremialists’ in Pinochet’s Chile. *Journal of Latin American Studies*, Vol. 32, No. 2. 461–501. DOI: <https://doi.org/10.1017/S0022216X00005812>
- HUNEEUS, Carlos comp. (2006): *La reforma al sistema binominal en Chile: propuestas para el debate*. Santiago de Chile, Ed. Catalonia.
- IMILAN, Walter – STEFONI, Carolina – MÁRQUEZ, Francisca comp. (2016): *Rutas migrantes en Chile. Habitar, festejar y trabajar*. Santiago de Chile, Universidad Alberto Hurtado.
- INE (2017): *Censos de población y vivienda*. Santiago de Chile, Instituto Nacional de Estadística. Forrás: www.ine.cl/estadisticas/censos/censos-de-poblacion-y-vivienda (Letöltés ideje: 2017. 12. 29.)
- JOCELYN-HOLT, Alfredo (2004): *Historia general de Chile*. Santiago de Chile, Editorial Sudamericana.
- LÓPEZ, Dorotea – MUÑOZ, Felipe (2012): El inicio formal de la Alianza del Pacífico. *Revista Puentes*, Vol. 13, No. 4. 18–22.
- LÓPEZ ESCARCENA, Sebastián (2014): La disputa marítima entre Perú y Chile: Comentario de la sentencia de la Corte Internacional de Justicia, de fecha 27 de enero de 2014. *Revista Chilena de Derecho*, Vol. 41, No. 3. 1133–1153. DOI: <https://doi.org/10.4067/S0718-34372014000300014>
- MILET, Paz (2010): Desafíos a la integración en América Latina. In Póo, Ximena – STREFF, Judith comp.: *Mutaciones de lo colectivo*. Santiago, Universidad de Chile, Cátedra Michel Foucault.
- MILET, Paz (2012): La política exterior de Chile: enfoque histórico. 1990–2010. In ARTAZA, Mario – ROSS, César comp.: *La política exterior de Chile, 1990–2009: del aislamiento a la integración global*. Santiago de Chile, RIL Editores. 317–336.
- NAGY Sándor Gyula (2015): A Bolívia és Chile közötti határvita nemzetközi precedenst teremt? *KKI Elemzések* 39. sz. 1–6.
- NEDELKA, Erzsébet (2016): The Relationship between 1980s Crisis and Structural Change in Chile. *E-CONOM*, Vol. 4, No. 1. 57–67. DOI: <https://doi.org/10.17836/EC.2015.1.057>
- SÁNCHEZ, Walter (2004): La política vecinal navega en bruma. *Anuario de Chile*, 2004/2005. 34–41.
- Servicio Electoral de Chile (2017): *Elecciones 2017*. Forrás: <https://elecciones2017.servel.cl> (Letöltés ideje: 2017. 12. 30.)
- SOLIMANO, Andrés (2014): *Chile and the Neoliberal Trap: The Post-Pinochet Era*. Cambridge, CUP.

- SOLIMANO, Andrés – TOKMAN, Víctor (2008). Migraciones internacionales en un contexto de crecimiento económico: El caso de Chile. In SOLIMANO, Andrés comp.: *Migraciones internacionales en América Latina: Booms, crisis y desarrollo*. México, D. F. – Santiago de Chile, Fondo de Cultura Económica.
- SOLTÉSZ Béla (2011a): A dél-amerikai horvát emigráció. *South-East Europe: International Relations Quarterly*, Vol. 2, No. 1. 1–6.
- SOLTÉSZ Béla (2011b): Latin-Amerika: Integrációk túlkínálata. *Fordulat*, 16. évf. 4. sz. 124–143.
- SOLTÉSZ Béla (2012): Társadalmi mozgalmak a mai Chilében. *South-East Europe: International Relations Quarterly*, Vol. 1. 1–5.
- SOLTI Ágnes szerk. – MIRÓ András – SÁNDOR Nóra Anna – SOLTÉSZ Béla – TOMIK Ádám (2012): *A fel-törekvő Chile: Merre tovább, mintáállam?* Budapest, Kitekintő.hu. (Kitekintő Elemzések 10.)
- SOMMA, Nicolás M. (2012): The Chilean student movement of 2011–2012: challenging the marketization of education. *Interface*, Vol. 4, No. 2. 296–309.
- SUNKEL, Osvaldo (1969): National development policy and external dependence in Latin America. *The Journal of Development Studies*, Vol. 6, No. 1. 23–48. DOI: <https://doi.org/10.1080/00220386908421311>
- SZENTE-VARGA, Mónika (2014): El golpe de Estado en Chile según la prensa en Hungría y en España. In LILÓN, Domingo – FISCHER, Ferenc – DEÁK, Máté comp.: *A 40 años del Golpe de Estado en Chile. América Latina y Europa Central y Oriental durante la Guerra Fría*. Pécs, PTE. 55–65.
- SZILÁGYI István (2012): Geopolitika Chilében. *Acta Scientiarum Socialium*, 36. évf. 23–34.
- SZILÁGYI, István (2014): Regímenes políticos y modernización: Chile 1964–2013 (Balance de 50 años). In LILÓN, Domingo – FISCHER, Ferenc – DEÁK, Máté comp.: *A 40 años del Golpe de Estado en Chile. América Latina y Europa Central y Oriental durante la Guerra Fría*. Pécs, PTE. 25–55.
- SZILÁGYI, István (2015): El nuevo militarismo, El Estado de Excepción y los modelos de modernización en América Latina: el caso chileno. *Acta Scientiarum Socialium*, Vol. 45. 107–133.
- TORBÁGYI Péter (2004): *Magyarok Latin-Amerikában*. Budapest, Magyar Nyelv- és Kult. N. T.
- URQUIDI, Víctor (2005): *Otro siglo perdido: las políticas de desarrollo en América Latina, 1930–2005*. Mexikóváros, El Colegio de México.
- VAN KLAVEREN, Alberto (2000): Chile: The Search for Open Regionalism. In HETTNE, Björn – INOTAI, András – SUNKEL, Osvaldo eds.: *National Perspectives on the New Regionalism in the South*. London, Macmillan Press. 132–156.
- VARAS, Augusto comp. (2013): *La Democracia frente al poder. Chile 1990–2010*. Santiago de Chile, Ed. Catalonia.
- ZOLCSÁK Attila (2013): A chilei diákmozgalom. *Eszmélet*, 25. évf. 100. sz. 186–195.

Vákát oldal

Ecuador

Soltész Béla – Sente-Varga Mónika

Bevezetés

„Nálunk megteheted azt, hogy a Csendes-óceán partján reggelizel, a hegyvidéken ebédelsz, és az amazóniai trópusi őserdőben vacsorázol” – mondta Rafael Correa volt ecuadori elnök,²¹⁸ utalva az ország igen változatos domborzati és éghajlati viszonyaira. *Ecuador* neve spanyolul annyit tesz: Egyenlítő, és a földgömb leghosszabb szélességi köre valóban itt halad keresztül. Az első tudományos expedíció, amely az Egyenlítő pontos helyének meghatározására törekedett, erre a helyre érkezett: a francia tudósok – Godin, Bouguer és La Condamine – 1736-ban utaztak Quitóba, és jelölték meg a várostól mintegy húsz kilométerre északra húzódó vonal pontos helyét.²¹⁹

Ecuador területe az egykori Inka Birodalom legészakibb tartománya volt, történeti-kulturális szempontból tehát az Andok középső részéhez, Peruhoz és Bolíviához kötik szoros szálak. A gyarmati időszakban azonban a Bogotá székhelyű új-granadai alkirálysághoz csatolták, és a függetlenedés után a Simón Bolívar vezette Nagy-Kolumbia államalakulat részévé vált. Az egykori föderációra emlékeztetnek az ecuadori zászló színei, amelyek megegyeznek Kolumbia és Venezuela trikolójával.

Ecuador végül 1830-ban önállósodott, és vált egyfajta összekötő kapocssá Dél-Amerika nagyrégiói között: az indián többségű középső Andok, a kreol kultúrájú kolumbiai hegyvidék, a Csendes-óceán térsége és az amazóniai dzsungel metszéspontjában fekvő ország földrajzi és kulturális diverzitása ellensúlyozza viszonylag kis területét: Ecuador olyan, mint Dél-Amerika kicsiben.

Földrajzi és közigazgatási jellemzők

Ecuador nemzeti önazonosságában mind a mai napig fontos szerepet játszanak az említett földrajzi meghatározottságok. Az ország területe 272 000 km², ami dél-amerikai viszonylatban meglehetősen csekélynek számít, fekvése alapján azonban komoly stratégiai előnyökkel rendelkezik. Ecuador területén az Andok vonulatai elkeskenyednek, és nagyon közel kerül egymáshoz három, gyökeresen eltérő karakterű tájegység: a száraz óceánparti síkság, a hűvös hegyvidék és a forró amazóniai dzsungel. Ecuadoron keresztül halad a Pánamerikai Autóút, és itt kerül a legközelebb a Csendes-óceán partvidéke az Amazonas-medencéhez:

²¹⁸ GREENBERG, Peter (2016): *Ecuador. The Royal Tour*. Check Six Productions.

²¹⁹ ESPINOSA, Carlos – LOMNÉ, Georges comp. (2013): Ecuador y Francia: diálogos científicos y políticos (1735–2013) In *L'Équateur et la France: un dialogue scientifique et politique (1735–2013)*. Quito, FLACSO, Sede Ecuador – Embajada de Francia en Ecuador, Instituto Francés de Estudios Andinos.

nem véletlen, hogy a mai Ecuador területéről indult útnak 1541-ben Francisco de Orellana, az első európai, aki végighajózott az Amazonas folyón, egészen az atlanti-óceáni torkolatig.²²⁰ Ecuador közlekedési, áruszállítási szempontból mind a mai napig jelentős szerepet tölt be Dél-Amerikában.

Az ország fővárosa, Quito 2850 méteres tengerszint feletti magasságban fekszik, így ez a világ második legmagasabban elhelyezkedő fővárosa a bolíviai La Paz után. 2017-ben 1,9 millióan lakták.²²¹ A gyarmati időszakban a spanyol és kreol elit a mérsékelt hegyvidéki klímát preferálta a füledt, tengerparti Guayaquil városával, az ország legfontosabb kikötőjével szemben. Így bár a tengerparti metropolisz népesebb és gazdaságilag is fontosabb, politikai és kulturális szempontból Quito az ország központja. Quito egyike a legelső városoknak, amelyeket az UNESCO a Világörökség részének nyilvánított, mivel az ecuadori főváros büszkélkedhet Latin-Amerika egyik legnagyobb és legrégebben megmaradt koloniális óvárosával.

A népesebb és gazdasági szempontból is fontosabb Guayaquil városával mindig is egyfajta szembenállás jellemezte. A régiók közötti csekély interakció valamelyest nőtt a két nagyvárost összekötő vasútvonal megépítésével, amely – amerikai és brit koncesszióban, rengeteg anyagi és emberi áldozat nyomán – 1908-ra lett kész. Ekkor az *Oriente* (az ország keleti részén elterülő amazóniai erdőség) még gazdaságilag jelentéktelen és gyéren lakott terület volt, később azonban az olajlelőhelyek feltárásával ez a régió is felértékelődött. A *Sierra* (hegyvidék) és a *Costa* (tengerpart) vetélkedése mind a mai napig meghatározó az ország életében.²²² Szemléletes volt az az eset, amikor 1988-ban a guayaquili Febres Cordero nem volt hajlandó átadni az elnöki szalagot utódjának, a quitói Rodrigo Borjának.²²³ A politikus meggyőzése helyett inkább megváltoztatták a beiktatási protokollt.²²⁴ A regionális töredezettség ma is az ország alapvető kihívásai közé tartozik.

Ecuadorhoz tartozik a világhírű Galápagos-szigetcsoporthoz, amelynek páratlan élővilága az 1835-ben a szigetekre látogató Charles Darwint is megihlette. Az egyes állatfajok – és különösképpen a környezetükhöz alkalmazkodó galápagosi pinty – összehasonlító vizsgálatának fontos szerepe volt az evolúció általános elméletének kialakításában. Ma a szigetcsoporthoz fokozottan védett terület, a turisták beutazását szigorú szabályozások korlátozzák.

Földrajzi széttagoltsága ellenére Ecuador közigazgatási rendszere unitárius, az ország területe huszonnégy megyére (*provincia*) oszlik, amelyeknek nincsenek széles jogkörei. A Galápagos-szigetcsoporthoz speciális státuszt élvez. Fejlesztéspolitikai szempontból a két nagyváros mellett hét fejlesztési régió létezik, amelyek mindegyike 3–4 megyét foglal magában.²²⁵

²²⁰ HARRIS, Mark (2017): Revisiting first contacts on the Amazon, 1500–1562. *Revista Tempo*, Vol. 23, No. 3. 509–527.

²²¹ Tras las cifras de Quito, Instituto Nacional de Estadística y Censos. INEC, 2017. 12. 05. Forrás: www.ecuadorenlinea.gob.ec/tras-las-cifras-de-quito/ (Letöltés ideje: 2018. 04. 13.)

²²² Ecuador része még 1832 óta a Galápagos-szigetek.

²²³ HANRATTY, Dennis M. ed. (1991): *Ecuador – a Country Study*. Washington D. C., Library of Congress. 156.

²²⁴ ROCHA, Hernando (1988): Castro, Shultz and Ortega in Ecuador for inauguration. *UPI*, 1988. 08. 09. Forrás: www.upi.com/Archives/1988/08/09/Castro-Shultz-and-Ortega-in-Ecuador-for-inauguration/1667587102400/ (Letöltés ideje: 2018. 04. 13.)

²²⁵ *Secretaría Nacional de Planificación y Desarrollo* (é. n.): Niveles administrativos de planificación. Forrás: www.planificacion.gob.ec/3-niveles-administrativos-de-planificacion/ (Letöltés ideje: 2018. 04. 29.)

Gazdasági jellemzők

Ecuador a híres 1889-es párizsi világkiállításon inka motívumokkal díszített neoprehiszán pavilonnal vett részt, s amelyben elsődlegesen agrárorszádként mutatkozott be. A kiállított termékek között szerepeltek szőttesek és kalapok,²²⁶ illetve számos mezőgazdasági termék: vanília, kókusz, cukornád, különböző trópusi fák, ananász, narancs, kávé, kinin és növényi elefántcsont (*tagua*).²²⁷ A központi helyet az ország legfőbb exportcikke, a kakaó foglalta el.²²⁸ Szomszédaival – Peruval és Kolumbiával – ellentétben Ecuador nem rendelkezett igazán számottevő arany- és ezüstlelőhelyekkel.

Hasonlóan azonban más latin-amerikai országokhoz Ecuador is olyan nyersanyag-termelőként integrálódott a világpiacon, amelynek domináns termékei a kereslet-kínálat ingadozásait szorosan követve ciklikusan váltották egymást. A függetlenség óta három nagyobb ciklus (kakaó, banán, kőolaj) különböztethető meg. A 19–20. század fordulójára az ország a világ legnagyobb kakaótermelőjévé vált. Az export kétharmadát ez az egy termék adta, Ecuador világpiacon részesedése 20% körül mozgott. A húszas években azonban járványok tették tönkre a termést, az export 1920 és 1923 között kevesebb mint a felére csökkent. A kakaópiacra Afrika vette át a vezetést. „Míg 1900-ban az Újvilág exportálta a kakaó 81,2%-át, a fekete kontinens pedig a 15,6%-át, addig az arányok 1930-ra 32,5% (Amerika) és 64,1%-ra (Afrika) változtak.”²²⁹ A kakaóciklus vége Ecuadorban gazdasági és politikai krízishez vezetett, 1925-ben a katonaság vette át a hatalmat.²³⁰

A banán a második világháború után vált domináns árucikké. A kereslet növekedésében és az exportlehetőségek kiszélesedésében szerepet játszottak a termék hagyományos exportőreinek számító közép-amerikai országok (úgynevezett banánköztársaságok) termését megtizedelő járványok. A *boom* a hatvanas évekre kifűjt, azonban a banán – a kakaóhoz hasonlóan – továbbra is fontos exportcikk.

Az 1960-as években kezdődött és ma is tart a kőolajhoz kapcsolódó gazdasági ciklus. Ennek előzményei az 1920-as évekre nyúlnak vissza, és magyar vonatkozása is van ifj. Lóczy Lajos (Budapest, 1891 – Rio de Janeiro, 1980) révén. A Kir. Magyar Földtani Intézet igazgatója ebben az évtizedben dél-amerikai expedíciója során „elkészítette a délnyugat-ecuadori partvidék, a Santa Elena-félsziget topográfiai és geológiai térképét [...]. Azonkívül az Andok keleti lejtőjén az ismeretlen Orientén kutatott, a Río Pastaza, az Amazonas baloldali mellékfolyója felső folyásánál. [K]ijelölte a petróleumfúrásra alkalmas pontokat.”²³¹ A Santa Elena-félszigeten már 1921-ben megkezdődött a kitermelés, az áttörésre azonban a hatvanas évekig várni kellett. Ekkor bukkantak hatalmas olajmezőkre az ország amazó-

²²⁶ Ecuador hagyományos kézműves terméke a *sombrero de paja-toquilla*, avagy a panamakalap. A Panama-csatorna építése alatt vált népszerűvé és ismertté, az elnevezés miatt sokan azt hiszik, hogy Panamában készül.

²²⁷ Az elefántcsontpálma gyümölcsének kemény magjából Európában játékokat, bútorok fogantyúit és gombokat gyártottak. 1915-ben az összes export nagyjából egy tizede. HIDROVO QUIÑÓNEZ, Tatiana (2006): *Manta: una ciudad-puerto en el siglo XIX. Economía regional y mercado mundial. Procesos*, Vol. 24, 97.

²²⁸ BRAVO, Luis (1890): *América y España en la exposición universal de París de 1889*. Paris, Imprimerie Administrative Paul Dupont. 98–99.

²²⁹ CEPAL (1954): *El desarrollo económico del Ecuador*. México, ONU. 407.

²³⁰ A kakaóciklusról és a húszas évek gazdasági és politikai viszonyairól lásd SZENTE-VARGA Mónika (2015): Pillanatkép: Ecuador 1920-ban. *Acta Scientiarum Socialium*, 45. sz. 51–59.

²³¹ BAKTAY Ervin – JUHÁSZ Vilmos – TEMESY Győző (1938): *A Föld felfedezői és meghódítói IV. Észak-, Közép- és Dél-Amerika*. Budapest, Révai Irodalmi Intézet. 440–441.

niai területein, s vált a kőolaj a gazdaság húzóágazatává. 1972-re megépült a transzandoki kőolajvezeték a tengerpartig. Az 503 km hosszú vezetéken Esmeraldas kikötőjébe jut az olaj, ahonnan vagy exportálják, vagy a helyi kőolaj-finomítóban feldolgozzák.

A kőolaj-kitermelés fellendülése alapjaiban változtatta meg Ecuador gazdasági és külkereskedelmi pozícióit: 1973-ban belépett a Kőolaj-exportáló Országok Nemzetközi Szervezetébe (OPEC). Az ország valutabevétele 1971 és 1974 között nyolcszorosára nőtt.²³² A hetvenes évek második felétől azonban elmaradtak a várt összegek, s az ecuadori vezetés külföldi kölcsönöket vett fel. 1976 és 1979 között az ország külföldi adóssága megnégyszereződött, 1986-ra már 9 milliárd dollárra rúgott.²³³ 1984-ben az ecuadori export 70%-át a kőolaj tette ki, és a kormány bevételeinek nagyjából a felét fedezte. Mivel az ország vezetése ettől az egy terméktől várt jelentős jövedelmet, terveit erre alapozta, Ecuador 1985-ben egy évre felfüggesztette OPEC tagságát,²³⁴ hogy termelését s egyúttal bevételeit növelhesse. Hasonló indokok mentén szüneteltette tagságát 1992 és 2007 között.²³⁵ Bár azóta Ecuador újra az OPEC tagja, viszonya a szervezettel nem feszültségmentes. Az ország hivatalosan elismerte, hogy nem fogja tartani az OPEC által meghatározott termelési kvótákat. A kormány ezt azzal indokolta, hogy szüksége van a kőolajból származó jövedelemre a költségvetési hiány kipótolása céljából. Csökkentés helyett ezért növelni kívánja termelését, napi 700 000 hordányira 2021-ig.²³⁶ Az ecuadori döntés nem fogja jelentősen befolyásolni a világon kitermelt kőolaj mennyiségét, azonban precedenst teremthet a szervezeten belül arra, hogy a tagok a rájuk rövid távon nem kedvező megállapodások alól kihúzzák magukat.

Jelenleg a kőolaj az alacsony világpiaci árak miatt csak az ecuadori export 30%-át teszi ki (2016). Jelentős tételnek számít a kivitelben a banán (16%), a rákfélék (15%), a hal (5,3%), a vágott virág (4,8%) és a kakaóbab (3,7%). A legfontosabb gazdasági partnerek az Amerikai Egyesült Államok és a szomszédos országok. Az export legnagyobb része Észak-Amerikába kerül (32%, USA), 5,6% jut Peruba, 4,8% Kolumbiába. Érdekes, hogy 7% körüli részesedése van Chile mellett Vietnammak. Utóbbi országba Ecuador szinte kizárólag rákféléket exportál. Behozatal tekintetében is az Amerikai Egyesült Államok áll az élen (23%), nem sokkal lemaradva követi Kína (19%), majd jóval kisebb értékkel Kolumbia (8,2%). A másik szomszéd, Peru aránya sem elhanyagolható (3,9%).²³⁷ A külkereskedelem jelentős része a kikötőkön keresztül bonyolódik (Guayaquil, Puerto Bolívar, Manta, Balao és Esmeraldas). Guayaquil két kikötővel rendelkezik, az 1960-as években épített Puerto

²³² HANRATTY 1991, xxiii.

²³³ HANRATTY 1991, xxiv.

²³⁴ HANRATTY 1991, 108.

²³⁵ OPEC: *Ecuador facts and figures*. Forrás: www.opec.org/opec_web/en/about_us/148.htm (Letöltés ideje: 2018. 04. 13.)

²³⁶ VAUGHAM, Adam (2017): Ecuador risks Opec split by increasing oil output. *The Guardian*, 2017. 07. 18. Forrás: www.theguardian.com/business/2017/jul/18/ecuador-opec-oil-output-production-cuts-price (Letöltés ideje: 2018. 04. 13.)

Ecuador producirá 700.000 barriles diarios de petróleo en 2021, promete ministro de Hidrocarburos. *Andes*, 2017. 11.09. Forrás: www.andes.info.ec/es/noticias/economia/1/ecuador-producira-700-000-barriles-diarios-de-petroleo-en-2021-promete-ministro-de-hidrocarburos (Letöltés ideje: 2018. 04. 13.)

²³⁷ OEC (2016): *Ecuador*. Forrás: <https://atlas.media.mit.edu/en/profile/country/ecu/> (Letöltés ideje: 2018. 04. 13.)

Nuevo az országban a legnagyobb. 2000 tájékán az import mintegy 90%-a, az export közel 50%-a haladt át Guayaquil kikötőin.²³⁸

Ecuador a „nyersanyagátok” klasszikus példája. A fejlődés-gazdaságtanban használt terminus²³⁹ arra vonatkozik, hogy egy nyersanyagexportőr ország gazdasága, gazdasági-társadalmi fejlődése és politikai stabilitása a domináns terméktől függ, ám ennek a természeti kincsnek a kitermelése óriási károkat okoz, és hosszú távon kifejezetten hátráltatja a fejlődést. A kőolaj tipikusan ilyen erőforrás: a 20. század utolsó harmadában az OPEC-tagállamok egy főre jutó GDP-je nemhogy nőtt, hanem 1,3%-kal csökkent.²⁴⁰

Mindehhez a paradox hatáshoz Ecuador esetében a környezeti károkat is hozzá kell számolni, hiszen a lelőhelyek többsége az amazóniai esőerdőben található. A Texaco 1964 és 1990 közötti ecuadori működése folyamán a becslések szerint 1 millió hektárnyi erdő vált szennyezetté; 680 000 hordónyi kőolajszármazék került a talajba, s 63 000 millió liter szennyvizet eresztettek Amazónia folyóiba.²⁴¹ A területen élők 1993-ban egy New York-i bírósághoz fordultak. Csaknem 20 évvel később, 2011-ben az ügy tárgyalása a Texacót megvásárló Chevron kérésére Ecuadorba került,²⁴² ahol kimondták az ítéletet: a cégnek 9500 millió dollárnyi kártérítést kell fizetnie, és nyilvánosan bocsánatot kell kérnie az okozott károkért. A Chevron azonban ezeket eddig nem tette meg, arra hivatkozik, hogy az ecuadori igazságszolgáltatás elfogult volt. Bár az ítélet jogerős, a harmincezeres károsultnak megítélt pénzt nehéz lesz behajtani egyrészt az összeg nagysága miatt, másrészt mert a Chevronnak nincsenek érdekeltségei Ecuadorban, amiket a kormány lefoglalhatna.

A Texacóval kapcsolatos negatív tapasztalatok nyomán sokaknak szimpatikus volt Rafael Correa ökoszocialista programja, amelyben hangsúlyos szerepet kapott a környezetvédelem.²⁴³ 2007-ben az ecuadori elnök arra kérte a világot, hogy segítse országát azzal, hogy a világ egyik legnagyobb biodiverzitású területe, a Yasuni Nemzeti Park alatt fekvő kőolajkészletek értékének felét megtéríti, így Ecuador elállna attól, hogy ezeket kitermelje.²⁴⁴ A kezdeményezés vegyes visszhangot váltott ki.²⁴⁵ Hat év alatt összesen mintegy 200 millió dollárt ajánlottak fel. 2013-ban az összeg elégtelenségére és gazdasági problémákra hivatkozva Correa bejelentette, hogy mégis kitermelik az UNESCO bioszféra-rezervátuma alatt rejtőző kőolajat. A kitermelés már zajlik, naponta több mint 20 000 hordónyi kőolajat

²³⁸ *Ports of Ecuador*. Forrás: <https://seaport.homestead.com/files/ecuador.html> (Letöltés ideje: 2018. 04. 13.) és HANRATTY 1991, 145.

²³⁹ AUTY, Richard M. (1993): *Sustaining Development in Mineral Economies: The Resource Curse Thesis*. London, Routledge.

²⁴⁰ GYLFASSON, Thorvaldur (2001): *Natural Resources and Economic Growth: What is the connection?* CESifo Working Paper, No. 530.

²⁴¹ CAZORLA, Orlan – GARTOR, Miriam (2015): Los daños por los que la petrolera estadounidense Chevron no ha indemnizado a sus víctimas en Ecuador. *El Diario*, 2015. 06. 06. Forrás: www.eldiario.es/desalambre/petrolera-estadounidense-Chevron-impregna_Ecuador_0_395461212.html (Letöltés ideje: 2018. 04. 13.)

²⁴² SKIDMORE, Thomas – SMITH, Peter – GREEN, James (2010): *Modern Latin America*. New York – Oxford, OUP, 188.

²⁴³ BTI (2016): *Ecuador Country Report*. Gütersloh, Bertelsmann Stiftung, 25.

²⁴⁴ CARROLL, Rory: \$350m to leave oil in the ground. *The Guardian*, 2007. 08. 31. Forrás: www.theguardian.com/environment/2007/aug/31/1 (Letöltés ideje: 2018. 04. 13.)

²⁴⁵ VIDAL, John: Project to leave oil in ground under Yasuni park reaches \$300m. *The Guardian*, 2012. 11. 23. Forrás: www.theguardian.com/environment/2012/nov/23/yasuni-oil-ground-project (Letöltés ideje: 2018. 04. 13.)

nyernek ki.²⁴⁶ Még akkor is, ha a környezetvédelmi szabályokat betartják, a megnövekedett emberi jelenlét meg fogja változtatni a területet: az infrastruktúra-fejlesztés nyomán, az Amazóniába vezető utak mentén megkezdődő illegális fakitermelés és bányászat, a bennszülött törzsek életterének és életminőségének csökkenése egyaránt kérdésessé teszi a kitermelés gazdasági vetületén túlmutató, társadalmi és humánökológiai hasznosságát.

Társadalom és szociálpolitika

Ecuador latin-amerikai viszonylatban is kiemelkedően komplex etnikai összetétellel rendelkezik. Fontos jellemző, hogy noha a lakosság eredetét tekintve indián, európai és afrikai komponenssel is rendelkezik, ezen különálló kategóriák létszámánál sokkal jelentősebb a különböző kevert etnikumokhoz tartozók száma. A CIA becslései szerint az ecuadoriak 7%-a számít őslakos (indián) etnikumúnak, míg 6,1%-uk európai (fehér) és 1%-a afrikai (fekete) eredetű. Ezzel szemben a lakosság mintegy 86%-a tekinthető kevert leszármazásúnak: az ecuadoriak 71%-a mesztic (európai és indián felmenőkkel rendelkező), illetve 7,4 %-a *montubio* (amely szintén egy mesztic népcsoportot jelöl, az óceáni partvidék önálló etnikulturális identitással rendelkező lakóit). 4,3% afroecuadori, 1,7% pedig mulatt identitású – ők azok, akik afrikai és európai felmenőkkel is rendelkeznek.²⁴⁷

Mivel ezek a kategóriák az európai elképzelésekkel szemben nem kizárólagosan etnikai fogalmak, hanem az egyénnek a társadalomban elfoglalt helyét is mutatják, és ennek, továbbá anyagi körülményeinek függvényében változhatnak, ezenkívül az indián (*indígena*) kategória diszkriminatív lehet, számos eltérő statisztikával találkozhatunk. Például az Instituto Nacional de Lenguas Indígenas szerint az Ecuadorban élő őslakosok aránya 35% (1996–1997), azaz 4,2 millió fő volt az ezredfordulón. Ebből közel 4 millió kecsua, 150 000 tengerparti manta és 70 000 amazóniai shuar indián.²⁴⁸ A többi csoport összesen nem tett ki 50 000 főt.²⁴⁹ Az ecuadori statisztikai hivatal népszámlálási adatokon alapuló eredményei viszont ennél jóval kevesebbet mutatnak: mindössze 7% körüli értékkel kalkuláltak (2001).²⁵⁰

Az ország összetett etnikai viszonyai mellett a földkérdés jelentett komolyabb társadalmi konfliktusforrást a 20. század második felében. Mindaddig az országban az úgynevezett *huasipungo*-rendszer működött, ami azt jelentette, hogy az indián családok a nagybirtokos (javarészt kreol) családok tulajdonában álló területek meghatározott részein felépíthették a házaikat, és művelhettek egy kisebb kertet, amelynek tulajdonjoga ugyanakkor nem volt az övék. Az 1948 és 1973 között végrehajtott földreform ezzel szemben arra tett kísérletet, hogy a nagybirtokok meg nem művelt részeit kiossza a szegényparasztságnak. A föld-

²⁴⁶ VIDAL, John: Oil drilling underway beneath Ecuador's Yasuní national park. *The Guardian*, 2016. 10. 26. Forrás: www.theguardian.com/environment/2016/oct/26/oil-drilling-underway-beneath-ecuadors-yasuni-national-park (Letöltés ideje: 2018. 04. 13.)

²⁴⁷ *The World Factbook* 2017. Washington D. C., CIA.

²⁴⁸ Az ecuadori indiánokról és társadalomról részletesebben lásd: LETENYEI László – VÖRÖS Miklós – GULYÁS Anna (1994): *Otavaló. XX. századi életformaváltás ecuadori indiánoknál*. Budapest, Néprajzi Múzeum; LETENYEI László (2008): *Tanulmányok az Andokról*. Budapest, TeTT könyvek.

²⁴⁹ Ecuador. In *Pueblos Indígenas y Derechos Constitucionales en América Latina: un panorama*. México, Instituto Nacional de Lenguas Indígenas. 284.

²⁵⁰ CHISAGUANO, Silverio (2006): *La población indígena del Ecuador*. Quito, INEC. 19.

birtokosok azonban – látván, hogy könnyen elveszthetik birtokaik egy részét – gyors modernizálásba kezdtek, mezőgazdasági gépeket vettek, és művelés alá vonták az addig parlagon heverő földeket, az indián és mesztic paraszti lakosság egy része pedig a városokba kényszerült költözni.²⁵¹

A városlakók aránya viszonylag lassú, de folyamatos emelkedést mutat (kb. 25% 1950; 40% 1970; 56% 1990;²⁵² 64,2% 2017). Az ország urbanizációs szintje ugyanakkor latin-amerikai viszonylatban alacsony; hasonló Paraguayéhoz (60,2%), elmarad a szomszédos országokétól (Kolumbia, 77% és Peru, 79,2%).²⁵³ A rosszul sikerült földreform ráadásul éppen egybeesett a demográfiai átmenettel, vagyis azzal az időszakkal, amikor az orvostudomány fejlődésének köszönhetően egyre kevesebb gyerek halt meg, és egyre többen érték meg a felnőttkort, így néhány évtized alatt Ecuador jóval népesebb, de jóval szegényebb is lett: az ország lakossága 1950-ben 3,2 millió fő volt. 1990-re ez a szám megháromszorozódott (9,7 millió),²⁵⁴ 2016-ban meghaladta a 16,3 millió főt.²⁵⁵

Ecuador 2008-ban elfogadott alkotmányának alapján az ország „interkulturális és plurinacionális” állam, az alaptörvény 57. cikkelye pedig az őslakos közösségek, népek és *nemzetek* kifejezést használja. Mindez egy hosszú folyamat eredménye: Ecuador volt az egyik olyan latin-amerikai ország, ahol történetileg a legerősebb és legegységesebb volt az indiánok jogaiért küzdő társadalmi mozgalom. Ahogy Anderle Ádám összefoglalójából kiderül, „1944-ben az Indiánok Ecuadori Szövetségét (FEI) még fehér indigenista értelmiségiek alkották. Az 1989-ben létrejött Ecuadori Partvidék Bennszülött Népeinek és Nemzetiségeinek Szövetsége (CONAINE) azonban már nevében is tükrözi e fordulatot. A korábban használt *indio* (=indián) szó helyett, mely egyre inkább pejoratív Európa-centrikus tartalmú fogalomná vált, e mozgalom – s ma már más országok hasonló mozgalmai is – önmagát az *indígena* (=bennszülött) szóval jellemzi. [...] A többi nagy ecuadori szervezet a CONAINE-hez hasonlóan más jegyeit is mutatja egy új identitásnak. Mint látjuk, az Ecuador Kecsua Nemzetiségű Népeinek Szövetsége (Ecuarunari, 1972) és az Amazonas Bennszülött Nemzetiségeinek Szövetsége (Confenaie, 1980) már nemzetiségként határozza meg önmagát.”²⁵⁶

Fontos identitásképző elem a vallás is. A 2010-es évek táján „Latin-Amerikában élt a világ katolikusainak közel 40%-a, több mint 425 millió fő.”²⁵⁷ Ugyanakkor a katolikusok száma csökkenő tendenciát mutat a kontinensen, különösen a 20. század második felétől. Ecuadorban a katolikus hívők aránya 1950-ben 98% volt, 2014-ben csak 79%.²⁵⁸ Megnőtt az adventista és pünkösdi felekezetek szerepe, különösen az ország elmaradottabb területein, mint Chimborazo provincia. A katolicizmus mintegy 20%-os visszaesése Ecuadorban

²⁵¹ GOODWIN, Geoff Bryant (2014): *The double movement in the Andes: land reform, land markets, and indigenous mobilisation in Highland Ecuador (1964–1994)*. PhD Thesis, UCL Institute of the Americas.

²⁵² Demográfia. FLACSO. Forrás: www.eurosur.org/FLACSO/mujeres/ecuador/demo.htm (Letöltés ideje: 2018. 04. 13.)

²⁵³ *The World Factbook* 2017.

²⁵⁴ VILLACÍS, BYTON – CARRILLO, Daniela (2011): *Estadística demográfica en el Ecuador: diagnóstico y propuestas*. Quito, INEC. 10.

²⁵⁵ *The World Factbook* 2017.

²⁵⁶ ANDERLE Ádám (2008): Indián irredenta? *Külügyi Szemle*, 7. évf. 3. sz. 152–153.

²⁵⁷ Pew Research Center (2014): *Religion in America*. Forrás: www.pewforum.org/2014/11/13/religion-in-latin-america/ (Letöltés ideje: 2018. 04. 13.)

²⁵⁸ 74%-kal számol a *The World Factbook* 2017.

markáns, de egyes latin-amerikai államokban ez a változás még nagyobb léptékű volt.²⁵⁹ A *Latinobarometro* intézményekkel kapcsolatos felmérése alapján az ecuadoriak még mindig leginkább az egyházakban²⁶⁰ bízna (74%) – utána pedig a fegyveres erők következnek 66%-kal.

Ez utóbbi adat különösen annak fényében meglepő, hogy Ecuadort története során többször irányította a hadsereg – a legutolsó alkalommal az 1970-es években –, s hogy 1941-ben az ország vereséget szenvedett Perutól, ami 200 000 km²-nyi terület elvesztésével járt. A lakosság bizalma mégis jelentős a fegyveres testületben, s nemcsak több mint a latin-amerikai átlag (46%), hanem a régióban a legmagasabb. A rendőrség megítélése Latin-Amerikán belül itt a második legjobb (a lakosság 53%-a bízik benne), a politikai pártoké pedig a harmadik. Utóbbi azonban mindössze 20%-os értékkel került a dobogóra, ami jól mutatja a latin-amerikaiak kiábrándultságát a politikai életből. A felmérés során a megkérdezettek 40%-a nyilatkozott úgy, hogy nem elég a jövedelme a megélhetéshez, 15%-a pedig azt mondta, hogy megfelelő mennyiségű élelmiszerhez sem tud jutni.²⁶¹ A politikai és gazdasági feszültségek pedig történetileg nagyban hozzájárultak a migrációs mozgások felerősödéséhez.

Ecuador társadalmi valóságát erőteljesen alakították az országon belüli, majd – az utóbbi évtizedekben – a nemzetközi migrációs folyamatok. 2013-ban a lakosság 7,4%-a élt külföldön, ez számositva több mint 1 millió fő.²⁶² Az utolsó két nagy kivándorlási hullám a 80-as évek elején, illetve a 90-es évek végén és a 2000-es évek elején zajlott, egybeesve a push-tényezőként ható gazdasági válságokkal. A legnépzszerűbb célországok az Amerikai Egyesült Államok és Spanyolország voltak, amelyek 2013-ra több mint 400 ezres ecuadori közösséggel rendelkeztek.²⁶³ A hazaküldött összegek elérték a 3089 millió amerikai dollárt (2008). Azóta csökkenő tendencia figyelhető meg (2434 millió USD, 2015), amelynek hátterében egyrészt a beszűkülő külhoni anyagi lehetőségek állnak (különösen Spanyolországban), másrészt pedig a növekvő hazaköltözés, amelyben a javuló gazdasági kilátások mellett az agilis ecuadori diaszpórapolitika is szerepet játszott.²⁶⁴

Nemzetközi viszonylatban is kiemelkedő az ecuadori kormányzat proaktív, szolgáltató magatartása a kivándorlók érdekeinek védelme, illetve a hazatérés ösztönzése terén. Rafael Correa megválasztása után nemzeti migrációügyi titkárságot hozott létre, amely 2013-ban tovább bővült: a külügyminisztérium új neve Külügyi és Humán Mobilitási Minisztérium (*Ministerio de Relaciones Exteriores y Movilidad Humana*) lett, és a miniszter két helyettese közül az egyik a külpolitikáért, a másik a diaszpóráért felel, beleértve a hazaköltözni kívánó migránsokat segítő programok felügyeletét is. A komplex hazatérési támogatási rendszerben egy külön fejlesztési bank nyújt egyszeri, vissza nem térítendő támogatást az emigrációból hazatérő kisbefektetők számára.²⁶⁵ A (később hazatérési támogatás névre átkeresztelt)

²⁵⁹ Pew Research Center 2014.

²⁶⁰ A kérdés nem csak a katolikus egyházra vonatkozott.

²⁶¹ *Informe 2017*, 21–23.

²⁶² *Migration and Remittances Factbook* 2016. Washington D. C., World Bank Group – KNOMAD. 113.

²⁶³ JOKISCH, Brad D. (2014): Ecuador: From Mass Emigration to Return Migration? *Migration Policy Institute*, 2014. 11. 24. Forrás: www.migrationpolicy.org/article/ecuador-mass-emigration-return-migration (Letöltés ideje: 2018. 04. 08.)

²⁶⁴ *Migration and Remittances Factbook* 2016, 113.

²⁶⁵ SOLTÉSZ, Béla (2015): Latin-amerikai migrációs körkép. In TARRÓSY István – GLIED Viktor – VÖRÖS Zoltán szerk.: *Migrációs tendenciák napjainkban*. Pécs, IDResearch. 177–192.

Cucayo Alap (*Fondo Cucayo*) 2008-tól lépett működésbe, és első két évében az ecuadori állam 3 millió dollárt utalt ki 230 projektre, amelyekhez a migránsok összesen 11,5 millió dollár önrésszel járultak hozzá. A projektek csaknem ötezer új munkahelyet teremtettek: jellemzően családi vagy szövetkezeti tulajdonban levő szolgáltató vagy árutermelő mezőgazdasági vállalkozások kaptak 25 vagy 50%-nyi támogatást. A külügyminisztérium célja az, hogy üzleti tervek készítésével, piaci hitelfelvételi lehetőségekről nyújtott tájékoztatással is segítse a hazaköltözőket.²⁶⁶

Ecuador ugyanakkor bevándorlóország is. Élnek területén kínaiak, jamaikaiak,²⁶⁷ kolumbiaiak, libanoniak és más közösségek.²⁶⁸ Ezek eredete általában a 19. századba nyúlik vissza. A legfiatalabb csoportot a szomszédos kolumbiaiak alkotják; tömeges bevándorlásuk a 20. század második felében zajlott, és az országukban uralkodó polgárháborús helyzethez köthető. A libanoni közösség nagyjából 100 000 főre tehető, s az összlakossághoz viszonyított arányánál jóval nagyobb gazdasági és politikai súlya van.²⁶⁹ Klasszikus példa az 1992-es elnökválasztás, amelynek második és harmadik helyezettje is a libanoni közösségből származott (Jaime José Nebot Saadi és Abdalá Bucaram Ortiz), a győztes Sixto Duránnak pedig alelnöke volt második generációs libanoni bevándorló (Alberto Dahik Garzosi).²⁷⁰

Belpolitikai folyamatok

„Ecuador nagyon nehéz kormányozni” – nyilatkozta José María Velasco Ibarra (1893–1979), aki ötször volt az ország elnöke, de csak egy elnöki ciklus során sikerült neki végig hatalmon maradni. Utolsó elnöki időszakát 1968-ban kezdte el, azonban katonai puccs bukatta meg a hetvenes évek elején. Nem ez volt az első eset, hogy a katonaság megragadta a hatalmat, ezt tette gazdasági mélyrepülések idején, 1925-ben és 1963-ban is.²⁷¹ Az 1972 és 1979 közötti időszak azonban az utolsó volt, hogy a hadsereg irányította az országot. 1979 óta civilek gyakorolják a hatalmat. A meginduló demokratizálódást azonban nem kísérte jelentős gazdasági növekedés és életszínvonal-javulás, következésképpen tömegek ábrándultak ki az új rendszerből. A nyolcvanas évek elején egész Latin-Amerikán gazdasági válság söpört végig, s természetesen Ecuador sem hagyta érintetlenül (–0,34 GDP, 1983). A legsúlyosabb krízis azonban a kilencvenes évek végén bontakozott ki az országban.

A válság előzményei Abdalá Bucaram katasztrofális elnökségében keresendők. A libanoni származású, *El Loco*, azaz Örült becenévvel illetett extravagáns populista politikus

²⁶⁶ MONCAYO, Isabel (2011): El plan “Bienvenid@S a Casa”: Estudio sobre la experiencia del Fondo “El Cucayo”. *Serie Avances de Investigación n° 51*. Quito–Madrid, FLACSO Sede Ecuador – Fundación Carolina.

²⁶⁷ Többségükben azon jamaikaiak leszármazottjai, akik a Quito–Guayaquil-vasútvonal megépítéséhez érkeztek munkásnak.

²⁶⁸ Például lásd JANCÓS Katalin (2008): Roma szervezetek Ecuadorban és Kolumbiában. In ANDERLE Ádám szerk.: *A láthatatlan nép: cigányok az Ibériai-félszigeten és Latin-Amerikában*. Szeged, SZTE. 83–97.

²⁶⁹ CHANG, Carlos Torres (2006): La libanesa, una colonia con historia desde 1875. *El Universo*, 2006. 07. 30. Forrás: www.eluniverso.com/2006/07/30/0001/14/A8D3581669B84C3188E1877EE5560D5E.html (Letöltés ideje: 2019. 10. 24.)

²⁷⁰ MORENO TAPIA, Camila Isabel (2014): *Hacia la mitad del mundo: la inmigración en Ecuador*. Pamplona, Universidad de Navarra, grado de humanidades, trabajo de fin de grado.

²⁷¹ A húszas évek közepén ért véget a kakaóboom, 1961-ben pedig Ecuadorban az egy főre jutó GDP mindössze 2215 dollár volt.

1996-ban került az ország élére a szavazatok 54,5%-val – rövid időre. Népszerűsége a növekvő nepotizmus és korrupció miatt hamar apadni kezdett. Fél évvel elnöki ciklusának megkezdése után a Kongresszus az ország irányítására alkalmatlannak nyilvánította. Nem sokkal később került az elnöki székbe Quito volt polgármestere, a libanoni–német származású Jamil Mahaud Witt (1998–2000), akinek az elnöksége, ha lehet, még Bucaraménál is népszerűtlenebbé vált az országon végigsöprő pénzügyi és gazdasági válság miatt. Politikai bukása óta az Amerikai Egyesült Államokban él, Ecuadorban sikkasztásért körözik. Végül a válságkezelés részeként 2000-ben a nemzeti valutát, a *sucre*t²⁷² kivonták a forgalomból, és de facto fizetőeszközként bevezették az amerikai dollárt. Ez mind a mai napig így maradt, vagyis jelenleg Ecuador nem rendelkezik tényleges nemzeti valutával – a tranzakciók mind készpénzben, mind pedig számlapénzként az amerikai dollárt használják.

A 21. században kibontakozó kedvezőbb világ gazdasági helyzet Ecuadornak is lehetőséget biztosított a talpra állásra. Ebben az időszakban volt rövid ideig az ország pénzügyminisztere, s szerzett népszerűséget Rafael Correa, aki később tíz éven át vezette az országot. Míg a 20. században egy átlagos ecuadori kormány kevesebb, mint két évet volt hatalmon,²⁷³ Correa 2007-ben került az elnöki székbe, s onnan 10 évvel később távozott. A több nyelven beszélő, karizmatikus guayaquili közgazdász,²⁷⁴ populista, nacionalista, egyúttal a latin-amerikai baloldalhoz kötődő elnökségei stabilitást és gazdasági fellendülést hoztak, azonban a demokratikus tér beszűkülését is. Kampányígéretéhez híven új alkotmányt vezetett be (2008) – ez volt az ország történetében a huszadik –, majd az alapcharta alapján újra elnökválasztást rendeztek (2009), amelyet Correa az első körben, a szavazatok 52%-val megnyert.²⁷⁵ A 2008-as alkotmány kiterjesztette az elnöki hatalmat, és kimondta, hogy valaki lehet kétszer egymás után elnök. Ennek megfelelően – nem számítva az alkotmány életbelépése előtti 2006 óta folytatott elnöki tevékenységét – Correa 2013-ban is indult. Ekkor aratta legnagyobb arányú győzelmét (57%).

Correa népszerűsége egybeesett a gazdasági sikerekkel: Ecuador 2011-ben kiugró, 7,87%-os GDP-növekedést produkált. Azóta viszont a növekedés üteme lelassult, sőt 2016-ra negatívba fordult (–1,6%). Ráadásul begyűrűzött az országba az Odebrecht korrupciós botrány, amely a legmagasabb politikai körökig ért (lásd a kapcsolatok fejezetet). Következésképp Correa támogatottsága lecsökkent; míg 2013-ban a lakosság 73%-a állt mögötte,

²⁷² 1884–2000 között Ecuador fizetőeszköze, amelyet a függetlenségi harcok hősről, a – mai Ecuador területén vívott – pichinchai csata győzteséről, José Antonio Sucre-ről neveztek el. A marsall földi maradványai a quitói katedrálisban nyugszanak. Az ő nevét viseli a nemzeti színház és a quitói nemzetközi reptér is.

²⁷³ HANRATTY 1991, 3.

²⁷⁴ Belgiumban és az Amerikai Egyesült Államokban tanult ösztöndíjjal. PhD-fokozatot szerzett közgazdaságtanból.

²⁷⁵ Correa minden népszerűsége mellett is megosztotta az ecuadori társadalmat. Elnökségének legkritikusabb pillanata 2010-ben következett be, amikor a fizetések miatt a rendőrség egy része sztrájkot kezdett. A politikus személyes jelenlétével kívánta csillapítani az elégedetlenséget. A tüntetők azonban könnygázt fújtak rá, majd egy közeli kórházban tartották túsul. A katonaság elitalakulatai mentették ki 12 óra elteltével. Correa az incidenst puccskísérletként értékelte.

ez az arány 2016-ra 40%-ra apadt.²⁷⁶ Mindezek hozzájárulhattak ahhoz, hogy a politikus úgy döntött, nem indul 2017-ben, hanem alelnökét támogatja.

A választásokon győztes korábbi alelnök, Lenín Moreno 2017. májusi beiktatása óta vezeti Ecuadorot. A korábban a turizmus területén aktív politikus 1998-ban egy utcai rablótámadás során lőtt sebet kapott, amelynek következtében mozgáskorlátozottá vált és kerekesszékre kényszerült. Ennek ellenére nem hagyta abba az aktív politizálást, 2013-tól az ENSZ fogyatékkal élők ügyeivel foglalkozó különmegbízottjaként tevékenykedett. Elnökké választásával ő lett a világ jelenleg egyetlen mozgáskorlátozott államfője. Bár korábban úgy tűnt, hogy Rafael Correa politikai irányvonalát viszi tovább, a jelek szerint függetlenítette magát egykori mentorától: 2017 novemberében Ecuadorban népszavazást tartottak, s ennek eredményeképpen megszavazták, hogy egy ember legfeljebb két ciklust tölthet ki az ország elnökeként. Ezzel Rafael Correa hatalomba való visszatérése előtt bezárt az út.²⁷⁷

Külpolitikai folyamatok

Annak ellenére, hogy Ecuador a legkisebb andoki állam, nem elhanyagolható tényező az Amerikai Egyesült Államok dél-amerikai relációiban, részint kőolajkészletei miatt. Csendes-óceáni partvidéke révén Ecuador Ázsia felé is igyekszik kapcsolatokat létesíteni, továbbá aktív szerepet vállal a latin-amerikai integrációs törekvésekben is. Stratégiai pozíciója azonban problémákat is jelent az ország számára: mivel a szubkontinens legnagyobb kokatermesztő és kokain-előállító államai, Peru és Kolumbia között fekszik, Ecuador a nemzetközi drogereskedelem fontos tranzitországává vált, ami komoly biztonságpolitikai probléma.

Az Egyesült Államok és Ecuador kapcsolata történetileg igen szoros, ám a hidegháború és különösen az 1970-es évek során több kisebb-nagyobb hullámvölgy jellemezte. Az 1973-as olajbojkottra válaszul az Amerikai Egyesült Államok megvonta az OPEC-tag-államoktól a vámkedvezményeket. Ez Ecuadorot is sújtotta, pedig a bojkottban nem is vett részt. Az évtized második felében az amerikai vezetés nem engedte Izraelnek, hogy Kfir vadászbombázó repülőgépeket adjon el a dél-amerikai országnak az azokban található General Electric motorok miatt. Szintén rontották a viszonyt a tengeri halászzattal kapcsolatos nézeteltérések, azaz hogy mi számít nemzetközi víznek, s mi ecuadori felségterület, hol halászhatnak az amerikai hajók.²⁷⁸ Mindezek a kétoldalú kapcsolatokat mégsem befolyásolták jelentősen, hiszen az Egyesült Államoknak nem volt érdeke az, hogy Ecuadorot a szocialista világ vagy egyenesen a vele 1969 óta diplomáciai kapcsolatokat fenntartó Szovjetunió karjaiba lökje.

²⁷⁶ A gazdasági nehézségekkel párhuzamosan 2009 után Latin-Amerika-szerte csökkent a politikai vezetők népszerűsége. Míg 2009-ben 6 országban 60% feletti tetszési arányt mértek, s a legalacsonyabb régióbeli érték 34% volt, addig 2017-re 36% lett a regionális átlag. Forrás: *Informe 2017*. Buenos Aires, Corporación Latinobarómetro. 18–19.

²⁷⁷ CELI MOSCOSO, Manuela (2017): Lenín Moreno: ¿un punto de inflexión para Alianza País? *Nueva Sociedad*, No. 269. 4–16.

²⁷⁸ HANRATTY 1991, 198.

Az USA–Ecuador-viszony a hidegháború után, a posztbipoláris világban vált fagyossá a latin-amerikai baloldal megerősödésével. Rafael Correa már elnökválasztási kampányában beharangozta, hogy nem fogja meghosszabbítani az 1999-ben 10 évre kötött szerződést, amelynek alapján az Amerikai Egyesült Államok bázist tart fenn a tengerparti Mantában.²⁷⁹ Elnökként a témával kapcsolatban provokatívan a következőket nyilatkozta: hisz a reciprocitás elvében, tehát semmi kifogása az ellen, ha az amerikaiak maradnak Mantában, feltéve, hogy Ecuadornak is lehetősége nyílik katonai bázist létesíteni Floridában. Végül a 2008-as új ecuadori alkotmány kimondta, hogy az ország területén külföldi katonai bázis nem létesíthető; az utolsó amerikai katonák pedig 2009-ben elhagyták az országot. A viszony azonban nem javult. 2011-ben Ecuador kiutasította az amerikai nagykövetet, mire az Egyesült Államok is ezt tette a dél-amerikai ország első számú diplomáciai képviselőjével.²⁸⁰ Ugyan a két ország rövid időn belül normalizálta kapcsolatait, további feszültséget szült az, hogy Ecuador menedéket biztosított Julian Assange-nak 2012-ben. A WikiLeaks ausztrál alapítója azóta is Ecuador londoni követségén tartózkodik.

Az Egyesült Államoktól való gazdasági-politikai függést ellensúlyozandó, Rafael Correa kormánya igyekezett szélesíteni az ország mozgásterét. A legfontosabb új partner Kína volt: bár a két ország már 1980 óta tart fenn diplomáciai nexust, a bilaterális gazdasági és egyéb kapcsolatok csak a 21. században váltak intenzívvé. Mára Kína Ecuador legfontosabb kereskedelmi partnerei és hitelezői közé tartozik. Cégei különösen aktívak a vízenergia terén: a nyolc – épülőben lévő vagy már elkészült – ecuadori vízerőmű közül hetet kínai vállalkozók építettek.²⁸¹ Rafael Correa 2015-ben járt hivatalos látogatáson Kínában, Hszi Csin-ping kínai elnök ezt 2016-ban viszonzta.²⁸² A kapcsolat árnyoldalát mutatja, hogy 2018 februárjában Correeának az ügyészség előtt kellett vallomást tennie az elnöksége alatt lebonyolított kőolajeladásokkal és az ezekhez kötődő kínai és thaiföldi hitelekkel kapcsolatban, korrupció vádja miatt.²⁸³

Nem sokkal korábban gyűrűzött be az Odebrecht-botrány az országba. A brazil vállalat a BBC által közzétett adatok alapján közel 800 millió dollárnak megfelelő összeget költött arra, hogy a világ különböző országaiban koncessziókat nyerjen el. Ecuadorban az áhított infrastrukturális megrendelések bevallottan 33,5 millió dollár kenőpénzébe kerültek a cégnek. A korrupciós ügy a politikai szféra legmagasabb berkeit is érintette, Ecuador alelnökét, Jorge Glast a bíróság első fokon hat év szabadságvesztésre ítélte.²⁸⁴

²⁷⁹ SOLANO, Gonzalo: U.S. Closes Military Post in Ecuador. *The Washington Post*, 2009. 09. 19. Forrás: www.washingtonpost.com/wp-dyn/content/article/2009/09/18/AR2009091803407.html (Letöltés ideje: 2018. 04. 09.)

²⁸⁰ BEITTEL, June S. (2013): *Ecuador: Political and Economic Conditions and U.S. Relations*. USA, Congressional Research Service.

²⁸¹ Spotlight: Xi's visit expected to lift China-Ecuador pragmatic cooperation to higher level. *Xinhua*, 2016. 11. 17. Forrás: www.xinhuanet.com/english/2016-11/17/c_135837771.htm (Letöltés ideje: 2018. 04. 13.)

²⁸² China, Ecuador relations to improve when Xi visits. *Xinhua*, 2016. 11. 10. Forrás: www.xinhuanet.com/english/2016-11/10/c_135820152.htm (Letöltés ideje: 2018. 04. 13.)

²⁸³ Correa, citado a declarar en pesquisa por venta de crudo a China. *HispanTV*, 2018. 02. 01. Forrás: www.hispantv.com/noticias/ecuador/367278/correa-corrupcion-venta-petroleo-china (Letöltés ideje: 2018. 04. 13.)

²⁸⁴ Ecuador VP Jorge Glas sentenced for corruption in Odebrecht case. *BBC Mundo*, 2017. 12. 13. Forrás: www.bbc.com/news/world-latin-america-42346881 (Letöltés ideje: 2018. 04. 13.)

„Ecuador Dél-Amerika kapuja kíván lenni Ázsia számára” – nyilatkozta Ricardo Patiño²⁸⁵ ecuadori külügyminiszter. Ennek a célkitűzésnek a része a Manta–Manaus-közlekedési tengely tervezett kiépítése, amely a csendes-óceáni partvidéket kötné össze az amazóniai nagyvárossal, s rajta keresztül az Atlanti-parttal. Ezzel alternatívát kínálnának a Panama-csatorna elkerülésére. Mivel Ecuador nem szomszédos Brazíliával,²⁸⁶ az útnak egy harmadik országon is át kell vezetnie. Peru kézenfekvő választás lenne, azonban gazdaságilag ellenérdekelt, hiszen jelenleg ő tölti be az Ecuador által keresett kapuszerepet.

További latin-amerikai szerepvállalása tekintetében Ecuadort az integrációkra való nyitottság jellemzi. Az ország alapító tagja az Andok Közösségnek, a Dél-amerikai Nemzetek Uniójának (UNASUR), a Latin-amerikai és Karibi Államok Közösségének (CELAC). Az UNASUR székhelye, illetve az Andok Közösség bírósága Quitóban található.²⁸⁷ Mindezek mellett az ecuadori vezetés a 2000-es évek elején elsősorban ideológiai megfontolások alapján közeledett Kubához és Venezuelához. Az ország csatlakozott a karibi sziget és a dél-amerikai ökolajóriás kezdeményezésére létrehozott imperialistaellenes és anti-neoliberális ALBA (Bolívari Szövetség a Mi Amerikánk Népei Számára) szervezethez. Correa számos fórumon kiállt a kubai vezetés mellett, és követelte a szigetország körüli gazdasági blokád megszüntetését. Továbbá 2012-ben nem vett részt a Kolumbiában 31 kormányfő részvételével rendezett Amerika-csúcson (*VI. Cumbre de las Américas*), mivel azon a kubaiak nem lehettek jelen. Utolsó elnöki látogatása 2017-ben Kubába vezetett, ahol megkapta a José Martí-kitüntetést.²⁸⁸

A jövőben Ecuador külpolitikáját az UNASUR és az ALBA körüli bizonytalanságok ismét pragmatikusabb irányba terelhetik: erősödnek az európai kapcsolatok (Ecuador 2017-ben csatlakozott az Európai Unió, Peru és Kolumbia közötti átfogó kereskedelmi egyezményhez), továbbá az ország megfigyelőként részt vesz a Csendes-óceáni Szövetség munkájában, amely Mexikó, Kolumbia, Peru és Chile szabadkereskedelem-párti vezetőinek közös projektje. Hosszú távon ezek a regionális igazodási irányvonalak több gazdasági előnnyel járhatnak Ecuador számára, mint a korábban favorizált venezuelai orientáció.

Felhasznált irodalom

- ACOSTA ÁLVAREZ, Homero (2017): Correa transformó la relación entre Ecuador y Cuba en ejemplo de fraternidad. *Cubadebate*, 2017. 05. 05. Forrás: www.cubadebate.cu/opinion/2017/05/05/correa-transformo-la-relacion-entre-ecuador-y-cuba-en-ejemplo-de-fraternidad/#.WtBMgS5ubEt (Letöltés ideje: 2018. 04. 13.)
- ANDERLE Ádám (2008): Indián irredenta? *Külügyi Szemle*, 7. évf. 3. sz. 152–153.

²⁸⁵ Ecuador and Brazil intensify trade relations and cooperation, Ministerio de Relaciones Exteriores y Movilidad Humana. Forrás: www.cancilleria.gob.ec/ecuador-and-brazil-intensify-trade-relations-and-cooperation/ (Letöltés ideje: 2018. 04. 13.)

²⁸⁶ Még egy ilyen dél-amerikai állam van: Chile.

²⁸⁷ SOLTÉSZ Béla (2011): Latin-Amerika: Integrációk túlkínálata. *Fordulat*, 16. évf. 4. sz. 124–143.

²⁸⁸ ACOSTA ÁLVAREZ, Homero (2017): Correa transformó la relación entre Ecuador y Cuba en ejemplo de fraternidad. *Cubadebate*, 2017. 05. 05. Forrás: www.cubadebate.cu/opinion/2017/05/05/correa-transformo-la-relacion-entre-ecuador-y-cuba-en-ejemplo-de-fraternidad/#.WtBMgS5ubEt (Letöltés ideje: 2018. 04. 13.)

- AUTY, Richard M. (1993): *Sustaining Development in Mineral Economies: The Resource Curse Thesis*. London, Routledge.
- BAKTAY Ervin – JUHÁSZ Vilmos – TEMESY Győző (1938): *A Föld felfedezői és meghódítói IV. Észak-, Közép- és Dél-Amerika*. Budapest, Révai Irodalmi Intézet.
- BEITTEL, June S. (2013): *Ecuador: Political and Economic Conditions and U.S. Relations*. USA, Congressional Research Service.
- BRAVO, Luis (1890): *América y España en la exposición universal de París de 1889*. Paris, Imprimerie Administrative Paul Dupont.
- BTI (2016): *Ecuador Country Report*. Gütersloh, Bertelsmann Stiftung.
- CARROLL, Rory: \$350m to leave oil in the ground. *The Guardian*, 2007. 08. 31. Forrás: www.theguardian.com/environment/2007/aug/31/1 (Letöltés ideje: 2018. 04. 13.)
- CAZORLA, Orlan – GARTOR, Miriam (2015): Los daños por los que la petrolera estadounidense Chevron no ha indemnizado a sus víctimas en Ecuador. *El Diario*, 2015. 06. 06. Forrás: www.eldiario.es/desalambre/petrolera-estadounidense-Chevron-imprega_Ecuador_0_395461212.html (Letöltés ideje: 2018. 04. 13.)
- CELI MOSCOSO, Manuela (2017): Lenin Moreno: ¿un punto de inflexión para Alianza País? *Nueva Sociedad*, No. 269. 4–16.
- CEPAL (1954): *El desarrollo económico del Ecuador*. México, ONU.
- CHANG, Carlos Torres (2006): La libanesa, una colonia con historia desde 1875. *El Universo*, 2006. 07. 30. Forrás: www.eluniverso.com/2006/07/30/0001/14/A8D3581669B84C3188E1877EE5560D5E.html (Letöltés ideje: 2019. 10. 24.)
- China, Ecuador relations to improve when Xi visits. *Xinhua*, 2016. 11. 10. DOI: <https://doi.org/10.1055-/s-0035-1570231>
- CHISAGUANO, Silverio (2006): *La población indígena del Ecuador*. Quito, INEC.
- Correa, citado a declarar en pesquisa por venta de crudo a China. *HispanTV*, 2018. 02. 01. Forrás: www.hispantv.com/noticias/ecuador/367278/correa-corrupcion-venta-petroleo-china (Letöltés ideje: 2018. 04. 13.)
- Demografia. *FLACSO*. Forrás: www.eurosur.org/FLACSO/mujeres/ecuador/demo.htm (Letöltés ideje: 2018. 04. 13.)
- Ecuador. In *Pueblos Indígenas y Derechos Constitucionales en América Latina: un panorama*. México, Instituto Nacional de Lenguas Indígenas.
- Ecuador and Brazil intensify trade relations and cooperation, Ministerio de Relaciones Exteriores y Movilidad Humana. Forrás: www.cancilleria.gob.ec/ecuador-and-brazil-intensify-trade-relations-and-cooperation/ (Letöltés ideje: 2018. 04. 13.)
- Ecuador producirá 700.000 barriles diarios de petróleo en 2021, promete ministro de Hidrocarburos. *Andes*, 2017. 11.09. Forrás: www.andes.info.ec/es/noticias/economia/1/ecuador-producira-700-000-barriles-diarios-de-petroleo-en-2021-promete-ministro-de-hidrocarburos (Letöltés ideje: 2018. 04. 13.)
- Ecuador VP Jorge Glas sentenced for corruption in Odebrecht case. *BBC Mundo*, 2017. 12. 13. Forrás: www.bbc.com/news/world-latin-america-42346881 (Letöltés ideje: 2018. 04. 13.)
- ESPINOSA, Carlos – LOMNÉ, Georges comp. (2013): Ecuador y Francia: diálogos científicos y políticos (1735–2013) In *L'Équateur et la France: un dialogue scientifique et politique (1735–2013)*. Quito, FLACSO, Sede Ecuador – Embajada de Francia en Ecuador, Instituto Francés de Estudios Andinos.

- GOODWIN, Geoff Bryant (2014): *The double movement in the Andes: land reform, land markets, and indigenous mobilisation in Highland Ecuador (1964–1994)*. PhD Thesis, UCL Institute of the Americas.
- GREENBERG, Peter (2016): *Ecuador. The Royal Tour*. Check Six Productions.
- GYLFASON, Thorvaldur (2001): Natural Resources and Economic Growth: What is the connection? *CESifo Working Paper*, No. 530. DOI: https://doi.org/10.1007/978-3-642-57464-1_5
- HANRATTY, Dennis M. ed. (1991): *Ecuador – a Country Study*. Washington D. C., Library of Congress.
- HARRIS, Mark (2017): Revisiting first contacts on the Amazon, 1500–1562. *Revista Tempo*, Vol. 23, No. 3. 509–527. DOI: <https://doi.org/10.1590/tem-1980-542x2017v230306>
- HIDROVO QUIÑÓNEZ, Tatiana (2006): Manta: una ciudad-puerto en el siglo XIX. Economía regional y mercado mundial. *Procesos*, Vol. 24, 83–106. DOI: <https://doi.org/10.29078/rp.v1i24.207>
- Informe 2017*. Buenos Aires, Corporación Latinobarometro.
- JANCÓS Katalin (2008): Roma szervezetek Ecuadorban és Kolumbiában. In ANDERLE Ádám szerk.: *A láthatatlan nép: cigányok az Ibériai-félszigeten és Latin-Amerikában*. Szeged, SZTE. 83–97.
- JOKISCH, Brad D. (2014): Ecuador: From Mass Emigration to Return Migration? *Migration Policy Institute*, 2014. 11. 24. Forrás: www.migrationpolicy.org/article/ecuador-mass-emigration-return-migration (Letöltés ideje: 2018. 04. 08.)
- LETENYEI László (2008): *Tanulmányok az Andokról*. Budapest, TeTT könyvek.
- LETENYEI László – VÖRÖS Miklós – GULYÁS Anna (1994): *Otavaló. XX. századi életformaváltás ecuadori indiánoknál*. Budapest, Néprajzi Múzeum.
- Migration and Remittances Factbook 2016*. Washington D. C., World Bank Group – KNOMAD.
- MONCAYO, Isabel (2011): El plan “Bienvenid@S a Casa”: Estudio sobre la experiencia del Fondo “El Cucayo”. *Serie Avances de Investigación n° 51*. Quito–Madrid, FLACSO Sede Ecuador – Fundación Carolina.
- MORENO TAPIA, Camila Isabel (2014): *Hacia la mitad del mundo: la inmigración en Ecuador*. Pamplona, Universidad de Navarra, grado de humanidades, trabajo de fin de grado.
- OECD (2016): *Ecuador*. Forrás: <https://atlas.media.mit.edu/en/profile/country/ecu/> (Letöltés ideje: 2018. 04. 13.)
- OPEC: *Ecuador facts and figures*. Forrás: www.opec.org/opec_web/en/about_us/148.htm (Letöltés ideje: 2018. 04. 13.)
- Pew Research Center (2014): *Religion in America*. Forrás: www.pewforum.org/2014/11/13/religion-in-latin-america/ (Letöltés ideje: 2018. 04. 13.)
- Ports of Ecuador*. Forrás: <https://seaport.homestead.com/files/ecuador.html> (Letöltés ideje: 2018. 04. 13.)
- ROCHA, Hernando (1988): Castro, Shultz and Ortega in Ecuador for inauguration. *UPI*, 1988. 08. 09. Forrás: www.upi.com/Archives/1988/08/09/Castro-Shultz-and-Ortega-in-Ecuador-for-inauguration/1667587102400/ (Letöltés ideje: 2018. 04. 13.)
- Secretaría Nacional de Planificación y Desarrollo* (é. n.): Niveles administrativos de planificación. Forrás: www.planificacion.gob.ec/3-niveles-administrativos-de-planificacion/ (Letöltés ideje: 2018. 04. 29.)
- SKIDMORE, Thomas – SMITH, Peter – GREEN, James (2010): *Modern Latin America*. New York – Oxford, OUP.
- SOLANO, Gonzalo: U.S. Closes Military Post in Ecuador. *The Washington Post*, 2009. 09. 19. Forrás: www.washingtonpost.com/wp-dyn/content/article/2009/09/18/AR2009091803407.html (Letöltés ideje: 2018. 04. 09.)

- SOLTÉSZ Béla (2011): Latin-Amerika: Integrációk túlkínálata. *Fordulat*, 16. évf. 4. sz. 124–143.
- SOLTÉSZ, Béla (2015): Latin-amerikai migrációs körkép. In TARRÓSY István – GLIED Viktor – VÖRÖS Zoltán szerk.: *Migrációs tendenciák napjainkban*. Pécs, IDResearch. 177–192.
- Spotlight: Xi's visit expected to lift China-Ecuador pragmatic cooperation to higher level. *Xinhua*, 2016. 11. 17. Forrás: www.xinhuanet.com/english/2016-11/17/c_135837771.htm (Letöltés ideje: 2018. 04. 13.)
- SZENTE-VARGA Mónika (2015): Pillanatkép: Ecuador 1920-ban. *Acta Scientiarum Socialium*, 45. sz. 51–59.
- The World Factbook* 2017. Washington D. C., CIA.
- Tras las cifras de Quito, Instituto Nacional de Estadística y Censos. *INEC*, 2017. 12. 05. Forrás: www.ecuadorencifras.gob.ec/tras-las-cifras-de-quito/ (Letöltés ideje: 2018. 04. 13.)
- VAUGHAM, Adam (2017): Ecuador risks Opec split by increasing oil output. *The Guardian*, 2017. 07. 18. Forrás: www.theguardian.com/business/2017/jul/18/ecuador-opec-oil-output-production-cuts-price (Letöltés ideje: 2018. 04. 13.)
- VIDAL, John: Project to leave oil in ground under Yasuní park reaches \$300m. *The Guardian*, 2012. 11. 23. Forrás: www.theguardian.com/environment/2012/nov/23/yasuni-oil-ground-project (Letöltés ideje: 2018. 04. 13.)
- VIDAL, John: Oil drilling underway beneath Ecuador's Yasuní national park. *The Guardian*, 2016. 10. 26. Forrás: www.theguardian.com/environment/2016/oct/26/oil-drilling-underway-beneath-ecuadors-yasuni-national-park (Letöltés ideje: 2018. 04. 13.)
- VILLACÍS, Byron – CARRILLO, Daniela (2011): *Estadística demográfica en el Ecuador: diagnóstico y propuestas*. Quito, INEC.

Kolumbia

Bács Zoltán György – Hegedűs Barbara

A Kolumbiai Köztársaság Dél-Amerika „kapuja”. Mivel a déli kontinens északnyugati részén fekszik, hozzáférése van a Csendes-óceánhoz, az Atlanti-óceánhoz, és idekapcsolódik a közép-amerikai földhíd. A Magyarországnál tizenkétszer nagyobb területű Kolumbia a negyedik legnagyobb dél-amerikai ország 1,14 millió km²-rel. Négy különálló térségre lehet bontani. Északon a karibi partvidék nagyrészt alacsonyan fekvő síksága fekszik. Nyugaton az Andok hegyláncai találhatók, amelyek sűrűn lakott területeket fognak közre, például Medellín és a főváros Bogotá is itt található, azonban a hatalmas hegyláncok megnehezítik az egységes állami működést. Az Andoktól keletre a szavannával fedett Llanos fekszik, amely az Orinoco-medence része. Délen az Amazonas folyó trópusi esőerdői fekszenek, amelyek szintén hátráltatják az állami fennhatóság kiterjesztését. A gyéren lakott dzsungel kiváló lehetőséget biztosít az illegális tevékenységekhez, mint például a kábítószer-termeléshez.²⁸⁹

Kolumbia helye Latin-Amerikában

Kolumbia Latin-Amerika harmadik leggazdagabb országa. Kivételnek nagyjából egynegyedét a kőolaj teszi ki (28%), ezt követi a szén (16%) és az arany (5,9%, 2016).²⁹⁰ A világ legnagyobb smaragdlelőhelye. Legismertebb exportcikke az európai és észak-amerikai piacokra szállított kávé. Ezenkívül jelentős mennyiséget termel maniókából, rizsből, gyapotból, cukornádból és kakaóból. Nagy szarvasmarha-állományának köszönhetően sok és jó minőségű marhabőrt exportál. Az ország sertésfajta-tenyésztése szintén kiemelkedő. Élelmiszerből és fogyasztási cikkekből Kolumbia képes önmagát ellátni. Iparában túlsúlyban van a háziipar, a feldolgozóipar, ezen belül a gép- és járműgyártás.

Kolumbia társadalma

A kolumbiai társadalom etnikai diverzitásának több forrása is van. A térség őslakossága keveredett a spanyol gyarmatosítókkal, az afrikai rabszolgákkal, így Kolumbiában kezdve a meszticektől a kreolokon, a mulattokon és a zambókon át a legkülönbözőbb csoportok megtalálhatók. Érdekes megfigyelni, hogy a csoportok nagysága régióként változik.

²⁸⁹ PROBÁLD Ferenc (2005): *Amerika regionális földrajza*. Budapest, Trefort. 233–245.

²⁹⁰ OEC (2016): *Colombia*. Forrás: <https://atlas.media.mit.edu/es/profile/country/col/> (Letöltés ideje: 2018. 04. 28.)

Az országban 87 őslakos etnikai csoportot tartanak számon. Az általuk beszélt nyelvek jogi helyzetét az alkotmány rögzíti. Ennek megfelelően a nyelvhordozók által lakott területeken az adott közösség nyelve hivatalosnak számít. Összesen 64 őslakos nyelvet beszélnek; ezek 13 különböző nyelvcsaládba tartoznak.²⁹¹ A 21. század elején a lakosság 3,43%-a vallotta magát amerikai indiánnak, 10,6%-a afrokolombiainak. Érdekes, hogy 0,01% a romák aránya (kb. 5000 fő).²⁹² Rajtuk kívül több kisebbségi csoport is él Kolumbiában: arabok, zsidók, kínaiak, angolok, olaszok, németek, magyarok stb.

A népszámlálási adatok szerint 3,4 millió kolumbiai élt külföldön 2005-ben. A külügyminisztérium 2012-es becslése jelentős, 1,3 millió fős növekedést mutat, és 4,7 millióra teszi az ország határain kívül élő kolumbiaiakat. A két legnagyobb befogadó ország az Amerikai Egyesült Államok (34,6%) és Spanyolország (23,1%), de más országokban is – mint például Venezuela, Mexikó, Olaszország, Chile és Kanada – jelentős számban telepedtek le kolumbiaiak.²⁹³ A kivándorlók az akkori társadalmi és gazdasági helyzet és a biztonság hiánya miatt döntöttek az ország elhagyása mellett.

Kolumbiában, mint Latin-Amerikában általában, a római katolikus egyház hívei vannak többségben. A lakosság 79%-a vallja magát katolikusnak.²⁹⁴ Az 1991-ben elfogadott alkotmányt megelőzően a katolikus vallás hivatalos államvallás volt. Az országot Jézus Szent Szíve oltalmába ajánlották. Ebből származik „a Szent Szív országa” kifejezés, amellyel az újságírók gyakran utalnak Kolumbiára. Érdekesség, hogy a bogotái érsekség patrónusa Árpád-házi Szent Erzsébet. Koponyaereklyéje a kolumbiai fővárosban található. A 16. században II. Fülöp spanyol uralkodó negyedik felesége, Habsburg Anna küldte a városnak.²⁹⁵

Kolumbia egyik nagyvárosa, Medellín 1968-ban egyháztörténelmi esemény színhelye volt. Itt tartotta második tanácskozását a Latin-amerikai Püspöki Konferencia, a CELAM. Jelentősége abban állt, hogy a második vatikáni zsinat újító szellemiségét, amelyben megszületésétől kezdve nagy jelentősége volt a latin-amerikai egyházban kialakuló, a nem hívőkkel való együttműködést gyakorlattá tenni kívánó gondolatoknak, a napi vallásgyakorlás, a társadalmi összefogás és a pasztoráció szükségszerű és kötelező részévé tette. Mindezek ellenére a hetvenes évektől felgyorsult a katolikus egyház térvesztése Latin-Amerikában. 1970-ben a lakosság 92%-a katolikus és 4%-a protestáns, míg 2014-re a katolikusok aránya 69%, a protestánsoké 19%, a felekezetekhez nem tartozók hányada 8%. A kolumbiai változások beleillenek az általános tendenciákba, bár a katolikusok csökkenése mérsékeltebb: –16% 1970 és 2014 között.²⁹⁶

²⁹¹ Departamento Administrativo Nacional De Estadística (2007): *Colombia, una nación multicultural*. Bogotá, DANE.

²⁹² Róluk részletesebben lásd JANCÓS Katalin (2018): Roma szervezetek Ecuadorban és Kolumbiában. In ANDERLE Ádám szerk.: *A láthatatlan nép: cigányok az Ibériai-félszigeten és Latin-Amerikában*. Szeged, SZTE. 83–97.

²⁹³ OIM (2013): *Perfil migratorio de Colombia 2012*. Bogotá, Organización Internacional para las Migraciones. 42.

²⁹⁴ Pew Research Center (2014): *Religion in America*. Forrás: www.pewforum.org/2014/11/13/religion-in-latin-america/ (Letöltés ideje: 2018. 04. 18.)

²⁹⁵ FIGUEIRAS FERNÁNDEZ-OJANGUREN, Alfredo (2017): *Ciudades españolas en América*. Madrid, Lacre.

²⁹⁶ Pew Research Center 2014.

Politikai viszonyok

Az országot Kolumbuszról nevezték el, bár ő soha nem járt itt. Az első hódítók 1499-ben érkeztek meg. A gyarmati időszakban a terület a Perui, majd az Új-granadai Alkirálysághoz tartozott. 1819-ben Nagy-Kolumbia keretében függetlenedett. Ez az államszerkezet nem tartott sokáig, a belső harcok, politikai ellentétek 1830-ra szétfeszítették az együttműködést, Venezuela és Ecuador kiválásával Kolumbia önálló állammá lett.²⁹⁷ 1903-ban Panama elszakadásával kialakult az ország mai területe.

A 20. század első felének viszonyai

A belpolitikai instabilitás végigkísérte az ország történelmét, és aktuális viszonyaira is kihat. Az ország politikai életét meghatározták a konzervatív (centrista, katolikus egyházpárti, protekcionista), valamint a liberális (föderalista, szabadpiacpárti elveket valló) erők közötti hol békésebb, hol véresebb csatározások. A *La Violencia* (az erőszak) időszaka az ország modern kori történelmének lényeges epizódja. A konfliktus kirobbanásának előzménye, hogy 1934–1942 között nőtt a feszültség a két tábor között, aminek eredményeképpen a konzervatívok nem vettek részt a választásokon a liberális erők visszaélései miatt.²⁹⁸ Azonban a belső viták hatására 1946-ban a liberális párton belül szakadás történt, ami viszont a konzervatívok erősödését eredményezte. A szakadás egyik kulcsfigurája Jorge Eliécer Gaitán liberális politikus volt, aki az oligarchák elleni sokszor radikális politikája miatt hamar népszerűvé vált a tömegek előtt, azonban a saját pártján belül már nem volt ekkora támogatottsága. 1948. április 9-én meggyilkolták, aminek hatására tömegtüntetések és harcok kezdődtek a fővárosban, kitört az úgynevezett *Bogotazo*. Az erőszak vidékre is kiterjedt például fegyveres paraszti földfoglaló mozgalmak formájában, és végül a liberális és konzervatív erők közötti konfliktus 1964-ig elhúzódott.²⁹⁹ Az áldozatok száma 200 000–400 000 közé tehető.³⁰⁰ A két fél a konfliktus megoldása érdekében az 1950-es évektől kezdett tárgyalásokat, létrehozták a Nemzeti Frontot, amely a kiegyezés feltételeit dolgozta ki. A megállapodás alapján a két párt „váltógazdasága” alakult ki, kizorítva ezzel az egyéb politikai erőket, például az ekkor már erősödő baloldali szervezeteket. A Nemzeti Front csak 1978-ig állt fenn, azonban képes volt megszüntetni az erőszakot a két oldal között. Ennek ellenére nem köszöntöttek be végleg a békés évek Kolumbiában.

²⁹⁷ Részletesen, lásd LILÓN, Domingo – DANTAS DE CRUZ, Miguel – SÁNCHEZ ROMÁN, José Antonio – NAGY Marcel – SANTOSNÉ BLASTIK Margit – SEMSEY Viktória – SZILÁGYI Ágnes Judit (2013): *Latin-Amerika 1750–1840*. Budapest, KRE – L'Harmattan. 72–92.

²⁹⁸ SKIDMORE, Thomas – SMITH, Peter – GREEN, James (2010): *Modern Latin America*. New York – Oxford, OUP. 191–219.

²⁹⁹ ANDERLE Ádám (2010): *Latin-Amerika története*. Szeged, SZTE. 126.

³⁰⁰ WING, David (2014): *Liberal Party, Profiles*. Forrás: <https://colombiareports.com/liberal-party-colombia/> (Letöltés ideje: 2018. 04. 05.)

Belső, fegyveres konfliktusok a 60-as évektől

Az 1960-as évektől többszereplős belháború kezdődött az országban: a baloldali felkelő szervezetek, a jobboldali félkatonai halálosztagok, a szervezett bűnözői csoportok és az állami fegyveres erők között. Az 1958–2012 között zajló polgárháború 220 000 halálos áldozatot követelt, ebből több mint 180 000 civil személy volt. Ezen felül közel 25 000 eltűntet regisztráltak, és 5,7 millió ember kényszerült elhagyni otthonát.³⁰¹ A fegyveres konfliktus kezdetben politikai okból indult meg, amikor a két legerősebb párt kiegyezését követően a baloldali csoportosulások kiszorultak a közéletből. A fegyveres konfliktus során aktív négy legnagyobb felkelő szervezet a Kolumbiai Forradalmi Fegyveres Erők (*Fuerzas Armadas Revolucionarias de Colombia*, FARC), a Nemzeti Felszabadítási Hadsereg (*Ejército de Liberación Nacional*, ELN), az Április 19-e Mozgalom (*Movimiento 19 de Abril*, M-19)³⁰² és a Népi Felszabadító Hadsereg (*Ejército Popular de Liberación*, EPL) voltak. A gerilla-szervezetek főleg a vidéki területekre koncentrálták tevékenységüket, és fő célkitűzéseikhez tartozott a vidéki paraszti réteg támogatása, a vidékfejlesztés előmozdítása és a földosztás követelése. A jobboldali paramilitáris szervezetek vagy más néven önvédelmi erők, halálosztagok a baloldali csoportok ellen jöttek létre. Politikai, gazdasági és személyes indítékok mozgatták működésüket, valamint hagyományosan jó kapcsolatokat ápoltak a fegyveres erőkkel, a rendőrséggel és akár exgerillákkal.³⁰³ Közülük a legnagyobb ernyőszervezet a Kolumbiai Egyesült Önvédelmi Erők (AUC), amely különböző jobboldali félkatonai csoportokat egyesített. A paramilitáris szervezetek működése jelentős civil áldozatokkal járt, 1989–2012 közötti időszakban a gyilkosságok 60%-áért voltak felelősek.³⁰⁴

A drogháborúk kora

A polgárháború az 1980-as évektől vált intenzívebbé, mivel a kábítószerüzlet erősödésével mindegyik részt vevő fél növelni tudta bevételeit, ezáltal hatalmát is. A droggkartellek számos esetben együttműködtek a félkatonai és gerillaszervezetekkel, kölcsönösen segítve egymást, például a fegyveres csoportok védelmet nyújtottak a kábítószer-termelő területeknek. A nemzetközileg legismertebb szervezet a hetvenes években alakult Medellín-kartell volt. Vezetője, Pablo Escobar mind a kábítószer-kereskedelemnek, mind a nemzetközi

³⁰¹ CNMH, Centro Nacional de Memoria Histórica (2013): ¡Basta Ya! Colombia: Memorias de guerra y dignidad. *Informe General Grupo de Memoria Histórica*, 31–33. Forrás: www.centrodememoriahistorica.gov.co (Letöltés ideje: 2018. 03. 05.)

³⁰² Az M-19 elnevezés az 1970. április 19-i állítólagosan elcsalt elnökválasztásra utal, amikor Gustavo Rojas Pinilla korábbi baloldali populista elnöktől megtagadták a választási győzelmet. Az őt támogató populista szövetség, az *Alianza Nacional Popular* tagjaiból alakult az M-19 mozgalom.

³⁰³ SKIDMORE–SMITH–GREEN 2010, 214.

³⁰⁴ CNMH 2013, 36.

Kolumbia-képnek megkerülhetetlen részévé vált.³⁰⁵ Escobar 1993-as lelövését követően a droggiacon a Cali-kartell vette át az uralmat.³⁰⁶

A konfliktus eszkalálódása, az erősödő nem állami szereplők miatt a központi kormányzat iránti bizalom megingott. Andrés Pastrana Arango elnöksége³⁰⁷ (1998–2002) alatt a FARC-kal indított sikertelen békefolyamat hatására először jött létre szoros együttműködés az Egyesült Államok és Kolumbia között azzal a céllal, hogy a gerillaszervezeteket meggyengítsék, és a kábítószerüzletet visszaszorítsák. Az Egyesült Államok el akarta kerülni, hogy a dél-amerikai ország a bukott államok listájára kerüljön, illetve a termelői oldalon kívánta blokkolni az USA felé irányuló kábítószer-forgalmat, ennek érdekében a polgárháborús viszonyok felszámolását és a kolumbiai állam jelenlétének megerősítését erőszakos akciókkal is támogatta.³⁰⁸ A két ország a válság kezelésére létrehozta a Kolumbia-tervet (*Plan Colombia*), amely 2001–2007 között 4,9 milliárd dolláros támogatást kínált a kolumbiai államnak, valamint ez az összeg a Bush-adminisztráció alatt folyamatosan növekedett, mivel a republikánus amerikai politikába jól illeszkedett a narkóterroristáknak tartott gerillák és szervezett bűnözői csoportok elleni harc.³⁰⁹ Emellett az új kolumbiai elnök, Álvaro Uribe Vélez³¹⁰ (2002–2010) is keményvonalas politikát képviselt a baloldali felkelőszervezetekkel szemben, ezért a két elnök harmonikusan tudott együttműködni. A *Plan Colombia* sikeressége vitatott, mivel átfogóan nem volt képes a gazdasági és társadalmi problémákat orvosolni, de a gerillaszervezetek visszaszorításában és a drogtermesztés

³⁰⁵ Pablo Escobarról magyar fordításban megjelent: ESCOBAR, Juan Pablo (2018): *Apám, a drogbáró*. Budapest, Trubadúr; és VALLEJO, Virginia (2017): *Szerettem Pablót, gyűlöltem Escobart*. Budapest, Partvonal. GARCÍA MÁRQUEZ, Gabriel (2017): *Egy emberrablás története*. SZÉKÁCS Vera ford. Budapest, Magvető. Az oknyomozó munka a kartell tevékenységét tárja fel. Az országot uraló erőszakot megörököltette Fernando Botero kolumbiai művész (*Masacre; Masacre en Colombia; Carrobomba*). Megfestette Pablo Escobar halálát is (*La muerte de Pablo Escobar*, 1999 és *Pablo Escobar muerto*, 2006). Boterónak egyébként 2010 és 2011 fordulóján volt kiállítása a Szépművészeti Múzeumban.

³⁰⁶ A két kartell szétesését követően [lásd SERRANO CADENA, Rosso José (2006): *Sakk-matt. A világ elsőszámú rendőre a kolumbiai drogmaffia ellen*. Budapest, Ulpus] a kábítószerüzlet fragmentálttá vált, kisebb, de sokszor erőszakosabb csoportok jöttek létre, amelyek már nem a teljes kábítószer-termelési és kereskedelmi láncolatot tartották a kezükben. Manapság a korábban leszerelt gerilla- és paramilitáris szervezetek tagjaiból létrejött a BACRIM (Bandas Criminales), amelyben a kisebb csoportok hálózatos formában működnek diverzifikált tevékenységgel, valamint a legnagyobb kartellek a Rastrojos és az Urabeños.

³⁰⁷ Kolumbia prezidenciális köztársaság, amelyben az elnök a véghajtó hatalom feje, egyben államfő és kormányfő, és legfeljebb két 4 éves ciklust tölthet ki.

³⁰⁸ HEGEDŰS Barbara (2017): Esély a békére – Kolumbia a békefolyamat tükrében. *Mediterrán Világ*, 41–42. sz. 97–114.

³⁰⁹ Uribe y Bush, los grandes ausentes. *Semana*, 2016. 04. 02. Forrás: www.semana.com/nacion/articulo/bush-y-uribe-los-ausentes-en-los-15-anos-del-plan-colombia/459295 (Letöltés ideje: 2018. 04. 04.)

³¹⁰ Álvaro Uribe Vélez: 1984-ben kezdte politikai karrierjét Medellín város (Kolumbia második legnagyobb városa) önkormányzatában. Gazdag földbirtokos családból származik, és több vád érte amiatt, hogy összeköttetésben állt szélsőjobboldali halálosztagokkal, valamint családja és önmaga is kapcsolatban volt a Medellín-drokkartellel. Lásd CASEY, Nicholas (2018): Cables diplomáticos de Estados Unidos sugieren nexos de Álvaro Uribe con narcotraficantes. *The New York Times*, 2018. 05. 25. Forrás: www.nytimes.com/es/2018/05/25/cables-uribe-narcotrafico-colombia/ (Letöltés ideje: 2018. 05. 26.) A FARC-kal folytatott békemegállapodás legnagyobb ellenzője és a legnagyobb ellenzéki párt (Centro Democrático) vezetője.

csökkentése területén képes volt sikereket elérni.³¹¹ A fegyveres akciók révén gyengült meg annyira a legnagyobb szervezet, a FARC, hogy hajlandó legyen tárgyalóasztalhoz ülni.

Úton a megbékélés felé

A kormányzat a politikai megoldások terén a konfliktus lezárását a kiegyezési és leszerelési folyamatokkal kívánta előmozdítani, azonban a politikai elit és a társadalom is megosztott volt abban a kérdésben, hogy miképpen lehet lefegyverezni ezeket a szervezeteket és a tagokat újból integrálni a társadalomba. Mivel ezek a csoportok olyan harcoló félnek tartották magukat, aki a társadalmi igazságosságért küzd, valamint az ellenőrzésük alatt lévő területeken sokszor a lakosság támogatását is élvezték, az igazságszolgáltatás problémája a legvitatottabb kérdések közé tartozott, azaz hogy milyen büntetéseket kapjanak a fegyveres csoportok tagjai, illetve milyen módon tudják majd képviselni politikai érdekeiket a fegyverletételt követően. Az M-19 mozgalom kezdett elsőként tárgyalásokat a kolumbiai kormánnyal, majd 1990-ben tagjai leszereltek, és sikeresen beléptek a politikai életbe. Az EPL 1991-ben egyezett meg a kormánnyal, azonban a leszerelés csak részleges lett, mivel a volt gerillák egy része folytatta a kábítószerüzletet, együttműködve a FARC- és az ELN-csoportokkal.³¹² A legnagyobb paramilitáris szervezettel (AUC) 2006-ban született megállapodás.

Az ország életében talán a legfontosabb a FARC-kal kötött békemegállapodás volt, amellyel lezárulhatott a közel ötven éve tartó belháború. Juan Manuel Santos Calderón³¹³ védelmi miniszterként (2006–2009) még több fegyveres akciót indított a FARC gerillaszervezettel szemben, elnöksége (2010–2018) kezdetétől azonban következetesen a konfliktus politikai rendezése mellett állt ki. A végső megállapodás aláírására 2016. szeptember 26-án a kolumbiai Cartagena városában került sor: Timoleón Jiménez (Timochenko),³¹⁴ a FARC vezetője és Santos elnök aláírták a történelmi békét. A békefolyamat azonban az 2016. október 2-án tartott népszavazás miatt ideiglenesen megakadt, mivel minimális különbséggel, de a szerződést elutasító vélemények győztek.³¹⁵ Az elnök erős politikai akarata azonban átlendítette a holtpontra a tárgyalásokat, és kisebb módosításokkal november 24-én ratifikálták a felek az új megállapodást, amely kongresszusi jóváhagyással 2016. november

³¹¹ SCHEINRING Endre (2014): Az Egyesült Államok és Kolumbia közös felkelés- és kábítószer-ellenes programjainak tanulságai. *Nemzet és Biztonság*, 7. évf. 4. sz. 104–111. Forrás: www.nemzetesbiztonsag.hu/letoltes.php?letolt=601 (Letöltés ideje: 2017. 10. 10.)

³¹² McDERMOTT, Jeremy (2013): *The FARC, the Peace Process and the Potential Criminalisation of the Guerrillas. Insight Crime*, 16–17. Forrás: www.insightcrime.org/ (Letöltés ideje: 2017. 04. 03.)

³¹³ Juan Manuel Santos Calderón: A Santos család Kolumbia egyik legbefolyásosabb családja, elnököt és alelnököt is adott már az országnak. Juan Manuel Santos volt külkereskedelmi miniszter (1991–1994), Pastrana elnöksége alatt (1998–2002) pénzügyminiszter, majd Uribe elnöksége alatt az elnök pártját (*Partido Social de Unidad Nacional*) vezette. Uribe második elnöki ciklusa alatt védelmi miniszter volt.

³¹⁴ Timoleón Jiménez „Timochenko” eredeti nevén Rodrigo Londoño Echeverri (1959–), a FARC vezetője 2011 óta. Beceneve Szemjon Tyimosenko szovjet marsalltól származik.

³¹⁵ A népszavazás során az alacsony részvétel mellett a választók 50,2%-a nemmel, 49,8%-a igennel szavazott. Az eredmény okai lehetnek, hogy a társadalom nem tudta megfelelően megismerni a béke tartalmát, és az Uribe exelnök által vezetett ellenkampány sikeres volt. Területileg is megosztott volt a voksolás, mivel az ország középső részén élők nagyobb arányban utasították el a békét, míg a konfliktus által leginkább érintett peremterületek a békeszerződés mellett szavaztak.

30-án lépett életbe. A 102 fős szenátus ellenszavazat nélkül, 75 igen szavazattal, a 166 fős képviselőház 130 igennel, szintén ellenszavazat nélkül fogadta el a békeszerződést. Azonban ezzel a politikai viták nem értek véget. A konzervatív politikai erők, a volt elnök, Uribe ellenzéki pártja (*Centro Democrático*, Demokratikus Centrum) vezetésével bírálták a békemegállapodást.

2018. márciusban zajlottak a parlamenti választások Kolumbiában. A FARC már indult, és Alternatív Forradalmi Községi Erő (*Fuerza Alternativa Revolucionaria del Común*) néven megmérettette magát, azonban a szavazatoknak csupán 0,5%-át szerezte meg. Ennek ellenére a megállapodás értelmében a parlament mindkét házában 5–5 hellyel rendelkezik. A vártnál gyengébb eredmény azt tükrözi, hogy a szervezet társadalmi támogatottsága alacsony, ami a békemegállapodás hosszú távú eredményeire is kihathat.

2018. május–júniusban elnökválasztásokra kerül sor. Előrejelzések szerint nem a békefolyamatot ellenző jelöltek közül kerül majd ki a végső győztes, inkább egy mérsékelt jelölt megválasztása várható, aki akár módosításokkal, de implementálja a megállapodás tartalmát.³¹⁶

Az új kormányzatnak elő kell mozdítania a biztonságpolitikai kihívások megoldását, amelynek lényeges eleme a békemegállapodás végrehajtása és a szervezett bűnözői csoportok elleni harc folytatása, mivel az ország egyik legfőbb gazdasági, társadalmi és politikai problémáját a kábítószer-termelés jelenti. Kolumbia 2014-ben a világ kábítószer-össztermelésének 52%-át adta, a világ legnagyobb kokalevél-termelő országa, és a kokain előállításában is vezet. Fő exportpiaca az Egyesült Államok, de Európa legnagyobb kokainbeszállítója is.³¹⁷ Az elmúlt évtizedekben a kormányzat több kísérletet tett a termelés visszaszorítására például a növények légi, vegyszeres permetezése révén. Ennek hatására 2003–2006 között, majd 2010–2014 között csökkentek a kokacserje-termelő területek, ez azonban a piacon megjelenő kokain mennyiségét nem mérsékelte, mivel a kolumbiai szervezetek a szomszédos országokból, például Peruból pótolták a kieső mennyiséget.³¹⁸ Az első időszakban a gerillaszervezetek elleni fegyveres akciók és a permetezés hatására csökkent a termelés, a második periódusban inkább a békefolyamatnak volt köszönhető a visszaesés, mivel a FARC ígéretet tett arra, hogy felhagy a kábítószerüzlettel már a tárgyalások alatt is. A békekötés során a kormány kijelentette, hogy terményhelyettesítő programot indít annak érdekében, hogy a vidéki paraszti rétegnek a kokalevél-termesztés helyett alternatívát nyújtson. Paradox módon azonban jelenleg a megígért központi támogatás miatt a földművelők megsokszorozták a termesztést, hogy a nagyobb területeken folyó gazdálkodás miatt majd nagyobb összeget kapjanak az államtól, illetve a volt gerillaszervezet egyes sejtjei is folytatták az illegális tevékenységet.³¹⁹ A gazdasági problémák kezelése érdekében ezért a tár-

³¹⁶ El Espectador (2018): *El futuro de los acuerdos de paz según los candidatos presidenciales*. Forrás: <https://colombia2020.elespectador.com/politica/el-futuro-de-los-acuerdos-de-paz-segun-los-candidatos-presidenciales> (Letöltés ideje: 2018. 04. 10.)

³¹⁷ *World Drug Report*, 2016. New York, UNOCD. 38.

³¹⁸ Colombia Reports (2018): *Drug trafficking in Colombia, Fact Sheets*. Forrás: <https://colombiareports.com/drug-trafficking-in-colombia/> (Letöltés ideje: 2018. 04. 10.)

³¹⁹ MIROFF, Nick (2017): A side effect of peace in Colombia? A cocaine boom in the U.S. *The Washington Post*, 2017. 05. 07. Forrás: www.washingtonpost.com/world/the_americas/a-side-effect-of-peace-in-colombia-a-cocaine-boom-in-the-us/2017/05/07/6fb5d468-294a-11e7-9081-f5405f56d3e4_story.html?utm_term=.226181-da8ac1 (Letöltés ideje: 2018. 04. 10.)

sadalmi felzárkóztatás az egyik fő feladat, és ennek érdekében az eddig elhanyagolt vidéki területek fejlesztése elengedhetetlen.

A gazdaság a számok tükrében

Érdemes megvizsgálni, hogy az ország gazdasági folyamataiban milyen tendenciák voltak jellemzőek az adott időszakban. A Világbank statisztikái szerint Kolumbia GDP-je az 1960 óta jegyzett adatokkal összehasonlítva 2013-ban volt a legmagasabb szinten. Azóta csökkenés tapasztalható.³²⁰

1. táblázat
Bruttó hazai termék

Kolumbia	2012	2013	2014	2015	2016
GDP (milliárd USD)	369,66	380,192	378,196	291,52	282,463

Forrás: The World Bank

Kolumbiában folyamatosan növekszik a népesség. 2012-ben a lakosság száma a Világbank statisztikái szerint 46 881 475 fő volt. Ez 2016-ra 48 653 419 főre növekedett. A növekmény közel 2 millió, vagyis több, mint Budapest teljes lakossága.³²¹

Az egy főre eső nemzeti jövedelem 2012-ben 7140 dollárt tett ki. A 2012 és 2016 közötti gazdasági és pénzügyi változások, valamint az ország belpolitikai életét alapjaiban is befolyásoló folyamatok eredményeképpen az egy főre eső nemzeti össztermék 2016-ra 6310 dollárra csökkent.³²²

Az eltartóképességének erejét jellemzően mutatja a szegénységi küszöb alatt élők aránya a lakosság teljes létszámához viszonyítva. A szegénységi küszöb alatt élők 2012-ben a lakosság 32,7%-át tették ki. Szerencsére a 2002 óta tartó folyamatos, csökkenő tendencia tovább folytatódott, 2015-ben 27,5% volt, amit 2016-ban egy kis mértékű emelkedés követett, 28%-ig. Megjegyzendő, hogy a viszonyítás alapjául szolgáló 2002. évben a kolumbiai lakosság 49,7%-a (!) élt a szegénységi küszöb alatt.³²³

A kávé

Kolumbia a világ legnagyobb arabica kávé termelője.³²⁴ Ugyanakkor a Kolumbiai Kávétermelők Szövetségének sajtóirodája által közzétett adatok szerint 2017 áprilisa és 2018 márciusa között az ország 12,8 millió zsák kávé exportált, ami az előző évek azonos időszakához

³²⁰ The World Bank. Forrás: <https://data.worldbank.org/country/colombia> (Letöltés ideje: 2018. 04. 15.)

³²¹ The World Bank.

³²² The World Bank.

³²³ The World Bank.

³²⁴ Federación Nacional de Cafeteros de Colombia (2010): *Colombian coffee*. Forrás: www.cafedecolombia.com/particulares/en/el_cafe_de_colombia/ (Letöltés ideje: 2018. 04. 15.)

viszonyítva 2%-os, vagyis elég jelentős visszaesés. Számoljuk át, mennyit jelent ez tonnában: ha 1 zsák 60 kilogramm, ahogy ezt a Kolumbiai Kávétermelők Szövetsége meghatározza, akkor a 12,8 millió zsák tömege 768 ezer tonna! Érdekes összehasonlítás, hogy az export visszaesése mellett ugyanakkor nőtt a 2018 márciusában megtermelt kávé mennyisége éppen ugyanannyival, mint az export visszaesésének aránya volt. A közölt adatok szerint ez 1 millió 37 ezer zsák, azaz 62 220 tonna volt, szemben a 2017 márciusában megtermelt 1 millió 20 ezer zsákkal, azaz 61 200 tonnával.³²⁵

Ez vajon hány adagnak felelne meg? A kávészakértők véleménye szerint egy adag eszpresszókávé elkészítéséhez hét gramm kávéőrleményt kell felhasználni.³²⁶ Ez annyit jelent, hogy ha 1 kilogramm kávéból 143 adagot lehet elkészíteni, akkor 8 milliárd 751 millió 600 ezer adag készíthető csak a 2017 márciusában megtermelt kávé mennyiségből, vagyis a Föld minden lakóját legalább egy csésze kávéra vendégül láthatná Kolumbia! A mennyiségekből is látszik, hogy az ország gazdaságának milyen jelentős része épül a kávétermelésre. A kávétermelésben foglalkoztatottak aránya mindig a legmagasabb volt a mezőgazdaságban regisztrált munkavállalók között. A Nemzeti Szakszervezeti Iskola (*Escuela Nacional Sindical*) lapjában közzétett tanulmány szerint a kávétermelésben foglalkoztatottak 2014-ben a mezőgazdasági dolgozók 63%-át tették ki.³²⁷ Ugyanakkor azt sem lehet figyelmen kívül hagyni, hogy az ebben az ágazatban dolgozók bére rendkívül alacsony, a társadalombiztosításban nem részesülő idénymunkások esetében még alacsonyabb, ráadásul a munkához jutásuk esetleges.³²⁸

Ezen a ponton meg kell említeni a kávétermelés egyik sajátosságát. A mezőgazdaság más termékeit előállító ágazatokban a művelés alá vont terület nagysága, a nagyobb területen megtermelt termék mindig jótékony hatással volt a termelés rentabilitására, a jövedelemtermelő képességre. Ez a nagyobb rentabilitás biztonságot ad az ágazatban foglalkoztatottnak, hiszen megélhetésük, bérük, juttatásaik, társadalombiztosításuk inkább tervezhető, mint a kisebb ültetvényeken dolgozóké. Mivel a kávétermelésben a vezető szerepet mindig is a kis területű gazdaságok, az úgynevezett minifundiumok játszották és játsszák, az ezeken az ültetvényeken dolgozók megélhetése sokkal bizonytalanabb, hiszen a piaci tendenciák, a termék minősége és az ebből következő felvásárlási ár alapvetően befolyásolják a gazdaság jövedelmezőségét. A Nemzeti Tervezési Hivatal (*Departamento Nacional de Planeación*) szerint 2012-ben a kávétermelők 96%-a 5 hektárnál kisebb területen gazdálkodott. Ilyen mértékű elaprózottsággal, ugyanakkor a termelésben elfoglalt jelentős hellyel más ágazat esetében nem találkozni.³²⁹

Érdekes azt is megfigyelni, hogy mennyire decentralizált a kávétermelés. Míg az exportra szánt virágok termesztésének csak két fő területe van, Cundinamarca és Antioquia tartomány; a banántermelés 96%-ban Antioquia és Magdalena tartományban koncentrálódik;

³²⁵ Federación Nacional de Cafeteros de Columbia (2018): *Colombian coffee production rises 2% in March*. Forrás: www.federaciondecafeteros.org/particulares/en/sala_de_prensa/detalle/colombian_coffee_production_rises_2_in_march/ (Letöltés ideje: 2018. 04. 20.)

³²⁶ Lásd: www.olaszpresso.hu/eszpresso és www.segafredo.hu (Letöltés ideje: 2018. 04. 15.)

³²⁷ Trabajadores del café: los más precarios e informales de la agroindustria colombiana, 2015. *Desde abajo: la otra posición para leer*. 2015. 09. 29. Forrás: www.desdeabajo.info/colombia/item/27314-trabajadores-del-cafelos-los-mas-precarios-e-informales-de-la-agroindustria-colombiana.html (Letöltés ideje: 2018. 04. 15.)

³²⁸ Trabajadores del café 2015.

³²⁹ Trabajadores del café 2015.

a pálmaolajat pedig Meta, Cesar, Magdalena y Santander tartományban állítják elő, addig 2012-ben a 974 ezer hektár kávétermelésre használt megművelt terület 84,6%-a 10 tartomány között oszlott meg.

2012-ben a kávétermelés 717 ezer főnek adott munkát, ami 560 ezer család megélhetését biztosította. Ugyanebben az évben a pálmaolaj-termelésben 141 ezer főt alkalmaztak, a banántermelés 100 ezer főnek adott munkát. 2014-ben a virágtermelésben 130 ezren dolgoztak közvetlenül vagy közvetetten. Ebből látható, hogy a kolumbiai mezőgazdaság további húzóágazataiban foglalkoztatott 371 ezer fő alig több mint felét, 51,74%-át tette ki a kávétermelésben foglalkoztatottaknak.³³⁰

Kilátások

Érdemes azt is megvizsgálni, hogy milyen mértékű növekedés várható Kolumbiában. Míg a GDP növekedése 2017-ben 1,79% volt, a Világbank által prognosztizált eredmény 2018-ban elérheti a 2,9%-ot, ami több mint egy százalékos emelkedés. Ha a 2019-es és 2020-as előrejelzéseket is vizsgáljuk, megállapítható, hogy a növekedési tendencia folytatódni fog. A nemzetközi pénzügyi szervezet 2019–2020-ra 3,4%-os emelkedést vár.³³¹

Nyilvánvaló, hogy a gazdaság fejlődésének pénzügyi feltételeit csak külső források igénybevételevel lehet biztosítani. Kolumbia legnagyobb pénzügyi partnere a már említett Világbank, illetve a Nemzetközi Újjáépítési és Fejlesztési Bank, az IBRD. Utóbbi 2017 januárja és 2018 áprilisa között öt nagy volumenű projektet hagyott jóvá. Együttes értékük 1 milliárd 462 millió dollár.³³² Valamennyi, az IBRD által 2018-ra jóváhagyott projekt összértéke 701,9 millió USD.³³³ Megjegyzendő, hogy más pénzügyi szereplők szintén részt vesznek a kolumbiai projektekben, így a 2018. február 28-ig jóváhagyott teljes pénzügyi támogatás értéke 720,93 millió dollár.³³⁴

Ha megvizsgáljuk, hogy milyen területekre terjed ki a nemzetközi támogatással végrehajtandó fejlesztés, láthatjuk, hogy abban szerepel a szociális védelem, az oktatás, az infrastrukturális fejlesztés, a közoktatás, a lakásépítés, a helyi igazgatási hálózat kiépítése, az egészségügyi ellátó hálózat fejlesztése, az ipar, a kereskedelem és a szolgáltatások fejlesztése, az ivóvízellátás, a vízügyi fejlesztések, víztisztítók építése, a munkaerőpiac átalakítása, a pénzügyi és a magánszektor fejlesztése, a vidéki szolgáltatások és infrastruktúra fejlesztése, a környezetvédelem intézményi fejlesztése, a mezőgazdaság, halászat és erdőgazdaság fejlesztése és sok más terület. Nem kell nagyon jártasnak lenni Kolumbia több évtizedes fájdalmaival, szenvedésekkel teli történelmében, így is nyilvánvaló, hogy a Kolumbiai Forradalmi Fegyveres Erők (FARC) és a kormány által megkötött béke nyomán, amely Juan Manuel Santos elnöknek meghozta a Nobel-békedíjat, a bogotái kormányzat rendkívüli erőfeszítéseket tesz, hogy az 1964 óta tartó fegyveres harc miatt a fejlődésből

³³⁰ Trabajadores del café 2015.

³³¹ Trabajadores del café 2015.

³³² The World Bank (2018): *Projects and Operations*. Forrás: http://projects.worldbank.org/search?lang=en&searchTerm=&status_exact=Active%5eClosed&procline_exact=GU%5ePE&countrycode_exact=CO (Letöltés ideje: 2018. 04. 17.)

³³³ The World Bank 2018.

³³⁴ The World Bank. Forrás: <https://data.worldbank.org/country/colombia> (Letöltés ideje: 2018. 04. 15.)

és fejlesztésekből kimaradt országrészeket (több magyarországnyi területről van szó!) a lehető legrövidebb időn belül felzárkóztassa.

Külkapcsolatok

Kolumbia alapvetően piacbarát ország, amely kimaradt a Dél-Amerikában végbement rózsaszín dagályból (*pink tide*). Külpolitikája elsősorban belpolitikai célokat szolgál: munkahelyteremtés, a szegénység csökkentése és a biztonság növelése. Ennek megfelelően külkapcsolatainak fő iránya az Egyesült Államok és a latin-amerikai térség, de a gazdasági kapcsolatok előmozdítása érdekében más nemzetközi partnerekkel is együttműködik, mint például Kínával és a csendes-óceáni térséggel.

Kolumbia a dél-amerikai államok közül hagyományosan a legszorosabb kapcsolatot ápolja az Egyesült Államokkal. Ennek egyik legfontosabb területei a már említett biztonságpolitikai kihívások kezelése és a drogellenes háború. Ezenkívül a gazdasági kapcsolatok terén is élénk az együttműködés, Kolumbia legfontosabb külkereskedelmi partnere Washington.³³⁵ 2012-ben a két ország szabadkereskedelmi megállapodást is kötött.³³⁶ Kolumbia – több latin-amerikai államhoz hasonlóan – az Egyesült Államoktól kiszámítható politikát és támogatást várna olyan ügyekben, mint a fenntartható fejlődés biztosítása, gazdaságélénkítő programok és a társadalmi felzárkózás. Santos elnöksége alatt az Obama-adminisztrációval kiegyensúlyozott volt a viszony, és a kormányzat támogatta a kolumbiai békefolyamatot is. Trump elnöksége során viszont eddig nem sikerült stabil együttműködést kiépíteni. 2017 májusában találkozott a két elnök. A kolumbiai kormány célja az volt, hogy támogatást szerezzen a békefolyamat végrehajtásához, illetve hogy új alapokra helyezze a kábítószer-bűnözés elleni harcot, nagyobb hangsúlyt fektetve a fejlesztési projektekre. Washington számára viszont láthatóan nem ezek a témák számítottak prioritásnak, inkább Venezuela problémája és a közép-amerikai bűnözői csoportok elleni fellépés került előtérbe.³³⁷

A regionális együttműködések terén Kolumbia mindig is törekedett a multilaterális kapcsolatok erősítésére, és aktív szerepet vállalt az egyes integrációk előmozdításában. Tagja a CIVETS-országoknak (Kolumbia, Indonézia, Vietnám, Egyiptom, Törökország és a Dél-afrikai Köztársaság), vagyis egy olyan országcsoporthoz, amelyet nagy gazdasági potenciállal rendelkező, a világgazdaságban egyre nagyobb szerepet játszani szándékozó országok alkotnak. Tagja az Egyesült Nemzetek Szervezetének; a Nemzetközi Valutaalapnak; a Kereskedelmi Világszervezetnek (WTO); az Amerika-közi Fejlesztési Banknak (*Banco Interamericano de Desarrollo*); továbbá az Amerikai Államok Szervezetének és a Mercosurnak, a Déli Közös Piacnak.³³⁸

³³⁵ RÓNA Zsuzsa (2013): *Az USA és Kolumbia: a gyenge államiság dilemmái*. Budapest, NKE, kézirat.

³³⁶ BEITTEL, June S. (2017): *Colombia: Background and U.S. Relations*. Washington D. C., Congressional Research Service.

³³⁷ ALSEMA Adriaan (2017): Trump ignores Colombia's peace process, talks about Venezuela instead. *Colombia Reports*, 2017. 05. 08. Forrás: <https://colombiareports.com/colombia-santos-donald-trump/> (Letöltés ideje: 2018. 05. 10.)

³³⁸ Részletesebben lásd SOLTÉSZ Béla (2011): Latin-Amerika: integrációk túlkínálata. *Fordulat*, 16. évf. 4. sz. 124–143.

Az Andok Község megalakításában Kolumbia vezető szerepet játszott 1969-ben. Ez a szervezet a 2008-ban létrejövő Dél-amerikai Nemzetek Uniójába (UNASUR) integrálódott. Egyes politikai konfliktusok bilaterális szinten megakasztották az együttműködést, mint például az Ecuadorral való határvita során 2008-ban, amikor meg is szakadtak a diplomáciai kapcsolatok a két ország között, mivel egy FARC-tábor elleni bombázás során Kolumbia megsértette az ecuadori határt. 2002-től kezdve kritikus volt a kapcsolat a szomszédos Venezuelával is. A sorozatos határsértési viták, továbbá Uribe elnök Hugo Chávizzal szembeni vádjai – miszerint támogatást nyújt a gerillaszervezeteknek – oda vezettek, hogy 2008 márciusában Kolumbia és Venezuela között rövid időre megszakadt a diplomáciai kapcsolat. Santos elnök beiktatását követően rendezte mindkét szomszédos országgal a viszonyt, és elnöksége alatt nagyobb hangsúlyt fektetett a regionális kooperáció erősítésére. Például segélyt nyújtott Venezuelának, menekülteket fogadott be, és igyekezett közvetítőként segíteni a venezuelai válság megoldását.³³⁹

Kolumbia hosszú ideje jó kapcsolatokat ápol az Európai Unióval bilaterális szinten, valamint a regionális együttműködések keresztül is, mint az Andok Csoport vagy a Latin-amerikai és Karibi Államok Közössége (CELAC). A kooperáció legfontosabb területei a gazdasági és kereskedelmi kapcsolatok, utóbbi 2013-ban a kereskedelmi megállapodás megkötésével is erősödött. Az EU Kolumbia második legfontosabb kereskedelmi partnere, és a közvetlen külföldi befektetések legnagyobb arányban innen érkeznek a dél-amerikai országba. Ezenfelül a két terület között együttműködés folyik az emberi jogok és demokrácia erősítésében, a tudományos és technológiai kooperáció területén. Az EU politikai és anyagi segítséget is nyújt az ország hosszú távú fejlődése érdekében, például szakmai segítséggel és pénzügyi forrásokkal támogatta az elmúlt években zajló békefolyamatot.³⁴⁰

Felhasznált irodalom

- ALSEMA Adriaan (2017): Trump ignores Colombia's peace process, talks about Venezuela instead. *Colombia Reports*, 2017. 05. 08. Forrás: <https://colombiareports.com/colombia-santos-donald-trump/> (Letöltés ideje: 2018. 05. 10.)
- ANDERLE Ádám (2010): *Latin-Amerika története*. Szeged, SZTE.
- BEITTEL, June S. (2017): *Colombia: Background and U.S. Relations*. Washington D. C., Congressional Research Service.
- CASEY, Nicholas (2018): Cables diplomáticos de Estados Unidos sugieren nexos de Álvaro Uribe con narcotraficantes. *The New York Times*, 2018. 05. 25. Forrás: www.nytimes.com/es/2018/05/25/cables-uribe-narcotrafico-colombia/ (Letöltés ideje: 2018. 05. 26.)
- CNMH, Centro Nacional de Memoria Histórica (2013): *¡Basta Ya! Colombia: Memorias de guerra y dignidad. Informe General Grupo de Memoria Histórica*. Forrás: www.centrodememoriahistorica.gov.co (Letöltés ideje: 2018. 03. 05.)

³³⁹ Venezuela – Colombia Relations. *Globalsecurity.org*. Forrás: www.globalsecurity.org/military/world/venezuela/forrel-colombia.htm (Letöltés ideje: 2019. 10. 27.)

³⁴⁰ European External Action Service (2016): *Colombia y la Unión Europea*. Delegación de la Unión Europea en Colombia. Forrás: https://eeas.europa.eu/delegations/colombia_es/1076/Colombia%20y%20la%20Uni%C3%B3n%20Europea (Letöltés ideje: 2018. 04. 15.)

- Colombia Reports (2018): *Drug trafficking in Colombia, Fact Sheets*. Forrás: <https://colombiareports.com/drug-trafficking-in-colombia/> (Letöltés ideje: 2018. 04. 10.)
- Departamento Administrativo Nacional De Estadística (2007): *Colombia, una nación multicultural*. Bogotá, DANE.
- El Espectador (2018): *El futuro de los acuerdos de paz según los candidatos presidenciales*. Forrás: <https://colombia2020.elespectador.com/politica/el-futuro-de-los-acuerdos-de-paz-segun-los-candidatos-presidenciales> (Letöltés ideje: 2018. 04. 10.)
- ESCOBAR, Juan Pablo (2018): *Apám, a drogbáró*. Budapest, Trubadúr.
- European External Action Service (2016): *Colombia y la Unión Europea*. Delegación de la Unión Europea en Colombia. Forrás: https://eeas.europa.eu/delegations/colombia_es/1076/Colombia%20y%20la%20Unión%20de%20Europa (Letöltés ideje: 2018. 04. 15.)
- Federación Nacional de Cafeteros de Colombia (2010): *Colombian coffee*. Forrás: www.cafedecolombia.com/particulares/en/el_cafe_de_colombia/ (Letöltés ideje: 2018. 04. 15.)
- Federación Nacional de Cafeteros de Columbia (2018): *Colombian coffee production rises 2% in March*. Forrás: www.federaciondefcafeteros.org/particulares/en/sala_de_prensa/detalle/colombian_coffee_production_rises_2_in_march/ (Letöltés ideje: 2018. 04. 20.)
- FIGUEIRAS FERNÁNDEZ-OJANGUREN, Alfredo (2017): *Ciudades españolas en América*. Madrid, Lacre.
- GARCÍA MÁRQUEZ, Gabriel (2017): *Egy emberrablás története*. SZÉKÁCS Vera ford. Budapest, Magvető.
- HEGEDŰS Barbara (2017): Esély a békére – Kolumbia a békefolyamat tükrében. *Mediterrán Világ*, 41–42. sz. 97–114.
- JANCÓS Katalin (2018): Roma szervezetek Ecuadorban és Kolumbiában. In ANDERLE Ádám szerk.: *A láthatatlan nép: cigányok az Ibériai-félszigeten és Latin-Amerikában*. Szeged, SZTE. 83–97.
- LILÓN, Domingo – DANTAS DE CRUZ, Miguel – SÁNCHEZ ROMÁN, José Antonio – NAGY Marcel – SANTOSNÉ BLASTIK Margit – SEMSEY Viktória – SZILÁGYI Ágnes Judit (2013): *Latin-Amerika 1750–1840*. Budapest, KRE – L'Harmattan.
- McDERMOTT, Jeremy (2013): *The FARC, the Peace Process and the Potential Criminalisation of the Guerrillas*. *Insight Crime*, 16–17. Forrás: www.insightcrime.org/ (Letöltés ideje: 2017. 04. 03.)
- MIROFF, Nick (2017): A side effect of peace in Colombia? A cocaine boom in the U.S. *The Washington Post*, 2017. 05. 07. Forrás: www.washingtonpost.com/world/the_americas/a-side-effect-of-peace-in-colombia-a-cocaine-boom-in-the-us/2017/05/07/6fb5d468-294a-11e7-9081-f5405f56d3e4_story.html?utm_term=.226181da8ac1 (Letöltés ideje: 2018. 04. 10.)
- OECD (2016): *Colombia*. Forrás: <https://atlas.media.mit.edu/es/profile/country/col/> (Letöltés ideje: 2018. 04. 28.)
- OIM (2013): *Perfil migratorio de Colombia 2012*. Bogotá, Organización Internacional para las Migraciones.
- Pew Research Center (2014): *Religion in America*. Forrás: www.pewforum.org/2014/11/13/religion-in-latin-america/ (Letöltés ideje: 2018. 04. 18.)
- PROBÁLD Ferenc (2005): *Amerika regionális földrajza*. Budapest, Trefort.
- RÓNA Zsuzsa (2013): *Az USA és Kolumbia: a gyenge államiság dilemmái*. Budapest, NKE, kézirat.
- SCHEINRING Endre (2014): Az Egyesült Államok és Kolumbia közös felkelés- és kábítószer-ellenes programjainak tanulságai. *Nemzet és Biztonság*, 7. évf. 4. sz. 104–111. Forrás: www.nemzetes-biztonsag.hu/letoltes.php?letolt=601 (Letöltés ideje: 2017. 10. 10.)
- SERRANO CADENA, Rosso José (2006): *Sakk-matt. A világ elsőszámú rendőre a kolumbiai drogmaffia ellen*. Budapest, Ulpius.

- SKIDMORE, Thomas – SMITH, Peter – GREEN, James (2010): *Modern Latin America*. New York – Oxford, OUP.
- SOLTÉSZ Béla (2011): Latin-Amerika: integrációk túlkínálata. *Fordulat*, 16. évf. 4. sz. 124–143.
- The World Bank. Forrás: <https://data.worldbank.org/country/colombia> (Letöltés ideje: 2018. 04. 15.)
- The World Bank (2018): *Projects and Operations*. Forrás: http://projects.worldbank.org/search?lang=en&searchTerm=&status_exact=Active%5eClosed&prodline_exact=GU%5ePE&countrycode_exact=CO (Letöltés ideje: 2018. 04. 17.)
- Trabajadores del café: los más precarios e informales de la agroindustria colombiana, 2015. *Desde abajo: la otra posición para leer*. 2015. 09. 29. Forrás: www.desdeabajo.info/colombia/item/27314-trabajadores-del-cafelos-los-mas-precarios-e-informales-de-la-agroindustria-colombiana.html (Letöltés ideje: 2018. 04. 15.)
- Uribe y Bush, los grandes ausentes. *Semana*, 2016. 04. 02. Forrás: www.semana.com/nacion/articulo/bush-y-uribe-los-ausentes-en-los-15-anos-del-plan-colombia/459295 (Letöltés ideje: 2018. 04. 04.)
- VALLEJO, Virginia (2017): *Szerettem Pablót, gyűlöltem Escobart*. Budapest, Partvonal.
- Venezuela – Colombia Relations. *Globalsecurity.org*. Forrás: www.globalsecurity.org/military/world/venezuela/forrel-colombia.htm (Letöltés ideje: 2019. 10. 27.)
- WING, David (2014): *Liberal Party, Profiles*. Forrás: <https://colombiareports.com/liberal-party-colombia/> (Letöltés ideje: 2018. 04. 05.)
- World Drug Report*, 2016. New York, UNODC.

Paraguay

Szente-Varga Mónika

Vannak olyan magyar nyelvre lefordított művek, amelyek Paraguayhoz kötődnek, mint Gerald Durrell: *A részeg erdő*, Graham Greene: *Utazások nagynénémmel* és *A tiszteletbeli konzul*, továbbá Augusto Roa Bastos (1917–2000) paraguayi író egyes munkái.³⁴¹ Paraguay azonban szinte ismeretlen Magyarországon.³⁴²

Gazdaság

A paraguayi gazdaság motorja a növénytermesztés és az állattartás. A bruttó hazai termék több mint 20%-át a primer szektor adja, itt dolgozik a munkaerő egyötöde.³⁴³

A legdinamikusabban fejlődő ágazat a szóján alapul. Paraguay a világ 6. legnagyobb termelője az Amerikai Egyesült Államok, Brazília, Argentína, Kína és India után, és a 4. legfontosabb exportőr (2015). A szója döntő többségéből állati takarmány lesz, kisebb hányadát szójaolajként és biodízelként hasznosítják.³⁴⁴ A zöld arany azonban nemcsak gazdagságot hoz, hanem komoly feszültségek és problémák forrása, úgymint birtokkoncentráció, erősödő monokultúra, a biodiverzitás csökkenése és az erdők összezsugorodása. Az OXFAM szerint a 21. század első évtizedében a szójatermelő területek megduplázódtak, s jelenleg a megművelt föld 80%-án ezt az egy növényt termeszti az országban.³⁴⁵

Az erdők eltűnéséért az állattenyésztés is felelős. Az ország szarvasmarha-állománya 12–14 millió állat, 2020-ra szeretnék elérni a 20 milliót. Paraguay a legnagyobb szarvasmarhahús-exportőrök közé tartozik, 2016-ban a világon a hetedik, Latin-Amerikában az első

³⁴¹ *Az embernek fia* című regény először 1975-ben jelent meg a Magvető kiadásában, majd 2008-ban átdolgozva, a Noran gondozásában [ford.: Tóth Éva]. Magyar nyelven kiadott novellái: *A szökés* [ford. Hardi Emília]; *S küzdöttek hajnalig* [ford. Szőnyi Ferenc].

³⁴² Paraguayi témájú kutatásokat végez Rojas Mónika középiskolai tanár és könyvtáros. *Hírünk a nagyvilágban – a paraguayi kultúra magyar kapcsolatai* címmel az Országos Széchényi Könyvtárban tartott előadást 2013. január 21-én. Az előadás tanulmányváltozata: ROJAS Mónika (2013): *Paraguayi magyarok – magyarok Paraguayban*. In BOKA László szerk.: *Esemény és narratíva. Történetiség – elbeszélés(ek)- interpretáció*. Bp., Gondolat – Országos Széchényi Könyvtár. 314–320. Írásai olvashatók az *Artportal* és a *Lazarillo* webfelületeken. Szintén paraguayi vonatkozású ASQUI Kristóf (2012): *Függetlenség vagy halál! Geopolitikai kihívások a Paraguay folyó mentén (XVI. század – 1870)*. *Hadtudományi Szemle*, 5. évf. 1–2. sz. 87–96.

³⁴³ *The World Factbook*, 2017. Washington D. C., CIA.

³⁴⁴ OSAVA, Mario (2016): Soy Fuels Industrialization in Paraguay. *Inter Press Service*, 2016. 03. 23. Forrás: www.ipsnews.net/2016/03/soy-fuels-industrialisation-in-paraguay/ (Letöltés ideje: 2017. 12. 20.)

³⁴⁵ GUEREÑA, Arantxa – RIQUELME, Quintín (2013): *The Soy Mirage. The limits of corporate social responsibility*. Oxford, Oxfam Research Reports. 3.

volt, megelőzve mind Uruguayt, mind Argentínát.³⁴⁶ A húst többek között Oroszországba, Chilébe, Hongkongba, Brazíliába és Izraelbe szállítják.

A szubtrópusi éghajlatú Paraguay búzatermelő és búaexportáló ország. 147 millió dollár értékben szállított külföldre (2016), ezzel Argentína és Mexikó után Latin-Amerikában harmadik. Összehasonlításképpen, a paraguayi búaexport értéke nagyjából egyharmada az itthon termeltnek.³⁴⁷

Paraguay világszerte az organikus cukor exportjában,³⁴⁸ a cukorhelyettesítő stevia termelésében is kiemelkedő, a második legfontosabb exportőr a világon.³⁴⁹ A cukor legfőbb vásárlója az Amerikai Egyesült Államok.

A mezőgazdaságon és az állattenyésztésen túl mindenképpen megemlítené az elektromos energia, amely Paraguay jelentős kiviteli cikke. A világ legnagyobb elektromosenergia-exportőrei közé tartozik (2016-ban a negyedik). A termelés döntő többségét a Brazíliával közösen épített *Itaipu Binacional* vízerőmű adja.

Komoly lehetőségeket jelent Paraguay számára a jövőt tekintve, hogy az országban titán- és uránmezőket fedeztek fel. A 2010-ben a brazil határ közelében, Alto Paraná területén talált titán a Föld eddig fellelt legnagyobb készlete lehet.³⁵⁰

Az ország kiemelkedő kereskedelmi partnere a szomszédos Brazília. Utóbbi helyre irányul a paraguayi export 35%-a, s innen származik az import egynegyede (2016). A kivitel Argentínába (10%), Oroszországba (7,75%) és Chilébe (6,1%) jelentős. Import tekintetében Kína áll az első helyen (27,1%), ami azért is figyelemre méltó, mert Paraguay az egyetlen dél-amerikai állam, amely Tajvannal tart fenn diplomáciai kapcsolatot.³⁵¹

Társadalom

2016-ban az egy főre jutó vásárlóerő-paritáson mért GDP Paraguayban 9567 dollár volt, kevesebb mint a fele a hasonló geostratégiai helyzetű, szintén ütközőállam Uruguaynak, ahol meghaladta a 20 000 dollárt. Ráadásul ezek az értékek óriási társadalmi különbségeket rejtene. A gazdagok és a szegények közötti szakadék Paraguayban a legmélyebb: itt vannak a legszélsőségesebb földbirtokviszonyok a világon,³⁵² a Gini-együttható pedig 50 feletti értéket

³⁴⁶ COOK, Rob (2017): World Beef Exports: Ranking of Countries. *Beef Market Central*, 2017. 12. 17. Forrás: <http://beefmarketcentral.com/story-world-beef-exports-ranking-countries-146-106903> (Letöltés ideje: 2017. 12. 18.)

³⁴⁷ WORKMAN, Daniel (2017): *Wheat exports by country*. *World's Top Exports*. Forrás: www.worldstopexports.com/wheat-exports-country/ (Letöltés ideje: 2017. 12. 08.)

³⁴⁸ AMBRUSTER, Bill (2012): How Sweet It Is. Paraguay is top supplier of organic sugar imports. *Datamyne*. Forrás: www.datamyne.com/blog/markets/how-sweet-it-is-paraguay-is-top-supplier-of-organic-sugar-imports/ (Letöltés ideje: 2017. 12. 22.)

³⁴⁹ *Stevia: Industrializarán producción con fuerte inversión*. *La Nación*, 2017. 02. 14. Forrás: www.lanacion.com.py/2017/02/14/stevia-industrializaran-produccion-fuerte-inversion/ (Letöltés ideje: 2018. 01. 10.)

³⁵⁰ *South American Countries Mineral Industry Handbook* (2015). Vol. 1. Washington D. C., International Business Publications. 38.; ARCE, Eduardo (2010): Paraguay será centro de producción mundial de titanio. *BBC Mundo*, 2010. 11. 30. Forrás: www.bbc.com/mundo/noticias/2010/11/101130_paraguay_titanio_descubrimiento_pea (Letöltés ideje: 2018. 01. 29.)

³⁵¹ OEC (2016b): *Paraguay*. Forrás: <https://atlas.media.mit.edu/en/profile/country/pry/> (Letöltés ideje: 2017. 12. 20.)

³⁵² Az 50 hektárnál kisebb birtokok a farmok 91%-át teszik ki. A farmok 8,7%-án összpontosul a mezőgazdasági terület 94%-a. Forrás: BTI (2016): *Paraguay Country Report*. Gütersloh, Bertelsmann Stiftung. 16.

mutat (51,7%, 2016), csaknem kétszer annyit, mint Magyarországon (28,2%). A 21. század első évtizedében a szegénység csökkent Paraguayban, azonban ez a tendencia az utóbbi években megváltozott. 2015-ben a lakosság 26,58%-a, 2016-ban a 28,86%-a élt a szegénységi küszöb alatt.³⁵³ Bár a 2,4%-os változás talán nem tűnik soknak, több más dél-amerikai államban a kedvezőtlen világgazdasági helyzet ellenére is sikerült a szegénységi mutatókat némileg mérsékelni, például Ecuadorban, Peruban és Uruguayban.³⁵⁴ Jelenleg csaknem minden harmadik paraguayi szegény. A gyerekek a leginkább veszélyeztetettek, becslések szerint 136 ezren tengődnek mélyszegénységben, s rajtuk kívül közel félmillióan nélkülöznek még. Összességében a gyerekek 40%-a él szegénységben.³⁵⁵ Az emberi fejlettségi indexen Paraguay csak a 110. (HDI index, 2015).

Az országban 6,73 millió fő él mintegy 400 000 km²-en. A népsűrűség alacsony, átlagosan 17 fő/km² (2016).³⁵⁶ A lakosság eloszlása egyenlőtlen: a Paraguay folyótól nyugatra levő területek csaknem néptelenek, a folyótól keletre, az ország területének 60%-án él a paraguayiak 98%-a.

Míg vagyoni és földrajzi megoszlásában nagy különbségek mutatkoznak, a népesség etnikai tekintetben homogén, több mint 95%-a mesztic. Ez az érték kiemelkedően magas Latin-Amerika más mesztic országaihoz képest, ahol az európaiak és a bennszülöttek keveredéséből létrejött etnikumhoz tartozik az állampolgárok legnépesebb hányada, mint például Nicaraguában (69%) és Mexikóban (62%).³⁵⁷ Paraguay esetében az okok a függetlenedés utáni első vezető, Dr. José Gaspar Rodríguez de Francia az 1810-es évektől 1840-ig tartó diktatórikus irányításához nyúlnak vissza. Az *El Supremo* az etnikai keveredést és annak előmozdítását kulcskérdésként kezelte.

A bennszülött lakosság jelenlegi aránya nagyon alacsony, 2% körül mozog. Ebben nemcsak a meszticizálódás, hanem az indián közösségek erőszakos felszámolása is szerepet játszott. Utóbbira példa a vadászó-gyűjtögető életmódot folytató aché indiánok irtása (szisztematikus vadászat, koncentrációs táborok) Alfredo Stroessner diktatúrája (1954–1989) alatt. Kétségbeejtő helyzetükre, az országban zajló genocídiumra Mark Münzel német antropológus próbálta a nemzetközi közvélemény figyelmét felhívni a hetvenes évektől.³⁵⁸ Szemléletváltást mutat, s a világsajtóban is visszhangra lelt, hogy 2008-ban Fernando Lugo

³⁵³ Paraguay: 40 % de la población infantil vive en pobreza. *TeleSur Noticias*, 2017. 07. 26. Forrás: www.telesur.tv/net/news/Paraguay-40-de-la-poblacion-infantil-vive-en-pobreza-20170726-0024.html (Letöltés ideje: 2018. 01. 10.)

³⁵⁴ *Social Panorama of Latin America 2017*. Briefing paper, UN-ECLAC. 83.

³⁵⁵ *La infantilización de la pobreza: el 40% de los niños vive en hogares con un ingreso per cápita inferior a 21 mil guaraníes por día*. Universidad Católica "Nuestra Señora de la Asunción". Forrás: www.universidadcatolica.edu.py/wp-content/uploads/2018/09/ucdoc_1500308619.pdf

³⁵⁶ Paraguay. Country profile. The World Bank. Forrás: http://databank.worldbank.org/data/Views/Reports/ReportWidgetCustom.aspx?Report_Name=CountryProfile&Id=b450fd57&tbar=y&dd=y&inf=n&zm=n&country=PRY (Letöltés ideje: 2017. 12. 12.)

³⁵⁷ *The World Factbook* 2017.

³⁵⁸ Munkáját említi, és kitér az indiánok helyzetére a Dornbach Mária által szerkesztett *A naptestű Pa'i. Guaraní mítoszok és mesék* című könyv utószavában Salvador Bueno. Mark Münzel egyik tanulmányát *Genocídium, etnocídium és a néprajzkutatás: A kelet-paraguayi achék* cím alatt 2001 óta magyarul is olvashatjuk, a „Primitív” kultúrák, ősi hitek, modern genocídium: Politikai antropológiai és etnológiai forrástanulmányok című kötetben jelent meg.

elnök indiánügyi miniszterré nevezte ki Margarita Mbywangi aché emberi jogi aktivistát.³⁵⁹ Az úgynevezett hegyi vagy vad indiánok élettere az azonban eltűntek, az egyre terjeszkedő szőjaföldek, legelők és egyéb gazdasági érdekek gyűrűjében a túlélésre csak hagyományos életmódjuk feladásával van lehetőségük.

A hosszú tengerparttal rendelkező szomszédos Brazíliával és Argentínával ellentétben a szárazföld övezte Paraguay nem vált a bevándorlók gyűjtőállamává. Mégis érkeztek ide idegenek, főleg a 19. század utolsó harmadától. 1864 és 1870 között vívta Paraguay a Brazília, Argentína és Uruguay alkotta Hármasszövetség elleni háborút, amely katasztrofális demográfiai veszteségeket okozott. Az 1980-as évekig tartotta magát az az elképzelés, hogy a fegyveres harc, járványok (himlő, kolera stb.) és éhezés következtében a paraguayi embervesztesség a lakosság 50%-a körül járhatott. A paradigmaváltást Vera Blinn Reber kutatásai indították el, aki a veszteségeket 8,7–18,5% között határozta meg.³⁶⁰ A rendelkezésre álló adatok alapján Thomas Whigham és Barbara Potthast először 30% feletti, de 50% alatti értéket becsültek. A Stroessner-diktatúra 1989-es bukása után új levéltári anyagok váltak elérhetővé a kutatók számára. A Nemzeti Védelmi Minisztérium levéltárából előkerültek az 1870-es népszámlálási adatok. Ezek alapján Whigham és Potthast módosították korábbi álláspontjukat, és arra a következtetésre jutottak, hogy a veszteségek a lakosság 60–69%-át tették ki, azaz nagyobbak, mint a korábban magasnak tartott 50%-os érték.³⁶¹ A férfiak száma csökkent a leginkább, így a nők már a háború idején is átvettek hagyományos férfiszerepeket. Azonban ez nem járt sem a társadalomban, sem a politikai és családi életben fennálló patriarkális viszonyok megváltozásával.³⁶² „Azt mondhatjuk, hogy [ebben az időben Paraguay] a nők országa volt, de nem egy nőknek való ország. A nők tartották mozgásban a gazdaságot, a háború utáni újjáépítés is nagyrészt az ő kezük munkája. De ez nem jelenti azt, hogy rendelkeztek volna hatalommal [...], a politikai életből ki voltak zárva.”³⁶³ Az általános választójogot Paraguayban csak 1961-ben vezették be,³⁶⁴ utolsóként Latin-Amerikában.

A „nagy háború” előtti több mint 1 milliós lakosság a konfliktus végére nagyjából 220 000-re apadt.³⁶⁵ 1870 után indult meg a népesség növekedése, szerepet játszott ebben a belső szaporulat, a hazatérők (akik a háború alatt elmenekültek, majd visszaköltöztek) és a bevándorlók. A századfordulón az ország lakossága meghaladta a félmilliót, közülük

³⁵⁹ Életéről lásd: WEBBER, Jude (2009): Margarita Mbywangi. *The Financial Times*, 2009. 07. 04. Forrás: www.ft.com/content/1f4e11f4-6475-11de-a13f-00144feabdc0 (Letöltés ideje: 2017. 12. 12.)

³⁶⁰ BLINN REBER, Vera (1988): The Demographics of Paraguay: A Reinterpretation of the Great War, 1864–70. *The Hispanic American Historical Review*, Vol. 68, No. 2. 290.

³⁶¹ WHIGHAM, Thomas L.– POTTHAST, Barbara (1999): The Paraguayan Rosetta Stone: New Insights into the Demographics of the Paraguayan War, 1864–1870. *Latin American Research Review*, Vol. 34, No. 1. 185.

³⁶² POTTHAST, Bárbara (2015): Mujeres cabeza de hogar y relaciones de género en Paraguay, siglo XIX y XX. In GHIRARDI, Mónica – VOLPI SCOT, Ana Silvia comp.: *Interpelaciones desde perspectivas Iberoamericanas a través de los casos de Argentina, Brasil, Costa Rica, España, Paraguay y Uruguay*. São Leopoldo, Oikos, Unisinos. 187.

³⁶³ “Antes se hablaba de las heroínas, y nada más”. Conversamos con Bárbara Potthast. *Ultimahora*, 2011. 08. 14. Forrás: www.ultimahora.com/antes-se-hablaba-las-heroinas-y-nada-mas-n457366.html (Letöltés ideje: 2017. 12. 12.)

³⁶⁴ MILLER, Francesca (1991): *Latin American Women and the Search for Social Justice*. Hanover–London, University Press of New England. 96.

³⁶⁵ PENDLE, George (1967): *Paraguay. The Riverside Nation*. London, OUP. 84.

18 180 fő külföldi szerepelt a hivatalos kimutatásokban (1900).³⁶⁶ Nagyságrendi sorrendben: argentinok, olaszok, brazilok, spanyolok, németek, franciák, uruguayiak és britek. Az összlakosság a 20. században növekvő tendenciát mutatott: 516 000 fő (1900); 926 000 (1930); 1 168 000 (1940),³⁶⁷ 1962-re meghaladta a 2 milliót. Az előrejelzések szerint 2020-ra Paraguay 7 milliós ország lesz.³⁶⁸

Jelenleg Paraguayban a legnépesebb kisebbséget a brazilok és leszármazottjaik alkotják. Számukat 300 000 és 600 000 közé teszik. Elsősorban a paraguayi–brazil határ mentén telepedtek le. Gyakran földtulajdonosok, érdekeltségekkel a szójatermelésben. Az úgynevezett *brasiguayos* maguk mögött tudhatják a brazil állam támogatását, ezért a földkérdés Paraguayban nem pusztán belügy.³⁶⁹ 2012-ben a föld nélküli paraguayiak, az úgynevezett *carperók* és a tehetős birtokosok (köztük számos *brasiguayo*) közötti konfliktus miatt brazil fegyveres jelenlét is volt a határon.³⁷⁰

Az alapító Menno Simonsról elnevezett anabaptista felekezet hívei, a Paraguayba elsősorban orosz és német területekről, illetve Kanadából érkező mennoniták és leszármazottjaik nagyjából harmincezen vannak. Az első mennoniták még a 19. században jelentek meg az országban, többségük azonban az 1920-as és 1930-as években érkezett. Elsősorban az ország nyugati, éghajlat szempontjából kedvezőtlen felén, a száraz Chacóban telepedtek meg, s váltak tehetős gazdálkodókká (állattartás, tejipar). A siker árnyoldala, hogy a legelőterületek folyamatos növelése a biodiverzitás csökkenéséhez, és az utolsó, még vadon élő indiánok kihalásához vezethet.

Érkeztek még az országba ázsiaiak (japánok, dél-koreaiak, kínaiak és tajvaniak), közel-keleti és európai bevándorlók. A magyarok esetében szóróványközösségről beszélhetünk.³⁷¹ Bár voltak olyan családok, amelyek már a 19. században megtelepedtek az országban (például Vámosy – Wamosy), a magyar kolónia tagjai elsősorban a két világháború között érkeztek, gyakran a trianoni szerződés által Magyarországtól elcsatolt területekről. A paraguayi kormány, különösen a Bolíviával vívott Chaco-háború (1932–1935) után,³⁷²

³⁶⁶ SCOTT Keltie, J. (1911): *Statesman's Year-Book*. London, Macmillan. 1084.

³⁶⁷ Base de Datos de Historia Económica de América Latina. Montevideo–Oxford, MOxLAD.

³⁶⁸ *Paraguay Population Pyramid 2017*. Forrás: www.populationpyramid.net/paraguay/2017/ (Letöltés ideje: 2017. 11. 30.)

³⁶⁹ AYALA GODOY, Maria Paola (2014): *Migración brasileña en el Paraguay: el caso "brasiguayos", las dificultades sociales y diplomáticas que acarrea*. Foz do Iguazu, Universidad Federal de la Integración Latinoamericana. 51–55.; ALBUQUERQUE, José L. C. (2005): Campesinos paraguayos y "brasiguayos" en la frontera este del Paraguay. In FOGEL, Ramón – RIQUELME, Marcial comp.: *Enclave sojero, merma de soberanía y pobreza*. Asunción, Centro de Estudios Rurales Interdisciplinarios. 157–190.

³⁷⁰ Piden que Paraguay militarice frontera con Brasil. *ABC Color*, 2012. 03. 12. Forrás: www.abc.com.py/nacionales/piden-que-paraguay-militarice-frontera-con-brasil-378490.html (Letöltés ideje: 2018. 01. 25.)

³⁷¹ KOSZORÚS Oszkár (2015): Orosházától Paraguayig. Egy ismeretlen szobrász és festőművész: Kunos Ádám. *Orosházi harangszó*, pünkösdi. 10–11.; ROJAS MÓNICA (2014): Hírünk a nagyvilágban – Kunos Ádám útja Orosházától Asunciónig. *Lazarillo*, 2014. 11. 24. Forrás: www.prae.hu/prae/lazarilloetc.php?menu_id=115&aid=310&type=2 (Letöltés ideje: 2018. 01. 10.) BÁCS, Zoltán György (2010): Problemas comunes de las actividades informativas y de comunicación de las comunidades húngaras en el Uruguay y en el Paraguay durante los últimos cuatro años (Una experiencia personal). *Iberoamericana Quinceeclesiensis*, Vol. 8. 173–186.

³⁷² A háború legfőbb okai a terület vélt erőforrásai (kőolajkészlet); Bolívia külpolitikai célkitűzése, hogy a csendes-óceáni kijárat elvesztése után az Atlantikumhoz szerez kijutást, és a gazdasági világválság által generált feszültségek voltak. A háborúban mintegy 100 000 ember vesztette életét. A békét 1938-ban Buenos Airesben kötötték meg. A vitatott terület többségét Paraguay szerezte meg.

annak emberveszteségét ellensúlyozandó, támogatta a bevándorlást, a földműveseknek ingyen biztosított gazdálkodásra területet.³⁷³

A jelenleg aktuális, 1992-es alkotmány 140. cikkelye kimondja, hogy „Paraguay plurikulturális és kétnyelvű ország. A spanyol és a guaraní hivatalos nyelvek”.³⁷⁴ A spanyol inkább írásban, a guaraní szóban használatos, s a két nyelv ismerete a paraguayi identitás része. Ugyanakkor tévedés lenne azt hinni, hogy az országban csak az említett két nyelven beszélnek. Paraguay többnyelvű állam, a guaranín kívül más bennszülött nyelvek és az országba bevándorolt kisebbségek nyelvei is használatosak egyes régiókban.

Paraguay jelenleg kivándorló ország. A paraguayiak kb. 15%-a él külföldön (958 900 fő, 2013). Nagyságrendi sorrendben Argentínában, Spanyolországban, Braziliában, az Amerikai Egyesült Államokban, Kanadában, Bolíviában, Uruguayban, Chilében és Németországban.³⁷⁵ A paraguayi diaszpóra jelentős része tehát a szomszédos államokban él, így a modern kommunikációs lehetőségeken túl a földrajzi közelség is segíti a kapcsolattartást az otthon maradtakkal. A hazautalások 506 millió dollárról (2004) 804 millióra emelkedtek (2012).³⁷⁶

A népesség többsége ma már városokban él, az ország urbanizációs szintje (60,2%, 2017)³⁷⁷ azonban alacsonyabb, mint a szomszédos országoké. Az ország közigazgatásilag 17 tartományra és a fővárosi körzetre oszlik. A Paraguay folyótól nyugatra (*Occidente*) mindössze három megye található, a többi a folyótól keletre (*Oriente*) helyezkedik el. A legnagyobb területű egység az ország északnyugati részében található Boquerón (91 669 km²). A csaknem magyarországnyi tartományban kevesebb, mint hatvanezren élnek.

Politika

Politikai élet Stroessner alatt

A paraguayi népesség fiatal, a medián életkor 27 év, a 0–29 év közötti korosztály a lakosság 58%-át alkotja (2017).³⁷⁸ A paraguayiak többségének tehát már nincsenek személyes tapasztalatai a több mint 30 éven át tartó, és az ország modern kori történetét meghatározó Stroessner-diktatúráról.

Paraguayt megalakulása óta autoriter vagy diktatórikus irányítás jellemezte. Elkezdte a második világháborúval meginduló latin-amerikai demokratizálódási hullám is. Sőt 1947-ben polgárháború tört ki. 1948 és 1954 között pedig hat elnök váltotta egymást, többször puccsal. 1954-ben egy bajor bevándorló gyermeke, Alfredo Stroessner tábornok ragadta magához a hatalmat. De nemcsak megszerezte, hanem több mint három évtizeden keresztül meg is tartotta azt. Andrew Nickson szerint ennek öt alapvető pillére volt:

³⁷³ TORBÁGYI Péter (2004): *Magyarok Latin-Amerikában*. Budapest, Magyar Nyelv és Kultúra Nemzetközi Társasága. 165.

³⁷⁴ *Constitución Nacional* 1992. Paraguay.

³⁷⁵ *Migration and Remittances Factbook* 2016. Washington D. C., World Bank Group – KNOMAD. 206.

³⁷⁶ *Paraguay Remittances*. Forrás: <https://tradingeconomics.com/paraguay/remittances> (Letöltés ideje: 2017. 11. 30.)

³⁷⁷ *The World Factbook* 2017.

³⁷⁸ *Paraguay Population Pyramid* 2017.

kirakatdemokrácia, hatékony elnyomás, intézményesített korrupció, nacionalista ideológia és az Amerikai Egyesült Államok támogatása.³⁷⁹

A kirakatdemokrácia Stroessner esetében az a demokratikus máz, amely mögé a diktatórikus irányítást a külföld kíváncsi szemei elől – többé-kevésbé – elrejtette. Voltak például választások. Ezeken azonban csak Stroessner és az őt támogató Colorado Párt nyerhetett. Ennek legszélsőségesebb megnyilvánulása 1958-ban volt, amikor a hivatalos adatok szerint Stroessner 97,3%-ot kapott, a kongresszusba pedig csak Colorado párti politikus jutott be.³⁸⁰

A hatékony elnyomás magában foglalta a lakosság megfélemlítését és az ellenzék fizikai megsemmisítését. Erre kiváló ürügyül szolgált az 1955-ös úgynevezett 294. számú törvény, amely „a demokrácia védelmében” (*de Defensa de la Democracia*) nevet kapta. Ez büntethetővé tette azokat, akik kommunista vagy más felforgató, totalitárius eszméket terjesztettek, és/vagy fegyverrel törekedtek a meglévő kormány megdöntésére. Ezt a törvényt bárkire alkalmazni lehetett, a hatalom tehát ott csaphatott le, ahol akart.

Az elnyomás és megfélemlítés eszköze volt a nacionalista ideológia is. Aki nem támogatta a rendszert, nemcsak ellenzékinek, hanem hazaárulónak számított. A mi és ők dichotómiájában a választás leszűkült jókra és rosszakra, azaz támogatókra és ellenségekre, s hatalmas árat fizethetett az, aki az utóbbi táborba került. A nacionalizmus beleillett a rendszer önképébe, hiszen a stroessneri Paraguay a kommunista internacionalizmussal szemben határozta meg magát, ugyanakkor ellentmondásos, ha az Amerikai Egyesült Államok és Paraguay közötti szoros viszonyt nézzük.

Paraguay az Egyesült Államok perspektívájából nem számított a fontos államok közé a 19. században és a 20. század első felében. Jelentősége a második világháború idején nőtt meg elsősorban preventív célok miatt, ugyanis az USA számára fontossá vált az, hogy Dél-Amerikában a német befolyást csökkentse, illetve annak további terjedését megakadályozza. A hidegháborúban lett a „zsigerien antikommunista” Paraguay az Amerikai Egyesült Államok egyik fő és legmegbízhatóbb szövetségesévé Latin-Amerikában. A paraguayi vezetés számos módon próbálta kifejezésre juttatni lojalitását, többek között felhasználta erre a nemzetközi konfliktusokat. 1962-ben például kezdeményezte, hogy az Amerikai Államok Szervezete fegyveres módon avatkozzon be Kubában. 1965-ben Paraguay katonai erővel támogatta az Amerikai Egyesült Államok intervencióját Dominikában a baloldalinak tartott Juan Bosch elnök hatalmának megdöntésére. Az akcióban mintegy 200 paraguayi katona vett részt. Ezenkívül Stroessner felajánlotta, hogy a vietnami konfliktusba is küld paraguayi fegyveres erőt.³⁸¹

A Stroessner-rendszer egyik legfontosabb támasza az Amerikai Egyesült Államok volt. Az USA barátsága bizonyos szinten szalonképessé tette a diktatúrát, anyagi támogatása pedig nagymértékben járult hozzá a belső stabilitáshoz. 1954 és 1960 között az ország 30 millió dollárt kapott, 1962 és 1965 között 40 milliót. Ehhez hozzászámolandók a különböző, Washingtonhoz közel álló nemzetközi szervezetek kölcsönei, amelyek az 1962–1965-ös időszakban érték a 80 millió dollárt. Továbbá az USA katonai támogatást is nyújtott, ennek értéke meghaladta a 30 millió dollárt (1946–1989).³⁸²

³⁷⁹ NICKSON, Andrew (2014): *La Guerra Fría y el Paraguay*. Asunción, El Lector. 15.

³⁸⁰ Az ellenzék nem indult a választáson. A hiányzó 2,7% érvénytelen szavazat volt. Forrás: HANRATTY, Denis M. – MEDITZ, Sandra W. (1990): *Paraguay – a Country Study*. Washington D. C., Library of Congress. 251.

³⁸¹ NICKSON 2014, 24–25.

³⁸² NICKSON 2014, 35–37.

Az Amerikai Egyesült Államokkal fenntartott felhőtlen viszony mindössze egyszer kérdőjeleződött meg, az úgynevezett Ricord-affér révén. André Ricord francia születésű náci kollaboráns volt, aki 1967-ben Paraguayban telepedett le. Asunciónban fedőüzletként éttermet működtetett, azonban kábítószer-kereskelemből élt. „Az általa működtetett, francia avagy latin kapcsolat néven elhíresült bűnszervezet az Amerikai Egyesült Államokba csempészett heroin 50–75 százalékáért volt felelős. Ez természetesen nem sikerülhetett volna paraguayi állami tisztségviselők támogatása és aktív közreműködése nélkül.”³⁸³ Ezért, amikor az USA 1971-ben kérte a kiadatását, a paraguayi hatóságok ezt megtagadták. Washington erre az ország anyagi támogatásának teljes felfüggesztését helyezte kilátásba. A válasz nem késett, Ricordot Paraguay azonnal kiadta. A lépés sebességéből jól látszik az ország, illetve a Stroessner-rendszer függése az Amerikai Egyesült Államoktól.³⁸⁴

Az amerikai támogatás mellett az országot átszövő korrupció is a stroessnerizmus támaszai közé tartozott. Segített az ellenzék elhallgattatásában és a támogatók megtartásában. Mindenre kiterjedt: állásokra, pozícióra, áruk csempészetére vagy akár lehallgatott telefonbeszélgetések felvételeinek megvásárlására. A Stroessner-éra egybefonódott vele, a diktátor távozása mégsem hozta magával a korrupció eltűnését. Ellenkezőleg, a kilencvenes években a helyzet rosszabbodott, olyannyira, hogy 2002-ben Paraguay a Korrupció Érzékelési Indexen (*Corruption Perception Index*, CPI) 132 országból a 129. lett. Az ország akkori elnöke, Luís González Macchi (1999–2003) külföldi bankszámláiról vált hírhedtté, illetve a sajtó azt is megszélőztette, hogy az 1999-ben 80 000 dollárért vásárolt elnöki BMW lopott jármű. Végül González Macchi 2006-ban bíróság elé került 16 millió dollár sikkasztásának vádjával. Elsőfokon hat évre ítélték, másodfokon azonban felmentették.³⁸⁵ Jelenleg Paraguay a CPI indexen 176 ország közül a 123. helyet foglalja el Mexikóval és Hondurasszal egyetemben (2016). A latin-amerikai államok közül Venezuela, Haiti, Nicaragua és Guatemala szerepeltek csak gyengébben. A *Latinobarometro* közvélemény-kutatása alapján a paraguayiak az ország legégetőbb problémáinak a munkanélküliséget (29%), a bűnözést (18%), az egészségügy helyzetét (10%) és a korrupciót (10%) tartják. Utóbbi bizonyos szintű társadalmi elfogadottságára utal, hogy csak a harmadik helyen szerepel – holtversenyben – mindössze 10%-os értékkel.³⁸⁶

Ha a Stroessner-érát nem az Andrew Nickson által felállított szempontok alapján elemezzük, azt is mondhatjuk, hogy a diktátor két legfőbb támaszát a Colorado Párt és a hadsereg alkották. A pártot 1887-ben alapították, s az 1904–1946, illetve a 2008–2012 közötti időszakokat kivéve mindig kormányon volt. Hatalmon volt Stroessner előtt, alatt és után is.³⁸⁷ Azaz a párt erősebbnek bizonyult magánál a diktatúránál. Utóbbi másik támasza a rendszerhez lojális katonaság volt. Stroessner maga is katona lévén, bizalmi embereinek jelentős része szintén a hadseregből került ki. A hadsereg tehát a hatalom részesévé vált,

³⁸³ MORA, Frank O. – COONEY, Jerry Wilson (2007): *Paraguay and the United States: Distant Allies*. USA, University of Georgia Press. 188.

³⁸⁴ NICKSON 2014, 63.

³⁸⁵ La Corte ratifica absolución del ex presidente de la República. *Última hora*, 2007. 02. 20.

Forrás: www.ultimahora.com/la-corte-ratifica-absolucion-del-ex-presidente-la-republica-n22078.html (Letöltés ideje: 2017. 12. 12.)

³⁸⁶ *Informe 2017*. Buenos Aires, Corporación Latinobarometro. 61.

³⁸⁷ 2013–2018 között Horacio Cartes Colorado-párti politikus irányította Paraguayt, a 2018 tavaszi választásokat pedig ugyanebből a pártból Mario Abdo Benítez, Stroessner személyi titkárának fia nyerte meg.

ezenkívül tagjai magas anyagi megbecsülést élveztek. A tisztek fizetése az Amerikai Egyesült Államok hadseregében szolgáló tisztek fizetésével vetekedett, nyugdíjba vonulásukkor pedig a kormány földtulajdonnal honorálta korábbi szolgálataikat. A hadsereg elégedettsége elejét vette a belső erjedésnek. Mindössze közvetlenül hatalomra jutása után – 1955-ben és 1956-ban – kíséreltek meg puccsot Stroessner ellen.³⁸⁸ A következőre több mint harminc évet kellett várni.

Politikai átmenet

Paraguay megítélése az Amerikai Egyesült Államokban a nyolcvanas évekre látványosan megváltozott. Stroessner hatalomra kerülésének 30. évfordulóján, 1984-ben a *The New York Times* tudósítója a *Rettegés köztársasága* című írásában a következőképpen jellemezte az országot:

„Folyamatos ostromállapot, amely az elnököt a törvény fölé helyezi; emberek, akik időnként ellenállhatatlan kényszert éreznek arra, hogy folyókba essenek, vagy repülőgépekből zuhanjanak ki összekötözött kezekkel és lábakkal; a mindig népszerű »Előre, tábornokom!«; »Gratulálok, barátom!« csengő dallamai az elnöki palota előtt; jó pénzért rejtegetett külföldi tolvajok, vadállatok és örültek;³⁸⁹ velejéig korrupt gazdaság, [...] párt-űjság, amely mindennap 6 oldal terjedelemben, színes képeken jeleníti meg a tábornokot.”³⁹⁰

1985-ben Ronald Reagan amerikai elnök a paraguayi rendszert diktatúrának minősítette. Stroessner bukásában szerepet játszott az amerikai támogatás megszűnése, az eltelt évek, hiszen az elnök már hetven felett járt, egyre inkább előtérbe kerül ezért az utódlás kérdése, továbbá a szomszédos államokban bekövetkezett demokratikus fordulatok. Augusto Roa Bastos sokat idézett jellemzését, miszerint Paraguay egy „sziget Dél-Amerika szívében, amelyet szárazföld vesz körül”,³⁹¹ helyi kutatók a következőképp módosították a nyolcvanas évek tekintetében: „autoriter sziget a demokráciák tengerében”.³⁹²

Stroessner elnökségét végül is puccsal, 8 órás fegyveres harcot követően saját veje, Andrés Rodríguez tábornok döntötte meg. Bár ezzel a Stroessner-éra 1989-ben véget ért, az amerikai vezetés nem lehetett maradéktalanul elégedett, hiszen a tábornoknak ismert kapcsolatainak voltak kábítószercsempész-hálózatokkal (lásd például Ricord-affér), továbbá személyében újra katonatiszt került az ország élére. A hadsereg tehát nem vonult vissza a barakkokba.

Az 1990-es évek rendkívül zűrzősnek bizonyultak annak ellenére, vagy talán éppen azért, mert az előző időszakkal nem történt éles szakítás, továbbra is a Colorado Párt maradt hatalmon. Ugyan 1992-ben átkerült az irányítás a civilek kezébe, az ország vezetői továbbra

³⁸⁸ SCHEMO, Diana Jean (2006): Stroessner; Paraguay's Enduring Dictator, Dies. *The New York Times*, 2006. 08. 16. Forrás: www.nytimes.com/2006/08/16/world/americas/16cnd-stroessner.html (Letöltés ideje: 2017. 12. 22.)

³⁸⁹ Utalás arra, hogy Paraguay több háborús bűnösnek is menedéket nyújtott, többek között Josef Mengelének és Eduard Roschmannak. Továbbá Paraguayba menekült Anastasio Somoza megbuktatott nicaraguai elnök. Utóbbi 1980-ban egy utcai támadás során gerillák megölték.

³⁹⁰ VINOCUR, John (1984): A Republic of Fear. *The New York Times*, 1984. 09. 23. Forrás: www.nytimes.com/1984/09/23/magazine/a-republic-of-fear.html?pagewanted=all (Letöltés ideje: 2017. 12. 10.)

³⁹¹ ROA BASTOS, Augusto (1977): Una isla rodeada de tierra. *El Correo de la Unesco*. Forrás: www.lacult.unesco.org/docc/oralidad_06_07_56-59-paraguay.pdf (Letöltés ideje: 2017. 12. 10.)

³⁹² Idézte MORA-COONEY 2007, 209.

is a Colorado Párthoz kötődtek. A Stroessner-diktatúra utáni első civil elnök, a 19. században Dél-Amerikába kivándorolt magyar Vámosi család leszármazottja, a dúsgazdag vállalkozó, Juan Carlos Wasmosy lett. Elnökségét beárnyékolta a választási csalással, továbbá korrupcióval és sikkasztással kapcsolatos hírek.

A valódi rendszerváltás nem 1989-ben, és nem is 1992-ben következett be, hanem 2008-ban. A szavazatok több mint 40%-át Fernando Lugo volt püspök, a Nemzeti Szövetség a Változásért (*Alianza Patriótica por el Cambio*) pártkoalíció jelöltje³⁹³ szerezte meg. Az atipikus politikus, aki korábban volt vidéki tanító, pap, misszionárius Ecuadorban, vatikáni ösztöndíjas, majd püspök, demokratikus módon jutott az elnöki székbe, és békés úton vette át a hatalmat. Úgy váltotta tehát a Liberális Párt a Colorado Pártot, hogy az nem generált fegyveres konfliktust. Kérdés volt ugyanakkor az, hogy Lugo, aki az oktatásból és az egyházi szférából került Paraguay élére korábbi politikai tapasztalat nélkül, meg tudja-e a hatalmat tartani. Legfontosabb kampányígéretei közé tartozott a földreform és a Brazíliával közösen épített és működtetett *Itaipu Binacional* szerződésének módosítása.

A világ akkori legnagyobb vízerőműve, az Itaipu Binacional 1984-re készült el, amikor még mind Paraguayban, mind Brazíliában katonai diktatúra volt.³⁹⁴ Az eredeti szerződés alapján mindkét ország a megtermelt energia 50–50%-ára jogosult, ha azonban ezt nem használja fel, akkor a megmaradt mennyiséget el kell adnia a másik félnek. Ez Brazíliának kedvez, hiszen Paraguay fogyasztása sokkal alacsonyabb, eleinte 2%-nyi volt. Még manapság is csak 10%-ot használ fel. Az ország második legnagyobb vízerőműve, a Paraná folyón elhelyezkedő Yacretá szintén binacionális (paraguayi–argentín) együttműködés eredménye. A megtermelt energia elosztása hasonló az Itaipunál leírtakhoz. A Yacretá esetében Paraguay a fel nem használt mennyiséget csak Argentínának adhatja el; jelenleg az argentin elektromosenergia-fogyasztás 22%-át fedezi az erőmű.³⁹⁵ A legrégebbi, Acaray vízerőmű exportjának célországai szintén Argentína és Brazília. Összességében Paraguay az általa megtermelt elektromos energia 16%-át használja fel,³⁹⁶ a többit eladja. Azonban csak két vevője van, s mind Brazília, mind Argentína a világpiacinál alacsonyabb áron vásárol. Felmerült a szerződések újratárgyalásának igénye. Fernando Lugo elnökségének (2008–2012) egyik legfontosabb eredménye az Itaipu Binacionalra vonatkozó dokumentum módosítása, amely révén Paraguay bevételei jelentősen megnövekedhetnek: a jelenlegi 124 millió dollár helyett 360 millió dollárra számítanak éves szinten.³⁹⁷ Szintén kedvezőbb lenne, ha a vásárlók köre bővíthetne. Már 2011-ben tárgyalások folytak arról, hogy az Acaray által generált energiát Uruguay vagy Chile venné meg; előbbivel próbaszállításra is sor került.³⁹⁸

³⁹³ Ennek szerves része volt a Liberális Párt.

³⁹⁴ 2009 óta a kínai Három-szurdok-gát a legnagyobb.

³⁹⁵ Mapa del sistema energético argentino, Energías de mi país. *Educar*. Forrás: <http://energiasdemipais.educ.ar/mapa/#tab-hidraulica> (Letöltés ideje: 2017. 12. 22.)

³⁹⁶ Electricidad – generación. *Ministerio de Obras Públicas y Comunicaciones*. 2017. 02. 23. Forrás: www.ssme.gov.py/vmme/index.php?option=com_content&view=article&id=1216& (Letöltés ideje: 2018. 01. 21.)

³⁹⁷ BARRIONUEVO, Alexei (2009): Energy Deal with Brazil Gives Boost to Paraguay. *The New York Times*, 2009. 07. 26. <http://www.nytimes.com/2009/07/27/world/americas/27paraguay.html> Forrás: www.nytimes.com/2009/07/27/world/americas/27paraguay.html?mtrref=www.google.hu&gwt=pay&assetType=REGIWALL (Letöltés ideje: 2017. 12. 23.)

³⁹⁸ Exportación de energía eléctrica: Un hecho histórico. *Última Hora*, 2011. 02. 20. Forrás: www.ultimahora.com/exportacion-energia-electrica-un-hecho-historico-n404988.html (Letöltés ideje: 2018. 01. 21.)

A földreform csak a meglévő birtokviszonyok módosításával lehetséges. A változtatás mellett óriási társadalmi igény jelentkezett, vele szemben ugyanakkor tekintélyes gazdasági érdekek és érdekcsoportok állnak. Lugo támogatottságának csökkenése elsősorban a földkérdéshez köthető; egyik oldal sem volt vele elégedett. Erőszakos földkonfliktusok kezdődtek; az emberáldozatokért bírálói Lugót tették felelőssé.³⁹⁹ Helyzetét tovább rontották magánéleti botrányai. Végül 2012-ben a szenátus gyorsított felelősségre vonási eljárásban az elnök eltávolítását szavazta meg. Latin-Amerikában alkotmányos puccsként értelmezték a történéseket. A Mercosur és a Dél-amerikai Nemzetek Uniója fel is függesztette Paraguay tagságát.⁴⁰⁰

A következő, 2013-as elnökválasztás legnagyobb esélyese a politikussá avanzsált dohánygyáros, Horacio Cartes volt. Fernando Lugo a következőképpen nyilatkozott róla: „Megvette a Club Libertadot,⁴⁰¹ vannak magáncégei, megvette a Colorado Pártot és most meg akarja venni az országot.”⁴⁰² Cartes Paraguay egyik legvagyonosabb üzletembere, többek között annak a *Tabacalera del Este* (TABESA) cégnek a tulajdonosa, amely a British American Tobacco szerint a brazil piacon árult hamisított cigaretták 42%-áért felelős.⁴⁰³ Pénzmosással, kábítószer-kereskedelemmel is kapcsolatba hozták a vállalkozót; amikor a nyolcvanas években letartóztatási parancsot adtak ki ellene, Brazíliába menekült. A politikában új ember, mindössze pár évvel az elnökválasztás előtt, 2009-ben csatlakozott a Colorado Párthoz. A választók szemében Cartes egyik vonzerejét épp a gazdagsága adta, úgy vélték, hogy az elnöki pozícióért nem a pénz miatt indul, s anyagi háttere kevésbé korrumpálhatóvá teszi. 2013-ban a szavazatok 45,8%-át kapta. Győzelmét a nemzetközi közösség is elismerte, beiktatásán jelen voltak Argentína, Brazília, Uruguay, Chile, Peru és Tajvan elnökei. Paraguay visszakerült a latin-amerikai politikai palettára.

A paraguayi demokrácia működésével az állampolgárok kevesebb mint egyharmada elégedett (23%, 2017), ez a latin-amerikai átlagnál (30%) némileg alacsonyabb. A lakosok leginkább az egyházban bíznak; a 77%-os érték a régióban a második legmagasabb. A hadsereg esetében a paraguayiak a mezőny közepén találhatók (40%), míg a rendőrséget illetően a mexikóikkal egyetemben a legbizalmatlanabbak (21%). A választási iroda, a törvényhozó, végrehajtó és bírói hatalmak, továbbá a politikai pártok mind 20% alatti értékeket értek el, többször Latin-Amerikában a legalacsonyabbat. Kitapintható a kiábrándultság; mindössze a lakosok egyötöde véli úgy, hogy az ország jó úton jár, fejlődik.⁴⁰⁴

Érdekesség a 2018-as elnökválasztással kapcsolatban, hogy indítvány született az 1992-es alkotmány azon passzusának módosítására, amely kizárja az újraválasztást. Fernando Lugo ezzel kapcsolatban úgy nyilatkozott, hogy ellenzi az újraválasztást, szenátorként ellene

³⁹⁹ A paraguayi Curuguaty-mészárlás: Ürügy a puccshoz. *Latin-Amerika.hu*, 2016. 06. 15. Forrás: <http://latin-amerika.hu/hirek/aktualis/3482-2016-06-15-14-01-38> (Letöltés ideje: 2018. 01. 10.)

⁴⁰⁰ 2013 nyarán a felfüggesztést megszüntették.

⁴⁰¹ 1905-ben alapított asuncióni egyesület, az egyik legjobb paraguayi labdarúgó csapatnak tartják.

⁴⁰² Lugo: Cartes quiere comprar Paraguay. *ABC Color*, 2013. 10. 11. Forrás: www.abc.com.py/nacionales/lugo-cartes-quiere-comprar-paraguay-627499.html (Letöltés ideje: 2017. 12. 23.)

⁴⁰³ NICKSON, Andrew (2013): Paraguay: Brazil's dirty little secret. *Open Democracy*. Forrás: www.opendemocracy.net/andrew-nickson/paraguay-brazil%E2%80%99s-dirty-little-secret (Letöltés ideje: 2017. 12. 11.)

⁴⁰⁴ *Informe* 2017. 22–27.

szavazott és ellene is fog voksolni a jövőben, de ha a módosítás ennek ellenére életbe lép, akkor indulna a következő elnökválasztáson.⁴⁰⁵

Kihívások

A gyéren lakott, Dél-Amerika közepén fekvő, porózus határokkal rendelkező Paraguay ideális hely, illetve útvonal a csempészet számára.⁴⁰⁶ Ennek fellegvára az ország második legnagyobb városa, a mintegy 300 000 lakosú, a hármashatár (Brazília, Paraguay és Argentína) mentén fekvő Ciudad del Este. „Dél-Amerika szupermarketjének” is nevezik, ahol minden kapható, csak általában nem eredetiben. 1998-ban például a *The New York Times* azt írta, hogy a városban vásárolható termékek 90%-a hamis.⁴⁰⁷ Ciudad del Este fiatal település, 1957-ben hozták létre, és eredetileg Ciudad Stroessnernek nevezték az ország elnök-diktátoráról.⁴⁰⁸ Brazíliával a Paraná folyón átívelő több mint 500 méteres Barátság hídja (*Puente de Amistad*) köti össze a hatvanas évek óta. Turisztikai célpont is, aminek mozgatórugója a vásárlás, továbbá az Iguazú-vízesés és az Itaipu-gát közelsége.

A paraguayi csempészet nem csak a használati cikkekre korlátozódik: ott van például a szója. Paraguay több szóját exportál, mint amennyit megtermel. Ennek oka, hogy a magas, 30%-os argentin exportvámot megkerülendő, az ott megtermelt szója egy része csempészáron Paraguayba érkezik, majd onnan paraguayi szójaként kerül a világpiacra. Sokatmondóak a statisztikák: „2011 és 2015 között Argentína szójatermelése 8%-kal emelkedett, a szójaexport ugyanakkor 6%-kal visszaesett. Eközben a paraguayi termelés 10%-kal, az export viszont 62%-kal nőtt.”⁴⁰⁹

A csempészett kábítószer útja legtöbbször Brazíliába vezet, legyen az a Paraguayon keresztül szállított bolíviai kokain vagy a helyileg megtermelt marihuána. Paraguay Dél-Amerika első, ugyanakkor a világ negyedik legnagyobb marihuánatermesztője Mexikó, az Amerikai Egyesült Államok és Nigéria után. Világpiaci részesedése 9–15% (2017

⁴⁰⁵ Paraguay: Lugo rechaza enmienda para reelección presidencial. *TeleSur TV*, 2017. 03. 04. Forrás: www.telesurtv.net/news/Paraguay-Lugo-rechaza-enmienda-para-reeleccion-presidencial-20170304-0005.html (Letöltés ideje: 2018. 01. 22.)

⁴⁰⁶ SCHEINRING Endre (2013): A brazil–paraguayi–argentin hármashatárterületen párhuzamosan jelentkező biztonsági kihívások. *Biztonságpolitika.hu*, 2013. 05. 06. Forrás: <http://biztonsagpolitika.hu/publikaciok-2013/scheinring-endre-a-brazil-paraguayi-argentin-harmas-hatarteruleten-parhuzamosan-jelentkezo-biztonsagi-kihivasok-2013-majus-6> (Letöltés ideje: 2018. 01. 10.)

⁴⁰⁷ SCHEMO, Diana Jean (1998): In Paraguay Border Town, Almost Anything Goes. *The New York Times*, 1998. 04. 15. Forrás: www.nytimes.com/1998/03/15/world/in-paraguay-border-town-almost-anything-goes.html?sec=&sr=&sc=3&sq=paraguay%20Tajvan&st=cse (Letöltés ideje: 2017. 12. 10.)

⁴⁰⁸ A csempészetnek ugyanakkor a 19. századra visszanyúló „hagyományai” vannak.

⁴⁰⁹ BARGENT, James (2016): Argentina, Paraguay Smugglers Use Drug Routes for Contraband Soybeans. *Insight Crime*, 2016. 11. 14. Forrás: www.insightcrime.org/news/brief/argentina-paraguay-smugglers-use-drug-routes-for-contraband-soybeans/ (Letöltés ideje: 2017. 12. 10.)

és 2011),⁴¹⁰ és ez emelkedhet, mivel a megélhetési nehézségek miatt a paraguayi termelés növekvő tendenciát mutat.⁴¹¹ A paraguayi kábítószer-csempészetben komoly érdekeltségűek a legfőbb célsország, Brazília bünszervezetei, elsősorban a *Primeiro Comando Capital* (PCC), továbbá a *Comando Vermelho* (CV). A brazil befolyás növekedése, illetve a brazil szervezetek közötti harc a paraguayi erőforrásokért az erőszak fokozódásához vezethet.

Komoly kihívás továbbá a deforesztáció. Paraguay a világszerte között van az erdőirtások tekintetében (a Földön a második legmagasabb deforesztációs arányt könyvelhette el 2013-ban),⁴¹² aminek okai a szójatermesztés és állattenyésztés mellett a fakitermelés és a marihuánatermesztés. Az ország nyugati felében található Chaco régió erdősegei korábban 27 millió hektárt takartak, jelenleg azonban csak 12 millió hektárra terjednek ki. A Paraguay és a Paraná folyók közötti keleti régióban naponta átlagosan 60 hektár erdő tűnik el annak ellenére, hogy a területen 2005 óta zero deforesztációs törvény van érvényben.⁴¹³

Külkapcsolatok

Paraguay ütközőállam a két nagy szomszéd, Brazília és Argentína között. Előbbi területe, lakossága és gazdasági ereje miatt is nagyobb hatással volt Paraguay fejlődésére, éppen ezért a kétoldalú reláció nem volt mindig felhőtlen, és jelenleg is feszültségekkel terhelt. Porfirio Díaz szavait kölcsönözve: „Távol Istentől, s közel Brazíliához.”⁴¹⁴ Paraguay történelmi sérelmei Brazíliával kapcsolatban a 19. századra nyúlnak vissza. A Hármas Szövetség elleni háborúban számos atrocitás történt, ilyen volt az 1869 augusztusi piribebuyi csata utáni megtorlás, többek között a helyi kórház felgyújtása d’Eu grófja, II. Péter brazil császár végének parancsára.⁴¹⁵ A több száz beteg benn égett. Brazil csapatok szállták meg és fosztották ki Asunciónt; az országból pedig csak 1876-ban, hat évvel a harcok befejezése után távoztak. A háborúval kapcsolatos brazil iratanyag a mai napig nem kutatható.⁴¹⁶

A 20–21. században újabb problémák jelentkeztek. Ezek többek között az Itaipu Binacional által megtermelt energia elosztásához kötődtek, illetve a Paraguayban élő brazilokhoz. Brazília hajlamos fellépni a brasiguayos érdekeinek védelmében, míg Paraguay

⁴¹⁰ RADVIN, Max (2017): Drug production is booming in Paraguay, and so is drug violence. *The Washington Post*, 2017. 08. 17. Forrás: www.washingtonpost.com/news/worldviews/wp/2017/08/17/drug-production-is-booming-in-paraguay-and-so-is-drug-violence/?utm_term=.4f2642a83e5c (Letöltés ideje: 2017. 12. 22.)

UNODC and Paraguay launch \$10 million programme to combat drugs and crime. Forrás: www.unodc.org/unodc/en/frontpage/2011/November/unodc-and-paraguay-launch-usdollar-10-million-programme-to-counter-drugs-and-crime.html (Letöltés ideje: 2017. 12. 22.)

⁴¹¹ ASMANN, Parker (2017): With Farmers Lacking Alternatives, Paraguay Marijuana Production Surges. *Insight Crime*, 2017. 08. 21. Forrás: www.insightcrime.org/news/brief/paraguay-drug-production-surges-farmers-lack-alternatives/ (Letöltés ideje: 2017. 12. 22.)

⁴¹² La expansión de la soja en Paraguay. *World Wildlife Fund*. Forrás: www.wwf.org.py/que_hacemos/proyectos/iniciativa_de_transformacion_de_mercados_mti/la_expansion_soja_en_paraguay/ (Letöltés ideje: 2018. 01. 20.)

⁴¹³ BENÍTEZ, Aldo (2017): La impune deforestación de Paraguay. *Connectas*. Forrás: www.connectas.org/la-impune-deforestacion-en-la-region-oriental/ (Letöltés ideje: 2018. 01. 20.)

⁴¹⁴ Porfirio Díaz mexikói elnök-diktátor, országa az Amerikai Egyesült Államokhoz fűződő viszonyáról mondta ezt, s igaz lehet akár a paraguayi–brazil relációra is.

⁴¹⁵ PORTILLO TORALES, Yolanda (2012): Los crímenes de guerra del conde d’Eu. La evolución del derecho penal paraguayano en el castigo de los crímenes de lesa humanidad. *Revista Jurídica*, Vol. 2. 144–145.

⁴¹⁶ NICKSON 2013.

szeretné azt belügyként kezelni. Nem segített a kétoldalú kapcsolatoknak az sem, hogy Brazília menedéket biztosított olyan nemkívánatos paraguayi személyeknek, mint Alfredo Stroessner. A bukott diktátor 1989-től 2006-ig, haláláig élt a szomszédos országban.

A Brazília és Paraguay közötti aszimmetrikus kapcsolat a kereskedelemben is tetten érhető: Brazília Paraguay egyik legfontosabb export- és importpartnere, míg Brazília esetében a paraguayi reláció elhanyagolható, mindössze a brazil export 1,2%-a irányul a szomszédos országba, s az import 0,9%-a származik onnan. A brazil gazdaság számára a kulcsországok Kína és az Amerikai Egyesült Államok, nem Paraguay.⁴¹⁷

Paraguay számára szintén kiemelt reláció Kína, innen érkezik a legtöbb importáru a dél-amerikai országba. Ennek ellenére Paraguay nem tart fenn diplomáciai kapcsolatokat Kínával; Tajvant ismeri el. Az Antikommunista Ligát alapító Tajvan és a stroessneri Paraguay – két, a nemzetközi rendszerben egyre inkább elszigetelődő ország – intenzív kapcsolatokat alakítottak ki egymással a hidegháború idején, s ezek 1989 után sem szakadtak meg. Tajvan gazdasági és katonai támogatást nyújtott és nyújt a dél-amerikai országnak.⁴¹⁸ A hálás Paraguay Csang Kaj-sekről⁴¹⁹ asuncióni sugárutat nevezett el, megtalálható továbbá a fővárosban a politikus bronzszobra is.

Mára a Tajvannal diplomáciai kapcsolatot fenntartó országok száma megcsappant. Ezek jelentős része Latin-Amerikában van, elsősorban a Karib-térségben és Közép-Amerikában. Kína gazdasági jelenlétének növelésével próbálja ezeket az államokat diplomáciai fordulatra rávenni: Costa Rica 2007-ben, Panama 2017-ben, a Dominikai Köztársaság 2018-ban döntött Kína mellett. Dél-Amerikában Paraguay az egyetlen olyan ország, amely Tajvant ismeri el. A szigetországnak kulcsfontosságú a paraguayi reláció, megszakadása további pozícióvesztéssel járhat a szubkontinensen. Nem véletlen, hogy 2016-ban a tajvani elnök hivatalos úton Paraguayban járt. Horacio Cartes a látogatást 2017-ben viszonzotta, a paraguayi–tajvani diplomáciai kapcsolatok felvételének 60. évfordulóján.⁴²⁰ Érdekes, hogy a paraguayi külügyminisztérium jelenlegi épületét, a történelmi Benigno López⁴²¹-palotát a kormány tajvani adomány révén vásárolta meg a 21. század elején.

A hidegháborús időszakra visszakanyarodva, a stroessneri Paraguay kialakított egy másik rendhagyó tengerentúli diplomáciai kapcsolatot is. A tajvanival ellentétben azonban ez nem élte túl a diktatúrát, s a rendszerváltás utáni paraguayi vezetés egyáltalán nem büszke rá. Sőt Juan Carlos Wasmosy nyilvánosan bocsánatot is kért Nelson Mandelától. Az apartheid miatt páriaállamként kezelt Dél-afrikai Köztársasággal Paraguay hivatalos nexust létesített a hatvanas években elsősorban gazdasági előnyök és anyagi segítség reményében. 1948-tól számítva, Stroessner a harmadik Pretoriába látogató államfő volt (1974) Portugália és Malawi vezetői után. Egy évvel később J. B. Vorster dél-afrikai elnök viszonzotta a látogatást. Megállapodás született arról, hogy a Dél-afrikai Köztársaság két cukorüzemet épít Paraguayban, beszáll a víziparba beruházásokba, hitelt biztosít, amelyből Paraguay tőle árukat és szol-

⁴¹⁷ OEC (2016a): *Brazil*. Forrás: <https://atlas.media.mit.edu/en/profile/country/bra/> (Letöltés ideje: 2017. 12. 22.)

⁴¹⁸ A paraguayi tisztek egy része Tajvanban tanult, ott kapott kiképzést. Ezért a hadseregen belül jelenleg is erős a tajvani lobb.

⁴¹⁹ Csang Kaj-sek (1887–1975) katonatiszt, politikus, a Kuomintang vezetője, a Kínai Köztársaság elnöke, majd Tajvan államfője.

⁴²⁰ Taiwán celebra 60 años de amistad con Paraguay. *Nacional*, 2017. 10. 07. Forrás: www.ultimahora.com/taiwan-celebra-60-anos-amistad-paraguay-n1111876.html (Letöltés ideje: 2017. 12. 01.)

⁴²¹ Carlos Antonio López paraguayi elnök (1840–1862) fia.

gáltatásokat vásárolhat, továbbá új kormányépületeket emel Asunciónban.⁴²² A Dél-afrikai Köztársaság cserébe a nemzetközi fórumokon várt támogatást.⁴²³ Paraguay az ENSZ-ben nem szavazta meg a dél-afrikai rendszer elleni szankciókat. A két állam katonai téren is együttműködött.⁴²⁴

Latin-Amerikán belül Stroessner elsősorban Brazíliához kötötte Paraguayt. Bukása után ez az irány módosult, és Paraguay inkább a másik nagy szomszéd, Argentína, illetve általánosságban Dél-Amerika felé orientálódik. 1991-ben Argentínával, Brazíliával és Uruguayjal együtt létrehozták a Dél-Amerikai Közös Piacot. A 21. század elején Paraguay szintén alapító tagja volt a Dél-amerikai Nemzetek Uniójának. Tengerpart híján Paraguaynak különösen fontos a szomszédokkal való jó viszony, kíváncsian továbbá a Brazíliától való függés mérséklése – a kapcsolatok romlása nélkül. Mindebben segíthetnek a dél-amerikai integrációs folyamatok.⁴²⁵

Felhasznált irodalom

- A paraguayi Curuguaty-mészárlás: Ürügy a puccshoz. *Latin-Amerika.hu*, 2016. 06. 15. Forrás: <http://latin-amerika.hu/hirek/aktualis/3482-2016-06-15-14-01-38> (Letöltés ideje: 2018. 01. 10.)
- ALBUQUERQUE, José L. C. (2005): Campesinos paraguayos y “brasiguayos” en la frontera este del Paraguay. In FOGEL, Ramón – RIQUELME, Marcial comp.: *Enclave sojero, merma de soberanía y pobreza*. Asunción, Centro de Estudios Rurales Interdisciplinarios. 157–190.
- AMBRUSTER, Bill (2012): How Sweet It Is. Paraguay is top supplier of organic sugar imports. *Data-myne*. Forrás: www.datamyne.com/blog/markets/how-sweet-it-is-paraguay-is-top-supplier-of-organic-sugar-imports/ (Letöltés ideje: 2017. 12. 22.)
- “Antes se hablaba de las heroínas, y nada más”. Conversamos con Barbara Potthast. *Ultimahora*, 2011. 08. 14. Forrás: www.ultimahora.com/antes-se-hablaba-las-heroinas-y-nada-mas-n457366.html (Letöltés ideje: 2017. 12. 12.)
- ARCE, Eduardo (2010): Paraguay será centro de producción mundial de titanio. *BBC Mundo*, 2010. 11. 30. Forrás: www.bbc.com/mundo/noticias/2010/11/101130_paraguay_titanio_descubrimiento_pea (Letöltés ideje: 2018. 01. 29.)
- ASMANN, Parker (2017): With Farmers Lacking Alternatives, Paraguay Marijuana Production Surges. *Insight Crime*, 2017. 08. 21. Forrás: www.insightcrime.org/news/brief/paraguay-drug-production-surges-farmers-lack-alternatives/ (Letöltés ideje: 2017. 12. 22.)
- ASQUI Kristóf (2012): Függetlenség vagy halál! Geopolitikai kihívások a Paraguay folyó mentén (XVI. század – 1870). *Hadtudományi Szemle*, 5. évf. 1–2. sz. 87–96.
- AYALA GODOY, Maria Paola (2014): *Migración brasileña en el Paraguay: el caso “brasiguayos”, las dificultades sociales y diplomáticas que acarrea*. Foz do Iguazu, Universidad Federal de la Integración Latinoamericana.

⁴²² FIG, David (1979): *South Africa's expanding relations with Latin America, 1966–1976*. Institute of Commonwealth Studies, Collected Seminar Papers 24. 151–152.

⁴²³ BRAUDE, Wolfe – THANDRAYAN, Pearl – SIDIROPOULOS, Elizabeth (2008): *Emerging Donors in International Development Assistance: The South Africa Case*. The South African Institute of International Affairs. 5.

⁴²⁴ NICKSON 2014, 56.

⁴²⁵ Ezúton szeretném megköszönni Bács Zoltánnak, hogy a fejezet megírását személyes élményeivel, fénnyképeivel segítette.

- BÁCS, Zoltán György (2010): Problemas comunes de las actividades informativas y de comunicación de las comunidades húngaras en el Uruguay y en el Paraguay durante los últimos cuatro años (Una experiencia personal). *Iberoamericana Quinceeclesiensis*, Vol. 8. 173–186.
- BARGENT, James (2016): Argentina, Paraguay Smugglers Use Drug Routes for Contraband Soybeans. *Insight Crime*, 2016. 11. 14. Forrás: www.insightcrime.org/news/brief/argentina-paraguay-smugglers-use-drug-routes-for-contraband-soybeans/ (Letöltés ideje: 2017. 12. 10.)
- BARRIONUEVO, Alexei (2009): Energy Deal with Brazil Gives Boost to Paraguay. *The New York Times*, 2009. 07. 26. Forrás: <http://www.nytimes.com/2009/07/27/world/americas/27paraguay.html> Forrás: www.nytimes.com/2009/07/27/world/americas/27paraguay.html?mtrref=www.google.hu&gwh=039F9F1909CC02EAA4CD1F05C9DE5034&gwt=pay&assetType=REGI-WALL (Letöltés ideje: 2017. 12. 23.)
- Base de Datos de Historia Económica de América Latina. Montevideo–Oxford, MOxLAD.
- BENÍTEZ, Aldo (2017): La impune deforestación de Paraguay. *Connectas*. Forrás: www.connectas.org/la-impune-deforestacion-en-la-region-oriental/ (Letöltés ideje: 2018. 01. 20.)
- BLINN REBER, Vera (1988): The Demographics of Paraguay: A Reinterpretation of the Great War, 1864–70. *The Hispanic American Historical Review*, Vol. 68, No. 2. 289–319. DOI: <https://doi.org/10.2307/2515516>
- BRAUDE, Wolfe – THANDRAYAN, Pearl – SIDIROPOULOS, Elizabeth (2008): *Emerging Donors in International Development Assistance: The South Africa Case*. The South African Institute of International Affairs.
- BTI (2016): *Paraguay Country Report*. Gütersloh, Bertelsmann Stiftung.
- COOK, Rob (2017): World Beef Exports: Ranking of Countries. *Beef Market Central*, 2017. 12. 17. Forrás: <http://beefmarketcentral.com/story-world-beef-exports-ranking-countries-146-106903> (Letöltés ideje: 2017. 12. 18.)
- Electricidad – generación. *Ministerio de Obras Públicas y Comunicaciones*. 2017. 02. 23. Forrás: www.ssme.gov.py/vmme/index.php?option=com_content&view=article&id=1216& (Letöltés ideje: 2018. 01. 21.)
- Exportación de energía eléctrica: Un hecho histórico. *Última Hora*, 2011. 02. 20. Forrás: www.ultimahora.com/exportacion-energia-electrica-un-hecho-historico-n404988.html (Letöltés ideje: 2018. 01. 21.)
- FIG, David (1979): *South Africa's expanding relations with Latin America, 1966–1976*. Institute of Commonwealth Studies, Collected Seminar Papers 24. 151–152.
- GUEREÑA, Arantxa – RIQUELME, Quintín (2013): *The Soy Mirage. The limits of corporate social responsibility*. Oxford, Oxfam Research Reports.
- HANRATTY, Denis M. – MEDITZ, Sandra W. (1990): *Paraguay – a Country Study*. Washington D. C., Library of Congress.
- Informe 2017*. Buenos Aires, Corporación Latinobarometro.
- KOSZORÚS Oszkár (2015): Orosházától Paraguayig. Egy ismeretlen szobrász és festőművész: Kunos Ádám. *Orosházi harangszó*, pünkösöd. 10–11.
- La Corte ratifica absolución del ex presidente de la República. *Última hora*, 2007. 02. 20. Forrás: www.ultimahora.com/la-corte-ratifica-absolucion-del-ex-presidente-la-republica-n22078.html (Letöltés ideje: 2017. 12. 12.)
- La expansión de la soja en Paraguay. *World Wildlife Fund*. Forrás: www.wwf.org.py/que_hacemos/proyectos/iniciativa_de_transformacion_de_mercados_mti/la_expansion_soja_en_paraguay/ (Letöltés ideje: 2018. 01. 20.)

- La infantilización de la pobreza: el 40% de los niños vive en hogares con un ingreso per cápita inferior a 21 mil guaraníes por día.* Universidad Católica “Nuestra Señora de la Asunción”. Forrás: www.universidadcatolica.edu.py/wp-content/uploads/2018/09/ucdoc_1500308619.pdf (Letöltés ideje: 2018. 01. 10.)
- Lugo: Cartes quiere comprar Paraguay. *ABC Color*, 2013. 10. 11. Forrás: www.abc.com.py/nacionales/lugo-cartes-quiere-comprar-paraguay-627499.html (Letöltés ideje: 2017. 12. 23.)
- Mapa del sistema energético argentino, Energías de mi país. *Educ.ar*. Forrás: <http://energiasdemipais.educ.ar/mapa/#tab-hidraulica> (Letöltés ideje: 2017. 12. 22.)
- Migration and Remittances Factbook* 2016. Washington D. C., World Bank Group – KNOMAD.
- MILLER, Francesca (1991): *Latin American Women and the Search for Social Justice*. Hanover–London, University Press of New England.
- MORA, Frank O. – COONEY, Jerry Wilson (2007): *Paraguay and the United States: Distant Allies*. USA, University of Georgia Press.
- NICKSON, Andrew (2013): Paraguay: Brazil’s dirty little secret. *Open Democracy*. Forrás: www.opendemocracy.net/andrew-nickson/paraguay-brazil%E2%80%99s-dirty-little-secret (Letöltés ideje: 2017. 12. 11.)
- NICKSON, Andrew (2014): *La Guerra Fría y el Paraguay*. Asunción, El Lector.
- OECD (2016a): *Brazil*. Forrás: <https://atlas.media.mit.edu/en/profile/country/bra/> (Letöltés ideje: 2017. 12. 22.)
- OECD (2016b): *Paraguay*. Forrás: <https://atlas.media.mit.edu/en/profile/country/pry/> (Letöltés ideje: 2017. 12. 20.)
- OSAVA, Mario (2016): Soy Fuels Industrialization in Paraguay. *Inter Press Service*, 2016. 03. 23. Forrás: www.ipsnews.net/2016/03/soy-fuels-industrialisation-in-paraguay/ (Letöltés ideje: 2017. 12. 20.)
- Paraguay. Country profile*. The World Bank. Forrás: http://databank.worldbank.org/data/Views/Reports/ReportWidgetCustom.aspx?Report_Name=CountryProfile&Id=b450fd57&tab=y&dd=y&inf=n&zm=n&country=PRY (Letöltés ideje: 2017. 12. 12.)
- Paraguay: 40 % de la población infantil vive en pobreza. *TeleSur Noticias*, 2017. 07. 26. Forrás: www.telesur.tv/news/Paraguay-40-de-la-poblacion-infantil-vive-en-pobreza-20170726-0024.html (Letöltés ideje: 2018. 01. 10.)
- Paraguay: Lugo rechaza enmienda para reelección presidencial. *TeleSur TV*, 2017. 03. 04. Forrás: www.telesur.tv/news/Paraguay-Lugo-rechaza-enmienda-para-reeleccion-presidencial-20170304-0005.html (Letöltés ideje: 2018. 01. 22.)
- Paraguay Population Pyramid 2017*. Forrás: www.populationpyramid.net/paraguay/2017/ (Letöltés ideje: 2017. 11. 30.)
- Paraguay Remittances*. Forrás: <https://tradingeconomics.com/paraguay/remittances> (Letöltés ideje: 2017. 11. 30.)
- PENDLE, George (1967): *Paraguay. The Riverside Nation*. London, OUP.
- Piden que Paraguay militarice frontera con Brasil. *ABC Color*, 2012. 03. 12. Forrás: www.abc.com.py/nacionales/piden-que-paraguay-militarice-frontera-con-brasil-378490.html (Letöltés ideje: 2018. 01. 25.)
- PORTILLO TORALES, Yolanda (2012): Los crímenes de guerra del conde d’Eu. La evolución del derecho penal paraguayo en el castigo de los crímenes de lesa humanidad. *Revista Jurídica*, Vol. 2. 144–145.

- POTTHAST, Bárbara (2015): Mujeres cabeza de hogar y relaciones de género en Paraguay, siglo XIX y XX. In GHIRARDI, Mónica – VOLPI SCOT, Ana Silvia comp.: *Interpelaciones desde perspectivas Iberoamericanas a través de los casos de Argentina, Brasil, Costa Rica, España, Paraguay y Uruguay*. São Leopoldo, Oikos, Unisinos.
- RADVIN, Max (2017): Drug production is booming in Paraguay, and so is drug violence. *The Washington Post*, 2017. 08. 17. Forrás: www.washingtonpost.com/news/worldviews/wp/2017/08/17/drug-production-is-booming-in-paraguay-and-so-is-drug-violence/?utm_term=.4f2642a83e5c (Letöltés ideje: 2017. 12. 22.)
- ROA BASTOS, Augusto (1977): Una isla rodeada de tierra. *El Correo de la Unesco*. Forrás: www.lacult.unesco.org/docc/oralidad_06_07_56-59-paraguay.pdf (Letöltés ideje: 2017. 12. 10.)
- ROJAS Mónika (2013): *Paraguayi magyarok – magyarok Paraguayban*. In BOKA László szerk.: *Esemény és narratíva. Történetiség – elbeszélés(ek) – interpretáció*. Budapest, Gondolat – Országos Széchényi Könyvtár. 314–320.
- ROJAS Mónika (2014): Hírünk a nagyvilágban – Kunos Ádám útja Orosházától Asunciónig. *Lazarillo*, 2014. 11. 24. Forrás: www.prae.hu/prae/lazarilloetc.php?menu_id=115&aid=310&type=2 (Letöltés ideje: 2018. 01. 10.)
- SCHEINRING Endre (2013): A brazil–paraguayi–argentín hármashatárterületen párhuzamosan jelentkező biztonsági kihívások. *Biztonságpolitika.hu*, 2013. 05. 06. Forrás: <http://biztonsagpolitika.hu/publikaciok-2013/scheinring-endre-a-brazil-paraguayi-argentini-harmas-hatarteruleten-parhuzamosan-jelentkezo-biztonsagi-kihivasok-2013-majus-6> (Letöltés ideje: 2018. 01. 10.)
- SCHEMO, Diana Jean (1998): In Paraguay Border Town, Almost Anything Goes. *The New York Times*, 1998. 04. 15. Forrás: www.nytimes.com/1998/03/15/world/in-paraguay-border-town-almost-everything-goes.html?sec=&spon=&scp=3&sq=paraguay%20Tajvan&st=cse (Letöltés ideje: 2017. 12. 10.)
- SCHEMO, Diana Jean (2006): Stroessner; Paraguay's Enduring Dictator, Dies. *The New York Times*, 2006. 08. 16. Forrás: www.nytimes.com/2006/08/16/world/americas/16cnd-stroessner.html (Letöltés ideje: 2017. 12. 22.)
- SCOTT Keltie, J. (1911): *Statesman's Year-Book*. London, Macmillan. DOI: <https://doi.org/10.1057/9780230270404>
- Social Panorama of Latin America 2017*. Briefing paper, UN-ECLAC.
- South American Countries Mineral Industry Handbook* (2015). Vol. 1. Washington D. C., International Business Publications.
- Stevia: Industrializarán producción con fuerte inversión. *La Nación*, 2017. 02. 14. Forrás: www.la-nacion.com.py/2017/02/14/stevia-industrializaran-produccion-fuerte-inversion/ (Letöltés ideje: 2018. 01. 10.)
- Taiwán celebra 60 años de amistad con Paraguay. *Nacional*, 2017. 10. 07. Forrás: www.ultimahora.com/taiwan-celebra-60-anos-amistad-paraguay-n111876.html (Letöltés ideje: 2017. 12. 01.)
- TORBÁGYI Péter (2004): *Magyarok Latin-Amerikában*. Budapest, Magyar Nyelv és Kultúra Nemzetközi Alapítványa.
- UNODC and Paraguay launch \$10 million programme to combat drugs and crime. Forrás: www.unodc.org/unodc/en/frontpage/2011/November/unodc-and-paraguay-launch-usdollar-10-million-programme-to-counter-drugs-and-crime.html (Letöltés ideje: 2017. 12. 22.)
- VINOCUR, John (1984): A Republic of Fear. *The New York Times*, 1984. 09. 23. Forrás: www.nytimes.com/1984/09/23/magazine/a-republic-of-fear.html?pagewanted=all (Letöltés ideje: 2017. 12. 10.)
- WEBBER, Jude (2009): Margarita Mbywangi. *The Financial Times*, 2009. 07. 04.

-
- Forrás: www.ft.com/content/1f4e11f4-6475-11de-a13f-00144feabdc0 (Letöltés ideje: 2017. 12. 12.)
- WHIGHAM, Thomas L.—POTTHAST, Barbara (1999): The Paraguayan Rosetta Stone: New Insights into the Demographics of the Paraguayan War, 1864–1870. *Latin American Research Review*, Vol. 34, No. 1. 174–186.
- WORKMAN, Daniel (2017): *Wheat exports by country. World's Top Exports*. Forrás: www.worldstopexports.com/wheat-exports-country/ (Letöltés ideje: 2017. 12. 08.)

Vákát oldal

Peru

Szente-Varga Mónika

Magyarországon a legtöbb könyv Peruval kapcsolatban jelent meg a dél-amerikai országok közül. Az ország területén található régészeti emlékeket, amelyek túlnyomórészt a prehiszpán kultúrák (például nazca, chimú, inka) nyomai, a mai napig jelentős érdeklődés övezi.⁴²⁶ A budapesti Szépművészeti Múzeum 2007-ben nagy sikerrel rendezte meg az „... és akkor megérkeztek az inkák”. *Kincsek a spanyol hódítás előtti Peruból* című kiállítást;⁴²⁷ több mint 100 ezer látogató kereste fel az intézményt.⁴²⁸ A magyarországi rendszerváltás, majd Peruban a közbiztonság javulása gyakoribbá tette az utazásokat, s számos útleírás is napvilágot látott magyar szerzők tollából, elsősorban az ezredforduló után.

Az Andok-térség a kezdetektől fogva részét képezte a magyarországi latin-amerikanisztikának, részben idekötődtek Wittman Tibor és Anderle Ádám kutatásai,⁴²⁹ később pedig Gyarmati János régész és néprajzkutató, Letenyi László antropológus, Jancsó Katalin hispanista és Javier Zea történész számos munkája. Jelen fejezet Peru aktuális helyzetét vizsgálja politikai, társadalmi és gazdasági aspektusból.

⁴²⁶ Számos klasszikus munka jelent meg magyar fordításban, például VEGA, Garcilaso de la (1930): *Az inka birodalom*. HALÁSZ Gyula ford. Budapest, Franklin.

VEGA, Garcilaso de la (1965): *Inkák és konkvistádorok*. SZOKOLY Endre vál., ford., bev. és jegyz. Budapest, Gondolat.

GEROL, Harry (1965): *Inkák tiündöklése és bukása*. SZOKOLY Endre ford. Budapest, Gondolat.

PRESCOTT, William Hickling (1967): *Mexikó és Peru meghódítása*. BOGLÁR Lajos vál., utószó, jegyz., KOSÁRY Domokos ford. Budapest, Gondolat.

DISSELHOFF, Hans Dietrich (1972): *Varázskövek az inkák földjén. Régészeti kutatóutak Peruban*. RÉTI Lászlóné ford. Budapest, Gondolat.

GUAMAN POMA DE AYALA, Felipe (1990): *Perui képes krónika*. SCHOLZ László vál. és gond. Budapest, Gondolat.

THOMSON, Hugh (2003): *Az inkák öröksége*. NÉMETH Anikó ford. Budapest, General Press.

BINGHAM, Hiram (2010): *Kalandozások az inkák földjén: a Machu Picchu felfedezése*. BOROSS Anna ford. Budapest, Geográfia.

Magyar szerzők prehiszpán vonatkozású írásai közül kiemelendő:

BOGLÁR Lajos – KOVÁCS Tamás (1983): *Indián művészet Mexikótól Peruig*. Budapest, Corvina.

GYARMATI János (2012): Inka Birodalom: hegyvidéki főnökségtől a területiális birodalomig. Egy birodalom-építő archaikus állam gazdasági alapjai. *Ethnographia*, 123. évf. 2. sz. 147–172.

⁴²⁷ Lásd a katalógust: GYARMATI János – LANTOS Adriána, szerk. (2007): „... és akkor megérkeztek az inkák”. *Kincsek a spanyol hódítás előtti Peruból*. Budapest, Szépművészeti Múzeum.

⁴²⁸ Százazrediek látogató a Szépművészeti Múzeumban. *Művész-világ.hu*, 2007. 08. 23. Forrás: www.muvesz-vilag.hu/kepzmuveszet/hirek/5788 (Letöltés ideje: 2018. 02. 17.)

⁴²⁹ JANCÓS, Katalin (2017a): En caminos peruanos. Ádám Anderle y el Perú. In CSIKÓS, Zsuzsanna – KATONA, Eszter comp.: *Un viajero por caminos hispanos: Libro homenaje al profesor Ádám Anderle*. Szeged, JATEP-ress. 131–135.

Gazdaság

Mivel a perui gazdasági növekedés alapja hagyományosan az export, az ország erősen kitett a világgazdasági változásoknak. Főbb kiviteli cikkek ciklikusan váltják egymást, a rendelkezésre álló készletek, a kereslet-kínálat és a piaci árak függvényében. A függetlenségtől a 20. század végéig három olyan időszakot különböztethetünk meg, amelyeket huzamosabb gazdasági fellendülés jellemezett.⁴³⁰

Az első az 1830-as években indult, és a század utolsó harmadában fulladt ki. Húzóágazatai a csendes-óceáni szigeteken felhalmozódott guanó, az ország nyugati, part menti részén található salétrom és az Andokban rejlő bányakincsek voltak. Az előbbieket miatt fegyveres konfliktusokat vívott Peru. Míg a guanóháborúban Chilével szövetségben győzött a spanyol Koronával szemben (1864–1866), a csendes-óceáni avagy salétromháborúban Bolívia oldalán megalázó vereséget szenvedett Chilétől (1879–1884). Az ellenséges csapatok még a perui fővárost is megszállták.⁴³¹ A fegyveres összeütközések során keletkező költségek és anyagi kár, a területi veszteség (a salétromlelőhelyek jelentős része Chiléhez került), továbbá az úgynevezett guanószigetek kimerülése a konjunktúra végét eredményezték.⁴³²

Az 1890-es évektől a gazdasági világválságig beszélhetünk újabb kedvező periódusról. Ebben továbbra is jelentősek voltak a bányakincsek, azonban az ezüst és az arany mellett egyre fontosabb szerephez jutott a réz és az ón. A hangsúly tehát a nemesfémekről a növekvő kereslet miatt (telefonvonalak, elektromos vezetékek stb.) az ipari fémekre helyeződött. Az átstrukturálódást segítette, hogy a réz és az ónt nem ritkán ezüsbányákból nyerték, ahol a már létező infrastruktúrát, gépeket és szaktudást hasznosítani lehetett. A 19. század végére a rézkivitel értéke meghaladta az ezüstét.⁴³³ Míg a 19. század első felében Peru a világ ezüsttermelésének 14–16%-át adta, a századfordulóra ez az arány 2–3%-ra apadt.⁴³⁴ Ekkorra a tengerparti területeken a gyapot (Sechurai-sivatag) és a cukor vált fő exportcikké, Amazóniában pedig a kaucsuk termelése futott fel. Utóbbi 1890-ben a perui export értékének 13, 1910-ben 18%-át tette ki.⁴³⁵

A kaucsuk az első olyan gazdasági ciklust hozta, amely az ország keleti részéhez kötődött. A 19. század utolsó harmadára a perui Iquitos lett a brazil Manaus mellett az egyik legfontosabb kaucsukközpont; Peru, Brazília és Bolívia pedig egészen 1913-ig a legnagyobb kaucsuktermelő országoknak számítottak.⁴³⁶ A világháború és a gumifaültetvények meg-

⁴³⁰ SKIDMORE, Thomas – SMITH, Peter – GREEN, James (2010): *Modern Latin America*. New York – Oxford, OUP. 154–157.

⁴³¹ JANCÓS, Katalin (2009): *Indigenismo político temprano en el Perú y la Asociación Pro-Indígena*. Szeged, SZTE. 32.

⁴³² Az időszak társadalmi folyamatairól, ANDERLE Ádám (1974): Indiánkérdés – nemzetkérdés. Peru a Csendes-óceáni háború után. *Tiszatáj*, 28. évf. 6. sz. 53–60.; ANDERLE Ádám (1977b): Változások Peru társadalmában a 20. század első felében. *Századok*, 111. évf. 2. sz. 230–269.

⁴³³ COULSON, Michael (2012): *The History of Mining*. Petersfield, Harriman House. 144.

⁴³⁴ WHITE MERRILL, Charles (1930): *Summarized data of silver production*. U.S. Department of Commerce, Economic paper 8. 40.

⁴³⁵ UNCTAD (1993): *The Mineral Sector in Peru*. UNCTAD/COM/28, 13.

⁴³⁶ JANCÓS Katalin (2011): A világgazdaság sötét bugyrai: kaucsukláz a perui Amazóniában. *Világtörténet*, 1. évf. 1–2. sz. 3.

jelenése a brit ázsiai területeken azonban az amerikai termelés leáldozásához vezetett.⁴³⁷ A kaucsuk nullás értékkel szerepel az 1930-as perui exportszerkezetben, a kivitel értékének 10%-át a réz, 11%-át a cukor, 18%-át a gyapot, 30%-át pedig a kőolaj adta.⁴³⁸ A fellendülésnek hamarosan a gazdasági világválság vetett véget.

A következő, a gazdasági trendek szempontjából kedvező időszak a második világháborúval kezdődött és a hetvenes években ért véget. Ebben a gyapot a szintetikus anyagokkal szembeni verseny miatt, a cukor pedig annak ellenére, hogy az Amerikai Egyesült Államok a kubai cukorkvóta egy részét Perura osztotta, veszített fontosságából. Új húzóágazatként jelent meg a halászat – a halhús a kivitel értékében 4% (1950), 13% (1960) és 30% (1970) –,⁴³⁹ azonban a túlhalászás, továbbá a tengeráramlatok változása miatt ez az exportciklus nagyon rövidnek bizonyult. Mégis a mai napig Peru a világ legnagyobb hallisztexportőre, a világ össztermelésének 30%-át biztosítja.⁴⁴⁰ Megtartotta fontosságát a bányászat, ugyanakkor exporttermékei diverzifikálódtak: a réz, az ezüst és a kőolaj mellett említésre méltó a vas-, a cink- és az ólomérc.

A jelenlegi kivitelnek (2017) több mint felét (53%) továbbra is bányászati termékek teszik ki, kiemelkedő a rézérc (24%) és az arany (18%), továbbá a kőolaj, a cink és az ólom. Mexikó után Peru a világ második legnagyobb ezüsttermelő országa, és a világon a legjelentősebb kitermelhető készletekkel rendelkezik.⁴⁴¹ A mezőgazdasági kiviteli cikkek esetében fontos az Andok lejtőin és a Costán termelt kávé, a tengerparti nagybirtokokról származó szőlő, a trópusi gyümölcsök és a spárga. A bruttó hazai összterméken belül csak 7,6% a mezőgazdaság aránya (2016), ugyanakkor a foglalkoztatásban tekintélyesebb helyet foglal el, a munkaerő 25%-a ebben a szektorban dolgozik (2011).⁴⁴² Ez az arány korábban még magasabb volt, 1950-ben a munkaerő többsége a mezőgazdasághoz (59%)⁴⁴³ és a vidékhez kötődött.

Társadalom

A századfordulós Peru 3,5 milliós népessége (1907) közel negyven év alatt duzzadt 7 millióra (1945). A második világháború után a növekedés felgyorsult, s kevesebb mint három évtized alatt a hetvenes évek elejére a peruiak száma megduplázódott (14 millió, 1972),

⁴³⁷ Ugyan a kaucsukorszak nem volt hosszabb négy évtizednél – az 1870-es évektől az 1910-es évekig tartott –, drasztikus változásokat eredményezett a perui Amazóniában: környezetkárosítás, a természeti erőforrások felélése, kényszermunka, kizsákmányolás, rabszolgaság, a hagyományos életformák eltűnése, populációs összeomlás. Részben a kaucsukorszakhoz kötődik Mario Vargas Llosa perui író regénye, *A Kelta álma* (Budapest, Európa, 2011, ford. Tomcsányi Zsuzsanna), amely Roger Casement író diplomata életét dolgozza fel. Casement a 20. század elején járt Peruban, hogy kivizsgálja az egyik leggazdagabb kaucsukbáró, Julio César Arana érdekeltségeihez tartozó területeken folyó embertelen körülménnyel és népirtással kapcsolatos panaszokat.

⁴³⁸ UNCTAD 1993, 13.

⁴³⁹ UNCTAD 1993, 13.

⁴⁴⁰ El Perú se afianza como primer abastecedor de harina de pescado. *El Peruano*, 2016. 02. 13. Forrás: www.elperuano.com.pe/noticia-el-peru-se-afianza-como-primer-abastecedor-harina-pescado-38223.aspx (Letöltés ideje: 2018. 05. 25.)

⁴⁴¹ *Mineral Commodity Summaries 2018*. Reston, Virginia, U.S. Geological Survey. 151.

⁴⁴² *The World Factbook*, 2016. Washington D. C., CIA.

⁴⁴³ HUDSON, Rex A. Ed. (1992): *Peru: A Country Study*. Washington D. C., Library of Congress. 175.

majd bő harminc év után újra megkettőződött (28,2 millió, 2006).⁴⁴⁴ A lakosság 2016 közepén 31,5 millió fő volt, a statisztikai hivatal számításai szerint 2050-re Peru 40 milliós ország lesz.⁴⁴⁵

A népességnövekedés felerősítette az országon belüli migrációt, s ezzel karöltve az urbanizációs folyamatokat. 1940-ben a peruiaknak csak 35%-a élt városokban. 1962-ben a városlakók aránya már elérte az 50%-ot, majd tovább nőtt (69% 1990-ben,⁴⁴⁶ és 77% 2016-ban). A belső migrációs utak főleg az ország nyugati részeibe, a tengerparti nagyvárosok felé vezettek, elsősorban Limába.

1. táblázat

Populációs növekedési ráták

%	1961–1972	1972–1981	1981–1993
Perui népesség növekedési aránya	2,8	2,6	2
A népesség növekedési aránya Lima és agglomerációs övezetében	5,94	3,57	2,86

Forrás: RIOFRÍO, Gustavo (2003): *The case of Lima, Peru. Understanding Slums*. Lima, Case Studies for the Global Report on Human Settlements. 2.

Limának 1940-ben 645 000 lakosa volt, 1972-ben már hárommillió.⁴⁴⁷ 2018-ban Lima és vonzáskörzete (*Lima metropolitana*) 10,2 millió embernek ad otthont. Arequipa, az ország második legnagyobb városa tízszer kisebb, lakosainak száma nem éri el a milliót.⁴⁴⁸ Nemcsak Lima méretei, hanem társadalmi és etnikai összetétele is jelentősen megváltozott az utóbbi nyolcvan évben. A városban többségbe kerültek a vidékről betelepülők és le-származottaik. Lima ugyanakkor nem tudott megbirkózni az újonnan érkezők áradatával.

„1955 karácsonyán történt, hogy a főváros déli körzetében éjszaka több százan »invá-ziót« hajtottak végre; botokkal, »esteras«-szal, nádgyékénnyel felszerelve elfoglaltak egy szabad területet, ahol reggelre kunyhók tucatjai álltak. A rendőrség tehetetlen volt. Így kezdődött. Ma [c. 1986] Lima lakosságának több mint a fele pueblos jóvenesben lakik. Kialakult a gyakorlat: a vidékről újonnan érkezettek általában éjszaka szállnak meg egy-egy körzetet, felállítják viskóikat. Kezdetben se víz, se villany, se csatornázás. Aztán fokozatosan hónapok, évek munkájával a nád- és szalmakunyhókat vályogházak váltják fel. A tanács rákényszerül, hogy bevezesse a villanyt, sőt esetleg utat is építsen. Előbb-utóbb megjelennek a papok, nyomukban a politikai pártok, védelmet, támogatást ajánlanak cserében a voksokért. Ez a sajátos városnövekedés az ötvenes években újdonság-számba ment, ma a pueblos jóvenes-ek Lima integráns részét alkotják.”⁴⁴⁹

⁴⁴⁴ Base de Datos de Historia Económica de América Latina, Montevideo–Oxford, MOxLAD.

⁴⁴⁵ Nota de prensa, El Perú tiene una población de 31 millones 488 mil 625 habitantes. *INEI*, 2016. 07. 11. Forrás: www.inei.gob.pe/prensa/noticias/el-peru-tiene-una-poblacion-de-31-millones-488-mil-625-habitantes-9196/ (Letöltés ideje: 2017. 12. 02.)

⁴⁴⁶ MOxLAD.

⁴⁴⁷ ORTUTAY LOVAS Gyula – DANKÓ Ádám (1987): *Buenos Airesről Mexikóvárosig. Latin-amerikai útinapló*. Budapest, Kossuth. 130.

⁴⁴⁸ *Perú: Población 2017*. Lima, Compañía Peruana de Estudios de Mercados y Opinión Pública S.A.C. 7.

⁴⁴⁹ ORTUTAY LOVAS – DANKÓ 1987, 149–150.

1990-ben a limaiak nagyjából egyharmada élt úgynevezett bádoggvárosban (*pueblo joven, barriada, tugurio*); az arány a 21. században sem lett jobb. A társadalmi egyenlőtlenség és kirekesztés fizikai megvalósulása többek között az a tíz méter magas úgynevezett szegényfal (*muro de la vergüenza*), amely hat mérföldön keresztül húzódik a városon át, elválasztva egymástól a tehetősek és szegények által lakott negyedeket.

A megélhetési nehézségek, továbbá a nyolcvanas években kialakuló polgárháborús helyzet peruiak tömegeit kényszerítette eredeti lakóhelyük elhagyására. A belső migráció mellett felerősödött a kivándorlás. 1980 óta 2,5 milliónál többen hagyták el az országot.⁴⁵⁰ Mára a lakosság több mint 10%-a külföldön él, elsősorban az Amerikai Egyesült Államokban, részben pedig Spanyolországban, Argentínában, Olaszországban, Chilében és Japánban. A kivándorlók döntő többsége városi háttérrel rendelkezik (92%) szemben Mexikóval, ahol az emigrálók fele (51%) vidéki. Míg a hazaküldött összegeknek csak töredéke kerül Mexikóban a fővárosba (4,6%), koncentrációdást mutatnak Lima esetében (57,2%, c. 2013).⁴⁵¹ 2007 óta a külföldön élő peruiak hazautalásai meghaladják az évi 2 milliárd amerikai dollárt.⁴⁵²

A 21. században a perui gazdaság jól teljesített, egyesek „perui csodáról” beszélnek.⁴⁵³ 2005 és 2012 között az éves gazdasági növekedés átlagosan 6,5%-os volt.⁴⁵⁴ Ebben a kedvező gazdasági környezetben a szegénység jelentősen csökkent, ugyanakkor a különbségek nem tűntek el, sőt növekedtek. 2004-ben kétszer akkora valószínűsége volt annak, hogy egy vidéken élő perui szegény, mint egy városi (vidéki szegénység: 83,4%, városi szegénység: 48,2%). Egy évtizeddel később (2014) a szorzó háromszoros (vidéki szegénység: 46%, városi szegénység: 15,3%).⁴⁵⁵

„A különbségek az Andokban roppant súlyosak: a »szokásos« városi-paraszt ellentét itt nyelvi és etnikai elemek is átszövik: kissé leegyszerűsítve, a »vidéki« indiánt jelent, a »városi« pedig meszticet vagy kreolt [...]. Mivel a nagyvárosok döntően a Csendes-óceán partján fekszenek, a falusi népesség pedig a hegyvidéken él, a fenti különbségtételt gyakran az andokbeliek, a »hegyi emberek« (*serranos*) és a tengerpartiak (*costeños*) különbségeként is értelmezik.”⁴⁵⁶

Növeli a szegénység valószínűségét, ha valaki Peru hegyvidéki vagy az amazonasi területein él, ha bennszülött, ha nő, ha kiskorú. „A gyermekmunka egyenes arányban áll a szegénységgel. 2015-ben a mélyszegénységben élő gyerekek 53,7; a szegény családok gyermekeinek 35,6, míg a nem szegény gyerekek 20,8%-a dolgozott.”⁴⁵⁷ A szegényeknek csak a fele

⁴⁵⁰ Peru Migration Profile Confirms that Peruvians Continue to Migrate Despite Economic Crisis. *IOM*, 2012. 01. 19. Forrás: www.iom.int/news/peru-migration-profile-confirms-peruvians-continue-migrate-despite-economic-crisis (Letöltés ideje: 2018. 02. 12.)

⁴⁵¹ PAERREGAARD, Karsten (2014): *Return to Sender: The Moral Economy of Peru's Migrant Remittances*. Washington D. C., Woodrow Wilson Center Press – University of California Press. 202.

⁴⁵² *Migration and Remittances Factbook* (2016). Washington D. C., World Bank Group – KNOMAD. 207.

⁴⁵³ MENDOZA BELLIDO, Waldo (2013): Milagro peruano: ¿buena suerte o buenas políticas? *Economía*, Vol. 36, No. 72. 35–90.

⁴⁵⁴ MENDOZA NAVA, Armando (2015): Inequality in Peru: Reality and Risks. *Oxfam Working Paper*, 1, 1.

⁴⁵⁵ MENDOZA NAVA 2015, 5.

⁴⁵⁶ LETENYEI László (2005): Etnikum és hatalom az Andokban. In LETENYEI László szerk.: *Tanulmányok az Andokról. Kulturális antropológiai írások*. Budapest, Kelet. 224.

⁴⁵⁷ *Magnitud y características del trabajo infantil en Peru*. Informe 2015. Lima, INE–ILO. 11.

fejezi be az általános iskolát, és tízből egy kerül be felsőoktatási intézményekbe.⁴⁵⁸ Az analabéták aránya 6,2% volt (2012), azonban az országos átlag nagy különbségeket takar. Míg a városi lakosság 3,3%-a nem tud írni és olvasni, vidéken ennek az aránynak a többszörösét mérték (15,9%).⁴⁵⁹ A szegénység, az egyenlőtlenség, továbbá a megfelelő oktatáshoz való jutás hiánya gátolják a felfelé történő társadalmi mobilitást. Peru szélsőséges társadalmi egyenlőtlenség jellemezi, a Gini-együttható 56,3 volt 1999-ben. Az index 2008 óta 50 alatti értékeket mutat, de a legutóbbi, 2015-ös adat is 44,3, ami a világon a 39. legrosszabb. Ugyanakkor fontos, hogy a 38 még kedvezőtlenebb mutatókkal rendelkező állam között van Mexikó, Venezuela, Paraguay, öt ország a közép-amerikai földhídról és Peru összes szomszédja (Bolívia, Ecuador, Chile, Kolumbia és Brazília).⁴⁶⁰

Etnikai összetétel tekintetében elmondható, hogy Peru egyike azon latin-amerikai országoknak, ahol a legtöbb őslakos él. Pontos adatok nem állnak rendelkezésre, mivel a térségben indiánnak lenni gyakran stigma, továbbá az indián nem etnikai kategória, mint ahogy azt Európában szokás gondolni, hanem anyagi és társadalmi pozícióra utal. Aki beköltözött a városba, nem valószínű, hogy magát indiánnak tartaná, még akkor sem, ha leszármazás alapján az. A városba költözött indián már egy újabb kategóriát jelent, ő az úgynevezett *cholo*. A negatív többletjelentésű kifejezést a nemrégiben városba vándorolt szegény indiánra használják a hetvenes évektől kezdődően. A társadalomban ez egy kettős jelenség: a *cholo* már nem érzi magát indiánnak, ugyanakkor a nagyvárosban, ahová költözött, diszkriminálják.

Következésképpen az etnikumokkal kapcsolatos statisztikákat becslésnek kell tekinteni, és közöttük nagy eltérések lehetnek.

2. táblázat

Peru etnikai összetétele

%	őslakos	mesztic	fehér	egyéb
CIA	45	37	15	3
INEI (2007)	27,2	55,1	5,8	18,9

Forrás: The World Factbook 2016; Hidalgo Calle, Nancy (2013): Las estadísticas sobre autoidentificación étnica en el Perú. Lima, INEI. 27.

A statisztikai hivatal felmérése alapján a peruiak több mint fele mesztic. A CIA szerint viszont az ország legnépesebb csoportját az őslakosok adják, akik ugyanakkor már nem alkotnak többséget (45%). Az ország majdnem 60%-át kitevő perui Amazóniában a 2007-es népszámlálás szerint összesen 333 ezren élnek (60 etnikum és 13 nyelvcsalád).⁴⁶¹

⁴⁵⁸ MENDOZA NAVA 2015, 7.

⁴⁵⁹ *Perú: Indicadores de Educación por Departamentos, 2001–2012*. Lima, INE. 133.

⁴⁶⁰ Gini index – Country Ranking. *Indexmundi*. Forrás: www.indexmundi.com/facts/indicators/SI.POV.GINI/rankings (Letöltés ideje: 2018. 02. 17.) A szomszédos országokat romló értékek szerint soroltuk fel.

⁴⁶¹ Población indígena de la Amazonia peruana supera los 330 mil habitantes. *INEI*, 2016. 08. 09. Forrás: www.inei.gob.pe/prensa/noticias/poblacion-indigena-de-la-amazonia-peruana-supera-los-330-mil-habitantes-9232/ (Letöltés ideje: 2018. 02. 24.)

„Az amazóniai bennszülöttek soha nem voltak akkora veszélyben a saját területükön, mint ma. Amazóniát több oldalról fenyegetik, különösen [...] a nagy gazdasági érdekeltségek, s az a mohóság, amellyel kőolaj, földgáz, fa és arany kitermelésére és agroipari monokultúrák kialakítására törekcszenek”⁴⁶² – hangsúlyozta Ferenc pápa 2018 januárjában Puerto Maldonaldóban, ahol találkozott amazóniai bennszülött közösségek tagjaival.⁴⁶³ Pár órával később az egyházfő már Limában beszélt az elnöki palotában, ahol a korrupciót ostorozta a jelen lévő politikusok előtt. Egyik téma sem lehetett időszerűbb.

Kihívások

Peruban a 20. század vége, különösen Alberto Fujimori elnöksége (1990–2000) összefonódott a korrupcióval. A politikus bukása után nem kevesen abban reménykedtek, hogy az országban a korrupció csökkenni fog, azonban nem ez történt. Az Odebrecht-botránnal összefüggésben, nemzetközi elfogatóparancsot adtak ki Alejandro Toledo volt perui elnök (2001–2006) ellen befolyással való visszaélés és kenőpénz elfogadása miatt. A botrányba belekeveredett Alan García is, aki 2006–2011-es második elnöksége idején intenzív kapcsolatokat ápolit Braziliával. Ezekben az években szerezte meg a legtöbb koncessziót Peruban a brazil Odebrecht vállalat, a források szerint nem ingyen.⁴⁶⁴ A hálás cég 2011-ben Limának ajándékozta a Rio de Janeiróban álló Krisztus-szobor mását. A monumentális alkotást felállításától fogva tiltakozások övezték azzal kapcsolatban, hogy mennyire esztétikus, mennyire illik a város látványképebe, vagy éppen mennyibe került.⁴⁶⁵ Amióta napvilágra kerültek az Odebrecht korrupciós ügyei, a szobor még inkább szűrja a peruiak szemét. Nemrégiben graffiti került rá: „Odebrecht, haza!” szöveggel, mások megpróbálták felgyújtani.⁴⁶⁶ Az alkotás jelenleg a perui–brazil barátság helyett inkább a növekvő korrupció mementója. A korrupcióérzeléslési indexen (CPI) Peru a 2010-es években lefelé csúszott. 2010-ben még a 78. volt 178 országból, 2016-ban a 101. helyen szerepel a 176-ból. Azzal a kijelentéssel, hogy országának legégetőbb problémája a korrupció, a brazilok 31, a kolumbiaiak 20 és a peruiak 19%-a ért egyet. Míg a latin-amerikai átlag 10%, a perui eredmény ennek majdnem a duplája. A kihívások esetében egyetlen terület előzte meg a korrupciót a lakosság válaszaiban: a bűnözés (37%).⁴⁶⁷

⁴⁶² Texto y video: Discurso del Papa Francisco a los pueblos amazónicos en Puerto Maldonado. *ACI Prensa*, 2018. 01. 19. Forrás: www.aciprensa.com/noticias/texto-discurso-del-papa-francisco-a-los-pueblos-amazonicos-en-puerto-maldonado-98269 (Letöltés ideje: 2018. 02. 24.)

⁴⁶³ ROCHABRÚN, Marcelo (2018): In Peru Jungle, Francis Offers a Stirring Defense of Indigenous Peoples. *The New York Times*, 2018. 01. 19. Forrás: www.nytimes.com/2018/01/19/world/americas/pope-francis-peru-indigenous.html (Letöltés ideje: 2018. 02. 18.)

⁴⁶⁴ TEGEL, Simeon (2017): Brazil’s huge corruption scandal is spreading to the rest of Latin America. *The Washington Post*, 2017. 02. 12. Forrás: www.washingtonpost.com/news/worldviews/wp/2017/02/12/brazils-huge-corruption-scandal-begins-to-affect-the-rest-of-latin-america/?utm_term=.570de01ced1a (Letöltés ideje: 2018. 01. 19.)

⁴⁶⁵ COLLYNS, Dan (2011): Outgoing president Alan García causes outcry over replica of Brazil’s Christ the Redeemer statue. *The Guardian*, 2011. 06. 14. Forrás: www.theguardian.com/world/2011/jun/14/peru-jesus-christ-statue (Letöltés ideje: 2018. 01. 22.)

⁴⁶⁶ Christ statue in Peru is damaged by fire days before pope’s visit. *Los Angeles Times*, 2018. 01. 13. Forrás: www.latimes.com/world/la-fg-peru-pope-christ-statue-20180113-story.html (Letöltés ideje: 2018. 01. 20.)

⁴⁶⁷ *Informe* 2017, 35., 61.

A peruiak egyharmada nyilatkozott úgy, hogy bűncselekmény áldozatává vált a megelőző tizenkét hónap alatt (2014, 2015). Az arány 39%-ra emelkedett 2016-ra, azonban Peru mégsem végzett rosszabb helyen latin-amerikai összehasonlításban, mert más országokban (Venezuela és Mexikó) többen romlott a helyzet.⁴⁶⁸ Perun belül a bűnözési ráta a keleti Madre de Dios tartományban, továbbá az ország északi részén elhelyezkedő tengerparti városokban (Tumbes, Trujillo, Chimbote) és a legfontosabb kikötőben, Callaóban a legmagasabb. Előbbi az illegális aranybányászattal, utóbbiak a csempészettel állnak szoros összefüggésben.

A 2008-as gazdasági válság után egyrészt felment az arany világpiaci ára, másrészt az Amerikai Egyesült Államokba történő kábítószer-csempészet jövedelmezősége csökkent olyan kezdeményezéseknek köszönhetően, mint a *Plan Colombia* és a *Mérida Initiative*,⁴⁶⁹ ezért az aranyüzlet egyre vonzóbbá vált különböző bűnözői csoportok számára. Jelenleg a perui arany 28%-a illegális forrásból származik.⁴⁷⁰ A lelőhelyek az ország gyéren lakott trópusi területein találhatók, ahol az illegális kitermeléssel csökkent a bennszülött törzsek élettere, megjelent az erőszak, a prostitúció, nagymértékű környezetkárosítás vette kezdetét, például higanyszennyezések alakultak ki, és egyre jelentékenyebb részek tűntek és tűnnek el az őserdőből.

Latin-Amerikán belül Peru rendelkezik a második legkiterjedtebb erdős területekkel. „Peruban található Amazónia őserdeinek 13%-a.”⁴⁷¹ 2008 és 2016 között azonban az erdőirtások mértéke megháromszorozódott⁴⁷² az illegális aranybányászat, az illegális fakitermelés és a kokaültetvények miatt.

A kokatermesztés hagyományos tevékenység az ország indiánok lakta területein, azonban a koka a kokain alapanyaga is. A kokaültetvények a nyolcvanas években a polgárháborús időszakban jelentősen megnöttek. Becslések szerint 1988-ra több mint 300 000 parasztcsalád vett részt a növény termelésében, maga a tág értelemben vett kokaipar pedig (beleértve a gyomirtókat, szállítást, könyvelést stb.) a perui munkaerő 15%-át foglalkoztatta.⁴⁷³ A kábítószer-kereskedelemben rejlő óriási összegek hozzájárultak a Fényes Ösvény gerillaszervezet finanszírozásához és az országban dúló fegyveres konfliktus elhúzódásához. A kilencvenes évektől a perui állam megpróbálta saját irányítása alá venni és csökkenteni a kokatermelést elsősorban annak érdekében, hogy a felkelők anyagi forrásait megnyirbálja. A kokaültetvények mérete csaknem egyharmadára csökkent 1994 és 1999 között (108 000-ról 38 700 hektárra).⁴⁷⁴ A 21. század első évtizedében azonban a kokacserjékkel beültetett területek újra nőni kezdtek. Míg a régió kokatermelésének

⁴⁶⁸ *Seguridad ciudadana. Informe anual 2016*. Lima, Instituto de Defensa Legal. 25–27.

⁴⁶⁹ WAGNER, Livia (2016): Organized Crime and Illegally Mined Gold in Latin America. *The Global Initiative*, 2016. 03. 30. Forrás: <http://globalinitiative.net/organized-crime-and-illegally-mined-gold-in-latin-america> (Letöltés ideje: 2018. 01. 20.)

⁴⁷⁰ COLE, Jack Dylan (2016): Illegal mining destroying pristine national park in Peru's Amazon. *Peru Reports*, 2016. 08. 11. Forrás: <https://perureports.com/2016/08/11/illegal-mining-in-madre-de-dios/> (Letöltés ideje: 2018. 01. 10.)

⁴⁷¹ PROBÁLD Ferenc (2005): *Amerika regionális földrajza*. Budapest, Trefort. 257.

⁴⁷² COLE 2016.

⁴⁷³ PAUL, Christopher – CLARKE, Colin P. – CHAD C., Serena (2014): *Mexico is not Colombia. Alternative Historical Analogies for Responding to the Challenge of Violent Drug-Trafficking Organizations. Supporting Case Studies*. Santa Monica CA, Rand Corporation. 27–28.

⁴⁷⁴ United Nations (2005): *Coca cultivation in the Andean region. A Survey of Bolivia, Colombia and Peru*. Lima, Office on Drugs and Crime. 7.

65%-át Kolumbia adta 2003-ban, s Peru becsült részesedése 23% volt,⁴⁷⁵ az arányok a 2010-es évekre megváltoztak. 2012-re Peru vált az Andok-térség legnagyobb termelőjévé, mivel a kolumbiai ültetvények összezsugorodtak a vegyszeres irtások és más felszámolási módok által.⁴⁷⁶ Mára újra Kolumbia áll az első, Peru a második és Bolívia a harmadik helyen. Ez azonban könnyen megváltozhat, hiszen a térség kokatermesztésében érvényesül az úgynevezett léggömbfeffektus, azaz az össztermelés nem csökken, ugyanakkor, ha valamelyik országban kedvezőtlenebbé válnak a körülmények, a termelés súlypontja ideiglenesen máshova helyeződik át.

Politika

„Ellentétben Európával, a barbárság korát nálunk nem követte a feudalizmus, a merkantilizmus, a polgárság felemelkedése, majd az ipari társadalom kialakulása. A mi országunkban ezek a világgazdasági és társadalomfejlődési etapok egyszerre léteznek. A határainkon belül minden megtalálható a kannibáltól és a barbártól kezdve a kis lordig, aki civilizált életét éli. [...] Egyszer azt találtam mondani, hogy ha valaki a történelemben szeretne utazni, csak Limától kell eljutnia keletre, a dzsungelbe. [...]

Eltársak: ha mi demokrácia vagyunk, a demokráciának támogatnia kell a többség céljait és szükségleteit: a proletáriátusét, a parasztokét és a középosztályét.

Ma az állam nem tükrözi Peru többségének az érdekeit, illetve azt, amire anyagi és szellemi szempontból szüksége van, mert sohasem próbálta meg szisztematikusan fejleszteni azt, ami valóban perui Peruból. 110 évvel függetlenség után elfeledve vannak a föld valódi örökösei és művelői, a hárommillió őslakos, akik sem írni, sem olvasni nem tudnak; sosem volt példás vagy tudományos politikai vezetésünk; sosem hoztunk olyan politikai lépéseket, amelyek révén a tömegeket felkészítettük volna arra, hogy demokratikusan részt vegyenek az állam életében. Ezért rosszul felépített államot alakítottunk ki, amely lehetővé teszi, hogy autoriter kormányok, kegyetlen zsarnokságok és zsarnokká váló önkényes felszabadítók irányítsák időről időre. Ezért harcolnunk kell az ország peruiasításáért, a többségek gazdasági beilleszkedéséért. [...]

Az aprismo egyet jelent azok mobilizálásával, akik eddig kívül rekedtek az államügyeken, akik most jogaikat követelik, és hogy azokat tiszteletben tartsák.

CSAK AZ APRISMO MENTHET MEG MINKET⁴⁷⁷ – mondta a több mint 40 ezres limai tömegnek 1931-ben a 20. századi perui politika egyik legmeghatározóbb alakja, Víctor Raúl Haya de la Torre, az Alianza Popular Revolucionaria Americana (APRA) alapítója és elnökelője.

Az 1924-ben Mexikóban kontinentális mozgalomként alapított imperialistaellenes, Indo-Amerikát hirdető pártnak Augusto B. Leguía 11 éven át tartó diktatúrája (*oncenio*, 1919–1930) után és a gazdasági világválság által kiélezett helyzetben komoly esélye volt

⁴⁷⁵ United Nations 2005, 10.

⁴⁷⁶ How Peru's drug trade is threatening its economic growth. The Conversation, 2015. 07. 28. Forrás: <https://theconversation.com/how-perus-drug-trade-is-threatening-its-economic-growth-45018> (Letöltés ideje: 2018. 01. 20.)

⁴⁷⁷ HAYA DE LA TORRE, Víctor Raúl (1931): Peru. In STARN, Orin – DEGREGORI, Carlos Iván – KIRK, Robin Eds. (1995): *The Peru Reader*. Durham–London, Duke University Press. 242–244. [ford. SZ. V. M.]

hatalomra kerülni. A hivatalos végeredmény szerint azonban Luis Miguel Sánchez Cerro katonatiszt nyert, ami további feszültséghez és polarizációhoz vezetett. Aprista felkelés tört ki Trujillóban,⁴⁷⁸ később, 1933-ban a párt szimpatizánsai az akkor már elnök Sánchez Cerrót meggyilkolták. Mind a felkelők, mind a kivezényelt kormányalakulatok számtalan atrocitást követtek el. A perui hadsereg berkeiben többen ekkor jutottak arra a meggyőződésre, hogy az APRA nem kerülhet hatalomra az országban, azt mindenáron meg kell akadályozni.⁴⁷⁹ Erre példa az Odría-diktatúrát⁴⁸⁰ (1948–1956) követő 1962-es választás, amelyet Haya de la Torre megnyert, azonban a fegyveres erők az eredményt semmisnek nyilvánították. Nem sokkal később a katonák puccsal átvették a hatalmat, és az 1968–1980 közötti időszakban ők irányították az országot. Történetében először az APRA 1985-től kormányozta Perut, már Haya de la Torre halála után (1980). Az elnöki székbe a 36 éves ügyvéd, Alan García ült, katasztrofális eredménnyel. Annak ellenére, hogy ekkor tömegek ábrándultak ki a pártból, az APRA újra hatalomra került 2006 és 2011 között, és ma is fontos politikai tényező. A perszonalista perui politikai életben, ahol a csoportosulások inkább személyek, mint ideológiák körül alakulnak ki, ahol a pártok általában rövid életűek, s az sem ritka, hogy egy politikus különböző választásokon más-más párt színeiben szerepel, az APRA kivételnek, a szakember számára pedig izgalmas kutatási területnek számít.⁴⁸¹

Az 1980-as években egyre többet szerepelt Peru a nemzetközi sajtóban a gazdasági válság, hiperinfláció és az országban működő gerillaszervezetek, elsősorban a Fényes Ösvény (*Sendero Luminoso*, SL)⁴⁸² tevékenysége miatt. Utóbbi szervezetet az 1960-as években Abimael Guzmán az ayacuchói egyetem filozófiaprofesszora hozta létre részben személyes kínai tapasztalatai alapján. 1980-tól indított fegyveres harcot, amelynek nyomán az állam kvázi polgárháborús helyzetbe sülyedt. Húsz év alatt mintegy 70 ezren veszítették életüket, de az áldozatoknak csak az egyharmadát sikerült azonosítani.⁴⁸³ Az erőszakhullámot

⁴⁷⁸ Észak-perui város a Csendes-óceán partján, közel a Chimú Birodalom fővárosának, Chan Channak romjaihoz, ahová az öldöklés szintén kiterjedt, és számos aprista lelte halálát. Lásd BEALS, Carleton (1931): *The Massacre of Chan Chan*. In STARN–DEGREGORI–KIRK 1931, 244–252.

⁴⁷⁹ SKIDMORE–SMITH–GREEN 2010, 165.

⁴⁸⁰ Manuel A. Odría (1896–1974) katonatiszt, az 1941-es perui–ecuadori háború egyik kulcsfigurája. Diktatúrájának irodalmi ábrázolását lásd VARGAS LLOSA, Mario (2006): *Négy óra a Catedralban*. GULYÁS András ford. Budapest, Európa.

⁴⁸¹ ANDERLE, Ádám (1985): *Movimientos políticos en el Perú entre las dos guerras mundiales*. La Habana, Casa de las Américas.

ANDERLE Ádám (1980): A perui APRA (1924–1975). In STEINBACH Antal – KOPÁCSY Livia szerk.: *Politikai mozgalmak és pártok a fejlődő országokban*. Budapest, ELTE. 289–306.

ANDERLE Ádám (1977a): *Politikai mozgalmak Peruban a két világháború között*. Szeged, kandidátusi értekezés, kézirat.

ANDERLE Ádám (1973): Az APRA ideológiájának alapvonásai a pártalakulás időszakában. *Acta Historica*, 46. sz. 19–43.

⁴⁸² A szervezet neve az autodidakta perui gondolkodó, a Perui Szocialista Párt, 1930-tól Kommunista Párt alapítója, az *Amauta* újság (1926–1930) szerkesztője, a *Hét tanulmány a perui valóságról* című kötet szerzője, José Carlos Mariátegui (1894–1930) kijelentéséből származik: „A marxizmus-leninizmus fényes ösvényt nyújt a forradalomhoz.” Arról, hogy a szervezet hogyan kötődött Mariátegui gondolati hagyományához, és azt hogyan használta fel saját céljaira, lásd BÁCS Zoltán György (2017): A latin-amerikai terrorizmus gyökerei és azok néhány következménye. *Terror és Elhárítás*, 6. évf. 1–2. sz. 133–134., 154–157.

⁴⁸³ BALL, Patrick – ASHER, Jana – SULMONT, David – MANRIQUE, Daniel (2003): *Informe del Grupo de Análisis de Datos sobre Derechos Humanos de la American Association for the Advancement of Science para la Comisión de la Verdad y Reconciliación*. Anexo 2. Lima, CVR. 13–14.

sem a katonai junta után következő első civil elnök, Fernando Belaúnde Terry (1980–1985), sem az őt követő fiatal aprista politikus, Alan García (1985–1990) nem tudta megállítani.⁴⁸⁴ Az 1990-es elnökválasztásokra kiemelt figyelem irányult egyrészt Peru belpolitikai válsága miatt, másrészt azért, mert az egyik jelölt a világhírű író, Mario Vargas Llosa volt. A nemzetközi közvélemény biztosra vette Vargas Llosa győzelmét, főleg, hogy a szavazás első körében a legtöbb voksot kapta (32,6%).⁴⁸⁵ Azonban a peruiak jelentős része tartott az író által körvonalazott megszorító intézkedésektől, és közömbösebbek voltak számukra irodalmi sikerei. Szimpatikusabbá vált egy másik, szinte ismeretlen jelölt, Alberto Fujimori agrármérnök. Elsősorban a szegényebb néprétegek körében volt népszerű, hiszen ők vártak leginkább támogatást az államtól, s reménykedtek a jelölt populista ígéreteiben. „*Un presidente como tú,*” azaz egy „olyan elnök, mint te”, szólta Fujimori szlogenje. Érdekes paradoxon, hogy míg Fujimori japán bevándorlók gyermeke, következésképpen sem fizikailag, sem családi hátterét tekintve nem hasonlít az „átlagos” perui állampolgárra – ugyanakkor a hagyományos, fehér politikai elitre sem –, kampányával az elszegényedett rétegeket célozta meg, velük azonosította magát. Bőrszíne is segítette sikerét, legnagyobb támogatottsága az indián lakosság körében volt. A második, döntő körben a szavazatok 62,4%-át szerezte meg, míg Mario Vargas Llosa mindössze 37,2%-ot kapott.⁴⁸⁶ Politikai tapasztalatait, csalódásait az *El Pez en el Agua* (Mint hal a vízben) önéletrajzi kötetben fogalmazta meg.

Az általános elvárás az új elnökkel szemben a gazdasági nehézségek orvoslása, a gazdaság növekedési pályára állítása, jobb életszínvonal és a közbiztonság helyreállítása voltak. Fujimorinak elnökként azzal kellett szembesülnie, hogy a törvényhozás őt nem minden elképzelésében támogatja. Idetartoztak például a gerillákkal kapcsolatos tervezett lépések. Ezért 1992 áprilisában önpuccsot hajtott végre. Feloszlatta a kongresszust, és átszervezte a bíraskodást. Ezután a terrorizmussal gyanúsított személyek katonai törvényszék elé kerültek. A polgárháborús viszonyokat egyre nehezebben viselő lakosság többsége támogatta a puccsot. Az SL támadásai ekkorra már a fővárost is elérték. 1992 júniusában Lima egyik felső-középosztálybeli negyedében a Fényes Ösvény robbantásos merényletet hajtott végre.

⁴⁸⁴ A katonák épp Belaúnde Terrytől vették át puccsal a hatalmat 1968-ban. A katonai kormányzatot először Juan Velazco Alvarado tábornok (1968–1975), majd Francisco Morales Bermúdez tábornok (1975–1980) vezette. A hetvenes években jelentkező gazdasági nehézségek miatt, a további presztízavesztés elkerülése érdekében a junta visszaadta a civileknek az ország irányítását. Lásd ANDERLE Ádám (1978): Az 1968. évi perui forradalom fejlődésének tapasztalatai. In ZSILÁK András et al. szerk.: *A nemzetközi munkásmozgalom történetéből*. Budapest, Kossuth. 86–100.

ANDERLE Ádám (1997): *Demokrácia Peruban*. In ANDERLE Ádám – Girón, José: *Diktatúra és demokrácia között*. Szeged, SZTE. 8–15.

ANDERLE Ádám (2002): *Demokrácia Peruban*. In ANDERLE Ádám: *Latin-amerikai utakon*. Szeged, Hispania. 55–63.

ANDERLE Ádám (2009): A perui katonai forradalom. In ANDERLE Ádám: *Történelmi minták és utak*. Szeged, SZTE. 137–145.

JANCÓS, Katalin (2016a): El gobierno militar peruano y el regreso a la democracia en La Vanguardia Española. In BERTA, Tibor – CSIKÓS, Zsuzsanna – JANCÓS, Katalin – KATONA, Eszter – LÉNÁRT, András – PRAEFORT, Veronika comp.: *Transiciones: De la dictadura a la democracia*. Szeged, SZTE. 587–602.

⁴⁸⁵ ¿Cuál fue el resultado de los procesos de segunda vuelta desde 1990? *RPP Noticias*, 2016. 06. 01. Forrás: <http://rpp.pe/politica/elecciones/cual-fue-el-resultado-de-los-procesos-de-segunda-vuelta-desde-1990-noticia-967276> (Letöltés ideje: 2018. 01. 10.)

⁴⁸⁶ *RPP Noticias*, 2016. 06. 01.

Huszonötén meghaltak, a sebesültek száma megközelítette a kétszázat.⁴⁸⁷ Sok peruinak ez volt az utolsó csepp a pohárban. Chinochet – az önpuccs óta nevezték így Fujimorit, utalva Pinochet chilei diktátorra – Peru történelmének eddigi legnagyobb gerillaellenes akcióját kezdte meg. Ennek része volt az, hogy igyekezett a kokatermelést állami felügyelet alá vonni, hogy a gerillák jövedelmi forrásait csökkentse; elkezdődött a parasztság (*rondas campesinas*) felfegyverzése, és a gerillák ellen állami antiterrorista egységeket vetettek be. 1992-ben két hónappal a mirafloresi robbantás után elfogták Guzmánt. Ezzel a Fényes Ösvény nem szűnt meg, de jelentősen meggyengült és kisebb csoportokra hullott szét. Fujimori lépései hatékonyaknak bizonyultak, ugyanakkor a bevetett eszközök nemcsak megkérdőjelezhetőek, hanem gyakran illegálisak voltak. Sem az állami halálbrigádok, sem a terroristák által alkalmazott brutalitás nem ismert határokat.

A kilencvenes évek közepére a peruiak jelentős része mégis elégedett volt Fujimorival, hiszen a visszasságok még rejtve maradtak, a pozitívumok viszont már érezhetővé váltak: a közbiztonság és a gazdasági helyzet is javult. A külföld, bár sokkolta az 1992-es puccs, az új 1993-as alkotmány, azaz az alkotmányos keretekhez való látszólagos visszatérés után kiengesztelődni látszott. A politikus az 1995-ös választásokon 64%-os támogatottságot kapott, ezzel már az első körben megszerezte a győzelmet.⁴⁸⁸ Ugyanakkor felesége, Susana Higuchi megpróbált a választáson ellenjelöltként indulni, bírálva az elharapódzó korrupciót. A pár válása után legidősebb gyermekük lett a first lady: Keiko ma a perui politika meghatározó szereplője.⁴⁸⁹

Alberto Fujimori 1995–2000 közötti elnöki időszakának egyik meghatározó és nemzetközileg is ismert eseménye a limai túszzdráma volt. A Cuzco főterén 1572-ben kivégzett utolsó inka uralkodó nevét viselő,⁴⁹⁰ már feloszlásnak indult *Movimiento Revolucionario Túpac Amaru* (MRTA) gerillaszervezet 1996-ban hatalmába kerítette a japán nagykövet limai rezidenciáját, ahol éppen fogadást tartottak Akihito császár születésnapja alkalmából több száz vendég részvételével. Köztük volt Fujimori anyja és két testvére. A gerillák végül 72 túszt tartottak meg. Értük cserébe bebörtönzött társaik kiszabadulását követelték. A túszzdráma 126 nap után ért véget, a rezidencia visszafoglalásával, a gerillák megölésével és a túszyok kiszabadításával.⁴⁹¹

⁴⁸⁷ Para nunca olvidar: Fechas de la historia marcadas por el terrorismo. *RPP Noticias*, 2012. 02. 04. Forrás: <http://rpp.pe/politica/actualidad/para-nunca-olvidar-fechas-de-la-historia-marcadas-por-el-terrorismo-noticia-447832> (Letöltés ideje: 2018. 01. 10.)

⁴⁸⁸ Elecciones Generales – 1995 Nacional (Presidente). *Oficina Nacional de Procesos Electorales*. Forrás: www.web.onpe.gob.pe/modElecciones/elecciones/RESUMEN/GENERALES/10.pdf (Letöltés ideje: 2018. 02. 10.)

⁴⁸⁹ Keiko Fujimori indult a 2011-es és a 2016-os elnökválasztásokon. 2016-ban az első kört megnyerte a szavazatok 40%-ával, a másodikban azonban alulmaradt Kuczynskival szemben (49,88% vs. 50,12%). Soha korábban nem nyertek választást Peruban ilyen kis mértékű különbséggel.

⁴⁹⁰ Túpac Amaru I egyenesági leszármazottja volt José Gabriel Túpac Amaru (Túpac Amaru II), aki a függetlenségi harcok előfutárának tartott nagy 1780–1781-es felkelést vezette, s akit szintén Cuzco főterén végeztek ki. Az indián függetlenségi küzdelmekről részletesebben lásd: ANDERLE Ádám (1981): *Vihar a Sierrában*. Budapest, Gondolat.

⁴⁹¹ SCHEMO, Diana Jean (1997): How Peruvian Hostage Crisis Became Trip into the Surreal. *The New York Times*, 1997. 04. 26. Forrás: www.nytimes.com/1997/04/26/world/how-peruvian-hostage-crisis-became-trip-into-the-surreal.html (Letöltés ideje: 2018. 01. 12.)

A 2000-es választáson Fujimori indult, arra hivatkozva, hogy az 1993-as alkotmány bevezetése óta még csak egy teljes elnöki ciklust töltött le, következésképpen újraválasztható. A voksolást megelőző időszakot sorozatos szabálytalanságok jellemezték: a részrehajló, kormánypárti média, a sajtószabadság megsértése, az ellenzéki vezetők megfélemlítése, továbbá az állami erőforrásokkal való visszaélések mind Fujimorit segítették a kampányban.⁴⁹² Fujimori hivatalosan a voksok 74,33%-át szerezte meg, a peruiak többsége előtt azonban elvesztette legitimitását. Beiktatását követően előkerült egy felvétel, amelyen bizalmi embere, Vladimiro Montesinos volt látható, miközben egy kongresszusi tagot vesztegetett meg. A későbbiekben kiderült, hogy mintegy 2000 hasonló felvétel készült. Napvilágra kerülésük Montesinos azonnali bukásához vezetett. Fujimori Japánba utazott – önkéntes száműzetésbe –, és onnan küldte el lemondását – faxon.⁴⁹³

Nemzetközi elfogatóparancsot adtak ki ellene gyilkosság, emberrablás és korrupció vádjával. 2009-ben 25 év börtönbüntetésre ítélték. 2017 karácsonyán azonban Fujimorit romló egészségi állapotára hivatkozva és a nemzeti megbocsátás jegyében Pedro Pablo Kuczynski perui elnök amnesztiában részesítette. Elemzők szerint a valódi ok Kuczynski hatalmának megingása volt, hiszen belekeveredett az Odebrecht-botrányba. Ennek következtében a Kongresszus meneszthette volna.⁴⁹⁴ Abban, hogy Kuczynski az elnöki székben maradhatott, döntő szerepe volt annak, hogy Kenji Fujimori, a volt elnök kisebb fia és legközelebbi támogatói igen szavazat helyett tartózkodtak. A háttérben politikai alku, nevezetesen Alberto Fujimori szabadulása állhatott.⁴⁹⁵ Az amnesztia hírére tüntetések kezdődtek a fővárosban; lemondott a belügy-, a védelmi és a kultuszminiszter és több magas rangú állami tisztviselő.⁴⁹⁶ Nemzeti megbékélés helyett nemzeti polarizáció van kialakulóban.

Külkapcsolatok

A Fujimori család politikai szereplése révén nemcsak a perui japán kolónia került előtérbe, hanem a perui–japán reláció is. A kapcsolatok a 19. században formalizálódtak, Peru volt az első dél-amerikai állam, amely Japánnal diplomáciai nexusra lépett (1873). A gazdasági kapcsolatok az 1960-as évektől váltak intenzívebbé, és 1970-re Japán – az Amerikai

⁴⁹² 30 Years of PVT: Peru 2000 – Electoral Fraud Exposed by Transparencia Perú Observation Efforts. *Global Network of Domestic Election Monitors*, 2016. 08. 05. Forrás: www.gndem.org/Peru_PVT_2000 (Letöltés ideje: 2018. 01. 10.)

⁴⁹³ KRAUSS, Clifford (2000): Peru Congress Says Fujimori Is 'Unfit' and Picks Successor. *The New York Times*, 2000. 11. 22. Forrás: www.nytimes.com/2000/11/22/world/peru-congress-says-fujimori-is-unfit-and-picks-successor.html (Letöltés ideje: 2018. 01. 12.)

⁴⁹⁴ VARGAS LLOSA, Mario (2017): La traición de Kuczynski. *El País*, 2017. 12. 31. Forrás: https://elpais.com/elpais/2017/12/28/opinion/1514462305_818635.html (Letöltés ideje: 2018. 01. 12.)

⁴⁹⁵ GARCÍA-SAYAN, Diego (2018): Sintonías y discordancias. *El País*, 2018. 01. 12. Forrás: https://elpais.com/internacional/2018/01/12/america/1515716190_878896.html (Letöltés ideje: 2018. 01. 12.)

⁴⁹⁶ VARGAS, Mónica (2018): El ministro de Defensa, el tercero en renunciar al gabinete de Pedro Pablo Kuczynski tras el indulto a Fujimori. *Univisión*, 2018. 01. 04. Forrás: www.univision.com/noticias/america-latina/el-ministro-de-defensa-el-tercero-en-renunciar-al-gabinete-de-pedro-pablo-kuczynski-tras-el-indulto-a-fujimori (Letöltés ideje: 2018. 01. 12.)

Egyesült Államok mögött – Peru második legfontosabb kereskedelmi partnerévé vált.⁴⁹⁷ Alberto Fujimori megválasztott elnökként még beiktatása előtt két, külpolitikája számára kulcsfontosságú országba látogatott el: az Amerikai Egyesült Államokba és Japánba. 1999-ben, a Peruba vándorolt első japán bevándorlók érkezésének 100. évfordulóján szintén járt a felkelő nap országában, immáron a tizedik alkalommal.⁴⁹⁸ Fujimori japán örökségére támaszkodva próbálta a kétoldalú kereskedelmet és a Peruba irányuló japán befektetéseket ösztönözni. Elnöksége idején Japán anyagi támogatást nyújtott Perunak, és segítette az ország belépését olyan ázsiai érdekeltségű szervezetekbe, mint az Ázsiai és Csendes-óceáni Gazdasági Együttműködés. A kapcsolatok 2000-ben mélypontra zuhantak azzal, hogy a bukott elnök Japánba menekült, s a japán hatóságok nem adták ki Fujimorit Perunak. A politikus 2005-ös chilei letartóztatása óta a perui–japán kapcsolatokban javulás mutatkozik. 2011-ben kétoldalú szabadkereskedelmi és gazdasági partnerségi egyezményt írtak alá. Ennek ellenére mára Japán nem tartozik Peru legfontosabb kereskedelmi partnerei közé: a perui export 3,5%-a irányul a szigetországba, és a behozatal 2,9%-a érkezik onnan.⁴⁹⁹

Kína nemcsak Japánt szorította maga mögé, hanem 2011 óta az Amerikai Egyesült Államokat is, és jelenleg a perui külkereskedelemben meghatározó szerepe van mind az export, mind az import tekintetében. A perui kivitel 24%-ának célállomása Kína, míg a behozatal esetében az arány 23% (2016). Kína Dél-Amerika kapujának tekinti Perut,⁵⁰⁰ s ott koncentrálódik a Latin-Amerikába irányuló kínai befektetések jelentős része. Míg több mint harminc ország rendelkezik üzleti érdekeltségekkel a perui bányászati szektorban, Kína a perui bányatermékek legfőbb piaca, és kínai cégekhez köthető a perui bányászatban történt befektetések 30%-a.⁵⁰¹ Kiemelendő a rézbányászat, ahol kínai vállalatok két megaprojektért is felelősek: a Chinalco Toromochóban, a China Minmetálhoz köthető MNG pedig Las Bambasban. A cél a kínai piaci igények kielégítése, ugyanakkor a perui kitermelés olyan jelentős növelése, hogy Chile helyett Peru váljon a világ legfontosabb rézkitermelőjévé. Fontos továbbá, hogy 2013-ban kínai cégek vásárolták meg a brazil Petrobras perui érdekeltségeit, ezzel a szénhidrogén-termelés 40%-a felett szereztek irányítást.⁵⁰² Peru és Kína 2008-ban stratégiai partneri szintre emelte kapcsolatait, és a következő évben szabadkereskedelmi egyezményt kötött. Kuczynski első elnöki látogatása természetesen Kínába vezetett 2016-ban.⁵⁰³ Ezzel nincs

⁴⁹⁷ JANCsó, Katalin (2017b): The Japanese Discover Peru: Nikkei in the Peruvian Society. In CHRISTIAN, Réka – KÖKÉNY, Andrea – SZÖNYI, György (2017): *Confluences. Essay mapping the Manitoba-Szeged Partnership*. Szeged, SZTE. 87.

⁴⁹⁸ ST. JOHN, Ronald Bruce (2017): Peruvian foreign policy in the new millennium: Continuity and change. *RIRA*, Vol. 2, No. 2. 73.

⁴⁹⁹ OEC (2016): *Peru*. Forrás: <https://atlas.media.mit.edu/en/profile/country/per/> (Letöltés ideje: 2018. 01. 12.)

⁵⁰⁰ China-Peru relations. *Global Security*. www.globalsecurity.org/military/world/peru/forrel-prc.htm (Letöltés ideje: 2018. 01. 12.)

⁵⁰¹ SANBORN, Cynthia – CHONN, Victoria (2015): Chinese Investment in Peru's Mining Industry: Blessing or a Curse? *Global Economic Governance Initiative*. Discussion paper, 2–3.

⁵⁰² SANBORN–CHONN 2015, 2–3.

⁵⁰³ PPK concludes China visit. *Peru Telegraph*, 2016. 09. 17. Forrás: www.perutelegraph.com/news/peruvian-politics/ppk-concludes-a-visit-to-china (Letöltés ideje: 2018. 01. 12.)

egyedül a régióban, hasonlóképp cselekedtek brazil, argentin, venezuelai és chilei vezetők is,⁵⁰⁴ elismerve ezzel Kína növekvő gazdasági súlyát Dél-Amerikában.⁵⁰⁵

Brazília legfontosabb kereskedelmi partnere Kína, s a kínai piachoz – részben – Perun át vezethet az út. A 21. században egyre intenzívebbé váló perui–brazil kapcsolatok hátterében minden valószínűség szerint az erősödő ázsiai kapcsolatok állnak. „Az utóbbi évtizedben több elnöki találkozó volt Peru és Brazília között, mint az előző 180 évben” – nyilatkozta Miguel Veja Alvear, a perui–brazil kereskedelmi kamara elnöke.⁵⁰⁶ Brazília pénzt és technológiát biztosíthat a perui gazdaságnak, míg Peru munkaerőt és piacot, pontosabban az ázsiai piacokhoz való hozzáférést. 2011-ben avatták fel a transzóceáni autótutat, amely 2600 km hosszan húzódik Brazília atlanti-óceáni kikötőitől Peru csendes-óceáni partjáig. Megépítése körül azonban komoly aggodalmak is felmerültek,⁵⁰⁷ hiszen veszélyezteti az eddig háborítatlanul élő amazóniai bennszülöttszereket, továbbá hozzájárul olyan illegális tevékenységek megjelenéséhez, mint az engedély nélküli fakitermelés, bányászat stb. A hetvenes években épített brazil transzamazóniai út intő példa lehet, „a braziliai Amazónia deforesztációjának 95%-a az út menti 50 km-es körzetben történik”.⁵⁰⁸ Perunak szüksége van a brazil befektetésekre, ugyanakkor az ország vezetése szeretné elkerülni azt, hogy a szomszéd a fejére nőjön (Brazília terület és lakosság tekintetében is nagyjából hétszer nagyobb, mint Peru). A perui politikusok előtt rémképként ott lebeghet a mexikói–amerikai viszony, míg a brazil fél tarthat attól, hogy az intenzívebb kereskedelmi kapcsolatok kedveznek például a csempészetnek, ráadásul Peru az egyik legnagyobb kokatermesztő és kokapaszta-előállító, Brazília pedig Latin-Amerika legnagyobb és továbbra is növekvő kábítószerpiaca. Természetesen ezt meg is fordíthatjuk, a brazil igények hozzájárulhatnak a perui termelés fellendüléséhez.

Brazilián kívül Chile az a szomszéd, amelytől Peru tarthat. A tisztázatlan határkérdések kedvezőtlenül befolyásolták a kétoldalú viszonyt. Ugyan a csendes-óceáni háború a 19. században zajlott, a két országot elválasztó tengeri határ kérdésében még a 21. században sem volt egyetértés, így a hágai Nemzetközi Bírósághoz fordultak a felek. A 2014-ben megszületett döntés értelmében Peru kapta meg a vitatott 38 000 km²-nyi terület 70%-át, viszont a halban leggazdagabb 30% Chilénél maradt.⁵⁰⁹ A határkérdés azonban ezzel sem zárult le, jelenleg part menti sivatagi területekről folyik vita. Mégis a 21. században a kétoldalú kapcsolatok

⁵⁰⁴ Peru's president-elect to visit China on first foreign trip. *China Daily*, 2016. 06. 15. Forrás: www.chinadaily.com.cn/world/2016-06/15/content_25718789.htm (Letöltés ideje: 2018. 01. 12.)

⁵⁰⁵ A kétoldalú relációban nem elhanyagolható a Peruban élő kínaiak szerepe. Lásd JANCsó Katalin (2016b): Nemzeti hősök vagy a haza árulói? Kínaiak Kubában és Peruban. In CSIKós Zsuzsanna szerk.: *A mi santeránk: tanulmányok Dornbach Mária 70. születésnapjára*. Szeged, JATEPress. 93–106.

⁵⁰⁶ RATHBONE, John Paul (2011): Foreign relations: Brazilian influence grows ever stronger. *Financial Times*, 2011. 09. 20. Forrás: www.ft.com/content/fbdf5c0-dafd-11e0-bbf4-00144feabdc0 (Letöltés ideje: 2018. 01. 24.)

⁵⁰⁷ ROBERTS, Mhiri (2011): Interoceanic Highway – Road to Ruin? *The Argentina Independent*, 2011. 08. 03. Forrás: www.argentinaindependent.com/currentaffairs/latest-news/newsfromargentina/inter-oceanic-highway-road-to-ruin/ (Letöltés ideje: 2018. 01. 20.)

⁵⁰⁸ EIDT, Jack (2010): Destructive Progress: Brazil-Peru Transoceanic Highway. *Wilder Utopia*, 2010. 11. 03. Forrás: www.wilderutopia.com/international/destructive-progress-brazil-peru-transoceanic-highway-by-jack-eidt/ (Letöltés ideje: 2018. 01. 20.)

⁵⁰⁹ LONG, Gideon (2014): Chile-Peru: Moving on from the Past. *BBC News*, 2014. 01. 28. Forrás: www.bbc.com/news/world-latin-america-25924381 (Letöltés ideje: 2018. 01. 24.)

Peru – Relations with Chile. *Global Security*, 2016. 03. 10. Forrás: www.globalsecurity.org/military/world/peru/forrel-cl.htm (Letöltés ideje: 2018. 01. 20.)

javultak, már csak a gazdasági racionalitás okán is. 2009 óta szabadkereskedelmi egyezmény van érvényben Peru és Chile között; mindketten alapító tagjai – Mexikóval és Kolumbiával egyetemben – a Csendes-óceáni Szövetségnek, Chile a legnagyobb befektetők közé tartozik Peruban, míg jelentős, több mint 150 000 fős perui közösség él Chilében.

A perui–chilei kapcsolatokhoz hasonlóan a perui–ecuadori viszony is feszültségekkel terhelt. Ebben a relációban azonban Peru az erősebb fél. A függetlenség óta létező határ-vita Ecuador és Peru között többször torkollott fegyveres konfliktusba. Az 1941-es háború egybeesett a nagy világgésszel, ezért összamerikai érdek volt, hogy a kontinensen dúló fegyveres összecsapásnak mihamarabb vége szakadjon. Az 1942 januárjában létrejött Rio de Janeiro-i protokoll alapján mintegy 300 000 km² került Peruhoz.⁵¹⁰ Az ecuadori vezetés nyíltan 1960-ban mondta fel az egyezményt, lépését azzal indokolva, hogy a döntés az 1940-es években nagy nyomásgyakorlás mellett született, s az Ecuadorra nézve igazságtalan és előnytelen, hiszen elvesztette közvetlen kijutását az Amazonashoz.⁵¹¹ A perui kormány ugyanakkor ragaszkodik a kialakított határokhoz, minden bizonnyal tartva attól, hogy ha Ecuador esetében enged, akkor ez kihathat a chilei–perui határra is, például a chilei kormány határozottabban lépne fel a vitatott területek esetében. Peru és Ecuador között az utóbbi 50 évben számos fegyveres határincidens volt, a legjelentősebbek az 1981-es Paquisha és az 1995-ös Cenepa konfliktusok. Utóbbit motiválhatta többek között az is, hogy Peruban választásokat tartottak, s az incidens segítségével fel lehetett korbácsolni a nemzeti érzelmeket és természetesen az Ecuador-ellenességet, s ezeket az erőket felsorakoztatni Fujimori mögött. Ecuadori részről pedig a katonaság attól tarthatott, hogy költségvetését csökkentik, a határkonfliktus révén viszont „bizonyítani lehetett” a kiadások szükségességét.⁵¹² A fegyveres megoldásokra való hajlandóságot fokozza az, hogy a két ország közti kereskedelmi kapcsolatok alacsony szintűek.

A külgazdasági relációknál nem szabad figyelmen kívül hagyni Európát. Az EU az andoki országok harmadik legfontosabb kereskedelmi partnere és tekintélyes beruházó. 2012-ben az Unió Kolumbiával és Peruval kereskedelmi egyezményt írt alá, amely 2013 óta ideiglenes jelleggel működik. 2017-ben csatlakozott Ecuador.⁵¹³ Végső cél az Andok Község és az EU közötti szerződés lehet. Magyar vonatkozás, hogy 11 év szünet után 2017 októberében újra megnyílt a magyar nagykövetség Limában.⁵¹⁴

⁵¹⁰ AVILÉS PINO, Efrén: Protocolo Río de Janeiro. *Enciclopedia del Ecuador*. Forrás: www.encyclopediadelecuador.com/historia-del-ecuador/protocolo-rio-de-janeiro/ (Letöltés ideje: 2018. 02. 12.)

⁵¹¹ BROOKE, James (1995): Ecuador and Peru Skirmish Over an Old Disputed Border. *The New York Times*, 1995. 01. 29. Forrás: www.nytimes.com/1995/01/29/world/ecuador-and-peru-again-skirmish-over-an-old-disputed-border.html (Letöltés ideje: 2018. 02. 02.)

⁵¹² BROOKE 1995.

⁵¹³ EC (2018): *Andean Community*. Forrás: <http://ec.europa.eu/trade/policy/countries-and-regions/regions/andean-community/> (Letöltés ideje: 2018. 05. 25.)

⁵¹⁴ Szijjártó Péter újranyitotta a limai magyar nagykövetséget. *Origo*, 2017. 10. 19. Forrás: www.origo.hu/nagyvilag/20171019-szijjarto-peter-ujranyitotta-a-limai-magyar-nagykovetseget-peruban.html (Letöltés ideje: 2018. 05. 25.)

Felhasznált irodalom

- 30 Years of PVT: Peru 2000 – Electoral Fraud Exposed by Transparencia Perú Observation Efforts. *Global Network of Domestic Election Monitors*, 2016. 08. 05. Forrás: www.gndem.org/Peru_PVT_2000 (Letöltés ideje: 2018. 01. 10.)
- ANDERLE Ádám (1973): Az APRA ideológiájának alapvonásai a pártalakulás időszakában. *Acta Historica*, 46. sz. 19–43.
- ANDERLE Ádám (1974): Indiánkérdés – nemzeté válás. Peru a Csendes-óceáni háború után. *Tiszatáj*, 28. évf. 6. sz. 53–60.
- ANDERLE Ádám (1977a): *Politikai mozgalmak Peruban a két világháború között*. Szeged, kandidátusi értekezés, kézirat.
- ANDERLE Ádám (1977b): Változások Peru társadalmában a 20. század első felében. *Századok*, 111. évf. 2. sz. 230–269.
- ANDERLE Ádám (1978): Az 1968. évi perui forradalom fejlődésének tapasztalatai. In ZSILÁK András et al. szerk.: *A nemzetközi munkásmozgalom történetéből*. Budapest, Kossuth. 86–100.
- ANDERLE Ádám (1980): A perui APRA (1924–1975). In STEINBACH Antal – KOPÁCSY Livia szerk.: *Politikai mozgalmak és pártok a fejlődő országokban*. Budapest, ELTE. 289–306.
- ANDERLE Ádám (1981): *Vihar a Sierrában*. Budapest, Gondolat.
- ANDERLE, Ádám (1985): *Movimientos políticos en el Perú entre las dos guerras mundiales*. La Habana, Casa de las Américas.
- ANDERLE Ádám (1997): Demokrácia Peruban. In ANDERLE Ádám – GIRÓN, José: *Diktatúra és demokrácia között*. Szeged, SZTE. 8–15.
- ANDERLE Ádám (2002): Demokrácia Peruban. In ANDERLE Ádám: *Latin-amerikai utakon*. Szeged, Hispánia. 55–63.
- ANDERLE Ádám (2009): A perui katonai forradalom. In ANDERLE Ádám: *Történelmi minták és utak*. Szeged, SZTE. 137–145.
- AVILÉS PINO, Efrén: Protocolo Río de Janeiro. *Enciclopedia del Ecuador*. Forrás: www.encyclopediadeecuador.com/historia-del-ecuador/protocolo-rio-de-janeiro/ (Letöltés ideje: 2018. 02. 12.)
- BÁCS Zoltán György (2017): A latin-amerikai terrorizmus gyökerei és azok néhány következménye. *Terror és Elhárítás*, 6. évf. 1–2. sz. 114–172.
- BALL, Patrick – ASHER, Jana – SULMONT, David – MANRIQUE, Daniel (2003): *Informe del Grupo de Análisis de Datos sobre Derechos Humanos de la American Association for the Advancement of Science para la Comisión de la Verdad y Reconciliación*. Anexo 2. Lima, CVR.
- Base de Datos de Historia Económica de América Latina, Montevideo–Oxford, MOxLAD.
- BEALS, Carleton (1931): The Massacre of Chan Chan. In STARN, Orin – DEGREGORI, Carlos Iván – KIRK, Robin Eds. (1995): *The Peru Reader*. Durham–London, Duke University Press. 244–252.
- BINGHAM, Hiram (2010): *Kalandozások az inkák földjén: a Machu Picchu felfedezése*. BOROSS Anna ford. Budapest, Geográfia.
- BOGLÁR Lajos – KOVÁCS Tamás (1983): *Indián művészet Mexikótól Peruig*. Budapest, Corvina.
- BROOKE, James (1995): Ecuador and Peru Skirmish Over an Old Disputed Border. *The New York Times*, 1995. 01. 29. Forrás: www.nytimes.com/1995/01/29/world/ecuador-and-peru-again-skirmish-over-an-old-disputed-border.html (Letöltés ideje: 2018. 02. 02.)
- China-Peru relations. *Global Security*. www.globalsecurity.org/military/world/peru/forrel-prc.htm (Letöltés ideje: 2018. 01. 12.)

- Christ statue in Peru is damaged by fire days before pope's visit. *Los Angeles Times*, 2018. 01. 13. Forrás: www.latimes.com/world/la-fg-peru-pope-christ-statue-20180113-story.html (Letöltés ideje: 2018. 01. 20.)
- COLE, Jack Dylan (2016): Illegal mining destroying pristine national park in Peru's Amazon. *Peru Reports*, 2016. 08. 11. Forrás: <https://perureports.com/2016/08/11/illegal-mining-in-madre-de-dios/> (Letöltés ideje: 2018. 01. 10.)
- COULSON, Michael (2012): *The History of Mining*. Petersfield, Harriman House.
- COLLYNS, Dan (2011): Outgoing president Alan García causes outcry over replica of Brazil's Christ the Redeemer statue. *The Guardian*, 2011. 06. 14. Forrás: www.theguardian.com/world/2011/jun/14/peru-jesus-christ-statue (Letöltés ideje: 2018. 01. 22.)
- ¿Cuál fue el resultado de los procesos de segunda vuelta desde 1990? *RPP Noticias*, 2016. 06. 01. Forrás: <http://rpp.pe/politica/elecciones/cual-fue-el-resultado-de-los-procesos-de-segunda-vuelta-desde-1990-noticia-967276> (Letöltés ideje: 2018. 01. 10.)
- DISSELHOFF, Hans Dietrich (1972): *Varázskövek az inkák földjén. Régészeti kutatóutak Peruban*. RÉTI Lászlóné ford. Budapest, Gondolat.
- EC (2018): *Andean Community*. Forrás: <http://ec.europa.eu/trade/policy/countries-and-regions/regions/andean-community/> (Letöltés ideje: 2018. 05. 25.)
- EIDT, Jack (2010): Destructive Progress: Brazil-Peru Transoceanic Highway. *Wilder Utopia*, 2010. 11. 03. Forrás: www.wilderutopia.com/international/destructive-progress-brazil-peru-transoceanic-highway-by-jack-eidt/ (Letöltés ideje: 2018. 01. 20.)
- El Perú se afianza como primer abastecedor de harina de pescado. *El Peruano*, 2016. 02. 13. Forrás: www.elperuano.com.pe/noticia-el-peru-se-afianza-como-primer-abastecedor-harina-pescado-38223.aspx (Letöltés ideje: 2018. 05. 25.)
- Elecciones Generales – 1995 Nacional (Presidente). *Oficina Nacional de Procesos Electorales*. Forrás: www.web.onpe.gob.pe/modElecciones/elecciones/RESUMEN/GENERALES/10.pdf (Letöltés ideje: 2018. 02. 10.)
- GARCÍA-SAYAN, Diego (2018): Sintonías y discordancias. *El País*, 2018. 01. 12. Forrás: https://elpais.com/internacional/2018/01/12/america/1515716190_878896.html (Letöltés ideje: 2018. 01. 12.)
- GEROL, Harry (1965): *Inkák tündöklése és bukása*. SZOKOLY Endre ford. Budapest, Gondolat.
- GUAMAN POMA DE AYALA, Felipe (1990): *Perui képes krónika*. SCHOLZ László vál. és gond. Budapest, Gondolat.
- Gini index – Country Ranking. *Indexmundi*. Forrás: www.indexmundi.com/facts/indicators/SI.POV.GINI/rankings (Letöltés ideje: 2018. 02. 17.)
- GYARMATI János (2012): Inka Birodalom: hegyvidéki főnökségtől a területiális birodalomig. Egy birodalomépítő archaikus állam gazdasági alapjai. *Ethnographia*, 123. évf. 2. sz. 147–172.
- GYARMATI János – LANTOS Adriána szerk. (2007): „... és akkor megérkeztek az inkák”. *Kincsek a spanyol hódítás előtti Peruból*. Budapest, Szépművészeti Múzeum.
- HAYA DE LA TORRE, Víctor Raúl (1931): Peru. In STARN, Orin – DEGREGORI, Carlos Iván – KIRK, Robin eds. (1995): *The Peru Reader*. Durham–London, Duke University Press. 242–244.
- HIDALGO CALLE, Nancy (2013): *Las estadísticas sobre autoidentificación étnica en el Perú*. Lima, INEI.
- How Peru's drug trade is threatening its economic growth. *The Conversation*, 2015. 07. 28. Forrás: <https://theconversation.com/how-perus-drug-trade-is-threatening-its-economic-growth-45018> (Letöltés ideje: 2018. 01. 20.)
- HUDSON, Rex A. Ed. (1992): *Peru: A Country Study*. Washington D. C., Library of Congress.

- JANCSÓ, Katalin (2009): *Indigenismo político temprano en el Perú y la Asociación Pro-Indígena*. Szeged, SZTE.
- JANCSÓ Katalin (2011): A világgazdaság sötét bugyrai: kaucsukláz a perui Amazóniában. *Világtörténet*, 1. évf. 1–2. sz. 1–12.
- JANCSÓ, Katalin (2016a): El gobierno militar peruano y el regreso a la democracia en La Vanguardia Española. In BERTA, Tibor – CSIKÓS, Zsuzsanna – JANCSÓ, Katalin – KATONA, Eszter – LÉNÁRT, András – PRAEFORT, Veronika comp.: *Transiciones: De la dictadura a la democracia*. Szeged, SZTE. 587–602.
- JANCSÓ Katalin (2016b): Nemzeti hősök vagy a haza árulói? Kínaiak Kubában és Peruban. In CSIKÓS Zsuzsanna szerk.: *A mi santeránk: tanulmányok Dornbach Mária 70. születésnapjára*. Szeged, JATEPress. 93–106.
- JANCSÓ, Katalin (2017a): En caminos peruanos. Ádám Anderle y el Perú. In CSIKÓS, Zsuzsanna – KATONA, Eszter comp.: *Un viajero por caminos hispanos: Libro homenaje al profesor Ádám Anderle*. Szeged, JATEPress. 131–135.
- JANCSÓ, Katalin (2017b): The Japanese Discover Peru: Nikkei in the Peruvian Society. In CHRISTIAN, Réka – KÖKÉNY, Andrea – SZÖNYI, György (2017): *Confluences. Essay mapping the Manitoba-Szeged Patnership*. Szeged, SZTE.
- KRAUSS, Clifford (2000): Peru Congress Says Fujimori Is ‘Unfit’ and Picks Successor. *The New York Times*, 2000. 11. 22. Forrás: www.nytimes.com/2000/11/22/world/peru-congress-says-fujimori-is-unfit-and-picks-successor.html (Letöltés ideje: 2018. 01. 12.)
- LETENYEI László (2005): Etnikum és hatalom az Andokban. In LETENYEI László szerk.: *Tanulmányok az Andokról. Kulturális antropológiai írások*. Budapest, Kelet.
- LONG, Gideon (2014): Chile-Peru: Moving on from the Past. *BBC News*, 2014. 01. 28. Forrás: www.bbc.com/news/world-latin-america-25924381 (Letöltés ideje: 2018. 01. 24.)
- Magnitud y características del trabajo infantil en Peru*. Informe 2015. Lima, INE–ILO.
- MENDOZA BELLIDO, Waldo (2013): Milagro peruano: ¿buena suerte o buenas políticas? *Economía*, Vol. 36, No. 72. 35–90.
- MENDOZA NAVA, Armando (2015): Inequality in Peru: Reality and Risks. *Oxfam Working Paper*, 1. *Migration and Remittances Factbook* (2016). Washington D. C., World Bank Group – KNOMAD.
- Mineral Commodity Summmaries 2018*. Reston, Virginia, U.S. Geological Survey.
- Nota de prensa, El Perú tiene una población de 31 millones 488 mil 625 habitantes. *INEI*, 2016. 07. 11. Forrás: www.inei.gob.pe/prensa/noticias/el-peru-tiene-una-poblacion-de-31-millones-488-mil-625-habitantes-9196/ (Letöltés ideje: 2017. 12. 02.)
- OECD (2016): *Peru*. Forrás: <https://atlas.media.mit.edu/en/profile/country/per/> (Letöltés ideje: 2018. 01. 12.)
- ORTUTAY LOVAS Gyula – DANKÓ Ádám (1987): *Buenos Airestől Mexikóvárosig. Latin-amerikai úti-napló*. Budapest, Kossuth.
- PAERREGAARD, Karsten (2014): *Return to Sender: The Moral Economy of Peru’s Migrant Remittances*. Washington D. C., Woodrow Wilson Center Press – University of California Press. DOI: <https://doi.org/10.1525/california/9780520284739.001.0001>
- Para nunca olvidar: Fechas de la historia marcadas por el terrorismo. *RPP Noticias*, 2012. 02. 04. Forrás: <http://rpp.pe/politica/actualidad/para-nunca-olvidar-fechas-de-la-historia-marcadas-por-el-terrorismo-noticia-447832> (Letöltés ideje: 2018. 01. 10.)

- PAUL, Christopher – CLARKE, Colin P. – CHAD C., Serena (2014): *Mexico is not Colombia. Alternative Historical Analogies for Responding to the Challenge of Violent Drug-Trafficking Organizations. Supporting Case Studies*. Santa Monica CA, Rand Corporation.
- Perú: *Indicadores de Educación por Departamentos, 2001–2012*. Lima, INE.
- Peru Migration Profile Confirms that Peruvians Continue to Migrate Despite Economic Crisis. *IOM*, 2012. 01. 19. Forrás: www.iom.int/news/peru-migration-profile-confirms-peruvians-continue-migrate-despite-economic-crisis (Letöltés ideje: 2018. 02. 12.)
- Perú: *Población 2017*. Lima, Compañía Peruana de Estudios de Mercados y Opinión Pública S.A.C.
- Peru – Relations with Chile. *Global Security*, 2016. 03. 10. Forrás: www.globalsecurity.org/military/world/peru/forrel-cl.htm (Letöltés ideje: 2018. 01. 20.)
- Peru's president-elect to visit China on first foreign trip. *China Daily*, 2016. 06. 15. Forrás: www.chinadaily.com.cn/world/2016-06/15/content_25718789.htm (Letöltés ideje: 2018. 01. 12.)
- PPK concludes China visit. *Peru Telegraph*, 2016. 09. 17. Forrás: www.perutelegraph.com/news/peruvian-politics/ppk-concludes-a-visit-to-china (Letöltés ideje: 2018. 01. 12.)
- Población indígena de la Amazonía peruana supera los 330 mil habitantes. *INEI*, 2016. 08. 09. Forrás: www.inei.gob.pe/prensa/noticias/poblacion-indigena-de-la-amazonia-peruana-supera-los-330-mil-habitantes-9232/ (Letöltés ideje: 2018. 02. 24.)
- PRESCOTT, William Hickling (1967): *Mexikó és Peru meghódítása*. BOGLÁR Lajos vál., utószó, jegyz., KOSÁRY Domokos ford. Budapest, Gondolat.
- PROBÁLD Ferenc (2005): *Amerika regionális földrajza*. Budapest, Trefort.
- RATHBONE, John Paul (2011): Foreign relations: Brazilian influence grows ever stronger. *Financial Times*, 2011. 09. 20. Forrás: www.ft.com/content/fbdfd5c0-dafd-11e0-bbf4-00144feabdc0 (Letöltés ideje: 2018. 01. 24.)
- ROBERTS, Mhiri (2011): Interoceanic Highway – Road to Ruin? *The Argentina Independent*, 2011. 08. 03. Forrás: www.argentinaindependent.com/currentaffairs/latest-news/newsfromargentina/inter-oceanic-highway-road-to-ruin/ (Letöltés ideje: 2018. 01. 20.)
- ROCHABRÚN, Marcelo (2018): In Peru Jungle, Francis Offers a Stirring Defense of Indigenous Peoples. *The New York Times*, 2018. 01. 19. Forrás: www.nytimes.com/2018/01/19/world/americas/pope-francis-peru-indigenous.html (Letöltés ideje: 2018. 02. 18.)
- SANBORN, Cynthia – CHONN, Victoria (2015): Chinese Investment in Peru's Mining Industry: Blessing or a Curse? *Global Economic Governance Initiative*. Discussion paper, 2–3.
- SCHEMO, Diana Jean (1997): How Peruvian Hostage Crisis Became Trip into the Surreal. *The New York Times*, 1997. 04. 26. Forrás: <http://www.nytimes.com/1997/04/26/world/how-peruvian-hostage-crisis-became-trip-into-the-surreal.html> (Letöltés ideje: 2018. 01. 12.)
- Seguridad ciudadana. Informe anual 2016*. Lima, Instituto de Defensa Legal.
- SKIDMORE, Thomas – SMITH, Peter – GREEN, James (2010): *Modern Latin America*. New York – Oxford, OUP.
- ST. JOHN, Ronald Bruce (2017): Peruvian foreign policy in the new millennium: Continuity and change. *RIRA*, Vol. 2, No. 2. 65–119. DOI: <https://doi.org/10.18800/revistaira.201702.002>
- Százezredik látogató a Szépművészeti Múzeumban. *Művész-világ.hu*, 2007. 08. 23. Forrás: www.muvesz-vilag.hu/kepzomuveszet/hirek/5788 (Letöltés ideje: 2018. 02. 17.)
- Szíjjártó Péter újranyitotta a limai magyar nagykövetséget. *Origo*, 2017. 10. 19. Forrás: www.origo.hu/nagyvilag/20171019-szijjarto-peter-ujranyitotta-a-limai-magyar-nagykovetseget-peruban.html (Letöltés ideje: 2018. 05. 25.)

- TEGEL, Simeon (2017): Brazil's huge corruption scandal is spreading to the rest of Latin America. *The Washington Post*, 2017. 02. 12. Forrás: www.washingtonpost.com/news/worldviews/wp/2017/02/12/brazils-huge-corruption-scandal-begins-to-affect-the-rest-of-latin-america/?utm_term=.570de01ced1a (Letöltés ideje: 2018. 01. 19.)
- Texto y video: Discurso del Papa Francisco a los pueblos amazónicos en Puerto Maldonado. *ACI Prensa*, 2018. 01. 19. Forrás: www.aciprensa.com/noticias/texto-discurso-del-papa-francisco-a-los-pueblos-amazonicos-en-puerto-maldonado-98269 (Letöltés ideje: 2018. 02. 24.)
- The World Factbook*, 2016. Washington D. C., CIA.
- THOMSON, Hugh (2003): *Az inkák öröksége*. NÉMETH Anikó ford. Budapest, General Press.
- UNCTAD (1993): *The Mineral Sector in Peru*. UNCTAD/COM/28, 13.
- United Nations (2005): *Coca cultivation in the Andean region. A Survey of Bolivia, Colombia and Peru*. Lima, Office on Drugs and Crime.
- VARGAS, Mónica (2018): El ministro de Defensa, el tercero en renunciar al gabinete de Pedro Pablo Kuczynski tras el indulto a Fujimori. *Univisión*, 2018. 01. 04. Forrás: www.univision.com/noticias/america-latina/el-ministro-de-defensa-el-tercero-en-renunciar-al-gabinete-de-pedro-pablo-kuczynski-tras-el-indulto-a-fujimori (Letöltés ideje: 2018. 01. 12.)
- VARGAS LLOSA, Mario (2006): *Négy óra a Catedralban*. GULYÁS András ford. Budapest, Európa.
- VARGAS LLOSA, Mario (2011): *A Kelta álma*. TOMCSÁNYI Zsuzsanna ford. Budapest, Európa.
- VARGAS LLOSA, Mario (2017): La traición de Kuczynski. *El País*, 2017. 12. 31. Forrás: https://elpais.com/elpais/2017/12/28/opinion/1514462305_818635.html (Letöltés ideje: 2018. 01. 12.)
- VEGA, Garcilaso de la (1930): *Az inka birodalom*. HALÁSZ Gyula ford. Budapest, Franklin.
- VEGA, Garcilaso de la (1965): *Inkák és konkvisztádorok*. SZOKOLY Endre vál., ford., bev. és jegyz. Budapest, Gondolat.
- WAGNER, Livia (2016): Organized Crime and Illegally Mined Gold in Latin America. *The Global Initiative*, 2016. 03. 30. Forrás: <http://globalinitiative.net/organized-crime-and-illegally-mined-gold-in-latin-america> (Letöltés ideje: 2018. 01. 20.)
- WHITE MERRILL, Charles (1930): *Summarized data of silver production*. U.S. Department of Commerce, Economic paper 8.

Vákát oldal

Uruguay

Bács Zoltán György

Miről híres Uruguay? Miért szerepel az ország hivatalos elnevezésében, hogy „keleti köz-társaság”: *República Oriental del Uruguay*? Ki volt José Artigas, a Latin-Amerikában felsza-badítóként tisztelt négy hadvezér egyike? Milyen magyar vonatkozása van Uruguay nemzeti himnuszának? Ki volt a világ legszerényebben élő államfője? Hogyan esett a Latin-Amerika Svájcának is nevezett ország a csendes jómódból a gazdasági csőd torkába?

Ez csak néhány kérdés arról az országról, amelyről csak ritkán olvasni, hallani a sajtó-ban, elkerülik a zajos botrányok; fesztiváljai, karneválja nemcsak latin-amerikai, de európai mértékkel is visszafogott, mégis látványos; ahol a két nagy politikai tömörülés, a *Colorado* – vagyis a Színes – és a *Blanco* – azaz a Fehér – Párt közötti harc megmarad a politika keretei között, és nem kerül az utcára; ahol az elmúlt közel negyven évben senkit nem börtönöztek be politikai okokból.

A gyarmati kor

Az Ezüst folyó (*La Plata*) torkolatvidékének gyarmatosítására viszonylag későn került sor, mivel a spanyolok sokáig haszontalan területnek tartották – Mexikó és Peru aranykincseivel összehasonlítva. A változás csak a 17. században kezdődött meg, amikor lovakat és szarvas-marhát hoztak a termékeny síkságokra, ahol ezek az állatok jól szaporodtak.⁵¹⁵ 1680-ban a portugálok a La Plata tölcéstartolatának északi oldalán, Buenos Airesszel szemben megalapították a ma Colonia del Sacramentónak nevezett települést, amely folyamatosan vita tárgyát képezte a spanyolok és a portugálok között, úgy, hogy konfliktusukba még az esetenként erre hajózó angol kalózkodók is beleavatkoztak. A spanyolok végül 1726-ban katonai kikötőt építettek ki Montevideóban.⁵¹⁶

Mivel a szarvasmarha-állomány nagyon megnőtt, Brazíliából és Argentínából egy-re nagyobb számban érkeztek az állatbőr feldolgozásával foglalkozó telepesek: nyúzóok, cserzők, kikészítők és feldolgozók, tímárok. A térség folklórjának egyik legismertebb képviselője, a *gaucho*, az európai és helyi őshonos kultúra jellegzetességeit is magán viselő marhapásztor figurája ebben az időszakban jelent meg.⁵¹⁷ A gazdálkodás és állattenyésztés terjedésével az indiánokat az északi területeken található jezsuita missziós telepek irányá-ba szorították vissza.

⁵¹⁵ *Atlas territorial y urbano de las misiones jesuíticas de guaraníes. Argentina, Paraguay y Brasil.* (2009) Sevilla, Junta de Andalucía. Instituto Andaluz del Patrimonio Histórico. Consejería de Cultura. 114.

⁵¹⁶ SZILÁGYI Ágnes Judit (2009a): A spanyol gyarmatbirodalom. In Poór János szerk.: *A kora újkor története.* Budapest, Osiris. 399.

⁵¹⁷ Lásd például José Hernández: *Martin Fierro* című verses elbeszélése, amelynek főhőse a *gaucho*. A költemény részletei magyarul, ANDRÁS László szerk. (1971): *Hesperidák kertje.* Budapest, Európa. I. köt. 539–548.

Az uruguayi „Felszabadító”, José Artigas

A Buenos Airesben 1810-ben kitört májusi forradalmat a montevideói előkelőségek nem támogatták, mivel számukra a spanyol kereskedelmi monopólium fenntartása volt előnyös. Velük ellentétben a kisbirtokosok és föld nélküliek rögtön fegyvert fogtak. Vezetőjük a spanyol hadsereg kreol (a gyarmatokon született spanyolokat hívták így) századosa volt, José Artigas. Támogatta a föderalizmus és a köztársaság gondolatát. Jól ismerte a parasztok, a rabszolgák és az indiánok életét, ezért síkra szállt a földosztásért. Gondolatai alapján természetes módon vált a felkelés és a La Platától keletre fekvő övezetben létrejött Föderális Liga (*Liga Federal*) vezetőjévé. Ez az övezet akkor magában foglalta nemcsak a jelenlegi Uruguayt, hanem a mai Argentína néhány tartományát, Córdoba, Corrientes, Entre Ríos, Misiones és Santa Fe tartományokat is.⁵¹⁸

A Buenos Aires-i és montevideói elit által támogatott portugálok – Brazília irányából – 1816-ban támadták meg az Artigas vezette tartományokat. Artigast legyőzték, aki 1820-ban Paraguayban talált menedéket, ott is halt meg harminc évvel később. 1821-ben Uruguay *de iure* a Portugál–Brazil Egyesült Királyság, majd – 1822-es megalakulásától – a független Brazil Császárság része lett Provincia Cisplatina⁵¹⁹ néven. Ám ez az időszak nem tartott soká, mert 1825. augusztus 25-én kikiáltották Uruguay függetlenségét és csatlakozási szándékát a La Plata-i Egyesült Tartományokhoz.⁵²⁰

A „Keleti” Köztársaság

A britek geopolitikai, geostratégiai és kereskedelmi megfontolásokból mindenáron megpróbálták megakadályozni, hogy a La Plata mindkét partja argentin fennhatóság alá kerüljön. 1828-ban sikerült elérniük, hogy az uruguayi területekért harcoló brazilok és argentinok véget vessenek a háborúnak, és formálisan is kikiáltható legyen az új államalakulat függetlensége. Az Uruguayi Keleti Köztársaság első alkotmányának előkészítése majdnem két évet vett igénybe. Az ország nevében megőrizte a „keleti” jelzőt mintegy tisztelgésként az Artigas vezetésével vívott háború hősei előtt. Artigast, Latin-Amerika négy kiemelkedő katonai és politikai vezetőjének egyikeként „Felszabadítóként” kezdték emlegetni.⁵²¹ Az 1830-ban hatályba lépett alkotmány ugyan köztársasági államformát vezetett be, de a lakosság nagy részét, így az indiánokat is kizárták a választójogból.⁵²²

⁵¹⁸ ALZUGARAY, Gustavo coord. (2007): *Guía del Mundo 2007*. Montevideo, Instituto del Tercer Mundo.

⁵¹⁹ Jelentése: a La Plata folyón innen.

⁵²⁰ A függetlenségi harcokról részletesen lásd LILÓN, Domingo – NAGY Marcel – SANTOSNÉ BLASTIK Margit – SEMSEY Viktória – SZILÁGYI Ágnes Judit – DANTAS DA CRUZ, Miguel – SÁNCHEZ ROMÁN, José Antonio (2013): *Latin-Amerika 1750–1840*. Budapest, KRE – L'Harmattan. 101–104.; SZILÁGYI Ágnes Judit (2011): Változatok a függetlenségre: Argentína, Paraguay, Brazília, Uruguay. In ANDERLE Ádám szerk.: *Latin-Amerika: A függetlenség útjai: bicentenario, 1810–2010*. Szeged, SZTE. 77–85.

⁵²¹ A másik három: José de San Martín (Argentína), Bernardo O'Higgins (Chile) és Simón Bolívar (Venezuela).

⁵²² Az alkotmány a választójogot cenzushoz kötötte, amely kizárta az írástudatlanokat, a nőket, a rabszolgákat, az idénymunkásokat, a sorkatonákat, az állam adósait, a részegeseket, a csavargókat, a büntetőjogilag felelősségre vont személyeket, valamint a fizetett szolgálokat. Lásd Constitución de 1830 Sección II. Capítulo III. Artículo 11.

A 19. század második felében egymást érték a belharcok, felkelések, amelyeknek háttérében az ország két vezető politikai tömörülése, a földbirtokosok és a vidék által támogatott Fehér később Nemzeti Párt (*Partido Blanco, Partido Nacional*), és vele szemben a liberális gondolkodást követő, az európai tőkével jó kapcsolatokat ápoló Színes Párt (*Partido Colorado*) rivalizálása állt. Maga az államhatalom, az igazgatási rendszer gyenge volt, ami megkönnyítette a felkelések szervezését.

A 20. századi mintaállam Latin-Amerikában

1903-ban került hatalomra a Colorado Párt, amelynek legfőbb politikai programja az államigazgatás egész rendszerének és magának az államnak a modernizálása volt. Egy évvel később azonban annyira kiéleződött a szembenállás az ellenzékkel, hogy a Blanco Párt színeiben politizáló Aparicio Saravia⁵²³ vezetésével felkelés tört ki. Ez volt Uruguay történelmének utolsó agrárlázadása. Saravia az egyik ütközetben halálos sebet kapott, és így vezető szerepét átvéve José Batlle y Ordóñez, a Batlle politikusdinasztia első képviselője lerakhatta a modern uruguayi állam alapjait. Ennek jegyében az állam lett a legfontosabb munkalehetőségek forrása, amivel hozzájárult egy nagy létszámú, liberális beállítottságú, iskolázott réteg kialakulásához az állami intézményekben.

Megtörtént és törvényerőre emelkedett az állam és az egyház szétválasztása, 1917-től megszüntették az egyszemélyi vezetés intézményét, a végrehajtó hatalmat egy testület kezébe adták. 1932-ben életbe lépett a választási reform, amely szavazati jogot adott a nőknek is.⁵²⁴ Ettől kezdve kezdték „Amerika Svájcaként” emlegetni Uruguayt.

Közben egy olyan eseménysorozatnak is otthont adott az uruguayi főváros, amely azóta is lázban tartja a világ sportszerető közönségét. Montevideóban rendezték az első labdarúgó világbajnokságot 1930 júliusában, amelyet a házigazdák meg is nyertek, miután a döntőben 4:2-re megverték az örök rivális szomszédot, Argentínát.

Uruguay számára mindkét világháború gazdasági előnyt jelentett, hiszen folyamatosan szállított húst és húskészítményeket a szövetségeseknek, majd a koreai háború idején az Egyesült Államok hadseregének. Az exportbevételekből származó költségvetési többlet lehetővé tette a hazai ipar fejlesztését és sok esetben az import kiváltását. Az építőiparban foglalkoztatottak száma folyamatosan magas volt. Ugyanakkor a mezőgazdaságban, a birka- és szarvasmarha-tenyésztés terén stagnálás mutatkozott. Habár az állattenyésztésnek ez a két ágazata adta az exportból származó bevételek jelentős részét, mégis megrekedt az 1908-as év színvonalán.⁵²⁵

⁵²³ Aparicio Saravia (1856–1904) brazil születésű uruguayi politikus, közéleti személyiség, katona, a Rio de la Plata vidékén a 19. század végén kibontakozott föderalista törekvések és fegyveres harc egyik vezetője.

⁵²⁴ SKIDMORE, Thomas – SMITH, Peter – GREEN, James (2010): *Modern Latin America*. New York – Oxford, OUP. 382.

⁵²⁵ ALZUGARAY 2007.

A visszaesés kezdetei

Ez a jelenség több tényezőre is visszavezethető. A földbirtokosok a profit maximalizálása érdekében a szarvasmarháikat a viszonylag kis területű országból, ahol az állattartás költségei a helyi életszínvonal miatt magasabbak voltak, olyan országokba hajtották át, ahol a jövedelmi viszonyok és a nagy, összefüggő ridegtartásra alkalmas területek, tehát az infrastrukturális befektetéseket nem igénylő feltételek miatt az önköltség alacsony volt, és sok esetben még a munkavállalók után sem kellett járulékot vagy jövedelemadót fizetni. Ilyen volt Paraguay, ahol az ország hatalmas területein bértartásba adták ki az állatállományt az ottani földbirtokosoknak, állattenyésztőknek, akik az állomány védelmére, terelésére és gondozására guaraní indiánokat alkalmaztak, akikkel nem létesítettek formális munkaviszonyt. A guaraní időközönként visszamentek a törzsükhöz, helyettük ugyanarra a feladatra jöttek mások, tehát a feladatellátás folyamatos volt még változó személyi összetétel mellett is.⁵²⁶ Ugyanakkor Paraguay az exportképes állományt csak uruguayi, esetleg argentin kikötőn keresztül juttathatta el az észak-amerikai vagy európai piacra, hiszen Paraguaynak nem volt, és jelenleg sincs tengeri kijárata. Ennek a sajátos, pénzügyileg motivált, kihelyezett tenyésztésnek a következtében az 1950-es években elindult az ipari teljesítőképesség és színvonal stagnálása. Ez olyan mértékű lemaradást okozott az uruguayi gazdaság teljes vertikumában, amely mára ellehetetlenítette a felzárkózást Latin-Amerika fejlettebb országaihoz még középtávon is.

Az első, konzervatív Blanco párti kormány hatalomba lépése után megpróbálta kiigazítani a gazdaság működési zavarait, ám a Nemzetközi Valutaalap javaslatai csak súlyosbították a visszaesést. A társadalmi feszültség folyamatosan, a geopolitikai feszültség általános növekedésével párhuzamosan nőtt 1968-tól kezdve, amikor a Colorado-kormány – csökkeneni akarva a költségvetési hiányt – befagyasztotta a béreket. Az intézkedés elleni tiltakozó megmozdulásoknak a legnagyobb szakszervezeti tömörülés – a Nemzeti Munkás Egyesülés, a *Convención Nacional de Trabajadores*, CNT – állt az élére, de részt vettek benne az egyetemi hallgatók szervezetei is. Ezzel párhuzamosan jelent meg a színen, és kezdett országos visszhangot kiváltó akciókat végrehajtani a *Tupamaros* (MLN)⁵²⁷ gerillaszervezet. Az összetett társadalmi, gazdasági, politikai és nemzetbiztonsági válságfolyamat megállítása érdekében 1971-ben létrehozták a *Frente Amplio* (Széles Front) baloldali beállítottságú,

⁵²⁶ Személyes tapasztalatom alapján a mai napig hasonló módon folyik sok kis- és középbirtokon az állattenyésztés Paraguayban.

⁵²⁷ A Nemzeti Felszabadítási Front – *Tupamaros* csoport baloldali, marxista, városi gerillaszervezetként jött létre az 1960-as években. Bankrablásokat, emberrablásokat, politikai gyilkosságokat követtek el. Az 1980-as évektől kezdve fokozatosan felhagytak az erőszakcselekményekkel, és politikai téren folytatták tevékenységüket. Részesei az Uruguayt több perióduson keresztül kormányzó *Frente Amplio* pártszövetségnek, amelynek jeöltje, Tabaré Vázquez személyében először 2004-ben nyerte el az elnöki posztot. Az elnöki székben követte őt José Mujica, a *Tupamaros* egyik kiemelkedő vezetője. Uruguay elnöke 2015 óta ismét Tabaré Vázquez. Lásd még: *Tupamaros* (MLN-T). *Terrorism Research and Analysis Consortium*. Forrás: www.trackingterrorism.org/group/tupamaros-mln-t (Letöltés ideje: 2018. 02. 19.) A *Tupamaros* név utalás a 18. századi latin-amerikai függetlenségi harcok egyik kiemelkedő vezetőjére, José Gabriel Condorcanquí Tupac Amarúra.

haladó programot hirdető koalíciót, amely az abban az évben esedékes elnökválasztásra Líber Seregni⁵²⁸ nyugállományú tábornokot jelölte.

Bordaberry és az „önpuccs”

Az elnökválasztást 1972-ben végül Juan María Bordaberry nyerte. A parlament elfogadta a „belső háborúról” szóló törvényt, amely lehetővé tette a *Tupamaros*-gerillák elleni totális hadviselést. A gerillamozgalom felszámolása után 1973-ban Bordaberry a Fegyveres Erők segítségével „önpuccsot” hajtott végre, feloszlatta a parlamentet, civilekből és katonákból álló sajátos, civil-katonai (sic!) diktatúrát vezetett be, megszüntette az alkotmányos garanciákat, törvényen kívül helyezte a baloldali pártokat és szakszervezeteket. Az országban általánossá váltak a kínzások és az ellenzékiek bebörtönzése. Az elnök betiltott mindenféle politikai tevékenységet.

A diktatúra ideje alatt Bordaberry jelentősen hozzájárult a nemzeti vagyon transznacionális vállalatoknak való átjátszásához.⁵²⁹ A reálbérek az 1973. évet megelőző értékük felére estek vissza, és az ország külső adóssága elérte az ötmilliárd dollárt.⁵³⁰ (Megjegyzés: ez az összeg Uruguay számára óriási volt, nem szabad más országok külső adósságállományaival összehasonlítani!)

1980-ban az akkori kormányzat megkísérelte az autoriter rezsim intézményesítését,⁵³¹ de az elszenvedett vereség gyakorlatilag a vég kezdetét jelentette. A diktatúra alatt az általános tiszteletnek és tekintélynek örvendő Líber Seregnit vagy háziőrizetben tartották, vagy pedig egy teljesen nyilvánvaló koncepciós pert lezáró nevetséges bírósági komédia eredményeként – miután 30 éves börtönbüntetésre ítélték – bebörtönözték. Líber Seregni a börtönben is folytatta az aktív politikai tevékenységet. A népszavazás előtt arra hívta fel a *Frente Amplio* híveit, hogy üres szavazólapot adjanak le a szavazás napján. A kormányzat nem merte nyilvánosságra hozni, hogy a felhívás eredményeként mintegy 86 ezer üres szavazatot számláltak össze.⁵³² A tábornok fogvatartása miatt a nemzetközi felháborodás korábban nem látott méreteket öltött, így a diktatúrának nem volt más választása, mint hogy 1983-ban szabadon engedje őt, eltítva mindennemű politikai tevékenységtől. A diktatúra végének közeledtét mutatta az is, hogy ebben az évben megalakult a Dolgozók Szakszervezetközi Plénuma (*Plenario Intersindical de Trabajadores*, PIT), és hatalmas május 1-jei tiltakozó megmozdulást szervezett a „Szabadság, Munka,

⁵²⁸ Líber Seregni (1916–2004) katona, politikus, a *Frente Amplio* alapítója. Politikai nézetei miatt 1973 és 1984 között több ízben bebörtönözték. Lásd még: ISRAEL, Sergio – CONTERIS, Valeria (2016): *El General: biografía de Líber Seregni*. Montevideo, GrupoPlaneta.

⁵²⁹ PRIETO, Andrés (2013): Pragmática y liberal. *La Diaria*, 2013. 06. 27. Forrás: <https://ladiaria.com.uy/articulo/2013/6/pragmatica-y-liberal/> (Letöltés ideje: 2018. 02. 19.)

⁵³⁰ ALZUGARAY 2007.

⁵³¹ PRIETO 2013.

⁵³² Az 1980. november 30-án megtartott népszavazáson a diktatúrát intézményesítő alkotmánymódosításra a szavazók 42,51%-a szavazott. Ellene 56,83% adta le voksát, és volt 0,66%-ot kitevő fehér, vagyis érvénytelen szavazat. Ebből következően a mintegy 1,3 millió szavazóból 552 ezren szavaztak a diktatúrára, 739 ezren a diktatúra ellen és 86 ezren érvénytelen szavazatot adtak le, mindezt az uruguayi történelem egyik legfélélmesebb diktatúrája idején! *Plebiscito de 1980*. Forrás: www.uruguayeduca.edu.uy/efemerides/1327 (Letöltés ideje: 2018. 05. 30.)

Fizetés, Amnesztia” jelszavak jegyében. Ez után kezdődtek meg a tárgyalások a diktatúra és a három alkalmasnak ítélt párt között a kormányzás jövőjéről. Az eredmény az 1984-ben megtartott elnökválasztás volt.

Julio María Sanguinetti,⁵³³ az új elnök helyreállította az alkotmányos garanciákat és a szabadságjogokat, és szabadon engedte a politikai foglyokat. Népszavazás útján nyilvánították semmisnek azt a korábbi törvényt, amely kivonta volna a felelősségre vonás alól az emberiség elleni bűncselekményekben részes katonai és rendőri személyeket.⁵³⁴ Parlamenti vizsgálóbizottságot állítottak fel a diktatúra alatt elkövetett bűncselekmények kivizsgálására, ami egyet jelentett a fegyveres erők számos tisztjének polgári bíróság általi felelősségre vonásával.

1989-ben a gazdasági helyzet további romlásának megakadályozása, de legalábbis a romlás ütemének lassítása érdekében strukturális „kiigazítást” kezdeményezett a kormány, amihez titkos megállapodást kötött az adósság refinanszírozásáról a Világbankkal.⁵³⁵

Az 1991-ben hatalomra került új elnök, a Nemzeti (Blanco) Párt színeiben győztes Luis Alberto Lacalle⁵³⁶ tovább folytatta elődje neoliberais politikáját: megemelte az adókat, és folytatta az állami cégek privatizálását. Ez azonban nem ment gond nélkül. 1992-ben újabb népszavazás döntött arról, hogy helyezték hatályon kívül a privatizációs törvényt, de a kormánynak ekkorra már sikerült túladnia több nagy cégen, mint például a nemzeti légitársaságon, a PLUNÁ-n. Ugyanakkor a Frente Amplio színeiben Tabaré Vázquez győzött a montevideói helyhatósági választásokon, ami sajátos helyzetet teremtett a hatalmi viszonyokban.

Az uruguayi politikai helyzet hullámvását jól mutatja, hogy Julio María Sanguinetti 1994-ben ugyan újra elnökké választották, de ezúttal csak nagyon csekély többséggel. A fővárosi önkormányzatot továbbra is a Frente Amplio vezette, de az ország gyakorlatilag három, egymással azonos nagyságú erőcsoportra oszlott: a választásokon a Colorado Párt 31,2%-ot, a Nemzeti (Blanco) Párt 30%-ot és a Frente Amplio – Encuentro Progresista tömörülés 29,8%-ot kapott.⁵³⁷ Az ezt követő, 1999-es elnökválasztásokon, hogy megakadályozzák a Frente Amplio történelmi győzelmét, a választás második fordulójára szövetséget kötött egymással a Colorado Párt és a Blanco Párt. Ez a szövetség már önmagában is történelmi esemény volt, hiszen a két nagy rivális párt közös jelöltet állított Jorge Batlle⁵³⁸ személyében, aki a szavazatok 52%-ával lett államfő.⁵³⁹

⁵³³ Sanguinetti, Julio María (1936–) Colorado párti politikus, jogász, újságíró, történész, két ízben volt az Uruguayi Keleti Köztársaság elnöke: először 1985 és 1990 között, majd 1995 és 2000 között. Többször, több elnök kormányzása alatt töltött be miniszteri posztokat, így volt ipari és kereskedelmi, valamint oktatási miniszter is.

⁵³⁴ NAGY, Marcel (1997a): La caída de la dictadura y un nuevo sistema político en Uruguay. In ANDERLE, Ádám – GIRÓN, José comp.: *Estudios sobre transiciones democráticas en América Latina*. Oviedo, University of Oviedo. 291–315.

NAGY Marcel (1997b): Uruguay: a diktatúra bukása és az új politikai rendszer. In ANDERLE Ádám – GIRÓN, José szerk.: *Diktatúra és demokrácia között: Tanulmányok a latin-amerikai politikai átmenetről*. Szeged, JATE. 151–170.

⁵³⁵ ALZUGARAY 2007.

⁵³⁶ Lacalle, Luis Alberto (1941–) Blanco párti politikus, jogász. Nevéhez több adóreform is fűződik, de részt vett az Uruguayt, Paraguayt, Argentínát és Brazíliát tömörítő Mercosur megalapításában is.

⁵³⁷ ALZUGARAY 2007.

⁵³⁸ Jorge Batlle a modern uruguayi állam alapjait lerakó José Batlle y Ordóñez leszármazottja. Lásd fentebb.

⁵³⁹ Jorge Batlle se convierte en el nuevo presidente de Uruguay. *El Mundo*, 1999. 11. 29. Forrás: www.elmundo.es/elmundo/1999/noviembre/29/internacional/uruguay.html (Letöltés ideje: 2018. 03. 10.)

2002-ben tovább folytatódott az életszínvonal romlása, ami egyrészt az ország hosszú ideje tartó gazdaságíteljesítmény-romlásának, másrészt az uruguayi gazdaságot mélyen és közvetlenül érintő argentin fizetési válságnak volt köszönhető. Ezt csak súlyosbította a brazil piac beszűkülése. Tömeges tiltakozás vette kezdetét. A nyár közepén, januárban, (ne felejtjük el, hogy a déli félgömből van szó!) tömegek vonultak a Montevideótól mintegy 130 kilométerre lévő világhírű Punta del Este üdülőváros, Latin-Amerika riviérája felé. A kormány lezáratta az utakat, különleges biztonsági intézkedéseket léptetett életbe, megtiltotta a tiltakozók belépését az atlanti parton lévő valamennyi üdülőhelyre, fémkerítéssel zárva el őket a tömeg elől.

Mivel az uruguayi kormány sohasem fenyegetőzött a korábban felvett hitelek visszafizetésének, az adósságszolgálatnak az egyoldalú felmondásával, ahogy azt Argentína tette, 2002 márciusában a Nemzetközi Valutaalap 443 millió dolláros hitelt nyújtott az országnak, hogy kilábaljon a recesszióból, és megelőzzön egy, az argentinhoz hasonló fizetési, pénzügyi katasztrófát. Ennek fejében Montevideo vállalta, hogy 2004-re megteremti a pénzügyi egyensúlyt. A Nemzetközi Valutaalap arra is ösztönözte Batlle kormányát, hogy folytassa a korábban megkezdett privatizációt az energetikai szektor, áramszolgáltatás, az olajfeldolgozás, a távközlés és a vasúti közlekedés állami tulajdonban lévő vállalatainak eladásával.⁵⁴⁰

Figyelemre méltó epizód, hogy 2002 áprilisában Uruguay megszakította a diplomáciai kapcsolatokat Kubával. Ennek előzménye, hogy Fidel Castro „alávaló Júdásnak” minősítette az uruguayi elnököt, miután Uruguay az ENSZ Biztonsági Tanácsában Kubát az emberi jogok megsértése miatt elítélő nyilatkozattervezetet terjesztett elő.⁵⁴¹ A két ország kapcsolatát korábban is tarkították válságjelenségek, máskor is volt már olyan, hogy kölcsönösen hazarendelték nagyköveteiket, de ebben az esetben a Batlle-kormány sajátos figyelemelterelésként igyekezett felhasználni az incidenst. Kuba kipellengérezése, az ezzel keltett nemzetközi visszhang az uruguayi kormány elképzelése szerint egyrészt elvonta volna a figyelmet az ország belpolitikai, gazdasági helyzetéről, másrészt szimpátiát kelthetett volna azzal, hogy Montevideo is felsorakozik a Kubát elítélő nagy demokráciák mellé. A terv csődöt mondott.

A 2002-es pénzügyi válság kialakulásának mechanizmusa és értékelése

A világ számos országát a 20. század végén sújtó fizetési és finanszírozási válság gyökereit kutatva összefüggést lehet találni az oroszországi 1998-as pénzügyi válság⁵⁴² és a latin-amerikai válság között. Az orosz krízis során az egyik első intézkedés a külföldi beszerzések

⁵⁴⁰ ALZUGARAY 2007.

⁵⁴¹ Uruguay y Cuba: historia de rupturas y de reconciliaciones. *La República*, 2014. 12. 21. Forrás: www.republica.com.uy/uruguay-y-cuba/ (Letöltés ideje: 2018. 03. 10.)

⁵⁴² Az orosz pénzügyi válságot három alapvető okra lehet visszavezetni, amelyek közül az egyik szintén a pénzügyi, fizetési válságnak az egész világot átfogó jellegét mutatja. Az első ok az ázsiai gazdasági, pénzügyi válság, amely jelentősen érintette a kínai gazdaságot és az azzal nagyon sok területre kiterjedő és szoros kapcsolatokat ápoló orosz gazdaságot. A második ok az orosz nagyhatalmi gazdaságpolitikában keresendő, amelynek egyik jele volt, hogy a teljesítőképesség csökkenése ellenére rögzített árfolyamon váltották a dollárt, ami a központi tartalékok jelentős csökkenéséhez vezetett. A harmadik ok a csecsen háború maga több mint 5,5 milliárd dolláros költségével, amelybe nincs beleszámítva a csecsen gazdaság helyreállítása és a települések újjáépítése, valamint a műveletek egyéb költségei.

és kifizetések leállítása volt. Oroszország számára a belső piac és a közfogyasztás korlátozása nem volt új jelenség. A szovjet időkben megtapasztalt folyamatos áruhiány miatt a lakosság fogyasztási szokásait nem befolyásolta jelentősen, hogy ismét eltűnt az üzletekből a húskészítmények és gyümölcsök jelentős része, amelyet latin-amerikai piacokról, Brazíliából és Argentínából szereztek be. Részben az oroszországi export elmaradásának következménye volt a brazil válság súlyosbodása, amihez hozzájött az argentin gazdaságpolitika hibás irányvonala okozta fizetési és pénzügyi válság. Ennek során az argentin bankokban felhalmozott mintegy 40%-ot kitevő, külföldi valutában, elsősorban amerikai dollárban nyilvántartott követelésállomány menekülésének megakadályozása érdekében a betéteket befagyasztották.⁵⁴³ Az argentin kormány a nyilvánvaló, mindenki számára érthető és elérhető információk ellenére folyamatosan tagadta, hogy válsághelyzet alakult volna ki. Mivel az argentin betéttulajdonosok nem tudtak saját hazájukban hozzájutni pénzeszközeikhez, elkezdtek a hozzáférhető pénz kivonását a szomszédos Uruguayból, amelynek gazdasága jelentős mértékben a banki szolgáltatások nyújtására épült. Az eredmény a függő helyzetben lévő uruguayi gazdaság azonnali visszaesése volt. A kivont eszközök hiánya miatt Uruguayban is kialakult a folyamatosan továbbgyűrűző fizetéseképtelenség, amely nagyon hamar eladósodási válsággá nőtte ki magát.⁵⁴⁴ Felrémlt az államcsőd lehetősége is. Annak érdekében, hogy sikerüljön kiutat találni a pénzügyi krízisből, elkerülhetetlenné vált drasztikus intézkedések bevezetése is. Az egyik ilyen rendkívül fájdalmas lépés volt egy másfél milliárd dolláros áthidaló kölcsön felvétele az Egyesült Államoktól, amely lehetővé tette az árak fékevesztett növekedésének megállítását, illetve a bankrendszer átalakítását.⁵⁴⁵ A végrehajtást Batlle elnök felügyelete alatt az általa kiválasztott szakértői tárgyaló csoport végezte. A modell életképesnek bizonyult, és ezt a nemzetközi pénzügyi szervezetek is elismerték. A latin-amerikai országok között kevés olyan van, amelyik Uruguayhoz hasonlóan képes volt úrrá lenni a bankrendszer válságán.

Az igazsághoz tartozik, hogy az ország gazdasága jelentősen megcsúszott a „gyógykezelést”. Jelentősen megnőtt a gazdasági okokból kivándorlók száma, a GDP növekedése megtorpant, széles tömegek életminősége romlott. A korábban Latin-Amerika Svájcaként emlegetett Uruguay elszíntelenedett, elszürkült. Ez rávilágított az ország gazdaságának sérülékenységre, a nagymértékű függésre a kontinens nagyobb országainak, Argentínának és Brazíliának a gazdasági-pénzügyi helyzetétől.

Argentína és Uruguay diplomáciai kapcsolatára is rányomta a bélyegét a mélyülő krízis. 2002-ben Batlle elnök nyilatkozott a *Bloomberg* tévécsatornának, majd – már felvételen kívül – azt állította az argentinokról, hogy azok egytől egyig gazemberek.⁵⁴⁶ Miután szavai napvilágra kerültek, Batlle kénytelen volt személyesen Buenos Airesbe utazni, hogy bocsánatot kérjen.

⁵⁴³ ALZUGARAY 2007.

⁵⁴⁴ ALZUGARAY 2007.

⁵⁴⁵ ALZUGARAY 2007.

⁵⁴⁶ Batlle y su polémica frase: “Los argentinos son una manga de ladrones, del primero hasta el último”. *La Nación*, 2016. 10. 25. Forrás: www.lanacion.com.ar/1950207-battle-y-su-polemica-frase-los-argentinos-son-una-manga-de-ladrones-del-primero-hasta-el-ultimo (Letöltés ideje: 2018. 03. 10.); www.perfil.com/noticias/politica/battle-y-su-polemica-frase-los-argentinos-son-una-manga-de-ladrones.phtml (Letöltés ideje: 2018. 03. 10.).

1. táblázat

A GDP alakulása a válság kialakulásának, csúcsának és lecsengésének időszakában

Év	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
GDP (milliárd USD)	25.386	23.984	22.823	20.899	13.606	12.046	13.686	17.363	19.579
Δ	0	– 1.402	– 1.161	– 1.924	– 7.293	– 1.560	+ 1.604	+ 3.677	+ 2.216
%		94,477	95,159	91,569	65,103	88,534	113,61	126,866	112,762
Δ %		– 5,523	– 4,841	– 8,431	– 34,897	– 11,486	+28,323	+11,667	– 11,12

Forrás: Uruguay. *The World Bank*. Forrás: <https://data.worldbank.org/country/uruguay?view=chart> (Letöltés ideje: 2018. 01. 23.)

1998 és 2003 között az uruguayi GDP 13 340 milliárd dollárral csökkent. Gyakorlatilag a 2003. évi GDP csupán 42,55%-a volt az 1998-asnak, ami konkrét számokban 57,45%-os csökkenést jelentett. Ilyen körülmények között nem lehet eléggé értékelni az uruguayi kormányok erőfeszítéseit, elkötelezettségét és bátorságát, hogy lehetőség szerint mind a lakosság, mind pedig az ország teherbíró és teljesítőképesége szempontjából a legkisebb veszteséggel fenntartsa az államigazgatás teljes vertikumának, valamennyi szervének működőképességét, a politikai és gazdasági-pénzügyi döntések végrehajthatóságát az országon belül, valamint hitelességét a nemzetközi kapcsolatokban.

A Frente Amplio által vezetett koalíció

A pénzügyi válság időszakának gazdasági áttekintése után nézzük meg, hogyan alakultak Uruguay belpolitikai viszonyai! A 2004 októberében tartott parlamenti és elnökválasztáson már az első fordulóban vitathatatlan, történelmi győzelmet aratott az *Encuentro Progresista – Frente Amplio – Nueva Mayoría* szövetség, amely megszerezte a szavazatok 50,45%-át. A szervezet fennállása óta legrosszabb eredményét hozta a Colorado Párt, amely csak 10,36%-ot ért el.⁵⁴⁷ Uruguay történelme során először került hatalomra baloldali elnökjelölt.⁵⁴⁸ Tabaré Vázquez elnök és Rodolfo Nin Novoa alelnök beiktatására 2005. március 1-jén került sor.

A várható politikai változásra tekintettel szinte valamennyi latin-amerikai ország baloldali államfője jelen volt, így Néstor Kichner argentin, Luiz Inácio Lula da Silva brazil, Ricardo Lagos chilei, Alejandro Toledo perui, Hugo Chávez venezuelai elnök, továbbá Spanyolország képviselőjében Asturia hercege, a jelenlegi VI. Fülöp király, továbbá Edward herceg II. Erzsébet képviselőjében.⁵⁴⁹

⁵⁴⁷ Elecciones Nacionales 2004. *Corte Electoral*. Forrás: www.corteelectoral.gub.uy/gxportal/gxpfiles/elecciones/Elecciones%20Nacionales%202004.htm (Letöltés ideje: 2018. 03. 10.)

⁵⁴⁸ DÖMÉNY Zsuzsanna (2007): Uruguay 33 év múltán. In DÖMÉNY Zsuzsanna: *Latin-Amerika balra át!?* Budapest, MTA. 63–70.

⁵⁴⁹ Magyarországot ideiglenes ügyvivőként a szerző képviselte.

A hagyományoknak megfelelően a választások eredményét az új parlament korelnöke hirdeti ki, aki javaslatot tesz a parlamenti tisztségviselők megválasztására. Ezt követi az új államfő eskütétele. 2005-ben az uruguayi törvényhozás korelnöke, majd a megalakuló Tabaré Vázquez vezette kormány mezőgazdasági minisztere az a José Mujica volt, aki korábban a Tupamaros gerillaszervezet egyik vezetőjeként mintegy tizennyolc évet töltött börtönben.⁵⁵⁰

Hűen választási programjához az új elnök már közvetlenül beiktatása után tervezetet írt alá a szükséghelyzet megoldására (*Plano de Emergência Social*, 2005). Ez két év alatt kívánta rendezni a rászoruló tömegek egészségügyi, szociális, oktatási helyzetét, gondoskodva élelmiszerral való ellátásukról is. Külpolitikai téren az egyik első intézkedésként megállapodást kötött Venezuelával. Ennek értelmében Uruguay olcsón jutott kőolajhoz, és kedvező feltételekkel tudott hiteleket felvenni Caracastól. Cserébe rendkívül jutányos áron szállított élelmiszercikket Venezuelába. Tabaré Vázquez másik fontos intézkedése az volt, hogy helyreállította a diplomáciai kapcsolatokat Kubával.

Egyáltalán nem szokványos dolog, hogy egy ország gazdaságát, pénzügyi rendszerét éveken át sújtó válságot irodalmi műben is feldolgoznak, habár a világirodalomban találhatók olyan alkotások, amelyek cselekménye valamilyen gazdasági vagy politikai kataklizma háttere előtt játszódik. Az, hogy az Uruguayt is sújtó argentin fizetési-pénzügyi válságot egy színpadi alkotás keretei közé illesszék, úgy tűnik, egyedülálló kezdeményezés. A montevideói Solís Színház, amely gyakorlatilag az uruguayi Nemzeti Színház, 2011-ben állította színpadra Juan Ignacio Fernández: *La crueldad de los animales* (Az állatok kegyetlensége) című darabját Guillermo Cacace rendezésében. A darab nem lett politikai állásfoglalás, inkább sajátos előadásban mutatta be, hogyan érintette az argentin válság a jóval kisebb potenciállal rendelkező, valóban kiszolgáltatott Uruguayt. *Az állatok kegyetlensége* című darabot később más argentin színházakban, köztük a legnevesebb fővárosi színházban, a *Teatro Nacional Cervantesben* is előadták. Maga az irodalmi mű és az előadás, azaz a színpadi adaptáció, a dramaturgia is több neves díjat nyert, így 2015-ben az argentin színpadi szerzők díját, a *Premio de los Argentorest*.⁵⁵¹

Debály Ferenc József

Vajon mi, ki lehet a közös Uruguay és Paraguay nemzeti Himnuszában, és mi köze ennek Magyarországhoz? A közös személy a két ország himnuszának zeneszerzője, Debály Ferenc József, vagy ahogy arrafelé ismerik, Francisco José Debalí. Ifjabb éveiben – követve apja példáját – katonazenészként szolgált 1820-ig az osztrák seregben, majd lipcei és bécsi tanulmányok után a sárd hadsereg karmestere lett. Kalandvágya azonban tovább űzte Brazília felé, ahol a sárgaláz miatt nem engedték partra szállni. Így került 1838-ban Montevideóba, ahol zenei ismereteinek köszönhetően hamarosan folytathatta zenészi pályáját. Annyira

⁵⁵⁰ José Mujicát 2010-ben Uruguay államfőjévé választották, és ezt a tisztséget 2015 márciusáig töltötte be. Azzal is híressé vált, hogy nem költözött be az elnöki palotába, és elnöki fizetése 90%-át jótékony célokra fordította.

⁵⁵¹ *La crueldad de los animales*, *Teatro Solís*. Forrás: www.teatrosolis.org.uy/uc_3275_1.html (Letöltés ideje: 2018. 03. 10.)

megszerette az országot, hogy amikor az argentin diktátor, Juan Manuel de Rosas⁵⁵² csapatai újra megtámadták Uruguayt, önkéntesnek jelentkezett a seregbe. Hamarosan tábori karmester lett, és olyan népszerűsége tett szert, hogy őt kérték fel az uruguayi nemzeti himnusz megzenésítésére. Ebben az időben az uruguayi hadsereg főparancsnoka Giuseppe Garibaldi volt, akihez Debályt szoros barátság fűzte.⁵⁵³ Népszerűsége túlterjedt Uruguay határain is. 1846-ban, amikor az uruguayi himnusz szövegét megíró Francisco Acuña de Figueroa szavakba öntötte a paraguayi himnuszt is, ismét csak Debályt kérték fel annak megzenésítésére.

Debály 1859-ben Montevideóban halt meg, nevét utca őrzi. Az Uruguayba emigrált magyarok kulturális központjában, a montevideói Magyar Otthonban, amelyet 1936-ban alapítottak, megtalálható a Debály-féle partitúra egy lapja. Az intézet másik nagy becsben tartott kincse a neves színésznek, Páger Antalnak,⁵⁵⁴ „Téni bácsinak” négy vízfestménye.

Zárszó helyett

Uruguay sem mérete, sem potenciálja miatt nem szerepel gyakran a hírekben. A korábbi katonai hatalomátvételek óta az ország politikailag érettebb, kiegyensúlyozottabb lett, nem aspirál sem regionális vezető szerepre, sem világhírnévre. Uruguay teszi a dolgát, biztonságot, stabilitást, folyamatos megélhetést és a fejlődés lehetőségét akarja biztosítani polgárai számára.

Az uruguayi magyar közösség a sok megpróbáltatás ellenére is létezik, él, csodálatos programokat szervez, és ami a legfontosabb, összetart. Több mint nyolcvan évvel az alapítása után a Magyar Otthon látogatói hűek az elődök által lefektetett elvekhez: „E falak között politikáról, vallásról szó ne essék!” És ez jó is így!

⁵⁵² Argentin politikus, akinek unokahúgát 1854-ben Csetz János, avagy Juan Domingo Csetz, az 1848–49-es szabadságharc utolsó törzskari főnöke, tábornok, vette feleségül. Csetz az ő révén került Argentínába, ahol megalapította a Nemzeti Katonai Tisztképzőt, a *Colegio Militar de la Nación*t, az Argentin Katonai Térképszeti Intézetet, valamint a San Tomé-i utászalakulatot, amelynek díszegyenruhájához a mintát Csetz a 1848-as magyar honvédegységeiről vette. Az alakulat állománya díszelgés során a mai napig ezt az egyenruhát használja. Erről személyesen győződhettem meg, amikor az egység Csetz János halálának 100. évfordulója alkalmából 2004. szeptember 6-án a *Colegio Militar de la Nación*ban díszmenetet hajtott végre. Mivel az eseményre katonai létesítményben került sor, fénykép nem készíthető.

⁵⁵³ LITVÁN Dániel (2012): Magyar szerezte a világ leghosszabb himnuszának zenéjét. *Index*, 2012. 07. 31. Forrás: https://index.hu/tudomany/tortenelem/2012/07/31/debaly_ferenc_jozsef/ (Letöltés ideje: 2018. 03. 10.)

⁵⁵⁴ A Latin-Amerikába emigrált magyar színészekről lásd bővebben: SZILÁGYI Ágnes Judit (2009b): *Metszéspontok: tanulmányok a portugál és a brazil történelemből*. Szeged, SZTE; LÉNÁRT, András: *Exiled for Political Reasons: Hungarian Actors in Latin America*. In SZENTE-VARGA, Mónika ed.: *Latin America and Hungary – Cultural Ties*. Budapest, Dialóg Campus, megjelenés előtt.

Felhasznált irodalom

- ALZUGARAY, Gustavo coord. (2007): *Guía del Mundo 2007*. Montevideo, Instituto del Tercer Mundo. *Atlas territorial y urbano de las misiones jesuíticas de guaraníes. Argentina, Paraguay y Brasil*. (2009) Sevilla, Junta de Andalucía. Instituto Andaluz del Patrimonio Histórico. Consejería de Cultura.
- Battle y su polémica frase: “Los argentinos son una manga de ladrones, del primero hasta el último”. *La Nación*, 2016. 10. 25. Forrás: www.lanacion.com.ar/1950207-battle-y-su-polemica-frase-los-argentinos-son-una-manga-de-ladrones-del-primero-hasta-el-ultimo (Letöltés ideje: 2018. 03. 10.)
- DÖMÉNY Zsuzsanna (2007): Uruguay 33 év múltán. In DÖMÉNY Zsuzsanna: *Latin-Amerika balra át!?* Budapest, MTA. 63–70.
- Elecciones Nacionales 2004. *Corte Electoral*. Forrás: www.corteelectoral.gub.uy/gxportal/gxpfiles/elecciones/elecciones%20Nacionales%202004.htm (Letöltés ideje: 2018. 03. 10.)
- HERNÁNDEZ, José (1971): *Martin Fierro*. Részlet. In ANDRÁS László szerk.: *Hesperidák kertje*. Budapest, Európa. I. köt. 539–548.
- ISRAEL, Sergio – CONTERIS, Valeria (2016): *El General: biografía de Liber Seregni*. Montevideo, Grupo Planeta.
- Jorge Battle se convierte en el nuevo presidente de Uruguay. *El Mundo*, 1999. 11. 29. Forrás: www.el-mundo.es/elmundo/1999/noviembre/29/internacional/uruguay.html (Letöltés ideje: 2018. 03. 10.)
- La crueldad de los animales, *Teatro Solís*. Forrás: www.teatrosolis.org.uy/uc_3275_1.html (Letöltés ideje: 2018. 03. 10.)
- LÉNÁRT, András: Exiled for Political Reasons: Hungarian Actors in Latin America. In SZENTE-VARGA, Mónika ed.: *Latin America and Hungary – Cultural Ties*. Budapest, Dialóg Campus, megjelenés előtt.
- LILÓN, Domingo – NAGY Marcel – SANTOSNÉ BLASTIK Margit – SEMSEY Viktória – SZILÁGYI Ágnes Judit – DANTAS DA CRUZ, Miguel – SÁNCHEZ ROMÁN, José Antonio (2013): *Latin-Amerika 1750–1840*. Budapest, KRE – L’Harmattan.
- LITVÁN Dániel (2012): Magyar szerezte a világ leghosszabb himnuszának zenéjét. *Index*, 2012. 07. 31. Forrás: https://index.hu/tudomany/tortenelem/2012/07/31/debaly_ferenc_jozsef/ (Letöltés ideje: 2018. 03. 10.)
- NAGY, Marcel (1997a): La caída de la dictadura y un nuevo sistema político en Uruguay. In ANDERLE, Ádám – GIRÓN, José comp.: *Estudios sobre transiciones democráticas en América Latina*. Oviedo, University of Oviedo. 291–315.
- NAGY Marcel (1997b): Uruguay: a diktatúra bukása és az új politikai rendszer. In ANDERLE Ádám – GIRÓN, José szerk.: *Diktatúra és demokrácia között: Tanulmányok a latin-amerikai politikai átmenetről*. Szeged, JATE. 151–170.
- Plebiscito de 1980*. Forrás: www.uruguayeduca.edu.uy/efemerides/1327 (Letöltés ideje: 2018. 05. 30.)
- PRIETO, Andrés (2013): Pragmática y liberal. *La Diaria*, 2013. 06. 27. Forrás: <https://ladiaria.com.uy/articulo/2013/6/pragmatica-y-liberal/> (Letöltés ideje: 2018. 02. 19.)
- SKIDMORE, Thomas – SMITH, Peter – GREEN, James (2010): *Modern Latin America*. New York – Oxford, OUP.
- SZILÁGYI Ágnes Judit (2009a): A spanyol gyarmatbirodalom. In POÓR János szerk.: *A kora újkor története*. Budapest, Osiris.

- SZILÁGYI Ágnes Judit (2009b): *Metszéspontok: tanulmányok a portugál és a brazil történelemből*. Szeged, SZTE.
- SZILÁGYI Ágnes Judit (2011): Változatok a függetlenségre: Argentína, Paraguay, Brazília, Uruguay. In ANDERLE Ádám szerk.: *Latin-Amerika: A függetlenség útjai: bicentenario, 1810–2010*. Szeged, SZTE. 77–85.
- Tupamaros (MLN-T). *Terrorism Research and Analysis Consortium*. Forrás: www.trackingterrorism.org/group/tupamaros-mln-t (Letöltés ideje: 2018. 02. 19.)
- Uruguay. *The World Bank*. Forrás: <https://data.worldbank.org/country/uruguay?view=chart> (Letöltés ideje: 2018. 01. 23.)
- Uruguay y Cuba: historia de rupturas y de reconciliaciones. *La República*, 2014. 12. 21. Forrás: www.republica.com.uy/uruguay-y-cuba/ (Letöltés ideje: 2018. 03. 10.)

Vákát oldal

Venezuela

Hegedűs Barbara

Venezuela jelenlegi helyzetét elemezve a legfontosabb kérdés, hogy miképpen juthatott el a világ legnagyobb kőolaj- és földgázkészleteivel rendelkező országa oda, hogy hiányoznak az alapvető élelmiszerek, polgárháború és humanitárius katasztrófa fenyegeti. A publikáció kísérletet tesz arra, hogy a dél-amerikai állam 20. századi történelmén keresztül bemutassa azokat a politikai, társadalmi és gazdasági tényezőket, amelyek hozzájárultak az ország jelenkori állapotához, és vizsgálja az aktuális folyamatokat a 2017. októberi regionális választásokig bezárólag.

Venezuela földrajzi adottságai

Venezuela partjait északon a Karib-tenger és az Atlanti-óceán határolja, ennek révén stratégiai helyet foglal el az Észak- és Dél-Amerikát összekötő fő tengeri útvonalaknál. Közepes nagyságú országnak számít a térségben, mivel Brazíliát, Argentínát, Perut, Kolumbiát és Bolíviát követően csupán a hatodik legnagyobb területű állam Dél-Amerikában, 916 445 km²-rel. 2800 km hosszú partszakasza fontos kereskedelmi térséggé teszi, valamint mérsékelt és trópusi éghajlata miatt a mezőgazdasági adottságai is kedvezőek, területének 24,5%-a alkalmas agrártevékenységre.⁵⁵⁵ A Magyarországnál tízszer nagyobb ország földrajza rendkívül változatos. Az Andok hegyvonulatai emelkednek északnyugaton, délkeleten pedig a Guyana-hegység húzódik. Az Andok előterében cukornád-, kukorica-, kakaó- és kávétermelés folyik. Egyik legfontosabb gazdasági régiója a Maracaibói-medence, amely a kőolaj-kitermelés központja. Az északon fekvő főváros, Caracas körzetében intenzív termelés folyik a kedvező éghajlatnak köszönhetően, gyümölcsöket, kukoricát, kávétermesztésként, a partvidéki trópusi körzetekben pedig cukornád-, banán- és kakaóültetvények találhatók. Az ország legfontosabb ásványkincsei a kőolaj és földgáz, de gazdag vasércben, aranyban, bauxitban, egyéb ásványi anyagokban és gyémántban.⁵⁵⁶

Politika

Venezuela a 20. század második felében sajátos politikai fejlődési pályát járt be, mert amíg a legtöbb latin-amerikai országban katonai diktatúrák, autoriter rendszerek váltották egymást, addig ebben az országban demokratikus rendszer jött létre. A balközép párt, a Demokratikus Akció (AD, *Acción Democrática*) és a kereszténydemokrata COPEI (*Comité*

⁵⁵⁵ *The World Factbook* 2017. Washington D. C., CIA.

⁵⁵⁶ PROBÁLD Ferenc: *Amerika regionális földrajza*. Budapest, Trefort. 337–348.

de Organización Política Electoral Independiente) megállapodást kötött 1958-ban azzal a céllal, hogy konszolidálja az ország demokratikus alapjait (*Pacto de Punto Fijo*). A következő évtizedeket a két párt váltógazdasága uralta. A kiépült rendszer törékeny volt, mégis megerősítette a demokráciát, Venezuela pedig prosperáló pályára lépett, egészen a nyolcvanas évekig.⁵⁵⁷

Az 1989-es adósságválság hatására bevezetett neoliberális gazdasági reformok, privatizáció, deregulációs folyamatok és a benzinár növekedésének hatására tüntetések kezdődtek. Az 1990-es évekre a kétpárti struktúrát uraló politikai elit a súlyos korrupciós vádak miatt elvesztette a középosztály támogatását, a pártok nem tudtak megújulni, és nem tudták visszaszerezni a társadalom bizalmát, a munkásréteg úgy érezte, hogy nem részesült az olajbevételekből, szociális programokat és gazdasági lehetőséget követeltek a városokban. Hugo Chávez színre lépésekor az országot a lakosság a politikai életből való kiábrándultsága, a neoliberális gazdaságpolitikából következő gazdasági nehézségek és népi elégedetlenség jellemezte.⁵⁵⁸

„Bolívári forradalom” – Hugo Chávez elnöksége

Hugo Chávez venezuelai elnök (1998–2013) a latin-amerikai rózsaszín dagály egyik legmeghatározóbb alakja. Különböféle jelzőket használtak már rá, caudillo,⁵⁵⁹ populista vezető, diktátor, a nép atyja. Személyisége és politikai megítélése rendkívül ellentmondásos.

Elő politikai megmozdulása 1992-ben egy sikertelen katonai puccsal kezdődött. Ennek előzménye, hogy az 1970-es években a katonaságon belül is megjelent a *desarrollismónak* nevezett fejlődési koncepció. Alapgondolata a nemzetgazdaságok dinamizálása, a külföldi tőkétől és világ gazdaságtól való függőség csökkentése, a társadalmi különbségek felszámolása, a mezőgazdaság modernizálása volt, amit militarista-populista eszközökkel és radikális reformokkal kívántak végrehajtani.⁵⁶⁰ A *desarrollismo* gondolata hatással volt a későbbi elnökre, aki a tisztikar tagjaiból 1983-ban szerveződött *Movimiento Bolivariano Revolucionario 200* elnevezésű csoporttal⁵⁶¹ kívánta megdönteni a balközép AD párthoz kötődő Carlos Andrés Pérez elnöki hatalmát.⁵⁶² A puccskísérlet hamar elbukott, és Hugo Chávez – aki mindezt a felelősséget nyilvánosan vállalta! – börtönbe került. A puccsot követő 1993-as elnökválasztáson Rafael Calderát, a COPEI jelöltjét választották elnöknek, aki 1969–1974 között egyszer már betöltötte az elnöki tisztséget, a régi politikai elit tagja volt, és megválasztása nem hozott radikális változást az ország életében. Caldera elnöksége (1994–1999) alatt amnesztiát adott az 1992-es puccs résztvevőinek, így szabadult ki Chávez is a börtönből, aki ezt követően újult erővel folytatta politikai tevékenységét a társadalom

⁵⁵⁷ GÓMEZ, Enrique (2015): *Venezuela: political parties*. EU, European Parliamentary Research Service. 1.

⁵⁵⁸ SKIDMORE, Thomas E.– SMITH, Peter H. (2010): *Modern Latin America*. New York, OUP. 232–325.

⁵⁵⁹ Venezuela történelmében hagyománya van a tekintélyelvű, erős vezetőnek. A *caudillismo* egy katonai vagy politikai vezető hivatalos vagy nem hivatalos hatalmán alapuló tekintélyelvű rendszert jelent, jellemzően Latin-Amerikában.

⁵⁶⁰ ANDERLE Ádám (2010): *Latin-Amerika története*. Szeged, SZTE. 127–129.

⁵⁶¹ Az MBR-200, azaz a Bolívári Forradalmi Mozgalom-200 elnevezés Simón Bolívar születésének 200. évfordulójára utal.

⁵⁶² LÓPEZ MAYA, Margarit (2008): Venezuela: Hugo Chávez y el Bolivarianismo. *Revista Venezolana de Economía y Ciencias Sociales*, Vol. 14, No. 3. 57.

alsóbb rétegeire összpontosítva. A politikai rendszer gyengeségei láthatóvá váltak, a súlyos korrupció,⁵⁶³ a kritikus társadalmi különbségek és az ebből adódó feszültségek okán a lakosság egyre szélesebb rétege változást akart. Hugo Chávez jól ismerte fel ezt az igényt, és képes volt megfogalmazni, melyek azok a legégetőbb szociális problémák, amelyekkel a lakosság többségét meg lehet szólítani.⁵⁶⁴

Az 1998-ban tartott elnökválasztáson az általa létrehozott, a MBR-200 civil utódjaként fellépő V. Köztársaság Mozgalom (*Movimiento V [Quinta] República*, MVR) színeiben nagy többséggel, 3,7 millió szavazattal, a voksok 56,2%-ával győzött. Hugo Chávez az ország történetének legátláthatóbb és legtisztábbnak nyilvánított választásán került hatalomra, amelyet az Amerikai Államok Szervezete, valamint választási megfigyelőként Jimmy Carter, az Egyesült Államok korábbi elnöke is felügyelt.⁵⁶⁵

Az ország hivatalos elnevezése 1999 óta Venezuelai Bolívari Köztársaság, amely Dél-Amerika egyik leghíresebb történelmi alakjára, Simón Bolívarra (1783–1830) utal. Venezuela történelme és a napjainkban zajló politikai retorika fontos eleme Bolívar személye.⁵⁶⁶ Az új alkotmányon túl a rendszer alapját Hugo Chávez személyes karizmája, populista politikája nyújtotta. Simón Bolívar alakja mint legitimáló tényező alapvetően hozzájárult a Chávez-éra ideológiájának kialakításához. Az elnök mint a nemzet atyja, Bolívar örökségének folytatója és a nemzeti érdekek védelmezője jelent meg.⁵⁶⁷ Bolívar neve előkerül Venezuela hivatalos pénzén (venezuelai bolívar), az ország fegyveres ereje Nemzeti Bolívari Fegyveres Erők, illetve utcanevekben és utcai falfestményeken is visszaköszön a nemzeti hős neve és arcképe, akit Hugo Chávez személyével kapcsoltak össze.

Chávez elnöki időszakát meghatározó legfontosabb politikai fogalmak a 21. századi szocializmus és a bolívari forradalom. A bolívarizmus fő programja a nemzeti és gazdasági függetlenség, a politikai szuverenitás biztosítása és a nép akaratan alapuló közvetlen részvételi demokrácia megteremtése volt, antiimperialista, antikapitalista és neoliberalizmus-ellenes retorikával párosulva. Élesen kritizálta a nemzetközi szervezeteket, mint a Világbank vagy az IMF, emellett a „gyarmatosító” Egyesült Államokkal, illetve az utóbbi érdekeit „kiszolgáló” hazai gazdasági és politikai ellenzékkel szembeni fellépés jellemezte politikai üzeneteit.⁵⁶⁸ Chávez 2005-ben hirdette meg a 21. századi szocializmust. A szabadság, egyenlőség és társadalmi igazságosság a legfontosabb hívószavak, fő programja az önszabályozó szabadpiaci mechanizmus elutasítása, célja a latin-amerikai régió önállóságának globális

⁵⁶³ A Transparency International 1996-os adatai szerint az akkor még csak 85 országban mért korrupciós rátát illetően a 77. helyen szerepelt.

⁵⁶⁴ LEHOCZKI Bernadett (2013): A Chávez-éra Venezuelában: bel- és külpolitikai alternatívakeresés. *Grotius*, 1–2. Forrás: www.grotius.hu/publ/displ.asp?id=CZKISW (Letöltés ideje: 2019. 11. 04.)

⁵⁶⁵ TRINKUNAS, Harold – MCCOY, Jennifer (1999): *Observation of the 1998 Venezuelan elections*. Atlanta, Georgia, The Carter Center. 49.

⁵⁶⁶ A „Felszabadító” (spanyolul *Libertador*) a gyarmati függetlenedési harcok legjelentősebb alakja a mai Venezuela területén született, de nemzeti hőse számos dél-amerikai országnak. Gondolatai magyarul is elérhetőek Benyhe János fordításában: *Simón Bolívar írásai* (1973). Budapest, Európa; BOLÍVAR, Simón (1976): *Válogatott írások*. Budapest, Venezuela Nagykövetsége. Életrajza 1973-ban jelent meg, CsÉP Attila (1973): *Simón Bolívar*. Budapest, Gondolat. Élete alkonyának tabukkal szakító irodalmi feldolgozása: GARCÍA MÁRQUEZ, Gabriel (1992, 1998): *A tábornok útvesztője*. TOMCSÁNYI Zsuzsanna ford.

⁵⁶⁷ CORREA, Monica (2016): Why Always Bolívar? *Caracas Chronicles*, 2016. 03. 04. Forrás: www.caracaschronicles.com/2016/03/04/why-always-bolivar (Letöltés ideje: 2017. 11. 28.)

⁵⁶⁸ VOGEL Dávid (2011): Venezuela gazdaságpolitikája: A chávezi évek. *Társadalom és Politika*, 7. évf. 1–2. sz. 127–141.

szerepének növelése. „A kapitalizmust nem lehet meghaladni a kapitalizmuson keresztül; ezt a szocializmus, az igaz szocializmus tudja megvalósítani az egyenlőség és az igazságosság révén. Arról is meg vagyok győződve, hogy ez lehetséges a demokratikus keretek között, de nem a washingtoni típusú demokráciában” – nyilatkozta Chávez.⁵⁶⁹

Résztvételi demokrácia

Chávez rendszerének megítélése rendkívül ellentmondásos. Értékelése a legszélesebb spektrumban mozog egészen a demokratikus intézményrendszert lebontó, erősen autokratikus és autoriter rendszertől a résztvételi demokráciát és a társadalmi igazságosság elérését célzó állam képéig. Fontos látni, hogy egész Latin-Amerikában tapasztalható, hogy a társadalmi egyenlőtlenség, a szegények nagy aránya, az oktatáshoz való egyenlőtlen hozzáférés hatására a lakosság egy részének nincs lehetősége arra, hogy a politika aktív résztvevője és alakítója legyen, mert hiányoznak azok a köztes társadalmi intézmények, szervezetek, amelyek révén lehetőségük lenne a politikai elitet befolyásolni.⁵⁷⁰ Chávez felismerte ezt, és mind politikájában, mind retorikájában nagy hangsúlyt fektetett arra, hogy a bolívari forradalom révén megpróbálja a korábban elitek uralta politikát visszaadni a nép kezébe. Véleménye szerint a képviseleti demokrácia elidegeníti az állampolgárt a döntések végrehajtásától, mivel csupán a periódusos választások révén képes beleszólni a politikai folyamatokba.⁵⁷¹ Államelméletének alapját a közvetlen, résztvételi demokrácia alapelvei jelentették, amelyben a társadalom többségének akarata a döntő, az intézkedések alapjait, valamint megerősítését a különböző népszavazások vagy a lakossággal történő minél közvetlenebb kommunikáció adják.⁵⁷²

Elnöksége alatt számos választás, ügydöntő vagy konzultatív népszavazás zajlott. Első kampánya során Chávez fő ígérete egy új alkotmány létrehozása volt, amit népszavazással legitimált is.⁵⁷³ Ezt követően az új alaptörvény alapján, amely 6 évre növelte az elnöki mandátumot, a törvényhozó parlamentet pedig egykamarásra csökkentette, 2000-ben nagy többséggel újraválasztották. 2002-ben az ellenzék és a kormány között kiéleződött az ellentét, tüntetések és sztrájkok zajlottak országszerte, majd egy sikertelen puccskísérletbe torkollottak. Ezt követően 2003-ban az ellenzék az elnök visszahívását kezdeményezte népszavazás útján. A referendumot hosszú halogatás után végül 2004 augusztusában meg is tartották. Chávez győztesen került ki a politikai csatározásokból, mert a népszavazás 59%–41% arányban megerősítette mandátumát,⁵⁷⁴ 2006-ban pedig újabb elnökválasztási

⁵⁶⁹ SOJO, Cleto A. (2005): Venezuela's Chavez Closes World Social Forum with Call to Transcend Capitalism. *Venezuelanalysis*, 2005. 01. 30. Forrás: <https://venezuelanalysis.com/news/907?newsno=1486> (Letöltés ideje: 2017. 12. 06.)

⁵⁷⁰ LEHOCZKI 2013, 7.

⁵⁷¹ MÉSZÁROS, István (2007): Bolívar and Chávez: The Spirit of Radical Determination. *Monthly Review*, Vol. 59, No. 3. Forrás: <https://monthlyreview.org/2007/07/01/bolivar-and-chavez-the-spirit-of-radical-determination/> (Letöltés ideje: 2018. 03. 02.)

⁵⁷² BAKÓ András (2017): Dagály után apály? *Eszmélet*, 29. évf. 114. sz. 51–72.

⁵⁷³ Az 1999-es referendumon a szavazók 71,78%-a támogatta az elfogadását. Referendos Nacionales Efectuados en Venezuela (1999–2000). *Consejo Nacional Electoral*. Forrás: <https://web.archive.org/web/20100718035314/http://www.cne.gov.ve/estadisticas/e010.pdf> (Letöltés ideje: 2017. 12. 20.)

⁵⁷⁴ *Observing the Venezuela Presidential Recall Referendum* (2005). Atlanta, Georgia, The Carter Center.

győzelmet könyvelhetett el.⁵⁷⁵ Kétségkívül Hugo Chávez ezeket a győzelmeket legitimitása legfőbb alapjának tekintette. 2007-ben szenvedte el első vereségét, amikor a kiírt referendumon a szavazatok 50,65%-ban meghiúsították azt az alkotmányreformot, amely megnövelte volna az elnök hatalmát, ellenőrzési jogot adva neki a Központi Bank és a kormányzók ki-nevezése fölött, és eltörölte volna az elnök újraválasztásának korlátozását. Végül 2009-ben sikerült véghezvinnie ez utóbbit: a szavazatok 54,85%-ával a szavazópolgárok többsége támogatta a korlátlan újraválasztás lehetőségét.⁵⁷⁶ Ezáltal 2012-ben Chávez újraindulhatott az elnökségért, és 54%–45%-os szavazati aránnyal negyedik alkalommal is nyert. Azonban 2011-ben diagnosztizált rákbetegsége következtében nem tudta kitölteni terminusát, 2013 márciusában elhunyt.⁵⁷⁷

Elnöki pályafutását értékelve adódik a kérdés, hogy minek volt köszönhető Chávez ekkora belpolitikai fölénye. Úgy gondolom, hogy nagyrészt személyiségének, szónoki képességének, amellyel tömegeket tudott mozgósítani, valamint szociális programjainak, s annak, hogy a vidéki közösségi tanácsokon keresztül elérte a társadalom alsóbb rétegeit, akik korábban politikailag inaktívak voltak. A médiában túlsúlya volt az ellenzékhez képest. Chávez politikai rendszerének intézményi bázisa a saját támogatóiból álló Legfelsőbb Bírórság, a törvényhozó Nemzetgyűlés és a Nemzeti Választási Bizottság volt. Az erős elnöki hatalom mellett ezek biztosították a rendszer centralizált működését. A választások során azonban több bírálat is érte Chávezt. Például, hogy a Nemzeti Választási Bizottságon keresztül csalások és visszaélések történtek, különösen az automatizált választási rendszeren keresztül, továbbá hogy a választási körzetek módosítására került sor, de nem a lakosság aránya, hanem politikai preferenciája alapján. Kormányellenes területeket átcsatoltak kormánypártinak vélt övezetekhez.⁵⁷⁸ Azonban lényeges megjegyezni, hogy Chávez elnöksége alatt a venezuelai választásokon még részt vettek külföldi megfigyelők például az EU-ból vagy az Amerikai Államok Szervezetéből, mivel szükségesnek tartotta, hogy a nemzetközi szereplők is legitimálják hatalmát annak érdekében, hogy komoly külpolitikai terveit végre tudja hajtani. A felsoroltakon kívül az ellenzék gyengesége és fragmentáltsága is hozzájárult az elnök politikai stabilitásához.

Nicolás Maduro⁵⁷⁹ 2013-ban követte Hugo Chávezt az elnöki székben, és elődje munkásságának folytatását ígérte. Azonban a Chávezénél szerényebb politikai tehetséggel és karizmával rendelkező Maduro közel sem örvend akkora támogatásnak. A választást csupán 1,6%-kal nyerte meg kihívójával, Henrique Capriles Radonskival, a Demokratikus Egység Kerekasztala (*Mesa de la Unidad Democrática*, MUD) jelöltjével szemben, miközben pár hónappal korábban Chávez több mint 10%-os előnyre tett szert. Az ellenzék a szavazatok újraszámolását követelte, amit azonban a Nemzeti Választási Bizottság nem

⁵⁷⁵ 2006-ban az addigi legnagyobb többséggel, 62,89%-al választották újra elnökké.

⁵⁷⁶ CNE: *Consejo Nacional Electoral*. Forrás: www.cne.gov.ve/web/index.php (Letöltés ideje: 2019. 11. 07.)

⁵⁷⁷ Venezuelan President Hugo Chavez wins another 6-year term, electoral council says. *Fox News*, 2012. 10. 07. Forrás: www.foxnews.com/world/2012/10/07/venezuelan-president-hugo-chavez-wins-another-6-year-term-electoral-council.html (Letöltés ideje: 2017. 12. 16.)

⁵⁷⁸ Elections in Venezuela: Changes in the Rules of the Game. *Public Issues*, 2010. 10. 01. 1–5.

⁵⁷⁹ Buszsofórként dolgozott, majd szakszervezeti vezetőként lépett kapcsolatba a politikával. 2006-tól külügy-miniszter, majd 2012. októbertől alelnök.

hagyott jóvá.⁵⁸⁰ Újabb repedés mutatkozott a rendszeren a 2014. februártól zajló tüntetés-hullámok során. Az első hónapokban a demonstrációk során közel ötven ember meghalt, több százan megsebesültek, és közel ezer embert letartóztattak, köztük népszerű ellenzéki vezetőket is.⁵⁸¹ A többször erőszakba torkolló kormányellenes tüntetések kisebb megszakításokkal 2017 őszeig folytatódtak.

Az ellenzék legnagyobb sikere az volt, mikor 2015-ben nagy meglepetésre megnyerte a parlamenti választásokat, és kétharmados többséget szerzett a MUD a Nemzetgyűlésben.⁵⁸² Ahogy azonban az ellenzék ereje növekedett, az államhatalom egyre inkább a diktatórikus módszerek felé fordult. Amikor például az ellenzék 2016-ban népszavazást kezdeményezett Maduro elnök visszahívására, amelynek kiírásához a 20 millió választópolgár egyötödének aláírására lett volna szükség, a Legfelsőbb Bíróság és a Választási Bizottság ellehetetlenítette a referendum kiírását, mivel először felfüggesztette az aláírásgyűjtési folyamatot, majd 2017-ig húzta az időt, és így a törvények értelmében már nem engedélyezhette a népszavazás megtartását, mert választási év következett. A következő súlyos lépés az ellenzéki többségű parlament ellehetetlenítése és határozatainak semmissé nyilvánítása volt a Legfelsőbb Bíróság részéről, majd néhány nappal később a törvényhozási hatalom felfüggesztése, amely ismét véres tüntetés-hullámot indított el.⁵⁸³ Folyamatosak voltak az összetűzések a kormányerők, az őket támogató félkatonai csoportok és az ellenzéki szervezetek tüntetői között. 2017 első hónapjaiban az összecsapásoknak több mint 120 halálos áldozata volt. A közel polgárháborús állapotok csak súlyosbodtak, amikor Maduro elnök bejelentette új alkotmány létrehozását és azt, hogy szövegét alkotmányozó nemzetgyűlés fogalmazza meg, amelynek tagjait alkotmányozó népszavazáson választhatják meg a venezuelai polgárok. Felháborodást okozott, hogy miért kell egyáltalán lecserélni az 1999-es alkotmányt. Ezért az ellenzék nem hivatalos saját népszavazást tartott arról, hogy a szavazók egyetértenek-e az új alkotmányozási folyamat szükségességével. Ezen – állításuk szerint – 7 millióan szavaztak nemmel.⁵⁸⁴ Az eredményt a kormány nem fogadta el, és kiírta a választásokat. Az ellenzék bojkottja ellenére a kormány álláspontja szerint 8 millióan szavaztak. Ennek eredményeképpen augusztusban felállt a nagyrészt kormánypárti képviselőkből álló alkotmányozó gyűlés, amely teljes egészében átvette az ellenzéki

⁵⁸⁰ LOPEZ, Virginia (2013): Nicolás Maduro narrowly wins Venezuelan presidential election. *The Guardian*, 2013. 04. 15. Forrás: www.theguardian.com/world/2013/apr/15/nicolas-maduro-wins-venezuelan-election (Letöltés ideje: 2017. 12. 20.)

⁵⁸¹ BTI (2016): *Venezuela Country Report*. Gütersloh, Bertelsmann Stiftung. 8.

⁵⁸² ICG (2015): The End of Hegemony: What Next for Venezuela? *International Crisis Group, Latin America & Caribbean*. Forrás: www.crisisgroup.org/latin-america-caribbean/andes/venezuela/end-hegemony-what-next-venezuela (Letöltés ideje: 2017. 12. 20.)

⁵⁸³ SOLTÉSZ Béla (2017): A venezuelai szocializmus végnapjai. *Index*, 2017. 08. 26. Forrás: https://index.hu/kulfold/2017/08/26/a_venezuelai_szocializmus_vegnapjai/?token=fcc9ac5bd61469796aab82ab63fcbf6a (Letöltés ideje: 2017. 11. 20.)

⁵⁸⁴ Venezuelában a választásokon csak azok az állampolgárok jogosultak voksolni, akik előzetesen ujjlenyomattal regisztráltak a Választási Bizottágnál. 2016-ban ezt több mint 19 millió személy tette meg. *Election Guide* (2016): *Bolivarian Republic of Venezuela*. Forrás: www.electionguide.org/countries/id/231/ (Letöltés ideje: 2018. 03. 02.)

többségű Nemzetgyűlés hatáskörét. Ezzel sikerült felszámolni az ország demokratikus intézményrendszerének még megmaradt elemeit.⁵⁸⁵

Az ellenzékre mért legnagyobb csapást mégis a 2017. októberi helyhatósági választások jelentették. A hivatalos adatok szerint a kormányoldal 17 kormányzóságot nyert meg, miközben az ellenzék csak 5-öt. Az ellenzék visszaélésekre hivatkozva nem ismerte el az eredményt. Bejelentések érkeztek választási csalásokról, olyanokról, mint a többszörös szavazás vagy állami élelmiszer-adományok osztása a szavazás napján, fegyveres csapatok erőszakos jelenléte és gyanús telefon- és áramszünetek. A választás tisztaságát már nem ellenőrizték külföldi megfigyelők sem.⁵⁸⁶

Miközben Hugo Chávez alatt még kompetitív tekintélyelvű rezsimnek lehetett tekinteni Venezuelát, amelyben formálisan működtek az intézmények, és volt politikai verseny, bár a rendszer a hatalmon lévőknek kedvezett,⁵⁸⁷ addig Chávez halálát követően a hatalmi ágak elkülönülése megszűnt, a „fékek és ellensúlyok” elve nem érvényesül, az emberi és szociális jogok nincsenek tiszteletben tartva, a sajtószabadság megszűnt, és az ellenzék folyamatos ellehetetlenítése tapasztalható.

Társadalom

Venezuela lakosságának nagy része az Orinoco-síkságon koncentrálódik, és az Andok északi nyúlványainál, ahol a főváros, Caracas is található. Az ország népessége 31 millió fő (2016), amely csökkenő mértékben, de folyamatosan növekszik. Nagy fokú az urbanizáció, a teljes népesség 89%-a városokban él,⁵⁸⁸ a főváros közel hárommilliós, de a külvárosi részeket beleértve körülbelül ötmillió ember lakik ezen a területen. Venezuela bevándorlóország, népességnövekedésének mozgatórugója az olajkorszak hatására jelentkező munkaerőhiány volt. 2014-ben a lakosság 51,6%-a meszticnek, 43,6%-a fehérnek és 2,9%-a feketének tartotta magát. A fehér lakosságot az európai bevándorlók leszármazottai alkotják többségében spanyol, olasz, francia felmenőkkel, de számos európai közösség megtalálható az országban, például magyar szóróványközösség is. A 2014-es adatok szerint 724 000 őslakos él az országban, ezzel a venezuelaiak 1,2%-át alkotják.⁵⁸⁹ A legjelentősebb indián csoportok

⁵⁸⁵ ICG (2017a): Final Curtain for Venezuela's Democracy as Parliament is Dissolved. *International Crisis Group*. Forrás: www.crisisgroup.org/latin-america-caribbean/andes/venezuela/final-curtain-venezuelas-democracy-parliament-dissolved (Letöltés ideje: 2017. 12. 20.)

⁵⁸⁶ ULMER, Alexandra – BUITRAGO, Deisy (2017): Venezuela vote dispute escalates foreign sanctions threat. *Reuters*, 2017. 10. 15. Forrás: www.reuters.com/article/us-venezuela-election/venezuela-vote-dispute-escalates-foreign-sanctions-threat-idUSKBNICK06A?il=0 (Letöltés ideje: 2017. 12. 20.)

⁵⁸⁷ LEHOCZKI 2013.

⁵⁸⁸ UN Data: Country Profile, Venezuela.

⁵⁸⁹ Instituto Nacional De Estadística (2014): *XIV Censo Nacional de Población y Vivienda*. Caracas, INE. 29–30.

az ország északnyugati területén élő wayuu vagy guajiro és az Amazonas térségében a ye-kuana, yanomamo⁵⁹⁰ és piaroa⁵⁹¹ törzsek.

Az elmúlt évek eseményei kivándorlási hullámot indítottak el az országból. Egyik fő irány a Venezuelával 2200 km-es közös határral rendelkező Kolumbia, ahol az ENSZ adatai szerint 660 000, de egyes becslések alapján 1,2 millió venezuelai állampolgár él,⁵⁹² miközben az 1970-es és 1980-as években Venezuela volt az, amely gazdasági fellendülése és a Kolumbiában zajló narkóháború következtében nagy számban fogadott bevándorlókat a szomszédos államból. De a környező országokba és a Karib-szigetekre is érkeznek venéz menekültek. 2017-ben közel 50 000 venezuelai adott be menedékkérelmet.⁵⁹³ Nincs pontos szám arról, hogy hányan vannak azok, akik nem éltek a hivatalos kérelem lehetőségével, vagy illegálisan hagyták el az országot. Az ország válságos állapotának továbbmélyülésével nőhet a kivándorlók aránya, ami már komoly terhet ró a szomszédos államokra is. Másrészt az elmúlt években nagy arányban a képzett, egyetemet végzett értelmiségi réteg hagyta el Venezuelát, ami a későbbiekben is súlyos társadalmi problémát okozhat.

A nagymértékű kivándorlást nem csupán a gazdasági válság, az élelmiszerhiány okozza, hanem a rendkívül rossz közbiztonsági helyzet is. Az ország gyilkossági mutatói nagyon magasak. A 2016-os becslült adatok szerint már 91,8 erőszakos haláleset jutott 100 000 lakosra⁵⁹⁴ (összehasonlításképpen 2012-ben Magyarországon ez az arány 1,3 volt). De a többi dél-amerikai országhoz viszonyítva is rendkívül magas ez a szám (Kolumbia 30,8; Brazília 25,2).⁵⁹⁵ A világ ötven legerőszakosabb városainak 2016-os listáján az első helyen Caracas végzett (130-as rátával), a venezuelai fővárost a mexikói Acapulco és a hondurasi San Pedro Sula követte.⁵⁹⁶ A magas gyilkossági arányért a bűnözői csoportok, a városi bandák és az állami erőszakszervezetek a fő felelősök. Azonban a bűncselekmények között egyre nagyobb számban jelennek meg az elszegényedés okozta esetek, mint a rablások és fosztogatások.⁵⁹⁷

Hugo Chávez elnöksége alatt növekedtek a szociális kiadások, 1998-ban a GDP 8,2%-át, 2006-ban már 13,6%-át fordították erre a célra. Az egészségügyben elért eredményeit

⁵⁹⁰ A két indián törzs életébe Ata Kató magyar származású fotós munkássága révén kaphatunk betekintést, aki az 1960-as években látogatott Venezuelába. Tapasztalatait és élményeit *A Hold véreéből* című műve tartalmazza. Lásd JANCsó, Katalin: Ata Kandó y los Hijos de la Luna. Pueblos originarios de Venezuela a través de las lentes de una fotógrafa de origen húngaro. In SZENTE-VARGA, Mónika ed.: *Latin America and Hungary – Cultural Ties*. Budapest, Dialóg Campus, megjelenés előtt.

⁵⁹¹ A piaroa indiánokról szóló ismereteink Boglár Lajos világhírű kulturális antropológus munkásságának köszönhetők, aki 1967–1968-ban és 1974-ben élt az őslakos törzs tagjai között. Lásd *Wahari – Az őserdei kultúra; A sámán nyaklánc: Indián kultúrák; A kultúra arcai: Mozaikok a kulturális antropológia köréből*.

⁵⁹² BRODZINSKY, Sibylla (2017): At home, we couldn't get by: more Venezuelans flee as crisis deepens. *The Guardian*, 2017. 07. 17. Forrás: www.theguardian.com/world/2017/jul/17/venezuela-migrants-americas-leaving-home (Letöltés ideje: 2017. 12. 10.)

⁵⁹³ UNHCR (2017): *Asylum applications by Venezuelans soar, UNHCR steps up response*. The UN Refugee Agency. Forrás: www.unhcr.org/news/briefing/2017/7/596888474/asylum-applications-venezuelans-soar-unhcr-steps-response.html (Letöltés ideje: 2017. 12. 12.)

⁵⁹⁴ IHS Country Reports (2017): *Venezuela, Country Risk*. 3.

⁵⁹⁵ UNODC (2013): *Global Study on Homicide*. Vienna, UN. 24.

⁵⁹⁶ *Metodología del ranking (2016) de las 50 ciudades más violentas del mundo* (2017). México D.F., Consejo Ciudadano para la Seguridad Pública y Justicia Penal A.C.

⁵⁹⁷ Observatorio Venezolano de Violencia (2016): OVV estima 28.479 muertes violentas en Venezuela. *Informes Anuales*. Forrás: <http://observatoriodeviolencia.org.ve/2016-ovv-estima-28-479-muertes-violentas-en-venezuela/> (Letöltés ideje: 2017. 12. 10.)

mutatja, hogy 1999-hez képest több mint 17 ezerrel több háziorvos dolgozott az országban (2007), és szinte az ország teljes lakossága számára elérhetővé vált az orvosi ellátás.⁵⁹⁸ A szegénységi ráta folyamatosan csökkent. 1998 végén a szegénységben élő háztartások aránya 43,9% volt, ami 2012-re lecsökkent 21,2%-ra.⁵⁹⁹ A humán fejlettségi index, amely a születéskor várható élettartam, az írástudás, az oktatás és az életszínvonal alapján méri az adott ország fejlettségét, javulást mutatott, 1998–2014 között 0,65-ről 0,767-re növekedett, ez megegyezik a szomszédos államok rátájával.⁶⁰⁰ A társadalmi egyenlőtlenséget mérő Gini-együttható csökkenése volt tapasztalható a szociális kezdeményezéseknek köszönhetően, mivel 1999–2013 között 48,3-ról 44,8-ra szűkült a társadalmi olló, miközben Brazíliában 54,4, Kolumbiában 55,9 volt az arány.⁶⁰¹

A Chávez-érában elindult programok, az úgynevezett bolívari missziók (*misiones*) nem csupán fejlesztési kezdeményezéseként működtek, céljuk volt, hogy a kormányzat általuk közvetlen kapcsolatot alakítson ki a vidéki lakossággal a bürokratikus intézményrendszer megkerülésével, ezáltal olyan közösségi hálózat jöjjön létre, amely támogatja a bolívari forradalmat. A társadalmi részvételt és a kormányzati hatalom erősítését szolgálták az úgynevezett közösségi tanácsok, amelyek a missziók végrehajtásában vettek részt, és a közvetlen demokrácia részeként a helyi közösségek önszerveződését voltak hivatottak elősegíteni. A közel 30 000 tanács a gyakorlatban valóban hozzájárult a vidéki területek öngazgatásának elősegítéséhez és a társadalmi aktivitás növeléséhez, azonban a politikai kliensrendszer részévé váltak.⁶⁰²

2012-ben a költségvetés 40%-át, hozzávetőleg 116 milliárd bolívert szociális célokra fordított a kormányzat. A jelenlegi állapotok azonban azt mutatják, hogy komolyabb intézményi és makrogazdasági strukturális változtatások hiányában a rendszer nem fenntartható. Összeomlásának egyik fő oka, hogy az állam túlzottan is az olajbevételekre támaszkodott, ami sérülékennyé tette a programok finanszírozhatóságát.

Megbecsülni is nehéz, hogy jelenleg mekkora Venezuelában a szegények aránya, de a hazai valuta teljes elértéktelenedése,⁶⁰³ a súlyos élelmiszerhiány következtében a lakosság nagy része kritikus helyzetbe került, a 2017. februári adatok szerint a háztartások 82%-a szegénységben él.⁶⁰⁴

⁵⁹⁸ WEISBROT, Mark – SANDOVAL, Luis (2007): *The Venezuelan Economy in the Chávez Years*. Washington D. C., Center for Economic and Policy Research. 9.

⁵⁹⁹ Instituto Nacional De Estadística: *Pobreza por línea de ingreso, 1er semestre 1997 – 1er semestre 2015*. Forrás: www.ine.gov.ve/index.php?option=com_content&view=category&id=104&Itemid=45# (Letöltés ideje: 2017. 12. 20.)

⁶⁰⁰ UNDP: Human Development Indicators, Venezuela. Forrás: <http://hdr.undp.org/en/countries/profiles/VEN> (Letöltés ideje: 2019. 11. 07.)

⁶⁰¹ UN (2013): *Income GINI coefficient*. Human Development Report Office.

⁶⁰² BTI 2016, 22.

⁶⁰³ Az infláció nagy ütemben, folyamatosan növekszik, 2016-ban 254%-os, 2017-ben 652%-os inflációs rátát mért az IMF.

⁶⁰⁴ Encovi: 82% de los hogares está en pobreza. *El Nacional*, 2017. 02. 17. Forrás: www.el-nacional.com/noticias/crisis-humanitaria/encovi-los-hogares-esta-pobreza_81460 (Letöltés ideje: 2017. 12. 15.)

Gazdaság

Venezuela gazdaságának elemzésénél elengedhetetlen értékelni a kőolaj és a földgáz szerepét, hiszen a szénhidrogének kitermelése a 20. század eleje óta meghatározza az ország életét és fejlődési lehetőségeit. A kőolajexport a teljes kivitel 95%-át adja. Fontos kiviteli cikk még a vas és az acél. Az ország fő exportpartnere az Egyesült Államok, India és Kína. Az import nagy része az USA-ból, Kínából, valamint Brazíliából érkezik.⁶⁰⁵ Az ország gazdasági visszaesését mutatja a GDP zsugorodása. A venezuelai változások rosszabbak, mint más dél-amerikai államok adatai.⁶⁰⁶ 2014-től a legnagyobb visszaesés Venezuelában tapasztalható, és várhatóan 2018-ban is folytatódik majd ez a tendencia.

1. táblázat

Latin-amerikai országok GDP-változása a 2014–2017 közötti időszakban

GDP-változás (%)	2014	2015	2016	2017
Venezuela	–3,9	–6,2	–16,5	–12,0
Argentína	–2,5	2,6	–2,2	2,5
Brazília	0,5	–3,8	–3,6	0,7
Chile	1,9	2,3	1,6	1,4
Kolumbia	4,4	3,1	2,0	1,7

Forrás: IMF, World Database

Venezuela becsült GDP-je 215 milliárd dollár volt 2017-ben, a negyedik legnagyobb Dél-Amerikában, ami azonban nem tükrözi az ország kőolaj- és földgázkészleteiből adódó kiemelkedő lehetőségeit, mivel Szaúd-Arábiát megelőzve már az első helyen áll a fekete-arany-tartalékokat illetően.⁶⁰⁷ Ezenkívül a tíz legnagyobb földgáztartalékkal rendelkező ország közé tartozik, készletei a jelenlegi kitermelés mellett 166,3 évre elegendőek.⁶⁰⁸

Az olaj világpiaci árának alakulása és Venezuela GDP-változása szoros korrelációban áll. Az olajexport-függőség miatt az ország gazdasági mutatóit kiemelt módon befolyásolja az olaj világpiaci árának változása, de nem csupán az olajár csökkenése miatt alakult ki a jelenlegi válságos gazdasági helyzet, ehhez hozzájárultak a strukturális problémákból adódó nehézségek.

A kőolaj nagymértékű kitermelése az első világháború alatt indult meg, 1926-ra fő exportcikké vált, majd 1929-re Venezuela világszinten is meghatározó exportőr lett.⁶⁰⁹ Fokozatosan „petroállammá” vált, amelynek gazdasága, társadalma és politikai viszonyai is teljesen a fekete aranytól függenek. Ahogy a kitermelés nőtt, úgy erősödött az olajszektor

⁶⁰⁵ OPEC: *Venezuela facts and figures*. Forrás: www.opec.org/opec_web/en/about_us/171.htm (Letöltés ideje: 2019. 11. 04.)

⁶⁰⁶ GLOBALEDGE: *Venezuela: Economy*. Forrás: <https://globaleledge.msu.edu/countries/venezuela/economy> (Letöltés ideje: 2019. 11. 04.)

⁶⁰⁷ BP *Statistical Review of World Energy* 2017. Ed. 66., 12. Forrás: www.bp.com/content/dam/bp-country/de_ch/PDF/bp-statistical-review-of-world-energy-2017-full-report.pdf (Letöltés ideje: 2019. 11. 07.)

⁶⁰⁸ BP *Statistical Review of World Energy* 2017. Ed. 66., 26.

⁶⁰⁹ SKIDMORE–SMITH–GREEN 2010, 227.

és a magánvállalatok szerepe. A társadalmi átrendeződésre is hatással volt a folyamat, mert egyre többen vándoroltak vidékről az olajkitermelő területekre, új középosztály jött létre, tagjai a kereskedelemben és az olajiparban voltak érdekeltek. A nem olajérdekeltségek elhalványultak, ezzel együtt az egyéb termékek exportja csökkent, nőtt viszont az import. A kormányzatok az iparosítást elhalasztották, mivel mindent meg lehetett külföldről vásárolni. Az 1960-as és 1970-es években a politikai vezetés megegyezett a külföldi vállalatokkal arra alapozva, hogy minél nagyobb a cégek bevétele, annál több az államé is, például az adóbevételek révén.⁶¹⁰ Ez az időszak prosperáló volt Venezuela életében, a politikai és gazdasági stabilitásnak köszönhetően. Az 1973-as, majd az 1979-es olajválság hatására megnőtt a kőolaj világpiaci ára, ami ekkor kedvezett az OPEC-tag⁶¹¹ Venezuelának. Azonban néhány intézkedés (például az USA-ban is növelték az olajkitermelést és az olajbőség lenyomta az árakat) megmutatta, hogy milyen következményekkel járhat az egyoldalú gazdaságpolitika.⁶¹² Venezuelát is elérte az adósságválság, amelynek hatására neoliberais gazdasági reformok indultak meg a washingtoni konszenzus jegyében. Venezuela az adósságválság kezelésére nemzetközi hiteket vett fel, többek között 1989-ben a Világbanktól és az IMF-től. Ezek a szervezetek azonban megszorító intézkedéseket írtak elő adó- és vámemelések formájában, sürgették az államháztartási kiadások visszafogását, valamint a venezuelai valuta leértékelését.⁶¹³ A bolívar leértékelése az import drágulásához, árnövekedéshez és súlyos társadalmi feszültségekhez vezetett.⁶¹⁴ A cél a gazdasági növekedés beindítása volt, azonban az intézkedések növelték a társadalmi elégedetlenséget, ami politikai következményekkel járt. A szabadpiaci, neoliberais gazdaságpolitika nagy kiábrándultságot okozott nem csupán Venezuelában, hanem egész Latin-Amerikában.

Hugo Chávez ebben a kiábrándult időszakban került hatalomra 1999-ben. Komoly gazdasági problémákkal kellett szembenéznie, a költségvetési hiány elérte a 10,4%-ot,⁶¹⁵ és 22 éve nem tapasztalt mélységben volt az venezuelai olaj ára. Első intézkedései közé tartozott, hogy állami szuverenitás alá helyezte a szénhidrogén-tartalékokat, és minden olajjal kapcsolatos tevékenység a PDVSA állami olajvállalathoz került, amelynek irányítását 2003-ban vette át, saját embereit ültetve a vezetőségbe.⁶¹⁶ A gazdaságra bénító hatással volt, hogy nem csupán a stratégiai szektorokban (mint az energia, a közlekedés, a telekommunikáció vagy a vízügy) került túlsúlyba az állami jelenlét, hanem például a mezőgazdaságban, a szolgáltatási szektorban és az építőiparban is. A 2001 és 2017 közötti időszakban 74-ről 526-ra nőtt a kisajátítások, elkobzások, államosítások vagy új társaságok alapítása révén az állami

⁶¹⁰ SKIDMORE–SMITH–GREEN 2010, 219–244.

⁶¹¹ Az Olajexportáló Országok Nemzetközi Szervezetének, az OPEC-nek alapító tagja Venezuela, a szervezet nemzetközi szinten a mai napig segíti az ország érdekvédelemét.

⁶¹² Average annual OPEC crude oil price from 1960 to 2017 (in U.S. dollars per barrel). *Statista*. Forrás: www.statista.com/statistics/262858/change-in-opec-crude-oil-prices-since-1960/ (Letöltés ideje: 2017. 12. 10.)

⁶¹³ BENCZES István (2015): A washingtoni konszenzus és a nemzetközi pénzügyi szervezetek. *Köz-Gazdaság*, 10. évf. 2. sz. 111–112.

⁶¹⁴ VOGEL Dávid (2009): Venezuela a bolívari úton. *Publikon*, 1–13.

⁶¹⁵ TRINKUNAS–McCoy 1999, 53.

⁶¹⁶ BUXTON, Julia (2014): *Social Policy in Venezuela*. Geneva, UNRISD Working Paper. 20.

vállalatok száma, ami a magánszektor aktivitásának csökkenéséhez, a tömeges tőkekiáramláshoz és a közvetlen külföldi befektetések arányának visszaeséséhez vezetett.⁶¹⁷

A mezőgazdaság csupán a GDP 3%-át adja, 2016-ban 4,8 milliárd dollárt.⁶¹⁸ Az ország kedvező adottságai ellenére 1998-ban már az élelmiszer 70–80%-át importálta. Bár Chávez alatt indultak missziók a hazai mezőgazdasági termelés növelése érdekében, az arányokon nem sikerült jelentősen módosítani, Venezuela továbbra is élelmiszerigényének közel kétharmadát külföldről szerzi be. Jelenleg az országot hiperinfláció sújtja, ami megdrágította az importot. Ennek kezelésére vezettek be árszabályozást, devizakorlátozást, ami viszont a magánszektor összeomlásával a bolívar további elértéktelenedését idézte elő. 2017-ben már 650%-os volt az infláció,⁶¹⁹ és 2018-ban rohamos mértékben nőtt tovább, ami a venezuelai pénz teljes elértéktelenedését jelenti. Összességében az alapvető mezőgazdasági termékek hiányát az okozza, hogy az ország nem önellátó, és a gazdasági recesszió révén nincs forrás arra, hogy külföldről szerezzék be a hiányzó árut. Ez az állapot akár serkentethetné is a hazai termelést, de a kormány által bevezetett árkorlátozás, államosítás és élelmiszer-elosztás bénítóan hat a hazai agrárszektorra.⁶²⁰

A túlzott állami beavatkozás káros hatása látható az olajszektorban is az állami olajvállalat működésében. A szakmai irányítás hiánya, a beruházások és karbantartás elmaradása, amelynek fő oka, hogy a bevételeket az állami kiadások finanszírozására, és nem fejlesztésre fordították, a termelékenységgel csökkenésével járt. 2004 és 2006 között a kitermelés kb. 3 millió hordó/nap volt, ami azóta folyamatos visszaesést mutat olyan időszakokban is, amikor az olaj világpiaci ára magas volt. 2016-ban már 2,37 millió hordó/nap volt a kitermelés,⁶²¹ a legutóbbi hírek szerint pedig már csak 1,95 millió, ezáltal a nehéz gazdasági helyzetben lévő ország lehetőségeihez képest kevesebb bevételhez jut.⁶²²

2017 novemberében a hitelminősítők Venezuela részleges fizetéseképtelenségét állapították meg, mivel az ország teljes külföldi tartozása ekkor elérte a 150 milliárd dollárt. A nemzetközi bizalom megingott Venezuela iránt, amit súlyosbítottak az ország ellen bevezetett USA-szankciók. A Maduro-kormány ügyelt arra, hogy kifizesse a hitelezőket legalább részlegesen, 2013–2017 között 71 milliárd dollárt törlesztett. Ennek érdekében még az importot is korlátozta annak ellenére, hogy ez tovább súlyosbította az élelmiszerhiányt. A venezuelai vezetés számára létfontosságú, hogy törlesszen, mert fizetéseképtelenség esetén a hitelezők lefoglalhatják az olajszektor vagyonát, ami megbénítaná a gazdaságot. Az észak-amerikai szankciók miatt

⁶¹⁷ Transparencia Venezuela (2017): *Aumentan las empresas de propiedad estatal sin adecuados mecanismos de transparencia en Venezuela*. Forrás: www.transparency.org/news/pressrelease/aumentan_las_empresas_de_propiedad_estatal_sin_adecuados_mecanismos_de_tran (Letöltés ideje: 2017. 10. 05.)

⁶¹⁸ IHS 2017, 29.

⁶¹⁹ IMF.

⁶²⁰ ZUÑIGA, Mariana (2017): Venezuela's paradox: People are hungry, but farmers can't feed them. *The Washington Post*, 2017. 05. 21. Forrás: www.washingtonpost.com/world/the_americas/venezuelas-paradox-people-are-hungry-but-farmers-cant-feed-them/2017/05/21/ce460726-3987-11e7-a59b-26e0451a96fd_story.html?utm_term=.d9744b089900 (Letöltés ideje: 2017. 12. 05.)

⁶²¹ OPEC: *Oil data: upstream*. Forrás: <https://asb.opec.org/index.php/interactive-charts/oil-data-upstream> (Letöltés ideje: 2019. 11. 04.)

⁶²² Venezuela crude output hits 28-year low: OPEC. *The Reuters*, 2017. 11. 13. Forrás: www.reuters.com/article/us-venezuela-oil/venezuela-crude-output-hits-28-year-low-opec-idUSKBN1DDIQD (Letöltés ideje: 2017. 12. 20.)

Maduro szükségszerűen Oroszország és Kína felé fordult az elmúlt években, a két országnak kb. 30 milliárd dollárral tartozik.⁶²³

Venezuela részéről olajkészletei adják a fedezetet, és biztosíthatják a hitelek törlesztésének forrását, de ez veszélyes politika, mert már jelenleg is orosz és kínai hitelek fedezeteként szolgálnak a létesítmények, a cégek részvényei és az olajmezők is, amelyeket fizetési képtelenség esetén elveszíthet az ország. Venezuela az olajon kívül még a 10 milliárd USD aranytartalékra számíthat a válságkezelés során. A problémát tetézi, hogy nemcsak az állam, hanem maga az állami olajvállalat, a PDVSA is súlyosan el van adósodva. 2018-ban 3 milliárd USD-t kell törlesztenie, és már leánycégeinek részvényeit is hitelfedezetként használja. Például a texasi székhelyű Citgo finomító vállalatának 49,9%-át letétbe adta az orosz Rosznyeftnak, tehát csőd esetén előfordulhatna, hogy orosz befolyás alá kerül egy amerikai területen működő energetikai cég.⁶²⁴ Erre a lépésre érzékenyen reagált az észak-amerikai Kongresszus is, és a Citgo mentesült a szankciók alól, tehát elvileg probléma esetén külső szereplők nyújthatnak hitelt számára.⁶²⁵ Úgy tűnik, hogy jelenleg Venezuela csak Oroszországtól kaphat segítséget, mert Kína nem akar az Egyesült Államok politikájával szemben beavatkozni. Oroszországnak is egyre komolyabb pénzügyi kockázatot kell vállalnia, ha tovább akarja finanszírozni a jelenlegi rezsimet, és kérdéses, hogy politikailag meddig áll érdekében kitarthatnia Maduro mellett.

Külpolitika

Hugo Chávez külpolitikájának három fő iránya volt: az Egyesült Államok hegemoniájának ellensúlyozása; ennek érdekében a regionalizmus mentén a latin-amerikai országok együttműködésének előmozdítása és a térség globális szerepének erősítése; valamint új szövetségesek keresése, külpolitikai nyitás Oroszország, Kína és Irán irányába.

Az olaj hatalmas fegyver volt az elnök számára, amely kiemelkedő lehetőségeket nyújtott nemcsak Latin-Amerikában, hanem globális szinten is. Ezt felhasználva Chávez célja az volt, hogy diverzifikálja az ország olajexportját, és szövetségeket találjon. A fekete arany révén jelentősen nőtt a mozgástere, ami lehetővé tette számára az USA-ellenes retorikát⁶²⁶ és bizonyos külpolitikai lépéseket is, például közeledést az Amerikai Egyesült Államok kormánya által kevésbé kedvelt országokhoz. Kereskedelemi, technológiai, katonai együttműködéseket kötött például Iránnal és Oroszországgal. „Gyerünk, mentsük meg az emberi fajt, végezzünk az amerikai birodalommal” – mondta Chávez teheráni útja során 2006-ban.⁶²⁷ 2009-ben

⁶²³ ICG (2017b): Venezuela: Hunger by Default. *International Crisis Group*. Forrás: www.crisisgroup.org/latin-america-caribbean/andes/venezuela/b37-venezuela-hunger-default (Letöltés ideje: 2017. 22. 25.)

⁶²⁴ KRAUSS, Clifford (2017): Russia Uses Its Oil Giant, Rosneft, as a Foreign Policy Tool. *The New York Times*, 2017. 10. 29. Forrás: www.nytimes.com/2017/10/29/business/energy-environment/russia-venezuela-oil-rosneft.html (Letöltés ideje: 2017. 12. 05.)

⁶²⁵ CAMA, Timothy – WILSON, Megan (2017): Trump exempts Citgo from Venezuela sanctions. *The Hill*, 2017. 08. 25. Forrás: <http://thehill.com/policy/energy-environment/348007-trump-exempts-citgo-from-venezuela-sanctions> (Letöltés ideje: 2017. 12. 20.)

⁶²⁶ Híressé vált mondatai közül volt, amikor George Bush amerikai elnököt ENSZ-beszédében ördögnek nevezte, televíziós műsorban számárnak, vagy a pokolba küldte az Egyesült Államokat.

⁶²⁷ KARIMI, Nasser (2006): Hugo Chavez Receives Iran's Highest Honor. *The Washington Post*, 2006. 07. 30. Forrás: www.washingtonpost.com/wp-dyn/content/article/2006/07/30/AR2006073001026.html (Letöltés ideje: 2018. 01. 10.)

a londoni G20-csúcstalálkozóval egy időben úgynevezett „G2”-csúcsot tartottak Iránnal, amelyen közös fejlesztési bank megalakítását jelentették be. A dél-amerikai ország támogatta az iráni atomprogramot, Chávez pedig haláláig jó kapcsolatot ápolt Mahmud Ahmadinezsád iráni elnökkel.

Szimbolikus esemény volt, hogy a Maduro elnök által 2016-ban alapított „Hugo Chávez a békéért és a népek szuverenitásáért” díjat elsőként Vlagyimir Putyin vehette át. A ceremónián felállították az orosz partner által adományozott hatméteres Chávez-szobrot is.⁶²⁸ Oroszországgal jó viszonyt tartott fenn a néhai elnök, különösen a politikai, a katonai⁶²⁹ és a kereskedelmi együttműködés révén. Oroszország a mai napig Venezuela legnagyobb hitelezője. Ugyanakkor Venezuela fő export- és importpartnere, és a venezuelai kőolaj legfőbb felvevőpiaca az USA, ezért az oroszbarátság és a „jenkiellenes” kommunikáció ellenére az Amerikai Egyesült Államokkal pragmatikus volt a kapcsolat.⁶³⁰

A regionális kezdeményezések alapvetően politikai indíttatásúak voltak, amelyeknek célja a kereskedelmi kapcsolatok növelésén túl a társadalmi fejlődés előmozdítása és az államok közötti viszony harmonizálása volt. Hugo Chávez és Fidel Castro kezdeményezéséhez fűződik a Bolívari Szövetség a Mi Amerikánk Népei Számára (ALBA) megalakítása 2004-ben, amelynek fő kohéziós erejét az ideológiai hasonlóságok, a szocializmus eszménye adta. Caracas támogatta továbbá a Dél-amerikai Nemzetek Uniójának (UNASUR) megalakulását, amely az EU mintájára a dél-amerikai térség politikai, társadalmi és gazdasági együttműködését hivatott elősegíteni. A venezuelai diplomáciának fontos szerepe volt a kőolaj kitermelésére, szállítására és kereskedelmére szakosodott PetroCaribe⁶³¹ és PetroSur⁶³² megalakításában, amely dél- és latin-amerikai energiaügyi integrációt kívánt létrehozni. A venezuelai válság hatására azonban ezek a kezdeményezések is megtorpantak.⁶³³ A régió országaiból is növekvő kritikát kap Maduro rendszere,⁶³⁴ a Déli Közös Piacban, a Merco-

⁶²⁸ Rusia dona a Venezuela una estatua de Hugo Chávez. *Sputnik News*, 2016. 10. 08. Forrás: <https://mundo.sputniknews.com/americalatina/201610081063976497-putin-premio-chavez/> (Letöltés ideje: 2018. 01. 13.)

⁶²⁹ Az együttműködés emblematikus eseménye volt, amikor Venezuela meghívta közös gyakorlatozásra az orosz Nagy Péter atomcirkálót a Karib-térségbe 2008-ban.

⁶³⁰ FISCHER Ferenc (2015): Ibero-Amerika országai a 21. század eleji globális geopolitikai sakkjárában. Változás a latin-amerikai közhangulatban: pesszimizmusból az optimizmus felé. A latin-amerikai országok erőteljes Csendes-óceán térsége felé fordulása. In FERWAGNER Péter Ákos – GARACZI Imre – KALMÁR Zoltán szerk.: *Mediterrán perspektívák*. Budapest, Stratégiakutató Intézet. 165–189.

⁶³¹ Összesen 17 karibi és közép-amerikai tagállammal rendelkezik, célja, hogy a térségben fekvő államokat kedvezményes áron szénhidrogénkészletekkel lássák el. Venezuela válságával meggyengült az együttműködés, de Mexikó keresi a lehetőséget, hogy felváltsa az államot az integráció motorja szerepben. Lásd STARGARDTER, Gabriel (2017): Mexico studies supplying Petrocaribe oil if Venezuela government falls. *The Reuters*, 2017. 08. 23. Forrás: www.reuters.com/article/us-venezuela-politics-mexico/exclusive-mexico-studies-supplying-petrocaribe-oil-if-venezuela-govt-falls-sources-idUSKCN1B3IX3 (Letöltés ideje: 2019. 11. 05.)

⁶³² A PETROSUR kormányközi energiaipari szövetség, amely a venezuelai PDVSA, az argentin YPF és a brazil Petrobras olajvállalatokból áll. A kezdeményezés célja egy úgynevezett dél-amerikai OPEC létrehozása, amely koordinálja a kitermelést, elősegíti a közös infrastrukturális fejlesztéseket, és a bevételeket a szociális jóléti programok támogatására fordítja a térségben. Az együttműködés nem tudott elmélyülni a venezuelai helyzet és a tagországokban (Argentína, Brazília) végbement belpolitikai változások miatt. Lásd KOZLOFF, Nikolas (2006): *Hugo Chávez: Oil, Politics, and the Challenge to the U.S.* New York, St. Martin Press.

⁶³³ LEHOCZKI 2013.

⁶³⁴ Macri expresa “dolor” por crisis en Venezuela y solidaridad con su pueblo. *El Nacional*, 2017. 07. 31. Forrás: www.el-nacional.com/noticias/mundo/macri-expresa-dolor-por-crisis-venezuela-solidaridad-con-pueblo_196400 (Letöltés ideje: 2017. 12. 27.)

surban 2017-ben felfüggesztették az ország tagságát a demokratikus intézmények leépítése miatt.⁶³⁵ Venezuela egyre inkább elszigetelődik.

Összegzés és lehetséges forgatókönyvek

Várhatóan, amíg a tüntetések nem érnek el egy kritikus pontot, a fosztogatások és halálesetek száma nem növekszik számottevően, vagy Maduro nem veszíti el a kormány feletti kontrollt és fontos választási körzeteket, addig a fegyveres erők nem fordulnak szembe vele. Ennek az oka, hogy a fegyveres erők és a rendőrség továbbra is érdekelt a rendszer fenntartásában, hiszen szélesebb területen vesz részt a gazdasági szektorban, például az alapvető javak importjában vagy akár illegális tevékenységekben, mint például a drogkereskedelemben, az illegális bányászatban vagy az üzemanyag-csempészetben.⁶³⁶ A korrupció továbbra is súlyos probléma, Venezuelát 2016-ban a 10. legkorrumpáltabb államnak nyilvánították, ami az ország kritikus gazdasági, politikai és társadalmi helyzetéhez is hozzájárul, valamint elősegíti a rendszer viszonyainak konzerválását.⁶³⁷ Az ellenzék továbbra is fragmentált, és amíg nem tudnak egyértelmű politikai víziót felmutatni és egységesen fellépni a kormánnyal szemben, addig csak a rendszer lassú erodálódása vagy ellenkezőleg, a diktatórikus elemek megszilárdulása várható. Előreláthatólag az utcai tüntetéshullám sem fog alábbhagyni, sőt a kormány agresszív fellépése a tüntetők körében is egyre erőszakosabb megmozdulásokat fog eredményezni, ami a gazdasági válság mélyülésével, a lakosság elkeseredettségének növekedésével polgárháborús viszonyokat eredményezhet, és Venezuela összeomlásához vezethet. Csak remélhetjük, hogy ez a végkimenet nem fog bekövetkezni, és sikerül normalizálni az ország belső viszonyait, mert az ország csődje humanitárius katasztrófát okozva a régió egészét destabilizálhatja.

Felhasznált irodalom

ANDERLE Ádám (2010): *Latin-Amerika története*. Szeged, SZTE.

Average annual OPEC crude oil price from 1960 to 2017 (in U.S. dollars per barrel). *Statista*. Forrás: www.statista.com/statistics/262858/change-in-opec-crude-oil-prices-since-1960/ (Letöltés ideje: 2017. 12. 10.)

BAKÓ András (2017): Dagály után apály? *Eszmélet*, 29. évf. 114. sz. 51–72.

BENCZES István (2015): A washingtoni konszenzus és a nemzetközi pénzügyi szervezetek. *Köz-Gazdaság*, 10. évf. 2. sz. 107–123.

BOLÍVAR, Simón (1976): *Válogatott íráások*. BENYHE János ford. Budapest, Venezuela Nagykövetsége. *BP Statistical Review of World Energy* 2017. Ed. 66., 12. Forrás: www.bp.com/content/dam/bp-country/de_ch/PDF/bp-statistical-review-of-world-energy-2017-full-report.pdf (Letöltés ideje: 2019. 11. 07.)

⁶³⁵ HERMIDA, Xosé (2017): Mercosur decide la “suspensión política” de Venezuela y consume el aislamiento de Maduro. *El País*, 2017. 08. 06. Forrás: https://elpais.com/internacional/2017/08/05/actualidad/1501946948_015024.html (Letöltés ideje: 2017. 12. 22.)

⁶³⁶ IHS 2017, 3.

⁶³⁷ Transparency International (2016): *Corruption Perceptions Index*. Forrás: www.transparency.org/news/feature/corruption_perceptions_index_2016 (Letöltés ideje: 2017. 11. 20.)

- BRODZINSKY, Sibylla (2017): At home, we couldn't get by': more Venezuelans flee as crisis deepens. *The Guardian*, 2017. 07. 17. Forrás: www.theguardian.com/world/2017/jul/17/venezuela-migrants-americas-leaving-home (Letöltés ideje: 2017. 12. 10.)
- BTI (2016): *Venezuela Country Report*. Gütersloh, Bertelsmann Stiftung.
- BUXTON, Julia (2014): *Social Policy in Venezuela*. Geneva, UNRISD Working Paper.
- CAMA, Timothy – WILSON, Megan (2017): Trump exempts Citgo from Venezuela sanctions. *The Hill*, 2017. 08. 25. Forrás: <http://thehill.com/policy/energy-environment/348007-trump-exempts-citgo-from-venezuela-sanctions> (Letöltés ideje: 2017. 12. 20.)
- CNE: *Consejo Nacional Electoral*. Forrás: www.cne.gov.ve/web/index.php (Letöltés ideje: 2019. 11. 07.)
- CORREA, Monica (2016): Why Always Bolívar? *Caracas Chronicles*, 2016. 03. 04. Forrás: www.caracaschronicles.com/2016/03/04/why-always-bolivar (Letöltés ideje: 2017. 11. 28.)
- CSÉP Attila (1973): *Simón Bolívar*. Budapest, Gondolat.
- Election Guide (2016): *Bolivarian Republic of Venezuela*. Forrás: www.electionguide.org/countries/id/231/ (Letöltés ideje: 2018. 03. 02.)
- Elections in Venezuela: Changes in the Rules of the Game. *Public Issues*, 2010. 10. 01. 1–5.
- Encovi: 82% de los hogares está en pobreza. *El Nacional*, 2017. 02. 17. Forrás: www.el-nacional.com/noticias/crisis-humanitaria/encovi-los-hogares-esta-pobreza_81460 (Letöltés ideje: 2017. 12. 15.)
- FISCHER Ferenc (2015): Ibero-Amerika országai a 21. század eleji globális geopolitikai saktáblán. Változás a latin-amerikai közhangulatban: pesszimizmusból az optimizmus felé. A latin-amerikai országok erőteljes Csendes-óceán térsége felé fordulása. In FERWAGNER Péter Ákos – GARACZI Imre – KALMÁR Zoltán szerk.: *Mediterrán perspektívák*. Budapest, Stratégiakutató Intézet. 165–189.
- GARCÍA MÁRQUEZ, Gabriel (1992, 1998): *A tábornok útvesztője*. TOMCSÁNYI Zsuzsanna ford. Latin-Amerika 1750–1840. Budapest, Magvető.
- GLOBALEDGE: *Venezuela: Economy*. Forrás: <https://globaledge.msu.edu/countries/venezuela/economy> (Letöltés ideje: 2019. 11. 04.)
- GÓMEZ, Enrique (2015): *Venezuela: political parties*. EU, European Parliamentary Research Service.
- HERMIDA, Xosé (2017): Mercosur decide la “suspensión política” de Venezuela y consume el aislamiento de Maduro. *El País*, 2017. 08. 06. Forrás: https://elpais.com/internacional/2017/08/05/actualidad/1501946948_015024.html (Letöltés ideje: 2017. 12. 22.)
- ICG (2015): The End of Hegemony: What Next for Venezuela? *International Crisis Group, Latin America & Caribbean*. Forrás: www.crisisgroup.org/latin-america-caribbean/andes/venezuela/end-hegemony-what-next-venezuela (Letöltés ideje: 2017. 12. 20.)
- ICG (2017a): Final Curtain for Venezuela's Democracy as Parliament is Dissolved. *International Crisis Group*. Forrás: www.crisisgroup.org/latin-america-caribbean/andes/venezuela/final-curtain-venezuelas-democracy-parliament-dissolved (Letöltés ideje: 2017. 12. 20.)
- ICG (2017b): Venezuela: Hunger by Default. *International Crisis Group*. Forrás: www.crisisgroup.org/latin-america-caribbean/andes/venezuela/b37-venezuela-hunger-default (Letöltés ideje: 2017. 22. 25.)
- IHS Country Reports (2017): *Venezuela, Country Risk*.
- Instituto Nacional De Estadística: *Pobreza por línea de ingreso, 1er semestre 1997 – 1er semestre 2015*. Forrás: www.ine.gov.ve/index.php?option=com_content&view=category&id=104&Itemid=45# (Letöltés ideje: 2017. 12. 20.)
- Instituto Nacional De Estadística (2014): *XIV Censo Nacional de Población y Vivienda*. Caracas, INE.

- JANCSÓ, Katalin: Ata Kandó y los Hijos de la Luna. Pueblos originarios de Venezuela a través de las lentes de una fotografía de origen húngaro. In SZENTE-VARGA, Mónika (ed.): *Latin America and Hungary – Cultural Ties*. Budapest, Dialóg Campus, megjelenés alatt.
- KARIMI, Nasser (2006): Hugo Chavez Receives Iran's Highest Honor. *The Washington Post*, 2006. 07. 30. Forrás: www.washingtonpost.com/wp-dyn/content/article/2006/07/30/AR2006073001026.html (Letöltés ideje: 2018. 01. 10.)
- KRAUSS, Clifford (2017): Russia Uses Its Oil Giant, Rosneft, as a Foreign Policy Tool. *The New York Times*, 2017. 10. 29. Forrás: www.nytimes.com/2017/10/29/business/energy-environment/russia-venezuela-oil-rosneft.html (Letöltés ideje: 2017. 12. 05.)
- KOZLOFF, Nikolas (2006): *Hugo Chávez: Oil, Politics, and the Challenge to the U.S.* New York, St. Martin Press.
- LEHOCZKI Bernadett (2013): A Chávez-éra Venezuelában: bel- és külpolitikai alternatívakeresés. *Grotius*, 1–2. Forrás: www.grotius.hu/publ/displ.asp?id=CZKISW (Letöltés ideje: 2019. 11. 04.)
- LOPEZ, Virginia (2013): Nicolás Maduro narrowly wins Venezuelan presidential election. *The Guardian*, 2013. 04. 15. Forrás: www.theguardian.com/world/2013/apr/15/nicolas-maduro-wins-venezuelan-election (Letöltés ideje: 2017. 12. 20.)
- LÓPEZ MAYA, Margarit (2008): Venezuela: Hugo Chávez y el Bolivarianismo. *Revista Venezolana de Economía y Ciencias Sociales*, Vol. 14, No. 3. 55–82.
- Macri expresa “dolor” por crisis en Venezuela y solidaridad con su pueblo. *El Nacional*, 2017. 07. 31. Forrás: www.el-nacional.com/noticias/mundo/macri-expresa-dolor-por-crisis-venezuela-solidaridad-con-pueblo_196400 (Letöltés ideje: 2017. 12. 27.)
- MÉSZÁROS, István (2007): Bolívar and Chávez: The Spirit of Radical Determination. *Monthly Review*, Vol. 59, No. 3. DOI: https://doi.org/10.14452/MR-059-03-2007-07_6
- Metodología del ranking (2016) de las 50 ciudades más violentas del mundo* (2017). México D.F., Consejo Ciudadano para la Seguridad Pública y Justicia Penal A.C.
- Observatorio Venezolano de Violencia (2016): OVV estima 28.479 muertes violentas en Venezuela. *Informes Anuales*. Forrás: <http://observatoriodeviolencia.org.ve/2016-ovv-estima-28-479-muertes-violentas-en-venezuela/> (Letöltés ideje: 2017. 12. 10.)
- Observing the Venezuela Presidential Recall Referendum* (2005). Atlanta, Georgia, The Carter Center.
- OPEC: *Oil data: upstream*. Forrás: <https://asb.opec.org/index.php/interactive-charts/oil-data-upstream> (Letöltés ideje: 2019. 11. 04.)
- OPEC: *Venezuela facts and figures*. Forrás: www.opec.org/opec_web/en/about_us/171.htm (Letöltés ideje: 2019. 11. 04.)
- PROBÁLD Ferenc: *Amerika regionális földrajza*. Budapest, Trefort.
- Referendos Nacionales Efectuados en Venezuela (1999–2000). *Consejo Nacional Electoral*. Forrás: <https://web.archive.org/web/20100718035314/http://www.cne.gov.ve/estadisticas/e010.pdf> (Letöltés ideje: 2017. 12. 20.)
- Rusia dona a Venezuela una estatua de Hugo Chávez. *Sputnik News*, 2016. 10. 08. Forrás: [https://mundo.sputniknews.com/americalatina/201610081063976497-putin-premio-chavez/](http://mundo.sputniknews.com/americalatina/201610081063976497-putin-premio-chavez/) (Letöltés ideje: 2018. 01. 13.)
- Simón Bolívar írásai* (1973). BENYHE János ford. Budapest, Európa.
- SKIDMORE, Thomas E.– SMITH, Peter H. (2010): *Modern Latin America*. New York, OUP.
- SOJO, Cleto A. (2005): Venezuela's Chavez Closes World Social Forum with Call to Transcend Capitalism. *Venezuelanalysis*, 2005. 01. 30. Forrás: <https://venezuelanalysis.com/news/907?newsno=1486> (Letöltés ideje: 2017. 12. 06.)

- SOLTÉSZ Béla (2017): A venezuelai szocializmus végnapjai. *Index*, 2017. 08. 26. Forrás: https://index.hu/kulfold/2017/08/26/a_venezuelai_szocializmus_vegnapjai/?token=fcc9ac5bd61469796a-ab82ab63fcbf6a (Letöltés ideje: 2017. 11. 20.)
- STARGARDTER, Gabriel (2017): Mexico studies supplying Petrocaribe oil if Venezuela government falls. *The Reuters*, 2017. 08. 23. Forrás: www.reuters.com/article/us-venezuela-politics-mexico/exclusive-mexico-studies-supplying-petrocaribe-oil-if-venezuela-govt-falls-sources-idUSKCN1B3IX3 (Letöltés ideje: 2019. 11. 05.)
- The World Factbook* 2017. Washington D. C., CIA.
- Transparency International (2016): *Corruption Perceptions Index*. Forrás: www.transparency.org/news/feature/corruption_perceptions_index_2016 (Letöltés ideje: 2017. 11. 20.)
- Transparencia Venezuela (2017): *Aumentan las empresas de propiedad estatal sin adecuados mecanismos de transparencia en Venezuela*. Forrás: www.transparency.org/news/pressrelease/aumentan_las_empresas_de_propiedad_estatal_sin_adecuados_mecanismos_de_tran (Letöltés ideje: 2017. 10. 05.)
- TRINKUNAS, Harold – MCCOY, Jennifer (1999): *Observation of the 1998 Venezuelan elections*. Atlanta, Georgia, The Carter Center.
- ULMER, Alexandra – BUITRAGO, Deisy (2017): Venezuela vote dispute escalates foreign sanctions threat. *Reuters*, 2017. 10. 15. Forrás: www.reuters.com/article/us-venezuela-election/venezuela-vote-dispute-escalates-foreign-sanctions-threat-idUSKBN1CK06A?il=0 (Letöltés ideje: 2017. 12. 20.)
- UN (2013): *Income GINI coefficient*. Human Development Report Office.
- UNDP: Human Development Indicators, Venezuela. Forrás: <http://hdr.undp.org/en/countries/profiles/VEN> (Letöltés ideje: 2019. 11. 07.)
- UNHCR (2017): *As asylum applications by Venezuelans soar, UNHCR steps up response*. The UN Refugee Agency. Forrás: www.unhcr.org/news/briefing/2017/7/596888474/asylum-applications-venezuelans-soar-unhcr-steps-response.html (Letöltés ideje: 2017. 12. 12.)
- UNODC (2013): *Global Study on Homicide*. Vienna, UN.
- Venezuela crude output hits 28-year low: OPEC. *The Reuters*, 2017. 11. 13. Forrás: www.reuters.com/article/us-venezuela-oil/venezuela-crude-output-hits-28-year-low-opec-idUSKBN1DD1QD (Letöltés ideje: 2017. 12. 20.)
- Venezuelan President Hugo Chavez wins another 6-year term, electoral council says. *Fox News*, 2012. 10. 07. Forrás: www.foxnews.com/world/2012/10/07/venezuelan-president-hugo-chavez-wins-another-6-year-term-electoral-council.html (Letöltés ideje: 2017. 12. 16.)
- VOGEL Dávid (2009): Venezuela a bolívari úton. *Publikon*, 1–13. Forrás: www.publikon.hu/application/essay/428_1.pdf (Letöltés ideje: 2019. 11. 07.)
- VOGEL Dávid (2011): Venezuela gazdaságpolitikája: A chávez-i évek. *Társadalom és Politika*, 7. évf. 1–2. sz. 127–141.
- WEISBROT, Mark – SANDOVAL, Luis (2007): *The Venezuelan Economy in the Chávez Years*. Washington D. C., Center for Economic and Policy Research.
- ZUÑIGA, Mariana (2017): Venezuela's paradox: People are hungry, but farmers can't feed them. *The Washington Post*, 2017. 05. 21. Forrás: www.washingtonpost.com/world/the_americas/venezuelas-paradox-people-are-hungry-but-farmers-cant-feed-them/2017/05/21/ce460726-3987-11e7-a59b-26e0451a96fd_story.html?utm_term=.d9744b089900 (Letöltés ideje: 2017. 12. 05.)

Dél-amerikai integráció

Racs Marianna Katalin

Regionális kooperáció és interprezidencializmus

Dél-Amerikában a gazdasági integráció területén egyértelműen a kormányköziség (*inter-governmentalism*) elve a meghatározó. Ez a jelenség szorosan összefügg a latin-amerikai állam- és nemzetfejlődés megkésettiségeivel. Itt helyesebb regionális integráció helyett regionális kooperációról beszélni, amit alapvetően kormányok közötti strukturált együttműködésként értelmezhetünk. A kezdeményezések intézményi és szervezeti felépítése a nemzetközi szervezetekre jellemző klasszikus (tanács, bizottság, konferencia, illetve titkárság) formát mutatja. A közösségi döntések tagállami szinten való érvényesülésének feltétele a tagszági jogalkotásba történő beemelés (belsővé tétel), de a tagállamok nemzeti politikáját a közös döntések nem befolyásolhatják. Dél-Amerika országait történetileg jellemzi a végrehajtó hatalom elnöki kézben történő koncentrációja. A perszonalista, személyiségalapú politikai kultúrára számos példát lehet felhozni. Az erős, karizmatikus vezetők végigkísérik a szubkontinens történelmét. A térségbeli integráció esetében és politikai téren az elnökök meghatározó szerepe a demokratizációs folyamatokkal is fennmaradt, megerősödött – és napjainkban is szembeötlő formát ölt. Ezért az integráció irányának és vezérfonalának meghatározásában a szubkontinens államfőinek döntő szava van. Az integrációs fórumok az állam- és kormányfők éves értekezleteire épülnek. Elmondható, hogy a dél-amerikai integráció nemcsak a szupranacionális intézmények gyengeségével, illetve hiányával jellemezhető, hanem államelnöki hiperaktivitással is. A jellemző metódus leírására feltehetően nem is a kormány-, hanem az elnökök elv lenne a legalkalmasabb, de legalábbis a kettő keveréke. Az interprezidencializmus (*interpresidentialismo*) fogalmának használata még nem terjedt el széles körben. Az új fogalom azonban sokkal árnyaltabban érzékelteti a dél-amerikai integrációs viszonyokat, s utal a meglévő terminusok bővítésének és újragondolásának szükségességére. Az világosan látszik, hogy a régióbeli integrációs törekvések – mind történeti fejlődésük szempontjából, mind strukturájukban, mind pedig működési mechanizmusait tekintve – eltérnek az európai mintáktól.

A régi regionalizmus Dél-Amerikában

Az 1960-as években Latin-Amerika a regionalizmusban a piacok kiterjesztésének hatékony stratégiáját, az Észak-Amerikától való függőség csökkentésének lehetőségét és „a Dél »kollektív önellátásra« irányuló stratégiájának alapvető elemét”⁶³⁸ látta.

⁶³⁸ BRAVEBOY-WAGNER, Jacqueline Anne (2009): *Institutions of the Global South*. London, Routledge. 114.

A második világháború és az azt követő rövid időszak annyiban kedvező volt a térség gazdaságának, hogy elsődleges termékei (kakaó, cukor, hús stb.) piacra találtak a háború sújtotta és pusztította országokban. Ám az Amerikai Egyesült Államok és az európai országok a háború után gyors visszarendeződésre és felzárkózásra törekedtek mezőgazdasági és ipari szektoraikban – ami negatívan hatott a latin-amerikai export alakulására. Latin-Amerika jelentős népességnövekedést mutatott a tárgyalt időszakban, és hiánnyal küzdött a tartós fogyasztási cikkek és a tőkebefektetések terén. A kis piacok bővítése és a versenyképesség javítása céljából alakult meg 1960-ban a Latin-amerikai Szabadkereskedelmi Társulás (*Asociación Latinoamericana de Libre Comercio*, ALALC). A gazdasági koordináció hiánya, az alkalmazni kívánt mechanizmusok és határidők merevsége azonban problémát okozott. A kisebb tagállamok úgy élték meg, hogy az integráció pusztán a nagyobb, erősebb gazdaságok érdekeit szolgálja. Ezen kisebb országok közös fellépése vezetett egy új szubregionális integrációs szervezet, az Andok Paktum (*Pacto Andino*, PA) létrehozásához 1969-ben. Bolívia, Chile, Ecuador, Kolumbia, Peru és Venezuela vezetői valamennyien hittek abban, hogy a regionális integrációhoz szubregionális kezdeményezéseken keresztül vezet az út.⁶³⁹ A végső cél a regionalizmus megvalósítása volt a térségben, így továbbra is tagjai maradtak a Latin-amerikai Szabadkereskedelmi Társulásnak. A szubregionális szerveződés alapvető célja a latin-amerikai integráció folyamatának támogatása volt, és nem egy azzal versengő törekvés életre hívása.

Az ALALC húszéves történetét jelentős politikai és gazdasági változások kísérik végig a latin-amerikai országokban. Válságok és katonai puccsok sora (Argentína: 1962, 1966, 1967; Brazília: 1964; Uruguay és Chile: 1973) jellemzi ezt a két évtizedet. A katonai rezsimek többsége a liberalizáció felé mozdult el a pozitív kereskedelmi mérleg reményében. Az ALALC kudarcának okai között fontos szerepet játszott, hogy a blokkon belül hiányzott a valódi érdeklődés és motiváció az iparilag valamelyest fejlettebb és nagyobb országok (Argentína, Brazília, Mexikó) részéről, hogy valóban egy nagyobb, versenyképes piacot alakítsanak ki. A magánszektor az állami szektornál jóval több egyeztetést folytatott az együttműködésről,⁶⁴⁰ míg az állami szektort ez nem jellemezte, hiszen minden kormányzati szereplő inkább a saját országába próbálta csábítani az észak-amerikai vagy európai FDI-tőkét.

A Latin-amerikai és Karibi Gazdasági Rendszer (*Sistema Económico Latinoamericano y del Caribe*, SELA, 1975) és a Latin-amerikai Integrációs Társulás (*Asociación Latinoamericana de Integración*, ALADI, 1981) megalakulása valójában az ALALC hibáira adott válaszként is értelmezhető. Lazább keretekkel, kevésbé merev szabályozással próbáltak új formát adni a latin-amerikai regionalizmusnak.⁶⁴¹ Az ALADI jelenleg (is) az egyik legnagyobb kormányközi alapon működő integrációs társulás Latin-Amerikában, amely összesen tizenhárom országot (Argentína, Bolívia, Brazília, Chile, Ecuador, Kolumbia, Kuba, Mexikó, Panama, Paraguay, Peru, Uruguay és Venezuela) ölel fel. A SELA pedig a latin-amerikai integrációs törekvések alapvető politikai kerete kívánt lenni. Olyan állandó

⁶³⁹ VILELA ESPINOSA, Anna – BERNEDO ALVARADO, Jorge (2012): *Andean Common Market*. Alphen aan den Rijn, Kluwer Law International. 12.

⁶⁴⁰ VALVIS, Anastasios I. Ed. (2008): *Regional Integration in Latin America*. Athens, Institute of International Economic Relations. 7.

⁶⁴¹ SALGADO, Germánico (1986): El Grupo Andino: problemas y perspectivas. *Estudios Internacionales*, Vol. 17, No. 68. 460.

fórum, ahol valamennyi latin-amerikai és karibi ország közös problémáit, külkapcsolatait és elsősorban külkereskedelmét koordinálják. Együttal összefogja a már meglévő integrációkat, hogy azok ne elszigetelt és kizáró jellegű együttműködések legyenek. Amennyiben az ALADI-t napjainkban mint ernyőszervezet fogjuk fel, amely igyekszik közös irányba terelni a térség főbb szubregionális integrációs blokkjait, akkor a SELA-t értelmezhetjük egy a régió külső-belső kapcsolatait koordináló és a gazdasági-technikai kooperációt segítő politikai fórumként.

Gazdasági dimenzió

1951 és 1961 között a latin-amerikai országok egymás közötti kereskedelme 15%-kal csökkent, míg az import ugyanennyivel nőtt.⁶⁴² Az 1970-es évek közepéig volt jellemző, hogy a térségbeli államok hosszú távú fejlesztési programok kidolgozására törekedtek, és mindettől az export, a jövedelmek és az ipari szektoron belüli munkaerő jelentős növekedését várták. Az állam volt valamennyi gazdasági kezdeményezés kiindulópontja és katalizátora.⁶⁴³ Ugyanakkor ez vált a modell gyenge pontjává is. Hiszen az államok számos korlátozást vezettek be, jellemző volt például a valutaárfolyamok akut túlértékelése, ami tovább csökkentette az exportszektor versenyképességét. Az állam a tárgyalt időszakban (1960–1980) – aktív jelenléte ellenére – valójában nem épült be szervesen az integrációs formák struktúrájába, és nem vállalt ténylegesen zászlóvivő szerepet. 1980-ban a Latin-Amerikába érkező import 40%-át az állami szektor szívta fel. Ha a kormányok akár csak vásárlóerejük 8%-át átcsoportosították volna a régió belüli kereskedelmi csatornákra, az az intraregionális kereskedelem megduplázódását hozhatta volna.⁶⁴⁴ Azonban az, hogy a kormányok beszerzései túlnyomó részt a térségen kívülről érkeztek, az egyik legnagyobb visszahúzó erővé vált a regionalizmus fejlesztésében.

Politikai dimenzió

Dél-Amerikában a nagy gazdasági világválság után a politikai bizonytalanság elmélyült: katonai puccsok sújtották az addig demokratikusnak tűnő országokat, és kiábrándultság övezte a liberális gazdasági modellt.

Az Egyesült Államok a hidegháború kezdeti időszakában alacsony intenzitású érdeklődést tanúsított Dél-Amerika, illetve egész Latin-Amerika iránt. A déli testvér fejlesztése az USA-nak nem volt prioritás. A regionalizmus egyetlen formája, amelyet Washington is támogatott, az a hegemon, az Egyesült Államok védőszárnyai alatt megvalósuló Amerikai Államok Szervezete volt.

Az 1950-es és 1960-as években növekedett a katonai diktatúrák száma. *A militarista periódus nemzetbiztonsági doktrínája a mindennapi életet is áthatotta: az uralkodó rezsimek felszámolták a parlamenti intézményeket, betiltották vagy korlátozták a politikai pártokat.*

⁶⁴² INOTAI András (1973) *A Közép-amerikai Közös Piac: a fejlődő országok közötti integráció egy példája*. Budapest, MTA. 16.

⁶⁴³ VALVIS 2008, 5.

⁶⁴⁴ Government purchases and integration (1983). *Integración latinoamericana*, Vol. 8, No. 77. 1.

Az állam és társadalom szétválasztása ment végbe az 1970–80-as évek Dél-Amerikájában, ahol a társadalom jelentős része kiszolgáltatottá vált a piac törvényeinek, s ahol egy új technokrata bürokrácia nyert teret, amely a „nemzet” érdekei helyett ismét az oligarchia érdekeit képviselte.

A gazdasági integráció szükségszerű feltétele, hogy a részt vevő országok érdekei nem kerekedhetnek felül a közös érdekeken. Az autoriter vagy totális államok közötti integráció nem élet- és fejlődésképes, hiszen ezen államok struktúrája alapvető ellentmondásban áll a határok megnyitását megkövetelő szabadságokkal.⁶⁴⁵

Társadalmi dimenzió

A nagy gazdasági világválság után a gazdasági nacionalizmus világszerte erősödött. A gazdasági bezárkózás és a nemzet ideája felé fordulás egyfajta védekezési mechanizmus volt Dél-Amerikában is. Az integrációban pedig a passzív ellenállás egyik formáját látták a térség országai, a függés oldásának lehetőségét.⁶⁴⁶ Ezzel egy időben a kontinensen modernizációs hullám indult el. Az élet minden területén változásra volt szükség. A gondolkodás új formái születtek meg. Az importhelyettesítő iparosítással párhuzamosan vált meghatározóvá az igazi ipari proletariátus jelenléte és aktivitása. Az 1950–60-as évekkel megjelentek a nagyvárosi nyomortelepek és más urbanizációs problémák. Az 1960–70-es években számos latin-amerikai országban következett be demográfiai robbanás. Összetett társadalmi feszültség jellemzi tehát a regionalizmus első időszakát a térségben. *Ezzel egy időre tehető Latin-Amerika irodalmi és kulturális fellendülése. A művészet már latin-amerikai, keresi a saját hangját, kreatív, s nem korlátozódik a külföldi minták mechanikus követésére. A folyamat tulajdonképpen már az 1940-es években, sőt esetenként még korábban megindult, ám nemzetközi viszonylatban csak az 1960-as és 1970-es évekkel nyert teret. Jorge Amado, Julio Cortázar, Gabriel García Márquez, Carlos Fuentes, Mario Vargas Llosa nemzetközileg elismert és ünnepezt írók, költők voltak. Számos dél-amerikai szerző művei magyarul is olvashatóvá váltak, főként a kubai forradalmat (1959) követően és a tömegkommunikáció fejlődésével párhuzamosan.*

Az új regionalizmus Dél-Amerikában

A dél-amerikai régi regionalizmus alapvetően a biztonsági és kereskedelmi kérdéseket és problémákat állította a középpontba, az új regionalizmus esetében többdimenziós társadalmi folyamatokról beszélhetünk.⁶⁴⁷ Jóllehet az új regionalizmus gerincét is a kereskedelmi megállapodások adták, és nagyban a washingtoni konszenzusra épített, kiterjedt olyan területekre is, mint a monetáris politikák, fejlesztési stratégiák, környezetvédelmi kérdések.

⁶⁴⁵ LOUISE, Jean-Victor (1982): Preface In LADERO, Antonio Toledano: *Intégration et démocratie*. Brussels, L'Université Libre de Bruxelles.

⁶⁴⁶ INOTAI 1973, 17.

⁶⁴⁷ ARENAS-GARCÍA Nahuel (2012): 21st Century Regionalism in South America: UNASUR and the Search for Development Alternatives. *eSharp*, Issue 18. 66.

A Déli Közös Piacot, a Mercosurt az asunciói szerződéssel hozta létre Argentína, Brazília, Paraguay és Uruguay 1991-ben.⁶⁴⁸ A négy ország integrációs törekvéseinek egymásra találását nagyban formálták a belpolitikai változások (katonai diktatúrák bukása, demokratizálódás) és a nemzetközi viszonyok (hidegháború vége).

A Mercosur működése sosem volt problémamentes, és ma sem az. Ugyan napjainkban egyre látványosabban javul a két nagyobb ország viszonya, valójában a brazil–argentin rivalizálás nem tűnt el teljesen. Brazília túlsúlya számos problémát felvet. A klasszikus értelemben vett integráció megkívánta gazdasági interdependenciáról sem beszélhetünk: Braziliának a Mercosur többi országával folytatott kereskedelme a 2000-es években hasonló arányt képviselt, mint 1991 előtt – így az integráció belső kereskedelem-élénkítő hatása elhanyagolható.⁶⁴⁹ A Mercosuron belüli döntéseket kezdettől fogva a kormányköziség elvén, konszenzussal hozzák meg. A tagállamok képviselői a megválasztott kormányokból kerülnek ki. Egy-egy döntés csak akkor emelkedik érvényre, ha azt a négy ország parlamentje is elfogadja. Ennek megfelelően a Mercosur demokratikusnak nevezhető, amennyiben a tagországok belső működése megfelel a demokrácia kritériumainak.

Az 1990-es évtizedben a hatvanas évek végén alapított Andok Paktum is revitalizálódott: az integrációs törekvésben részt vevő országok vezetői szabadkereskedelmi övezet és egységes külső vámtarifák mihamarabbi létrehozása mellett foglaltak állást. A célok megvalósítása elé azonban akadályokat gördített Peru, így 1992 őszén végül az Andok Paktum az ország részvétele nélkül vált szabadkereskedelmi övezetté. Miben volt más az Andok Paktum 1990-es évekbeli szubregionális törekvése 1969-hez képest? Először is liberális gazdaságpolitikára épült, ami számos területen változást hozott, mint például a külföldi tőkebeáramlás kérdésében.⁶⁵⁰ A cartagenai megállapodás átalakításával a szervezet 1996-ban nevet váltott, és azóta Andok Közösség (*Comunidad Andina*, CAN) (5. cikk) néven működik. Az új szerződés 1. cikke értelmében a szervezet célkitűzései: a külső sebezhetőség csökkentése, a harmonikus és kiegyensúlyozott fejlődés szociális és gazdasági integráció révén, valamint a régió országainak fokozatos közeledésével hosszú távon egy latin-amerikai közös piac létrehozása. Utóbbi miatt az Andok Paktum/Közösség végig része maradt az ALALC, majd ALADI szervezetének.

1997-től az Andok Közösség keretein belül a tagok arra törekedtek, hogy Perut a már meglévő szabadkereskedelmi övezetbe teljes mértékben integrálják. 1998-tól pedig tárgyalások indultak meg a Közösség és a Mercosur között egy – a két integrációs formát összekötő – dél-amerikai szabadkereskedelmi övezet létrehozásáról. Erre vonatkozóan 2004 tavaszán írtak alá tényleges megállapodást a felek, amely egyúttal a későbbi UNASUR előzménye volt. 2005-től pedig a Mercosur-országok az Andok Közösség társult tagjaivá váltak. Érdekes, hogy a dél-amerikai tervek melletti elköteleződés egy időre tehető az egész amerikai kontinensre kiterjedő szabadkereskedelmi övezet (FTAA) ötletének elvetésével. 2005-ben az Andok Közösséghez tartozó Venezuela bejelentette, hogy a Mercosurnak is teljes jogú tagjává kíván válni. Ezt kezdetben sokan üdvözltek, az ország dupla tagságában

⁶⁴⁸ A Mercosur asunciói szerződése: www.ambiente.gov.ar/archivos/web/MERCOSUR/File/TRATADO_DE_ASUNCION.pdf (Letöltés ideje: 2013. 12. 03.)

⁶⁴⁹ COUTINHO, Marcelo – HOFFMANN, Andrea Ribeiro – KFURI, Regina (2007): Raio X da Integração Regional. *Estudos e Cenários*. Rio de Janeiro, Observatório Político Sul. 22–32.

⁶⁵⁰ BILLION, Jean-Francis (1996): The Process of Latin American Integration. *The Federalist. A Political Review*, Vol. 38, No. 1. 35.

ugyanis a két szervezet integrációjának előképét látták. 2006-ban azonban az ország akkori elnöke, Hugo Chávez bejelentette kilépését az Andok Közösségből. Döntését azzal indokolta, hogy mivel Peru és Kolumbia szabadkereskedelmi tárgyalásokba kezdett az Egyesült Államokkal, az Andok Közösség értelmetlenné vált. 2006 óta Chile ismét kötődik a szervezethez, annak társult tagjává vált. Napjainkra mind az Andok Közösségnek, mind pedig a Mercosurnak a teljes dél-amerikai integráció szubregionális egységeként van jelentősége.

Gazdasági dimenzió

Az 1990-es éveket a térség lehangoló gazdasági mutatókkal indította. Latin-Amerika nemzetközi kereskedelemében mutatott részesedése az 1960-as évek óta (10%) folyamatosan csökkent (1980-as évek: 6%; 1990: 3,6%).⁶⁵¹ Az életszínvonal visszaesett az 1970-es évek második felének szintjére. Az infláció pedig az egekbe szökött: 1988-ban 286%, 1989-ben 533% volt, 1990-re pedig 1200%-ra emelkedett.⁶⁵²

Az 1980–90-es években a neoliberális újrastrukturálás elkötelezettjei voltak a latin-amerikai kormányok. Az új regionalizmus időszakát nyitott regionalizmusnak is hívják.⁶⁵³ A gazdasági egyensúly érdekében megállapodás született a latin-amerikai államok és a nemzetközi pénzügyi és fejlesztési intézmények között. A washingtoni konszenzus jegyében az infláció kordában tartása, a költségvetési hiány lefaragása, az adósságok átütemezése és a piacok megnyitása révén akartak makroökonómiai stabilitást elérni.

Az 1990-es évek elején nőtt a nettó tőkebeáramlás a régióba, akárcsak a közvetlen külföldi befektetések részesedése. Az esetek legnagyobb részében azonban ezek a már meglévő eszközök felvásárlását jelentették, s nem az állótőke növelését. A várt növekedés elmaradt, sőt az évtized második felére a nettó tőkebeáramlás újra negatív lett.⁶⁵⁴ Mindenképpen meg kell említeni a transznacionális vállalatok (TNC) növekvő termelését és piaci részesedését. 1996-ra az állami vállalatok száma érezhetően csökkent Dél- és Közép-Amerikában, miközben a TNC-k aránya elérte az 50%-ot a térség 100 legnagyobb vállalata körében. Az FDI aránya 1999-ben tetőzött a régióban, amikor az 500 legnagyobb vállalat eladásának 43%-a kötődött TNC-khez.⁶⁵⁵ Sokatmondó és érzékletes adat azonban, hogy míg 1996 és 2000 között Brazíliában a TNC-khez kötődő értékesítés aránya 26,6%-tól 41,8%-ra nőtt, a hozzájuk tartozó foglalkoztatottsági mutató 17%-ról 10,9%-ra csökkent!⁶⁵⁶ A közepes- és nagyvállalatoknál bevezetett standardizálási folyamatok, új adminisztratív reformok és a technikai innováció növelte a termelékenységét és a munkanélküliséget. Az így utcára került dolgozók legtöbbször az illegális gazdaságban és az alacsony termelékenységű, versenyhátrányban lévő vállalatoknál próbáltak szerencsét.

⁶⁵¹ PINTASILGO, Maria de Lourdes coord. (1992): Crisis and Change in Latin America. *InterAction Council*. Forrás: <http://interactioncouncil.org/node/74> (Letöltés ideje: 2014. 03. 12.)

⁶⁵² PINTASILGO 1992.

⁶⁵³ CORAZZA, Gentil (2006) O “regionalismoaberto” da CEPAL e a inserção da América Latina na globalização. *Ensaio FEE*, Vol. 27, No. 1. 135–152.

⁶⁵⁴ SÁINZ, Pedro (2006): Equity in Latin America since the 1990s. *DESA Working Paper*, Vol. 22. 2.

⁶⁵⁵ SÁINZ 2006, 2.

⁶⁵⁶ SÁINZ 2006, 3.

Összefoglalásképpen, az 1990-es években a térség minden igyekezet ellenére sem tudott megszabadulni a korábbi időszak terheitől. Nem sikerült visszaállítani a régiót megillető relatív súlyát a nemzetközi szintén. Nem változott a térség exportszerkezete; továbbra is a nyersanyagexport dominált.⁶⁵⁷ Az 1990-es évek informatikai és biotechnológiai forradalma sokkal jelentősebb volt az ázsiai kontinensen, mint Dél-Amerikában. Hiányoztak, vagy igen szerények voltak a belföldi megtakarítások, ami a külső finanszírozási formáktól való erős függést fokozta. A meglévő nemzetközi aszimmetriák és tendenciák nem segítették a régió kívüli piacokra való bejutást.

Társadalmi és politikai dimenzió

A nemzetközi szintén az Egyesült Államok kihasználta a Szovjetunió eltűnését, és unilateralizmusa számos területen testet öltött. A neoliberalizmus és a globalizáció virágzásának egyik nagy letéteményese a WTO lett. A korszakot áthatotta a baloldal politikai és ideológiai válsága. Úgy tűnt egy ideig, hogy nincs alternatíva a kapitalizmus és neoliberalizmus mellett, helyett.

Dél-Amerikában az 1990-es években a szabadkereskedelem mellett kiálló jobbközép ideológia dominált.⁶⁵⁸ Ugyanakkor rosszul működő intézmények és korrupció jellemezte a régiót. Ironikus módon a szegénység és egyenlőtlenség fokozódása a demokrácia és az emberi jogok visszaállításának folyamatával egy időben jelentkezett a térségben. Az 1980-as évek második felében Latin-Amerika lakosságának egyharmada, mintegy 120 millió ember élt a szegénységi küszöb alatt. 1990-ben a városi lakosság fele, a vidéki lakosság 40–45%-a számított szegénynek.⁶⁵⁹ Érdekes azonban, hogy ezen szociális problémák az 1990-es években nem lettek a politika központi kérdéskörei.

A globalizált regionalizmus Dél-Amerikában

Míg az 1990-es években a térség államai szinte vallásos áhítattal követték a washingtoni konszenzus formuláit, a 21. század jelentős változásokat hozott. Nöttek a társadalom alulról szerveződő tendenciái, és fokozódott a szociális-politikai változás igénye. A neoliberális modellek megkérdőjelezésével új fejlesztési minták vártak kidolgozásra. A neoliberalizmus ugyanis nem tudott megoldást adni Dél-Amerika egyik legnagyobb problémájára: az egyenlőtlenségre. Az 1990-es években tovább fokozódott a jövedelemkoncentráció, a társadalmi marginalizálódás, a munkanélküliség és a középosztály lesüllyedése. A déli félteke vezetői körében a regionális szociopolitikai konvergencia igénye merült fel: a térség önálló és szociálisan érzékeny fejlődési modelljének kidolgozása.

⁶⁵⁷ GARCIA, L. Enrique (2004): La Integración regional: factor clave para una agenda renovada de desarrollo? In *Os países da Comunidade Andina*. Brasília, FUNAG-IPRI. 943.; KOLLÁR Zoltán (1996): *Dél kereszte alatt. Latin-Amerika latinamerikanizálódása*. Budapest, magánkiadás. 26.

⁶⁵⁸ STEWART, James (2012): The politics of inequality and redistribution in Latin America. *UNU-WIDER Working Paper*, 8.

⁶⁵⁹ PINTASILGO 1992.

1999-ben a brazil, majd 2001-ben az argentin válság konkrét lépések megtételére ösztönözte a térség államait. 2003. október 16-án Lula da Silva brazil és Néstor Kirchner argentin elnök aláírta az úgynevezett Buenos Aires-i konszenzust.⁶⁶⁰ Ezzel szimbolikusan is lezárult a neoliberais elveken nyugvó integrációs éra Dél-Amerikában, és új korszak sejtett fel. A megállapodás a gazdasági fejlesztések és a javak egyenlőbb elosztása melletti elköteleződést hirdette. Központjába az állampolgári jólétet, a szabadságot és a társadalmi igazságosságot helyezte.

A 21. században a térség országai új generációs szerződéseket tárgyalnak és kötöttek meg, s tették ezt nemcsak a régió belül, de transzatlanti és transz-csendes-óceáni szinten is. Zajlik a meglévő vámuniók ártértékelése, mélyítése és átstrukturálása is. Ezzel egy időben a globális irányítás multipolarizálódik. A térség integrációs stratégiájának erősítésére két lehetőség is kínálkozik: egyfelől a kereskedelmi-gazdasági elemek továbbfejlesztése; másfelől a politikai diplomácia erősítése a nemzetközi megítélés javítása érdekében.⁶⁶¹

UNASUR

A dél-amerikai elnökök első csúcstalálkozójára 2000-ben került sor Brazíliavárosban, még F. H. Cardoso elnöksége idején. Az összejövetelen a résztvevők elkötelezték magukat a képviseleti demokrácia védelmére és a régióbeli fejlődés, béke és stabilitás mellett.⁶⁶² 2002-ben Ecuadorban a II. találkozóon írták alá az úgynevezett guayaquili konszenzust, amelyben a dél-amerikai fejlődés fő csapásvonalaként az integráció, a biztonság és az infrastruktúra területeit nevezték meg. 2004-ben Peruban (cuzcói deklaráció)⁶⁶³ a III. csúcson a tizenkét dél-amerikai állam (Argentína, Bolívia, Brazília, Chile, Ecuador, Guayana, Kolumbia, Paraguay, Peru, Suriname, Uruguay és Venezuela részvételével) létrehozta a Dél-amerikai Közösséget (*Comunidad Suramericana de Naciones* – CSN). Ez tekinthető az UNASUR közvetlen előzményének, hiszen a Közösség a két nagy szubregionális integrációs formát – a Mercosurt és az Andok Közösséget – valamint Chilét, Guyanát és Surinamet integrálja, a köztük épülő konvergenciát hivatott elmélyíteni. 2005-ben közös stratégiai tervet és cselekvési irányvonalat vázoltak fel. Nyolc nagyobb cselekvési területet neveztek meg: így a) politikai párbeszédet, b) a fizikai integrációt, c) a környezetvédelmet, d) az energetikai integrációt, e) a fennálló aszimmetriák mérséklését, f) a dél-amerikai pénzügyi mechanizmusokat, g) a társadalmi kohézió támogatását és h) a telekommunikációt.⁶⁶⁴ 2007-ben módosították az elnevezést a Dél-amerikai Nemzetek Uniójára (UNASUR). 2008. május 23-án a brazil fővárosban foglalmazták meg a szervezet hivatalos alapító okiratát (*Tratado*

⁶⁶⁰ A Buenos Aires-i konszenzus: www.resdal.org/ultimos-documentos/consenso-bsas.html (Letöltés ideje: 2014. 03. 31.)

⁶⁶¹ GÓMEZ ALBERTONI, Nicolás (2012): Integración económica para América Latina. *Diálogo Político*, Vol. 29, No. 3. 197.

⁶⁶² GÓMEZ ALBERTONI, Nicolás (2000): *Primera Cumbre Sudamericana Presidentes*. Montevideo, CLAES.

⁶⁶³ A guayaquili konszenzus, a cuzcói deklaráció és egyéb dokumentumok elérhetők az Andok Közösség honlapjáról: www.comunidadandina.org/Documentos.aspx (Letöltés ideje: 2018. 05. 25.)

⁶⁶⁴ *Cumbre de la Comunidad Sudamericana de Naciones. Declaración presidencial y Agenda prioritaria* (2005). Montevideo, CLAES.

Constitutivo), amely az egység és az integráció fontosságát hangsúlyozza a fenntartható fejlődés biztosítása érdekében és a szegénység és egyenlőtlenség elleni küzdelemben.

A szervezet értelmezhető úgy is, mint egy gigantikus szubregionális (dél-amerikai) kezdeményezés a latin-amerikai régió belül. 2010 májusától a szervezet első főtitkára a korábbi argentin elnök, Néstor Kirchner lett. Kirchnernek, aki végigutazta és lobbizta az UNASUR államait, óriási szerepe volt abban, hogy végül kellő számban ratifikálták az alapító szerződést.⁶⁶⁵ Kirchner 2010 őszén elhunyt, ezt követően fél évig a főtitkári poszt betöltetlen maradt. A hiátust követően a kolumbiai María Emma Mejía, majd a venezuelai Alí Rodríguez Arancegui került a főtitkári pozícióba. 2017 január végéig pedig a kolumbiai Ernesto Samper Pizano követte őket.

A szervezet úgynevezett *pro tempore* elnökségét az egyes tagországok ábécésorrendben egyéves váltásban látják el (7. cikk). A soros elnök készíti elő, hívja össze és vezeti le az UNASUR szerveinek üléseit. Képviseli a szervezetet nemzetközi eseményeken, továbbá az illetékes UNASUR-szervek hozzájárulásával vállalásokat és nyilatkozatokat írhat alá a szervezet nevében.

Az UNASUR gyakorlati jelentősége már a 2008-as bolíviai válság kapcsán megmutatkozott. Miután a probléma megoldásában a brazil közvetítés nem tűnt sikeresnek, az UNASUR vette át a mediációt. Michelle Bachelet, a szervezet *pro tempore* elnöke rendkívüli ülést hívott össze. Az unió tagországai teljes körű támogatásukról biztosították Evo Morales megválasztott bolíviai elnököt.⁶⁶⁶ Ez az eset szimbolikusan is mutatja, hogy az UNASUR átvette az Amerikai Államok Szervezetének szerepét mint regionális politikai fórum. Vagyis ténylegesen is kizárta az Amerikai Egyesült Államokat a regionális konfliktusok megoldásából. Hasonlóan gyors és sikeres fellépést és reakciót tanúsított az UNASUR a 2010. szeptemberi ecuadori puccskísérlet kapcsán is.

ALBA

Az ALBA, magyarul Bolívari Szövetség a Mi Amerikánk Népei Számára (*Alianza Bolivariana para los Pueblos de Nuestra América*) ugyan a regionalizmus legújabb hullámaához sorolható, eszmeileg azonban a 19. század eleji, a függetlenségi harcok tengerében jelentős szerepet betöltő intellektuelektől eredezteti magát, Francisco de Miranda, Mariano Moreno, Simón Bolívar, José Artigas, Bernardo Monreagudo, José Cecilio del Valle, José Martí és mások elképzeléseit eleveníti fel.⁶⁶⁷ Legelőször 2001-ben a Karibi Államok Szövetségének III. csúcstalálkozóján vetette fel Hugo Chávez venezuelai elnök az ALBA ötletét. Így fogalmazott: „A neoliberális modell nem lehet a mi integrációs modellünk alapja és kerete. Egyszerűen teljességgel lehetetlen, hogy a térségünk a gazdaságra alapozva integrálódjon.

⁶⁶⁵ ORSI, Guillermo Omar (2011): *Globalización Positiva: Un estudio sobre la Unión de Naciones Suramericanas*. Forrás: <http://rcci.net/globalizacion/2011/fg1251.htm#sdendnotel6anc> (Letöltés ideje: 2018. 05. 25.)

⁶⁶⁶ ARENAS-GARCÍA 2012, 74–75.

⁶⁶⁷ Az említett gondolkodók írásai magyarul is elérhetőek, például: SCHOLZ László szerk. (1984): *Ariel és Kalibán. A latin-amerikai esszé klasszikusai*. Budapest, Európa; MARTÍ, José (1973): *A mi Amerikánk*. Budapest, Európa. Mészáros István Bolívar 19. századi elképzeléseinek mai vetületét elemző írása is olvasható magyarul: MÉSZÁROS István (2009): Bolívar és Chávez. A radikális eltökéltség szelleme. *Eszmélet*, 21. évf. 83. sz. 54–81.

Ez nem elképzelhető, főként gyenge és sebezhető gazdaságaink esetében nem.”⁶⁶⁸ Chávez érvelése értelmében a politikának kell vezetnie a latin-amerikai integrációs folyamatot. A politikus által felvetett nemzetek uniója és politikai paktum ötlete kimondottan és tudatosan a bolívari álmot idézi, és egyértelműen szembelyezkedik az egész amerikai kontinensre kiterjedő szabadkereskedelmi övezet ötletével. Ténylegesen 2004. december 14-én hozta létre az ALBA-t annak első csúcstalálkozóján Venezuela és Kuba elnöke. 2006-ban a harmadik csúcson csatlakozott Bolívia. Evo Morales bolíviai elnök rögvest az Alternativa eszmei és politikai elkötelezettségének egy kereskedelmi szerződéssel való kiegészítésére tett javaslatot (A Népek Kereskedelmi Szerződése – *Tratado de Comercio de los Pueblos* – TCP), amit a többiek elfogadtak, így lett hivatalosan ALBA-TCP a formálódó és növekvő kezdeményezés rövidítése. 2007-ben Nicaragua, 2008-ban Dominika is csatlakozott. 2009-ben a megnevezés Alternatíváról (*Alternativa*) Szövetségre (*Alianza*) változott. 2009 és 2014 között az integráció további hat taggal bővült (Ecuador és karibi országok). Így az ALBA-TCP tizenkét taggal működő kormányközi szervezet (2018).

Az ALBA deklaráltan politikai eszköz, antikapitalista mozgalom, amely gazdasági törekvéseiben nem a profit és nyereség szempontjaira épít. Az ALBA-TCP országai egymás közötti kereskedelmükben virtuális, regionális pénznemet is alkalmaznak. Ez az úgynevezett SUCRE (Egységes Regionális Kompenzációs Rendszer – *Sistema Unitario de Compensación Regional*), a közös számlapénz, amely az amerikai dollártól (USD) való minél magasabb fokú függetlenséget hivatott segíteni.⁶⁶⁹ 2010 júliusában Venezuela és Ecuador alkalmazta először egy bilaterális ügyletben a SUCRE-t. Azóta több ország is használja egymás közötti banki tranzakciókban. SUCRE bankjegyeket nem bocsátanak ki, csak elektronikus kifizetéshez alkalmazzák, mindig lehetővé téve a saját valutára történő átváltást.

Csendes-óceáni Szövetség

2011 áprilisában a limai deklarációval indult útjára a Csendes-óceáni Szövetség (*Alianza del Pacífico* – AdP) megformálása.⁶⁷⁰ Alan García perui elnök tett javaslatot a chilei, kolumbiai, mexikói és panamai elnököknek, hogy összefogva megerősítsék kereskedelmi kapcsolataikat, és közösen valósítsák meg gazdasági nyitásukat a Csendes-óceán ázsiai partján fekvő országok felé. Panama végül csak megfigyelői státuszban kapcsolódott be a tárgyalásokba. A szubregionális integrációs kezdeményezés korántsem alaptalan. Az említett országokban összesen több mint 200 millió ember él, s a latin-amerikai export több mint 50%-át adják. A WTO kereskedelmi adatai alapján a szövetséget kialakító négy állam 2010-ben majdnem 60%-kal nagyobb exportforgalmat bonyolított le, mint a Mercosur.⁶⁷¹

⁶⁶⁸ Alianza Bolivariana. Forrás: www.alianzabolivariana.org/que_es_el_alba.php (Letöltés ideje: 2014. 04. 14.)

⁶⁶⁹ Miembros del ALBA constituyen el Sucre. *BBC Mundo*, 2009. 10. 17. Forrás: www.bbc.com/mundo/economia/2009/10/091016_0336_sucure_jg (Letöltés ideje: 2018. 05. 25.)

⁶⁷⁰ A limai deklaráció és egyéb dokumentumok a szövetség honlapjáról letölthetők: <https://alianzapacifico.net/documentos-y-estudios/> (Letöltés ideje: 2018. 05. 24.)

⁶⁷¹ Embajador de México: Alianza del Pacífico superó comercialmente al Mercosur. *América economía*, 2012. 02. 13. Forrás: www.americaeconomia.com/economia-mercados/comercio/embajador-de-mexico-alianza-del-pacifico-supero-comercialmente-al-mercado (Letöltés ideje: 2018. 05. 24.)

A Csendes-óceáni Szövetséget a résztvevők már meglévő kétoldalú kereskedelmi szerződésekre alapozták. Ennek jegyében a regionális integrációt kívánják ösztönözni. A szervezet hivatalosan a keretszerződés (*Acuerdo Marco de la Alianza*) 2012 júniusában történő elfogadását követően, a ratifikációs eljárások után 60 nappal kezdte meg működését. Alapvető célja a növekedés, a fejlődés és a versenyképesség javítása és kimondottan az áruk, szolgáltatások, tőke és személyek szabad áramlásának megvalósítása a tagországok között (3. cikk 1.a). A keretszerződésben a tagok hangsúlyozzák, hogy az 1980-as montevidói szerződés tiszteletben tartásával, ALADI-országokként hozzák létre az új szövetséget, és hogy ennek a megszületésével nem sérül Peru és Kolumbia andoki tagsága.

A Csendes-óceáni Szövetség deklaráltan nyitott integráció, amely alapvetően a szabadkereskedelmi megállapodások formájában kíván mind szélesebb regionális és régióján túlmutató kereskedelmi kapcsolatokat kiépíteni. Az ázsiai kereskedelmi szálak erősítése már a keretszerződésben is hangsúlyos helyen szerepel (3. cikk 1.c). Mellette a turizmus is kiemelt fontosságú: a felek az egymás közötti vízumkötelezettséget eltörölték. Sőt azóta létrejött az úgynevezett szövetségi vízum (*Visa Alianza del Pacífico*), vagyis harmadik országbeli beutazók egyik tagország érvényes vízumával a szövetség valamennyi országába bebocsátást nyernek. 2013-ban döntöttek arról is, hogy a négy ország közös nagykövetséget működtet Ghánában.⁶⁷²

A 2014 nyarán tartott Punto Mita-i csúcstalálkozó nyilatkozatába belekerült egy a Mercosur elnökeivel folytatandó tájékoztató szeminárium megrendezése. Ez utalhat a két blokk közeledésére. A Csendes-óceáni Szövetség mindenképpen figyelmet érdemel. A CEPAL, az EU, a Mercosur, az Andoki Alap képviselői a legtöbb csúcstalálkozóján részt vettek. 2018-ban összesen 52 országnak van megfigyelői státusza a Szövetségnél (2 afrikai, 2 óceániai, 8 ázsiai, 14 amerikai és 26 európai államnak), köztük Magyarországnak.

Gazdasági dimenzió

A gazdasági és szociális fejlesztések USA-hegemónia nélkül való megvalósítása alapvető prioritás lett a 2000-es években Dél-Amerikában. A világ más térségei felé való nyitással – az egyre aktívabb arab és ázsiai szálakkal – igyekszik a Nyugattól való gazdasági függőségét oldani és a perifériák helyzetét erősíteni. A szubkontinens alapvetően tisztán látja saját gazdasági struktúrájában rejlő korlátait, ugyanakkor a politikai alapú regionális integrációs törekvések révén igyekszik meghatározó tényezőként fellépni a nemzetközi porondon. Mint ahogy Samuel Pinheiro Guimarães, brazil diplomata is kifejti: Latin-Amerikának az állami és nem állami szereplők formálta centrum-periféria modellben kell megtalálni a helyét. A rendszert a gazdasági, politikai és katonai erőpotenciál alakítja. Latin-Amerika szempontjából is kíváncsú, hogy ezen potenciálok ne egyetlen gigantikus központban egyesüljenek.⁶⁷³

⁶⁷² MOLTALVO, Tania L. (2013): México, Colombia, Chile y Perú crean la visa Alianza del Pacífico. *CNN México*, 2013. 05. 23. Forrás: <http://mexico.cnn.com/mundo/2013/05/23/mexico-colombia-chile-y-peru-crean-la-visa-alianza-del-pacifico> (Letöltés ideje: 2018. 05. 26.)

⁶⁷³ GUIMARÃES PINHEIRO, Samuel (2001): *Quinhentos Anos de Periferia*. Rio Grande do Sul, Universidade Federal Rio Grande do Sul.

Politikai dimenzió

A 2000-es évek folyamán, amikor a geopolitikai döntések alapvetően katonai-védelmi kérdések lettek, az Egyesült Államok figyelme egyértelműen elfordult Latin-Amerikától. A neoliberális elveken nyugvó új regionalizmust felváltó korszak a gazdasági életen kívül a politikában is jelentkezett. A baloldal latin-amerikai térhódításának (rózsaszín dagály – *pink tide*) kezdetét Hugo Chávez 1998-as megválasztásához köthetjük. A további másfél évtizedben 11 latin-amerikai országban összesen 15 baloldali elnök került hatalomra. Mindenképpen említést érdemel Lula da Silva 2002-es első megválasztása a brazil elnöki székbe. De számos más országban (Argentína, Uruguay, Bolívia, Ecuador, Chile, Paraguay) is baloldali, illetve balközép kormányok kerültek hatalomra az új évezred elején. Ugyanakkor a 2010-es évek második felére a rózsaszín dagály visszaszorulóban van. Az ALBA két eszmei alapítója, Fidel Castro és Hugo Chávez halott; Venezuela súlyos válságot él meg, a kubai elnök pedig már nem egy Castro, s a szigetország további változások előtt áll.

Összegzés: a regionalizmus mint stratégia, átalakuló célkitűzésekkel

A regionális összefogásban Dél-Amerika mind 50 évvel ezelőtt, mind pedig napjainkban stratégiai lehetőséget lát(ott), mégpedig a nemzetközi viszonyok kihívásainak viharában való mind sikeresebb helytállás lehetőségét. A konkrét célok és azok megvalósításának módja azonban jelentősen átalakultak az elmúlt fél évszázadban. A három fázis, illetve integrációs hullám (régi, új és globalizált) jól kivehető a politikai autoritás és a piac logikája közötti viszony változása alapján is. A régi regionalizmusban a piacbővítés logikája mellett a politikai ellenőrzés szükségessége játszott hangsúlyos szerepet. Ez a típusú állami befolyás és protekcionizmus pedig aláásta a tényleges piacbővítést és a versenyképesség javítását. A nemzetközi politikai és gazdasági viszonyok változásával az 1990-es évekre változott a stratégiai lehetőségek értelmezési kerete. A globális politikai és gazdasági életet befolyásoló nem állami aktorok növekvő szerepének elismerése változást hozott. Az új regionalizmus a washingtoni konszenzusra épülő kereskedelmi megállapodások korát jelentette. A jelszó a kölcsönös nyitás, az exportdiverzifikáció és az állam szerepének csökkentése volt. A 2000-es évekre a neoliberalizmus válságával az új regionalizmus is átértékelődött, módosult. Napjainkra egyértelmű, hogy a legtöbb kezdeményezésnél gazdasági elmélyítés és protekcionizmus helyett prioritást élvez a taglétszámbővítés és a térség összpolitikai súlyának és befolyásának növelése, valamint a megoldások keresése a térségen belüli szociálpolitikai problémákra.⁶⁷⁴ A gazdasági-kereskedelmi szálak erősítése terén pedig erőteljes

⁶⁷⁴ Lásd: LEHOCZKI Bernadett (2010): Integrációs törekvések Latin-Amerikában. In BLAHÓ András – KUTASI Gábor szerk.: *Erőközpontok és régiók a 21. század világ gazdaságában*. Budapest, Akadémiai. 249–264.

LEHOCZKI Bernadett (2007): A regionalizmus három generációja Latin-Amerikában. *Köz-Gazdaság*, 2. évf. 3. sz. 97–114.

LEHOCZKI Bernadett (2006): Az új regionalizmus Latin-Amerikában. In TRAUTMANN László szerk.: *In memoriam Kollár Zoltán*. Budapest, Aula. 93–122.

SOLTÉSZ Béla (2011): Latin-Amerika: Integrációk túlnálálata. *Fordulat*, 4. évf. 16. sz. 124–143.

DOMOKOS Endre (2011): Latin-amerikai integrációs szervezetek: kormányközi együttműködés vagy elmozdulás a szupranacionalitás irányába. In BÓKA Éva – DANI Ákos – DOMONKOS Endre – FOLK György – LUKÁCS József – PÁLFYNYÉ SÍPÖCZ Rita: *Európa és a világ*. Veszprém, Pannonprint. 141–201.

nyitás figyelhető meg a világ más térségei irányába. 2011-től például a BRICS-tagok (Brazília, Oroszország, India, Kína és a Dél-afrikai Köztársaság) közötti mind kereskedelmi, mind pedig politikai és kulturális együttműködés is szervezett formát ölt az úgynevezett BRICS Fórumban, s hozzájárul Brazília regionális vezető szerepének erősítéséhez és globális szerepének növeléséhez. Dél-Amerikát napjainkban nyitott integráció jellemzi, fő gazdasági partnerei kívül esnek a régió határain.

Felhasznált irodalom

- Alianza Bolivariana. Forrás: www.alianzabolivariana.org/que_es_el_alba.php (Letöltés ideje: 2014. 04. 14.)
- ARENAS-GARCÍA Nahuel (2012): 21st Century Regionalism in South America: UNASUR and the Search for Development Alternatives. *eSharp*, Issue 18. 64–84.
- BILLION, Jean-Francis (1996): The Process of Latin American Integration. *The Federalist. A Political Review*, Vol. 38, No. 1. 26–43.
- BRAVEBOY-WAGNER, Jacqueline Anne (2009): *Institutions of the Global South*. London, Routledge. DOI: <https://doi.org/10.4324/9780203018422>
- CORAZZA, Gentil (2006) O “regionalismoaberto” da CEPAL e a inserção da América Latina na globalização. *Ensaio FEE*, Vol. 27, No. 1. 135–152.
- COUTINHO, Marcelo – HOFFMANN, Andrea Ribeiro – KFURI, Regina (2007): Raio X da Integração Regional. *Estudos e Cenários*. Rio de Janeiro, Observatório Político Sul.
- Cumbre de la Comunidad Sudamericana de Naciones. Declaración presidencial y Agenda prioritaria* (2005). Montevideo, CLAES.
- DOMOKOS Endre (2011): Latin-amerikai integrációs szervezetek: kormányközi együttműködés vagy elmozdulás a szupranacionalitás irányába. In BÓKA Éva – DANI Ákos – DOMONKOS Endre – FOLK György – LUKÁCS József – PÁLFINÉ SIPŐCZ Rita: *Európa és a világ*. Veszprém, Pannonprint. 141–201.
- Embajador de México: Alianza del Pacífico superó comercialmente al Mercosur. *América economía*, 2012. 02. 13. Forrás: www.americaeconomia.com/economia-mercados/comercio/embajador-de-mexico-alianza-del-pacifico-supero-comercialmente-al-mercosu (Letöltés ideje: 2018. 05. 24.)
- GARCIA, L. Enrique (2004): La Integración regional: factor clave para una agenda renovada de desarrollo? In *Os países da Comunidade Andina*. Brasília, FUNAG-IPRI.
- GÓMEZ ALBERTONI, Nicolás (2000): *Primera Cumbre Sudamericana Presidentes*. Montevideo, CLAES.
- GÓMEZ ALBERTONI, Nicolás (2012): Integración económica para América Latina. *Diálogo Político*, Vol. 29, No. 3. 195–215.
- Government purchases and integration (1983). *Integración latinoamericana*, Vol. 8, No. 77.
- GUIMARÃES PINHEIRO, Samuel (2001): *Quinhentos Anos de Periferia*. Rio Grande do Sul, Universidade Federal Rio Grande do Sul.
- INOTAI András (1973) *A Közép-amerikai Közös Piac: a fejlődő országok közötti integráció egy példája*. Budapest, MTA.
- KOLLÁR Zoltán (1996): *Dél keresztye alatt. Latin-Amerika latinamerikanizálódása*. Budapest, magánkiadás.

- LEHOCZKI Bernadett (2006): Az új regionalizmus Latin-Amerikában. In TRAUTMANN László szerk.: *In memoriam Kollár Zoltán*. Budapest, Aula. 93–122.
- LEHOCZKI Bernadett (2007): A regionalizmus három generációja Latin-Amerikában. *Köz-Gazdaság*, 2. évf. 3. sz. 97–114.
- LEHOCZKI Bernadett (2010): Integrációs törekvések Latin-Amerikában. In BLAHÓ András – KUTASI Gábor szerk.: *Erőközpontok és régiók a 21. század világgazdaságában*. Budapest, Akadémiai. 249–264.
- LOUISE, Jean-Victor (1982): Preface In LADERO, Antonio Toledano: *Intégration et démocratie*. Brussels, L'Université Libre de Bruxelles.
- MARTÍ, José (1973): *A mi Amerikánk*. Budapest, Európa.
- MÉSZÁROS István (2009): Bolívar és Chávez. A radikális eltökéltség szelleme. *Eszmélet*, 21. évf. 83. sz. 54–81.
- Miembros del ALBA constituyen el Sucre. *BBC Mundo*, 2009. 10. 17. Forrás: www.bbc.com/mundo/economia/2009/10/091016_0336_sucre_jg (Letöltés ideje: 2018. 05. 25.)
- MOLTALVO, Tania L. (2013): México, Colombia, Chile y Perú crean la visa Alianza del Pacífico. *CNN México*, 2013. 05. 23. Forrás: <http://mexico.cnn.com/mundo/2013/05/23/mexico-colombia-chile-y-peru-crean-la-visa-alianza-del-pacifico> (Letöltés ideje: 2018. 05. 26.)
- ORSI, Guillermo Omar (2011): *Globalización Positiva: Un estudio sobre la Unión de Naciones Suramericanas*.
Forrás: <http://rcci.net/globalizacion/2011/fg1251.htm#sdendnotel6anc> (Letöltés ideje: 2018. 05. 25.)
- PINTASILGO, Maria de Lourdes coord. (1992): Crisis and Change in Latin America. *InterAction Council*. Forrás: <http://interactioncouncil.org/node/74> (Letöltés ideje: 2014. 03. 12.)
- SÁINZ, Pedro (2006): Equity in Latin America since the 1990s. *DESA Working Paper*, Vol. 22.
- SALGADO, Germánico (1986): El Grupo Andino: problemas y perspectivas. *Estudios Internacionales*, Vol. 17, No. 68. 459–492. DOI: <https://doi.org/10.5354/0719-3769.1984.15841>
- SCHOLZ László szerk. (1984): *Ariel és Kalibán. A latin-amerikai esszé klasszikusai*. Budapest, Európa.
- SOLTÉSZ Béla (2011): Latin-Amerika: Integrációk túlkínálata. *Fordulat*, 4. évf. 16. sz. 124–143.
- STEWART, James (2012): The politics of inequality and redistribution in Latin America. *UNU-WIDER Working Paper*, 8.
- VALVIS, Anastasios I. Ed. (2008): *Regional Integration in Latin America*. Athens, Institute of International Economic Relations.
- VILELA ESPINOSA, Anna – BERNEDO ALVARADO, Jorge (2012): *Andean Common Market*. Alphen aan den Rijn, Kluwer Law International.

Vákát oldal

Ludovika Egyetemi Kiadó Nonprofit Kft.
1089 Budapest, Orczy út 1.
Telefon: 06 (30) 426 61 16
E-mail: info@ludovika.hu

A kiadásért felel: Koltányi Gergely ügyvezető
Felelős szerkesztő: Karácsony Fanni
Olvasószerkesztő: Bíró Csilla
Korrektor: Szarvas Melinda
Tördelőszerkesztő: Gyapjas Anikó

DOI: https://doi.org/10.36250/00634_00

ISBN 978-963-531-110-1 (nyomtatott)
ISBN 978-963-531-111-8 (PDF)
ISBN 978-963-531-112-5 (ePUB)

Dél-Amerika a világgazdaság és világpolitika színpadán mindig is függőségek béklyójában volt jelen. A kontinens országainak fejlődését a világgazdasági trendek hatványozottan befolyásolják, így a rövid konjunktúraciklusokat gyakori és drasztikus visszaesések szakítják meg. Ilyen értelemben Dél-Amerika tanulmányozása a globális folyamatok árnyoldalának vizsgálata, ami a szintén sokféle függőségi viszonynak kitett Kelet-Közép-Európával való összevetésre is lehetőséget kínál.

Jelen kötetben a szerzők tíz dél-amerikai ország helyzetét mutatják be a 21. század elején, a társadalmi, politikai és gazdasági háttér feltárásával. Az elemzések közös szempontrendszer alapján, ám a szerzők egyéni látásmódját megtartva készültek. Mindegyikben megjelennek az államszerkezeti jellemzők; a politikai és a pártrendszer; a területi és a politikai törésvonalak; a gazdaságszerkezet és a külpolitikai, külgazdasági orientáció kérdései. A dél-amerikai integrációkkal a kötet végén külön fejezet foglalkozik.

A mű a KÖFOP-2.1.2-VEKOP-15-2016-00001 „A jó kormányzást megalapozó közszolgálat-fejlesztés” című projekt keretében jelent meg.

SZÉCHENYI

MAGYARORSZÁG
KORMÁNYA

Európai Unió
Európai Szociális
Alap

BEFEKTETÉS A JÖVŐBE